

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ARAP DİLİNDE EDATLARIN METİNDE KURDUĞU
ANLAMSAL İLİŞKİLER**
(Doktora Tezi)

Abdullah HACİBEKİROĞLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. M. Mücahit ASUTAY

Ankara 2015

ARAP DİLİNDE EDATLARIN METİNDE KURDUĞU
ANLAMSAL İLİŞKİLER

ABDULLAH HACİBEKİROĞLU

TARAFINDAN

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KASIM 2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

_____
Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
Enstitü Müdürü

Bu tezin Doktora derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

_____
Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederim.

_____
Yrd. Doç. Dr. M. Mücahit ASUTAY
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK (Ankara Üniv. DTCF) _____

Yrd. Doç. Dr. M. Mücahit ASUTAY (YBÜ İslami İlimler Fak.) _____

Prof. Dr. Yakup CİVELEK (YBÜ İslami İlimler Fak.) _____

Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (ASBÜ Dini İlimler Fak.) _____

Yrd. Doç. Dr. M. Ali Kılray ARAZ (YBÜ İslami İlimler Fakültesi) _____

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Abdullah HACİBEKİROĞLU

İmza : _____

ÖZET

ARAP DİLİNDE EDATLARIN METİNDE KURDUĞU ANLAMSAL İLİŞKİLER

Hacibekiroğlu, Abdullah

Doktora: Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. M. Mücahit ASUTAY

Kasım 2015, xix+219 sayfa

Art arda dizilmiş kelime yığınlarına cümle, cümlelere de metin denilebilmesi için bazı özelliklerin bulunması gerekir. Çünkü birbirinden kopuk ve aralarında hiçbir bağlantı olmayan kelime ya da cümleler dizisi metin olma vasfını haiz değildir. Cümleler içinde ve arasında ilişki kurarak onların metin haline gelmesini sağlayan önemli dilsel öğelerden biri edatlardır. Edatlar gerek yazılı gerekse de sözlü iletişimde yanlış ya da eksik anlaşılmanın önüne geçen etkin dil birimleridir.

Arap dilinde edatların sayıları çok farklı olduğundan konunun sınırı ve çerçevesini belirleyebilmek gayesiyle ez-Zemahşeri'nin *el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb* isimli eserindeki edatlar esas alınarak metinde kurdukları ilişki türleri incelenmiştir. Aynı ilişki türüne ait edatlar arasındaki farklar da mümkün olduğunca tefrik edilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde tezin konu, kapsam, amaç, önem ve yöntem gibi temel bahisleri yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca edat literatürü hakkında kronolojik olarak bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde edatın kelime türleri içerisindeki yerine hatta bir kelime türü olup olamayacağına ilişkin tartışmalara değinildikten sonra edat hakkında yapılmış tanımlar, adlandırmalar ve edatın tek başına anlamı var mı yoksa yok mu gibi edatla irtibatlı mevzular ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde tespit edilen anlamsal ilişki türlerinin öncelikle kavram içerikleri izah edilmiş daha sonra da ilişki türlerinin edatları incelenmiştir. Bu bölümde *atıf (bağlama)*, *tercih*, *ta'lîl (sebeup/gâye-sonuç)*, *sınırlama*, *ma'iyet (birliktelik)*, *teşbih (benzetme)*, *tekid (pekiştirme/kuvvetlendirme)*, *temenni*, *istisna*, *kasır/hasır (daraltma)*, *değiştirme*, *tersinelik (karşıtlama)*, *istifham*, *tasdik ve ret*, *şart*, *tahzîz ve tendîm (teşvik ve kınama)*, *ihtimal* ilişkileri ele alınmıştır.

Ek kısmında örnek metinler üzerinde uygulamalı bir şekilde edatların metinde sağladıkları anlamsal ilişki türleri belirtilerek mahiyetleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında ise araştırmadaki tartışma ve tespitler özetlenerek çalışmanın genel görünümünün çerçevesi sunulmuştur.

Bu çalışmada ez-Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ı başta olmak üzere nahiv, müstakil edat çalışmaları, belâgat, fıkıh usûlü, dilbilim vs. eserlerden yararlanılarak edatlar konusu metinde kurdukları ilişki türlerine göre ele alınmıştır. Birçok gramercinin harf/edat hakkındaki görüşleri verilerek bu kavram etrafındaki farklı sınıflandırma ve adlandırmalar tespit edilmiştir. Edatların sınıflandırılması ve adlandırılmasında gramerciler arasında birbirinden farklı yaklaşımlar tespit edilmiştir. Edatlar yapı/biçim bakımından değil, anlamsal açıdan incelenip çok sayıda örnek cümle üzerinde metne yaptığı katkılar gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Edat, Metin, Anlam, Bağlam, İlişki.

ABSTRACT

SEMANTIC RELATIONSHIPS OF PREPOSITIONS WITHIN TEXT IN ARABIC LANGUAGE

Hacibekiroğlu, Abdullah

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Assistant Prof. M. M¼cahit ASUTAY

November 2015, xix+219 pages

To define pile of words as sentence, and also, sentences as text certain features should be seen; since, words and sentences with no connection in between do not possess the qualification of a text. Prepositions, which are among crucial linguistic elements, form texts by establishing link within and between sentences. Prepositions are effective units of the language that avoids inaccurate or incomplete understanding of the language in both written and oral communication.

As the number of prepositions in Arabic language is very high in order to define the boundaries and framework of the subject the prepositions in *el-Mufassal f¼ San'ati'l-İ'râb* written by ez-Zemahşer¼ have been taken as the basis and the links of them with the text have been analyzed. The differences between the prepositions of same kind have also been analyzed.

In introduction chapter of the study basic research issues have been covered such as scope, framework, aim, importance and methodology. In this chapter, also have given information regarding to prepositions sources.

In the first chapter; the place of prepositions within word types, moreover, the discussions whether it is a type of word or not have been analyzed, then, issues like the definitions regarding prepositions, nomenclature and whether prepositions have meaning alone or not have been discussed in detail.

In second chapter, in the first place, conceptual framework of types of relationships have been determined and followed by the analysis of prepositions of those modes of relationships. In this chapter the relations of referring, preference, restriction, commutative, comparison, reduplication, wish, exception, reduction, alteration, opposition, questioning, approval and rejection, conditions, incentives/condemnation and probability have been discussed.

In the appendix, nature of prepositions has been handled over sample texts by the relationship type they provide within the text.

In conclusion chapter, the discussions and findings have been summarized and general framework of the study has been presented.

Within this study, the subject of prepositions have been analyzed according to formed relationships with the text by the help of, primarily, *el-Mufassal* of ez-Zemahşerî and other studies on syntax, detached preposition studies, declamation, Islamic law method, linguistics etc. The views of many linguistics over word/preposition have been given and different classifications and nomenclatures have been found. It has been concluded that in classification and nomenclature of the prepositions there are different views among the linguistics. Also, prepositions have been analyzed from meaning perspective, rather than structural, and the contribution of prepositions to the texts have been shown over many sample sentences.

Keywords: Arabic Language, Preposition, Text, Meaning, Relationship, Function.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiv
ÖNSÖZ.....	xvi

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

1. Tezin Konu ve Kapsamı.....	1
2. Amaç ve Önemi.....	5
3. Metod ve Materyal.....	8
4. Edatlarla İlgili Literatür.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR KELİME TÜRÜ OLARAK EDAT.....	18
1.1. Kelime Türleri	19
1.1.1. İsim.....	21
1.1.2. Fîl.....	22
1.1.3. Harf/Edat.....	23
1.2. Kelime Türleri Etrafındaki Tartışmalar	32
1.3. Edat Kavramı İçin Yapılan Adlandırmalar	47
1.4. Edatın Anlamlılığı Sorunu.....	51
1.5. Edatlarda Çok Anlamlılık	60

1.6. Metin İçerisinde Edatların Kullanımı	64
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

EDATLARIN METİNDE KURDUĞU İLİŞKİ TÜRLERİ.....	67
---	----

2.1. Atıf (Bağlama) İlişkisi	81
------------------------------------	----

2.1.1. وَ (vâv/ve)	88
--------------------------	----

2.1.2. فَ (fe/ardı sıra, hemen sonra)	94
---	----

2.1.3. ثُمَّ (sümme/sonra)	96
----------------------------------	----

2.1.4. حَتَّى (hattâ/dâhil, hatta)	99
--	----

2.2. Tercih İlişkisi	101
----------------------------	-----

2.2.1. أَوْ (ev/veya, ya da).....	101
-----------------------------------	-----

2.2.2. إِمَّا (immâ/ya, veya; ...ister, ya)	109
---	-----

2.2.3. أَمْ (em/yahut, yoksa)	111
-------------------------------------	-----

2.3. Ta'îl (Sebep-Sonuç/Gâye-Sonuç) İlişkisi	113
--	-----

2.3.1. فِي (fi/...den dolayı)	115
-------------------------------------	-----

2.3.2. فَ (fe/bu nedenle, bu yüzden)	115
--	-----

2.3.3. بِ (bi/sebebiyle)	117
--------------------------------	-----

2.3.4. لِ (li/...in, ...için).....	117
------------------------------------	-----

2.3.5. عَلَى ('alâ/diye).....	118
-------------------------------	-----

2.3.6. كَيْ (key/için, diye).....	118
-----------------------------------	-----

2.3.7. إِنَّ (inne/çünkü)	118
---------------------------------	-----

2.3.8. حَتَّى (hattâ/diye, bu yüzden).....	119
--	-----

2.3.9. مِنْ (min/...den dolayı, sebebiyle).....	120
---	-----

2.4. Sınırlama İlişkisi.....	120
------------------------------	-----

2.4.1. مِنْ (min/...den).....	121
-------------------------------	-----

2.4.2. إِلَى (ilâ/...e kadar).....	122
2.4.3. حَتَّى (hattâ/...e kadar)	123
2.4.4. أَوْ (ev/...e kadar).....	125
2.4.5. مُذَّ (muz/-den beri)	125
2.4.6. مُنْذُ (munzu/-den beri)	126
2.5. Ma'iyet (Birliktelik) İlişkisi	126
2.5.1. وَآؤُ الْمَعِيَّةِ (vâvu'l-ma'iyye/birlikte)	127
2.5.2. فِي (fi/beraber)	128
2.5.3. بِ (bi/beraber, birlikte)	128
2.5.4. عَلَى ('alâ/birlikte)	128
2.6. Teşbih (Benzetme) İlişkisi.....	129
2.6.1. كَ (ke/gibi)	130
2.6.2. كَأَنَّ (keenne/sanki, gibi).....	131
2.6.3. كَأَنْ (keen/gibi, sanki).....	131
2.7. Tekid (Pekiştirme/Kuvvetlendirme) İlişkisi.....	132
2.7.1. إِنَّ (inne/şüphesiz)	135
2.7.2. أَنَّ (enne/şüphesiz).....	137
2.7.3. كَ (ke/gibi)	137
2.7.4. فَذَّ (kad/gerçekten).....	137
2.7.5. نُمَّ (sümme/evet evet)	138
2.8. Temenni İlişkisi.....	139
2.8.1. لَيْتَ (leyte/keşke).....	140
2.8.2. هَلْ (hel/mı, mi)	142
2.8.3. لَوْ (lev/keşke, olsa bile)	142

2.8.4. لَعَلَّ (le‘alle/belki)	143
2.8.5. هَلَّا – هَلَّا – هَلَّا – هَلَّا (hellâ – ellâ – levlâ – levmâ/...seydin ya)	143
2.8.6. قَدْ (kad/belki, -ebilir).....	143
2.9. İstisna İlişkisi	144
2.9.1. إِلَّا (illâ/hariç, dışında)	146
2.9.2. خَلَّا (halâ/hariç, dışında).....	147
2.9.3. حَاشَا (hâşâ/hariç, dışında)	147
2.9.4. عَدَا (‘adâ/hariç, dışında).....	147
2.9.5. حَتَّى (hattâ/hariç, dışında)	147
2.10. Kasr/Hasr (Daraltma) İlişkisi.....	148
2.10.1. إِنَّمَا (innemâ/ancak).....	151
2.10.2. إِلَّا (illâ/ancak, sadece)	153
2.10.3. لَا – بَلْ – لَكِنَّ (lâ – bel – lâkin/değil, aksine, fakat).....	153
2.11. Değiştirme İlişkisi	154
2.11.1. لَا (lâ/değil)	154
2.11.2. لَيْسَ (leyse/değil).....	155
2.12. Tersinelik (Karşıtlama) İlişkisi	155
2.12.1. لَكِنَّ (lâkinne/fakat).....	157
2.12.2. لَكِنَّ (lâkin/fakat).....	158
2.12.3. بَلْ (bel/aksine)	160
2.12.4. إِنَّمَا (innemâ/sadece).....	163
2.12.5. عَلَىٰ أَنَّهُ (‘alâ ennehû/ama, ancak)	163
2.13. İstifham İlişkisi	163
2.13.1. هَلْ (hel/mı, mi)	165

2.13.2. هَمْزَة (أ) (hemze/mı, mi)	166
2.14. Tasdik ve Ret İlişkisi	167
2.14.1. نَعَمْ (ne‘am/evet)	169
2.14.2. بَلَى (belâ/elbette)	170
2.14.3. أَجَلٌ (ecel/evet).....	171
2.14.4. جَيْرٌ (ceyri/evet)	171
2.14.5. إِي (î/evet).....	172
2.14.6. إِنَّ (inne/evet).....	172
2.14.7. لَا (lâ/hayır)	173
2.14.8. كَلَّا (kellâ/hayır, asla).....	173
2.15. Şart İlişkisi	174
2.15.1. إِنْ (in/...se, eğer)	176
2.15.2. لَوْ (lev/şayet, ...seydi)	179
2.15.3. لَوْلَا (levlâ/olmasaydı)	181
2.15.4. لَوْمًا (levmâ/olmasaydı)	181
2.15.5. عَلَىٰ أَنْ/أَنَّ (‘alâ en/enne/şartıyla).....	181
2.15.6. مَا (mâ/-se, -dığı sürece)	182
2.16. Tahzîz ve Tendîm (Teşvik ve Kınama) İlişkisi.....	182
2.16.1. لَوْلَا (levlâ/...meli/malı değil mi)	183
2.16.2. لَوْمًا (levmâ/...meli/malı değil mi).....	183
2.16.3. هَلَّا (hellâ/...meli/malı değil mi)	183
2.16.4. أَلَا (ellâ/...meli/malı değil mi)	184
2.16.5. أَلَا (elâ/...mez/maz mı).....	184
2.16.6. أَمَّا (emâ/...mez/maz mı)	185

2.17. İhtimal İlişkisi	185
2.17.1. لَعَلَّ (le‘alle/belki)	185
2.17.2. فَذَّ (kad/-ebilir, bazen)	186
EK: ÖRNEK METİNLER ÜZERİNDE UYGULAMA.....	187
SONUÇ	200
KAYNAKÇA.....	204
ÖZGEÇMİŞ.....	220

KISALTMALAR

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

a.y. : Aynı yer

b. : Bin, İbn

bkz. : Bakınız

CÜİFD : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

EKEV : Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Dergisi

Hız. : Hazreti

KSÜİFD: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi

MÜİFD : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

thk. : Tahkik eden (Muhakkik)

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

ÖNSÖZ

Dil, içindeki ögelerin birbiriyle çok yönlü ilişkiler kurduğu bir sistemdir. Kavramlar, insan zihninde tek başına değil, ilişkili olduğu diğer kavramlarla birlikte bir anlam ifade etmektedir. Bir konuşma veya metin ortamında duygu ve düşüncelerin anlaşılabilirlik ve etkileyciliğini artırmak için benzerlik, karşıtlık, atıf ve sebep-sonuç gibi anlamsal ilişkilerden yararlanmak gerekir.

Günümüzde bireyler, gelişmiş iletişim araçları sayesinde birbirleriyle çok kolay ve hızlı irtibat kurabilmektedirler. Bu durum, birey ve toplumlar arası ilişkilerin doğasını anlamaya ve iletişim sorunlarını gidermeye çalışan beşerî ve sosyal bilimlerin önemini daha da artırmıştır. Hal böyle olunca iletişimde anlam kavramı bir kat daha önem kazanmıştır. İletişim imkânları günümüzde eskiye oranla daha ileri düzeyde olsa da birey, toplum veya tüzel kişilerin birbirleriyle zaman zaman tam ve sağlıklı bir diyalog kuramadıkları görülmektedir. Birbirini anlamama, iletişim içerisinde olan herkes için bazen problemleri bir alan haline gelmektedir.

Dil, iletişimin tek olmasa da en gelişmiş ve en yaygın aracıdır. Dille iletişimde duygu, düşünce, kasıt ve niyetleri muhataba aktarma amacı güdülür. Son dönem dil çalışmalarında, anlam incelemeleri dilin temel birimi olarak görülen kelime ve cümleyi aşırp daha bütünsel bir anlamı ihtiva eden metne geçmiştir. Metni doğru anlamak metnin bağlamıyla sıkı bir ilişkiye sahiptir. Bir ifadenin anlamının doğru anlaşılması bağlamının bilinmesine bağlıdır. Doğru anlam, mütakellimin bir şeyi söylerken neyi kastettiğini tespit etmektir. Metinde bu maksadı anlamamanın yolu bağlamı bilmekten geçer. Çünkü bağlam, doğru anlamın tespit edilmesinde kendisine başvuru olan önemli bir kriterdir. Yazarın söyledikleriyle neyi kastettiği ancak bağlamın bilinmesiyle anlaşılabilir.

Dile ilişkin bilimsel çalışmaların M.Ö. IV. yüzyılda Hintli dilci *Panini*'nin Sanskrit dilinin gramerini yazmasıyla başladığı bilinmektedir. Bu tür çalışmalar daha sonra Yunanlılarda ve Romalılarda görülür. İsim ve fiili birbirinden ayıran Eflatun, Yunan gramerini araştıran ilk şahıs olarak kabul edilir. İlk gramer çalışmalarından itibaren kelime isim, fiil ve edat olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu kelime taksimi daha sonra Arapçaya da geçmiş ve Arap dilcilerin gramer sisteminde kabul görmüştür.

Dilde kullanılan her birimin bir değeri ve karşılığı vardır. Konuşma sırasında anlatılmak istenen düşünceler ve yansıtılmak istenen duygular net olarak ifade edilirse iletişim büyük ölçüde sağlanmış olur. Söz ve yazı her şeyden önce anlaşılacak için ortaya konur. İletişimde söz söylemek kadar sözün anlaşılması da önemlidir. Bu durumda mükemmel, maksadını muhatabına nitelikli ve etkileyici bir şekilde iletmek için yeri geldikçe metnin unsurları arasında ilişki kuran edatlardan da yararlanır.

Dilin önemli bir kısmını oluşturan edatların metnin teşekkülünde son derece önemli fonksiyonları vardır. Arapçada edatlar, klasik nahiv kaynaklarında, edatlarla ilgili bağımsız çalışmalarda, tefsirlerde, fıkıh usûlü kitaplarında ve sözlüklerde işlenmiştir. Edatların metne kattığı anlamı tespit gayretlerinin tefsir, fıkıh ve kelâm gibi İslami ilimlerde bazı görüş ayrılıklarına sebep olduğunu görmekteyiz.

Erken dönem nahiv, lügat, belâgat, tefsir ve fıkıh usûlü kaynaklarında edatlarla ilgili pek çok görüş bulunur. Daha sonra dil bilginleri, edatları anlamsal, yapısal ve fonksiyonel açılardan ele aldıkları müstakil eserler yazmışlardır. Bu konudaki çalışmalar zamanla gelişerek “İlmü me‘âni’l-hurûf” adlı müstakil bir ilim dalı oluşmuştur. İlim dallarının edatları değişik şekillerde ele aldıklarını görmekteyiz. Nahivciler, edatların anlamı, i‘râba etkisi, zâid olması ya da hafzedilmesi gibi yönlerine yoğunlaşmışlardır. Belâgat âlimleri de edatları değişik anlamları ve kullanım şekilleri açısından incelemişlerdir.

Sağlıklı ve tam bir iletişim, tek başına ne kelime ne de cümlelerle kurulabilir. İletişim, yazı dilinde metin, konuşmada söylemle sağlanmaktadır. Bundan dolayı metin

oluşumuna önemli katkı sağlayan edatların, hem metinlerin doğru anlaşılması hem de dil öğrenim ve öğretiminde metin içerisinde kurdukları anlamsal ilişkiler açısından göz önünde bulundurulması gerekir.

Bizim bu çalışmadaki amacımız, edatların metinde kurduğu anlamsal ilişki türlerini tespit etmek, mahiyetlerini anlamak, aynı ilişki türü kapsamında yer alan edatları ve bunların birbirinden farkını ortaya koymaktır. Tezimizi hazırlarken özellikle ilk devir gramer kaynakları ve edatlarla ilgili çalışmalar başta olmak üzere; fıkıh usûlü, sözlükler, i'râbu'l-Kur'ân ve me'âni'l-Kur'ân gibi kaynakların yanı sıra Türkçe dil bilgisi ve dilbilim alanındaki çalışmalardan da yararlandık.

Araştırmamız esas olarak bir giriş, iki bölüm ve ekten meydana gelmektedir. Girişte, araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, edatlarla ilgili kaynaklar ve bu kaynaklarda edatların ele alınış biçimleri üzerinde durduk.

Birinci bölümde geleneksel kelime türlerinden biri sayılan edatların bu türler içindeki konumunu tespit etmeye çalıştık. Bunun yanısıra edatın bir kelime türü olup olamayacağıyla ilgili analizlere yer verdik. Edatın nahiv ilminin en belirsiz kavramlarından birisi olduğu dikkate alındığında edat kavramı üzerindeki araştırmaların bu konunun daha net anlaşılmasına katkı sağlayacağı görülecektir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, edatların metinde kurduğu anlamsal ilişki türlerini belirleyerek her bir anlamsal ilişki türünü edatlarıyla beraber izah etmeye çalıştık. Her edatın kullanımını ve metne kattığı anlamları örnek cümlelerle açıklamaya çalıştık. Ayrıca aynı ilişki türüne ait edatlar arasındaki kullanım farklarını da olabildiğince ayırt ettik.

İkinci bölümden sonra edatların metinlerdeki uygulamasını örneklemek için bölüm veya altbaşlık statüsünü haiz olmayan “Ek: Örnek Metinler Üzerinde Uygulama” adlı başlık altında örnek metinler seçerek buralarda kullanılan edatların metinde ne tür anlamsal ilişkiler kurduklarını ve metne toplamda hangi anlamları kazandırdıklarını tespit etmeye çalıştık.

Tez konusunun tespitinde ve araştırmanın bütün merhalelerinde büyük katkılarda bulunan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. M. Mücahit ASUTAY'a, bu alanda çalışmamıza vesile olan ve yönlendirme, kaynak temini ve yapıcı eleştirileriyle bize rehberlik eden Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK, Doç. Dr. Murat DEMİRKOL ve Yrd. Doç. Dr. M. Ali Kılay ARAZ hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Abdullah HACİBEKİRĞLU

Ankara - 2015

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

1. Tezin Konu ve Kapsamı

Araştırmamızda *harf/edat ne demektir? Edatlar, metin içinde anlamsal açıdan hangi ilişki türlerini kurmaktadır? Edatların kurdukları ilişki türlerinin kavram içerikleri nelerdir? Aynı ilişki türünün kapsamına giren edatlar arasındaki kullanım farkları nelerdir?* gibi sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Arap dilinde harf, edevâtu'r-rabt, hurûfu'l-me'ânî gibi isimlerle de anılan edatlar, ilk dönemlerden itibaren müstakil çalışmalar içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Hicri III. asırdan itibaren gelişmeye başlayan bu çalışmaların müteakip beş asır içerisinde hızla arttığı ve bu konuda oldukça zengin bir literatür meydana geldiği görülmektedir. Edatların tümünü ele alan genel çalışmalara paralel olarak yalnızca tek bir edatı inceleyen çalışmalar da yapılmıştır.

Edatlar konusunda yapılan çalışmaları;

a- Genel olarak edatları ele alanlar,

b- Yalnızca Kur'an edatlarını ele alanlar,

c- Sadece bir edatı ele alan çalışmalar olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.¹

Arap dilinde edatları ele alan eserleri ez-Zeccâcî'ye (ö. 337/948) kadar olan dönem, ez-Zeccâcî ve sonrası şeklinde iki döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem müellifleri,

---

¹ Yüksel, Ahmet, "Arap Dilinde Me'ânî'l-Hurûf İlmine Dair Literatür Çalışmaları", *EKEV*, Cilt: VIII, Sayı: 20, 2004, s. 306.

edatları genel gramer eserleri içerisinde incelemişken, ikinci dönemde ise müstakil edat çalışmaları telif edilmeye başlanmıştır. Ancak yine de bu dönemde bazı dilbilimciler, edatları genel gramer kitapları içerisinde ele almaya devam etmişlerdir.²

ez-Zemahşerî (ö. 538/1143) *Kitâbu'l-Mufasssal*³ isimli eserinde ez-Zeccâcî sonrası dönemde olduğu gibi edatları müstakil bir çalışma içerisinde incelememesine rağmen bu dönemdeki gramer bilginlerinden farklı olarak edatları metin içerisinde kurdukları anlamsal ilişki türleri açısından tasnif ve kategorize ederek ele almıştır. Ayrıca ez-Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ı ez-Zeccâcî sonrası dönemde yazılmış ve sadece edatları konu alan er-Rummânî (ö. 384/994), el-Herevî (ö. 415/1024), el-Mâlekî (ö. 702/1302), el-Murâdî (ö. 749/1348) gibi dilcilerin kitaplarından yukarıda zikrettiğimiz vasfıyla temayüz etmektedir.

Edat, Arap dilinin hem adlandırma, hem de tarif ve tasnifi konusunda dilcilerin birbirinden farklı görüşleri sürdüğü kavramlarından biridir. Hal böyle iken gerek meselenin anlaşılması gerekse de anlatılmasının önünde ciddi engeller oluşmaktadır. Günümüzde de edatların metin oluşturmadaki yeri tam olarak netleşmemiştir. Daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak biz, metin içinde edatın üstlendiği fonksiyon ve metne sağladığı anlamsal katkıyı ön plana çıkarma düşüncesindeyiz. Tezimizde edatlarla ilgili tespit edebildiğimiz bazı sorunları öncelikle ortaya koyup daha sonra ise bu sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışacağız. Edatla ilgili başlıca sorunlar şunlardır:

a- Edatın tanımı: Edat kavramı hakkında dilciler arasında birbirine yakın ve benzer tanımlar yapılmış olmasına rağmen üzerinde mutabakata varılmış bir tanım bulunmamaktadır. Edat, kelime türleri konusu ile birlikte incelendiğinde de bazı kapalı noktaların bulunduğunu düşünmekteyiz. Kendisine edat denilen biçimbirimler anlamlı, yarı anlamlı ya da anlamsız kelimeler midir? Ayrıca edat, bir kelime türü müdür yoksa dilsel bir

² ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak, *Hurûfu'l-Me'ânî*, thk. Ali Tevfik el-Hamed, Dâru'l-Emel, İrbid 1403/1983, s. 18.

³ ez-Zemahşerî'nin önsöz, giriş ve dört ana bölümden oluşan bu nahiv eserinin orijinal adı *Kitâbu'l-Mufasssal* olmakla birlikte *el-Mufasssal fi 'İlmi'l-'Arabîyye*, *el-Mufasssal fi 'İlmi'l-Luga*, *el-Mufasssal fi San'ati'l-İ'râb*, *el-Mufasssal fi'n-Nahv* gibi değişik isimlerine rastlamak mümkündür. Bkz. Benli, Mehmet Sami, "el-Mufasssal", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 368; Yılmaz, Zehra, *ez-Zemahşerî ve el-Mufasssal*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1996, s. 50.

görev midir? soruları hem kelimelerin hangi ölçütlerle türlere ayrılması gerektiği konusu hem de edatın tarif ve tasnifi meselesiyle irtibatlıdır. Bütün bu konularda içinden çıkılması güç bir zorluk ve karmaşıklık durumu söz konusudur.

Edat kavramı etrafındaki tanım sorunsalının tek tek edatlar için de geçerli olduğu aşikârdır. Örneğin “edatların, kullanıldıkları bağlam üzerinden ve tarif cümleleri şeklinde değil, yakın anlamlısı olan edatların artarda sıralanması şeklinde açıklanmaya çalışılması”⁴ bu sorunlardan biridir.

b- Edatlar, metnin unsurları arasında atıf, istisna, sebep-sonuç vs. ilişki kuran, görevli kelimeler olmaları hasebiyle kurabildikleri ilişki türü adedince konu ile irtibatlıdır. İşte edatın metnin unsurları arasında kurduğu bu anlamsal ilişkilerin tabiatının, mahiyetinin başka bir deyişle kavram içeriklerinin ne olduğu başka bir sorunu oluşturmaktadır. Edatların metinde sağladığı ilişki türlerinin tabiat ve mahiyetinin bilinmesi, hem bu anlamsal ilişkilerin daha net bir şekilde fark edilmesini hem de o ilişki türünün edatlarının daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Fakat edat çalışmalarının pek çoğunda bu ilişkiler net bir şekilde görülmemektedir.

Tezimizde, yukarıda anılan konulardaki sorunlar aşılmaya çalışılacaktır. Bunun için, çoğunlukla, belâgat, fıkıh usûlü ve mantık gibi dil ile temas hâlindeki öbür disiplinlerden de yararlanılacaktır.

Arap dili gramerinde kelime isim, fiil ve harf olmak üzere üçlü taksime tabi tutulmuştur. Edat da bu tasnif içerisinde harfe tekabül etmektedir. Kûfe dil ekolü bilgileri harfe zaten edat demektedir.⁵ Arapçanın önemli bir bölümünü ilgilendiren böyle bir konunun belli bir eser kapsamında sınırlandırılmadığı takdirde altından kalkılmasının oldukça güç olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle ez-Zemahşerî'nin *el-Mufasssal* isimli eserini, edatları

⁴ Isparta, Ahmet, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. VIII.

⁵ el-Hevârezmî, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf, *Meşâtihu'l-'Ulûm*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kütubi'l-'Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1409/1989, s. 63; Ubâbene, Yahya Atiyye, *Tatavvuru'l-Mustalahi'n-Nahviyyi'l-Basri min Sibeveyh hatta'z-Zemahşerî*, Dâru'l-Kütubi'l-Hadis, 1. Baskı, Amman 2006, s. 232.

ilişki türlerine göre tasnif ederek ele alması, araştırmamızla ilgili örneklere yer vermesi ve çok farklı sayılarla ele alınan edatların sayısını tahdit etmek için çalışmamıza çerçeve olarak tercih ettik.

Arap dilinde edatların metinde kurduğu anlamsal ilişkiler hem edatların sayısal çokluğu hem de anlamsal ilişkilerin zihinde oluşan çağrışımla alakalı olması sebebiyle sayıları artırılabilir bir nitelik arz ettiğinden çalışmanın belli kayıtlarla sınırlandırılması gerekmektedir. Bu yüzden araştırmamız şu sınırlar dâhilinde ele alınmıştır:

1. Araştırma, Arapçada yaygın biçimde kullanılan edatlar ile sınırlıdır ve ez-Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'da ele aldığı ve metin içerisinde bir ilişki türüne dâhil edebileceğimiz edatlarla mukayyettir.

2. Seslenme edatları (ünlemler) araştırma dışında tutulacaktır.

3. Edatlarla kurulmuş kelime grupları araştırmaya dâhil edilmeyecektir.

4. Edat iştikakları ele alınmayacak ancak bir kelimenin birden çok kelime türüne dâhil olabilecek kullanımları varsa, edat olan kullanımları araştırmaya dâhil edilecektir. Edat harici kullanımlar ise araştırma dışında tutulacaktır. Örneğin *على* edatı isim, fiil ve edat olarak kullanılırken⁶ *حالا* ve *حاشا* fiil olarak kullanılmaktadır.⁷ Bu gibi edatların isim ve fiil kullanımları konu dışında tutulmuştur.

Edatlarla ilgili yapısal ve filolojik açıklamalardan ziyade metin içerisindeki anlamsal ilişkiler tespit edilip bunlar üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Mesela ihtimal ilişkisi bildiren

⁶ el-Mâlekî, Ahmed b. Abdunnûr, *Rasfu'l-Mebâni fî Şerhi Hurûfi'l-Me'âni*, thk. Ahmed Muhammed el-Herrât, 3. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1423/2002, s. 433; el-Murâdî, Hasen b. Kâsım, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'âni*, thk. Fahreddin Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdıl, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1413/1992, s. 470-475; er-Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa, *Me'âni'l-Hurûf*, thk. İrfan b. Selim el-'Eşâ Hassûne, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Baskı, Beyrut 1426/2005, s. 110; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütubi'l-E'ârib*, thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb, es-Silsiletu't-Turâsiyye, 1. Baskı, Kuveyt 1421/2000, II, 370-371; Ubâbene, s. 246.

⁷ el-Mâlekî, s. 255, 262; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 436, 558; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 249, 311.

لَعْلَاءِ edatının biçimsel anlamda cer edatı mı yoksa fiile benzeyen edatlardan mı olduğuna, عَلَّيْ vb. filolojik varyantlarına değinmedik.⁸

5. Edat olduğu düşünölen ve araştırmaya dâhil edilen biçimbirimler için kimi çalışmalarda isim, kimi çalışmalarda ise zarf vs. denmektedir. Bazı edatlar için de isim, fiil ve edat kategorisinden hangisine dâhil olduğu noktasında farklı değlendirmeler yapılmaktadır. Bu farklılıkların tespiti ve bir kelimenin niçin zarf değil de edat, harf değil de isim vb. sınıfına dâhil edildiğine ilişkin tartışmalara araştırmamızda değinilmeyecektir.

Araştırmamızda edatların yapısal/biçimsel özelliklerine hemen hemen hiç değinmedik. Zorunlu hallerde dipnotta ya da metin içerisinde gerektiği kadar kısa açıklamalarda bulunduk. Mesela حَتَّى edatının cer edatı olması durumunda kendisinden sonraki kelimeyi mecrûr kılar, atıf edatı olduğu zaman kendisinden sonraki ögenin i'râbını öncekine tabi kılar gibi yapısal izahlarda bulunmadık. Nahiv bilginleri إِنَّمَا edatına eklenen مَا edatının kâffe (yani إِنَّ'nin amel etmesini önleyen bir edat) olduğunu söyleyip bundan öteye gitmezler.⁹ Biz çalışmamızda daha çok edatların anlamsal yönü ve metin unsurları arasında kurdukları ilişkiler üzerinde duracağız.

2. Amaç ve Önemi

Araştırmamızın amacı edatların metnin unsurları arasında kurdukları anlamsal ilişki türlerini ve aynı ilişkiyi kurabilen edatlar arasındaki kullanım farklarını tespit etmektir. Bu tespitlerin; Arapçayı öğrenen, öğreten ve ona ilgi duyan bütün kullanıcıların metin oluştururken, edatları dil bilgisi açısından doğru, mantıken hatasız, belâgat açısından içinde bulunulan hâlin gerektirdiklerine uygun bir şekilde kullanabilmelerine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Edat, nahiv ilminin en belirsiz terimlerinden birisidir ve neyi anlattığını zihnimizde canlandırmamız oldukça zordur. Hem araştırmacılar hem de öğretici ve öğrenciler bu

⁸ Bkz. Ubâbene, s. 251-252; Çelen, Mehmet, *Arapçada Edatlar Lügat ve Filolojik İnceleme*, Kalem Yay., 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 317.

⁹ el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed, *Delâilu'l-İ'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1404/1984, s. 354.

kavram bulanıklığından olumsuz etkilenmektedir. Bu yüzden bu çalışmada edatı metinle olan ilişkisi, metin kurmadaki rolü gibi pek çok yönüyle irdelemeyi amaçlıyoruz. Ayrıca bu çalışmanın Arap dilinin yaygın olarak kullanıldığı kitap, gazete, dergi ve benzeri eserlerdeki metinlerin çözümlenmesi ve anlaşılmasında ilahiyat fakülteleri ile Arap dili ve edebiyatı bölümlerinde okuyan öğrencilere, mütercimlere yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Bir dili kavrayabilmenin en önemli unsurlarından biri de o dilin edatlarının doğru olarak kullanılabilmesidir. Bu yüzden çalışmamızın bir başka amacı da, metin oluştururken edatların hatasız bir şekilde kullanma yollarını ortaya koymaktır.

Yukarıda bahsedilenlerin dışında araştırmamız şunları da amaçlamaktadır:

1. Birçok farklı disiplin içinde dağınık vaziyette bulunan konuyla ilgili malzemenin derlenip bilimsel bir üslup ve metodla sunulması,
2. Konunun geçmişte ve günümüzde nasıl değerlendirildiğinin kısa bir panoramasının ortaya konulması,
3. Konuyla ilgili bir kavram kargaşası olduğundan dolayı, farklı terminolojinin kullanılma sebeplerinin tespiti,
4. Arap dilindeki edatların Türkçe en uygun karşılıklarının bulunması,
5. Edat kavramının sınırlarının çizilmesi gerekliliği.

Edat, bütün dillerde yer alan; kelime, cümlecik veya cümleler arasındaki *istisna*, *sınırlama*, *tersinelik* vs. çeşitli anlamsal ilişkileri kavramamızı sağlayan ve metin içerisinde –yerine göre– kilit görevi üstlenen önemli yapısal birimlerdir. Ne var ki edatlar, bir dil için ne kadar önemliyse, fonksiyonlarının kavranması ve çeşitli bağlamlar içerisindeki ilişkilerinin tespit edilip uygun cümlelerle örneklendirilmesi de bir o kadar zordur. Bu durum Arapça öğrenmek isteyenler açısından da farklı değildir. Arap dilinde de edatlar, bu dilin

meraklıları için önemli bir engel teşkil etmektedir. Arapçanın kendine has ‘hareke problemi’ de dikkate alındığında konu daha da bir önem kazanmaktadır.¹⁰

Son yıllarda dil eğitim ve öğretiminde teorik gramer bilgisinin azaltılmaya çalışıldığını müşahade etmekle birlikte gerek Arap dünyasında gerekse de ülkemizde dil bilgisi kitaplarının büyük ölçüde nahiv ve sarf üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Dili öğreten ve öğrenenlerin teorik nahiv ve sarf bilgileri ile bileşik yapıdaki cümleleri çözme ve anlama noktasında zorlandığına şahit olmaktayız. Öte yandan yeterli gramer alt yapısıyla klasik ve modern Arapça metinleri okuyabilenlerin, edatları ve bunların metin içerisinde kurdukları ilişkiyi bilmeleri sağlıklı bir iletişim için eksik kalan yönleri tamamlayacağını düşünmekteyiz. Aksi takdirde metinlerin ya da sözlü iletişimin tam ve doğru sağlanması zorlaşacaktır. Çünkü sadece gramer bilgisi öğrencinin bir yabancı dille ilgili bütün ihtiyaçlarına cevap vermez. Tezimizde bu konuya bir katkı sağlayacağımızı umuyoruz.

Edatları, ilk defa dildeki işlevsel yönleriyle ele alan ve edebi işlevlerini ön plana çıkaran ez-Zemahşerî olmuştur. Aslında ondan önce de edatların anlamsal işlevlerine, başta fakihler ve müfessirler olmak üzere diğer bilim adamları da dilbilim maksatlı olmayan yoğun ilgi duydular. Ancak onların konuya yaklaşımı, edatları tüm yönleriyle ele alma şeklinde olmamıştır. Tefsir, kelâm, fıkıh gibi her âlimin kendi çalıştığı alanıyla sınırlı kalmıştır. Günümüzde de edatlar, yabancı dil olarak Arapça öğretim problemlerinin çözümü ve dinî metinlerin tercümesinde özel önemi olan bir konudur. Çünkü her dilde olduğu gibi Arapçada da edatlar, ileri düzey dil kullanımının temel araçlarıdır.¹¹

Edat bilgisi ve kullanımı, genelde hem anadil hem de yabancı dilde uzak hedef olarak görülür. Bu sebeple öğretimde çoğu zaman gereken ilgi gösterilmez, hatta bazen ihmale bile uğrayabilir. Genel maksatlı dil öğretimlerinde, çoğu zaman iyi bir düzeye varılmadan temel bilgilerle yetinildiği için edat bilgisi de eksik kalır. Bu da doğal olarak çoğu zaman dile

¹⁰ Günday, Hüseyin – Şener Şahin, *İşlevsel Özellikleri ve Tercüme Teknikleri Açısından Arapçada Edatlar*, Rağbet Yay., İstanbul 2000, s. 9.

¹¹ Doğan, Candemir, *Kur’ân-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, Cantaş Yay., İstanbul 2013, s. 16.

hâkimiyeti ve dili etkin kullanmayı engelleyen önemli bir sebep olarak ortaya çıkar.¹² Bu nedenledir ki edat kavramının net olarak anlaşılması, sınırlarının belirlenmesi ve metinde kurduğu anlamsal ilişkilerin açıklığa kavuşturulması hem öğreten hem öğrenen hem de Arapçaya ilgi duyan herkes için büyük önem taşımaktadır.

Edatlar, hem yazılı hem de sözlü anlatımda metnin oluşumuna katkı sağlayan önemli dilsel öğelerdir. Bu yüzden buldukları yerde mutlaka kendisinden önce veya sonra bir yargı bütünlüğünün bulunması gerekmektedir. Bilindiği gibi edat, yalnız başına iken tam bir anlam ifade etmez. Ancak, aralarında ilişki kurduğu kelime ve cümlelerin, yapısında bulunduğu metnin anlamının sağlıklı ve tam olarak anlaşılması bu tür kelimelerin tamamen kavranılmasına bağlıdır.

Edatlar cümle içinde yüklendikleri bağlama, benzetme, pekiştirme, değiştirme, daraltma, sınırlama, sonuç bildirme, sebep gösterme, temenni etme vb. çok yönlü fonksiyonları ile dilin anlatım gücüne incelikler katar. Aynı zamanda bir edat birden fazla göreve yani anlamsal ilişkiye sahip olabilmektedir. Örneğin حَتَّى edatı atıf (bağlama), sebep-sonuç, sınırlama ve istisna gibi birbirinden farklı ilişkiler ifade etmektedir. Aynı durum hemen hemen bütün edatlar için de söz konusudur.

3. Metod ve Materyal

Metinlerle ilgili çalışmalarda üç türlü yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

1. Metne Dayalı Yaklaşım: Bir metnin hangi şartlar altında yazıldığı, yazarının hangi gelenek ve ekole mensup olduğu gibi soruları sormaksızın onu yazarından bağımsız bir yapı görenek özelliklerini anlamaya çalışmak. Bu yaklaşımda, metnin içerisinde yer alan olguların çözümlenmesi amaçlanarak salt metnin ortaya koyduğu anlamlar üzerinde yoğunlaşılır.

2. Tarihî Yaklaşım: Metnin ortaya çıktığı tarihsel koşulların ve metnin ait olduğu gelenek ve ekolün göz önünde bulundurularak metnin anlaşılmasıdır.

---

¹² Doğan, s. 26.

3. *Hermenötik Yaklaşım*: Bir metni yazarının düşüncesi olarak görüp, yazar tarafından ortaya konmak istenen maksadı anlamaya çalışmak.¹³

Edatların metinde kurduğu anlamsal ilişki türlerini inceleyen tezimizde, bu metin yaklaşımlarından hangisini kullanacağımız önem arz etmektedir. Biz çalışmamızda ağırlıklı olarak *metne dayalı yaklaşımı* kısmen de *hermenötik yaklaşımı* tercih edeceğiz.

Edatın ne olduğunu ortaya koyabilmemiz için tümdengelim yöntemiyle kelime türleri arasındaki yerini netleştirmek gerekmektedir. Ayrıca aynı ilişki türünü ifade eden edatlar ve bunlar arasındaki kullanım farklarını da belirleyebilmek için bütünden parçaya doğru bir seyir izleyeceğiz.

Çalışmamızda edatların kurduğu anlamsal ilişkiler metin temelli incelenecektir. Burada edatın daha büyük bir dilsel birim olan metin oluşturmadaki yerini anlamak parçadan bütüne doğru bir yöntem kullanmayı gerektirmektedir. Kısacası bazen bütünden parçalara inme, bazen de parçalardan bütüne ulaşma yöntemiyle konuyu açıklamaya ve yorumlamaya çalışacağız.

Araştırmamızda kaynak olarak kullandığımız eserler arasında herhangi bir kopukluk olmaması için hem klasik dönem dil bilginlerinin çalışmalarından istifade ettik hem de günümüzde edatlar üzerine çalışma yapan araştırmacıların yaklaşımlarını dikkate aldık. Klasik ve modern dönem nahiv, hurûfu'l-me'ânî ve belâgat kitaplarından mümkün mertebe kronolojik sırayı gözeterek yararlandık. Ayrıca nispeten modern kaynaklardaki değerlendirmeleri de geçmiş dil birikimiyle karşılaştırıp doğru bir kanaate ulaşmaya çalıştık. Tali kaynaklar olarak ise i'râbu'l-Kur'ân eserlerinden faydalanmakla birlikte, lügat, edebiyat, fıkıh usûlü, felsefe ve mantık kitaplarına müracaat ettik. Geçmişte ya da günümüzde Arap dünyasında edatlarla ilgili hazırlanmış Arapça tezlerden de yararlanmaya çalıştık.

¹³ Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı (Hicri İlk Üç Asır)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009, s. 24-25.

Edatların klasik dönem edat eserlerinde olduğu gibi bir, iki, üç, dört ve beş harfliler şeklinde değil de anlamsal ve yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak yapılan tasniflerde anlamsal ve yapısal kategorilerin içiçe geçmiş olduklarını görmekteyiz. *el-Mufassal* isimli eserinde edatları bu şekilde ele alan ez-Zemahşerî, mesela istisna edatlarında bahis konusu ettiği edatları anlamsal ilişki türlerine göre incelemiştir. Ancak fiile benzeyen edatlar mevzusunda ele aldığı edatlar, yapısal işlevleri aynı olduğu için müellif tarafından bu kategoride anlatılmıştır. Hâlbuki bu edatlardan her birinin metin içerisinde kurduğu anlamsal ilişki türü yekdiğerinden farklıdır.¹⁴

Hiç şüphesiz irade beyanında kullanılan sözleri hukuki sonuçlara vardırarak, evvel emirde sarf edilen sözleri anlamaya bağlıdır. Bu anlama eylemi de cümlelerin öge ve yapı bakımından tahlil edilmesi ile mümkün olur. Fıkıh usûlü eserlerine baktığımızda dilsel mevzulara önem verildiğini ve hatta bu eserlerin neredeyse yarıya yakınının dil bahislerine ayrılmış olduğunu görmekteyiz. Fıkıh usûlü ve nahiv etkileşiminin belki de zirve yaptığı yer, edatların fıkıhtaki anlamları konusudur. Bu itibarla fıkıh usûlü bilginlerinin eserlerinde edatları yapı ve anlam yönüyle kullanımlarına yer yer ihtilafa sebep olan örnekler vererek farklı yargıların ortaya çıkmasına neden olan durumlardan söz etmeleri hasebiyle bu eserlerdeki edatlar bahsine bakmayı da ihmal etmedik.¹⁵

Bir alana ya da dile ait terminolojinin aslı haliyle korunması ve öğretilmesinin daha doğru bir usûl olduğu fikrinden mütevellid Arap dilinde edatların metinde kurduğu anlamsal ilişki türlerini ifade eden ıstılahlar aynen verilmiş parantez içi ifadelerle en uygun Türkçe karşılıkları yansıtılmaya çalışılmıştır. Mesela kasr/hasr (daraltma) ilişkisi, tekid (pekiştirme/kuvvetlendirme) vs. gibi.

¹⁴ Fiile benzeyen edatlar (الْحُرُوفُ الْمَشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ) لَعَلَّ، لَيْتَ، لَكْرَى، كَأَنَّ، أَنْ، عَدَاتٌ İ edatlarıdır. İ'râb açısından bu edatların ortak özelliği isim cümlesinin başına gelip mübtedayı mansub olarak ismi, haberi de merfu olarak haberi yapmasıdır. Ancak metinde kurdukları anlamsal ilişkiler açısından baktığımızda أَنْ ve كَأَنَّ tekid ilişkisi، كَأَنَّ teşbih ilişkisi، لَكْرَى tersinelik ilişkisi، لَيْتَ temenni ilişkisi، لَعَلَّ ise ihtimal ilişkisini ifade etmektedir.

¹⁵ Güman, Osman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 31; Akgül, Yusuf, "Serahsî'nin 'Usûlü' Çerçevesinde Bazı Harflerin/Edatların Fıkıhtaki Anlamları", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 49, Sayı: 2, 2013, s. 121.

Edatların klasik kaynaklarda aynı kural ve aynı örneklerle anlatılması karşılaşılabilecek güçlüklerle örnek teşkil etmektedir. Çünkü sürekli bir şekilde aynı edatın anlatımında benzer örneklerle karşılaştırılması durumunda bildiği zannedilen edata dahi doğru düzgün anlam veremeyip ilişki türünün fark edilemediğini düşünmekteyiz.

4. Edatlarla İlgili Literatür

Arap dilinde edatlara verilen önem erken diyebileceğimiz dönemlerde ortaya çıkmıştır. Nahivciler, tefsirci ve usûlcüler bu edatların anlam ve fonksiyonları üzerinde araştırma ve çalışma yapmışlardır.

İlk Arap dil çalışmalarının gelişmesiyle birlikte, anlamları değiştirme ve çeşitlendirme gücünde olan edatlar dilcilerin dikkatini çekmiştir. Sîbeveyh (ö. 180/796) kitabında bu konuya oldukça geniş bir yer vermiştir. Sîbeveyh'le başlayan çalışmaların gelişmesiyle belki nahiv konuları arasında en çok bağımsız kitap yazılan bir konu haline gelen edatlar hakkında neredeyse dilbilimle ilgisi olan hemen hemen her âlim ya müstakil eser yazmış veya eserlerinde edatlar konusuna özel başlık ayırmıştır.¹⁶

Edatların anlamları ile ilgili mütekaddimûn ulemasının görüşleri tefsir kitaplarında, divan şerhlerinde, nahiv, dil ve belâgat kitapları arasında dağılmıştı. Nahiv âlimleri edatların anlamlarını kapsayacak özel kitapların yazılması zaruretini hissettiler.¹⁷ Bu bağlamda edatlarla ilgili ilk eserin Muhammed b. Cafer el-Kayrevânî (ö. 412/1021) tarafından yazıldığı ifade edilmektedir.¹⁸ el-Kayrevânî, 1000 varak hacminde olduğu rivayet edilen Arapça edatlara dair *el-Hurûf* adlı eserini 361/972 yılında Azîz-Billâh'ın isteğiyle kaleme almıştır.¹⁹ ez-Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-Me'ânî* adlı eserini tahkik eden Ali Tevfik el-Hamed ise aynı fikirde değildir. Ona göre hurûfu'l-me'ânî ve edatlar konulu matbu ya da el yazması

¹⁶ Doğan, s. 16.

¹⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 3.

¹⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 4.

¹⁹ İbnu'l-Kıftî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer b. Ahmed el-Kazzâz el-Kayrevânî, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1406/1986, III, 86.

kitaplara baktığımızda ez-Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-Me'ânî*'sinden önce yazılmış müstakil bir eser bulamayız.²⁰

Edat çalışmaları, er-Rummânî'nin *Me'ânî'l-Hurûf* adlı kitabıyla yeni bir boyut kazandı. Hicri 8. yüzyıl ise edatların en yoğun işlendiği bir dönemdir. Bu dönemde yazılan önemli eserlerden biri el-Mâlekî'nin *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî* isimli kitabıdır. Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) konuya özel önem vermesiyle onun öğrencisi el-Murâdî ile es-Safâkasî (ö. 742/1342) bu alanın en önemli eserlerini yazdılar. Aynı zamanda Ebû Hayyân'ın, İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) edatlar konusundaki muhteşem eseri yazmasında etkili olduğu bilinir.²¹

Arap dili ve edebiyatında büyük rolü olan edatlarla ilgili klasik dönemde çok sayıda müstakil eser kaleme alınmıştır. Belli başlı müstakil edat çalışmaları ve müellifleri şunlardır:²²

1. *Hurûfu'l-Me'ânî*: Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî
2. *Me'ânî'l-Hurûf*: Ebu'l-Hasen Ali b. İsa er-Rummânî
3. *el-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf*: Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Herevî
4. *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*: Ahmed b. Abdunnûr el-Mâlekî
5. *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*: Bedrüddin Hasen b. Kâsım el-Murâdî
6. *Me'ânî'l-Edevât ve'l-Hurûf*: İbn Kayyim el-Cevziyye Muhammed b. Ebû Bekir
7. *Muğni'l-Lebîb 'an Kütubi'l-E'arîb*: İbn Hişâm Abdullah b. Yusuf el-Ensârî
8. *Mesâbihu'l-Meğânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*: Muhammed b. el-Hatîb el-Mavzi'î
9. *Cevâhiru'l-Edeb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*: Alaaddin b. Ali el-İrbilî
10. *Kifâyetu'l-Me'ânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*: Abdullah el-Kürdî el-Beytûşî

Arap gramerinin bu ilk yazılı kaynaklarında dilciler, edatlara özel bir önem vermişler ve edatları değişik açılardan ele almışlardır. Örneğin belâgat âlimleri edatları değişik

²⁰ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 17, 19, 20.

²¹ Doğan, s. 16.

²² el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 4; ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 19-20.

anlamları ve kullanım şekilleri açısından ele alırken, nahivciler onların ifade ettiği anlamlar yanında cümlede lafzî etki etmesi veya etmemesi (amel), zaid olarak kullanılması veya kullanılmaması, cümleden düşürülmesi (hazif) gibi yönlerini incelemişlerdir.²³ Kısacası “ince manalar, belâgat ve beyânî nükteleri, üslûp hususiyetleri büyük ölçüde hurûf-ı me‘âniye dayandığı için bunların üzerinde özellikle durulmuş, tefsir ve belâgat âlimleri bu harflerin asli ve fer‘î manalarını, nahiv âlimleri amel durumlarını incelediği gibi felsefe ve mantık âlimleri de önerme ve hükümlerdeki fonksiyonlarını ele almışlardır.”²⁴ Ayrıca edatların taşıdığı manalar hakkında hem dilciler hem de diğer âlimler arasında ihtilaflar da vuku bulmuştur.

Edatlar hakkında müstakil çalışmalar yapıldığı gibi gerek dilciler gerek usûlcüler ve gerekse belâgatçılar tarafından telif edilen kitaplarda edatlara müstakil bölümler de tahsis edilmiştir. Edatlar, Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî’nin (ö. 175/791) *Kitabu’l-‘Ayn*’ı, Sîbeveyh’in *el-Kitâb*’ı, el-Müberred’in (ö. 285/898) *el-Muktedab*’ı, ez-Zeccâcî’nin *el-Cümel*’i, ez-Zemahşerî’nin *el-Mufasssal*’ı, İbn Ya‘îş’in *Şerhu’l-Mufasssal*’ı başta olmak üzere klasik nahiv kaynaklarının hemen hepsinde müstakil bir bâb içerisinde ele alınmıştır.²⁵

Sîbeveyh, el-Ferrâ ve el-Ahfeş gibi ilk dönem dilciler edat konusunu eserlerinde dağıtmış bir şekilde ele almışlardır. Sîbeveyh *el-Kitâb* isimli eserinde ‘kelime türleri’ ismini verdiği özel bâbla edatları ayrı bir başlıkta ele almıştır.²⁶ el-Ferrâ (ö. 207/822) ve el-Ahfeş’in (ö. 215/830) *Me‘âni’l-Kur‘ân*’ı, ez-Zeccâcî’nin (ö. 311/923) *İ‘râbu’l-Kur‘ân*’ı, İbnu’s-Serrâc’ın (ö. 316/928) *el-Usûl fi’n-Nahv*’i, İbn Fâris’in (ö. 395/1004) *es-Sâhibî fi Fıkhî’l-Lugati’l-‘Arabiyye*’si, es-Se‘âlebî’nin *Fıkhû’l-Luga ve Sirru’l-‘Arabiyye*’si es-Suyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-İtkân*’ı gibi belli başlı me‘âni’l-Kur‘ân, i‘râbu’l-Kur‘ân ve dil çalışmaları edatları nahiv, sarf, ses, biçim ve anlam yönüyle farklı konular içerisinde incelemiştir.

²³ Yüksel, “Arap Dilinde Me‘âni’l-Hurûf”, s. 296.

²⁴ Durmuş, İsmail, “Harf”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 163.

²⁵ Yüksel, “Arap Dilinde Me‘âni’l-Hurûf”, s. 296.

²⁶ Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü’l-Hâncî, 3. Baskı, Kahire 1408/1998, IV, 135.

Edat konusu Arap dili gramerinin üç ana bölümünden biri olarak kabul edilmiş ve klasik nahiv eserlerinde isim ve fiilden sonra ayrı bir bölümde detaylıca yerini almıştır.²⁷ Nitekim müellifimiz ez-Zemahşerî de aynı usulle yazdığı *el-Mufasssal*'ında edat konusunu müstakil bir bölümde anlatmıştır. Sadece ez-Zemahşerî değil, kendisinden önce ve sonra yaşamış nahiv bilginleri de eserlerinde konuyu bu şekilde kaleme almışlardır.

Edatlar hakkında müstakil eserler yazıldığı gibi gramer, fıkıh usûlü,²⁸ me'âni'l-Kur'ân gibi çalışmalarda da müstakil bâblar içerisinde incelendiğini ifade etmiştik. Bunların yanı sıra Arap dilindeki tek bir edat üzerine yoğunlaşan çalışmalar da yapılmıştır. Mesela; Kutrub'un (ö. 206/821) *el-Hemz*'i, Ebû Ubeyde'nin (ö. 210/824) *Kitâbu't-Tesniye ve'l-Cem*'i, Ebû Zeyd el-Ensârî'nin (ö. 215/830) *Kitâbu'l-Hemz*'i, Cermî'nin (ö. 225/840) *Kitâbu't-Tesniye ve'l-Cem*'i, Mâzinî'nin (ö. 249/863) *Kitâbu'l-Elif ve'l-Lâm*'ı, Ebû Bekir el-Enbârî'nin (ö. 328/940) *Kitâbu'l-Elifât*'ı, ez-Zeccâcî'nin *Kitâbu'l-Lâmât*'ı tek bir edatı ele alan eserlerdir.²⁹

Yukarıda da değindiğimiz gibi edatlar nahiv ve belâgat eserlerinde, fıkıh usûlü, 'ulûmu'l-Kur'ân ve i'râbu'l-Kur'ân kitaplarında ele alınmıştır. Klasik dönem dil çalışmalarına baktığımızda ister edatlar hakkında müstakil kitap yazarların isterse de edatları bir bölüm açarak ele alan dilcilerin bunları işleme metodunun farklılık arz ettiğini görmekteyiz. Klasik kaynaklarda nahivcilerin edatları nasıl işlediğini görebilmemiz için bazı temel eserlere ve müelliflerinin buradaki metodlarına değinmemiz yerinde olacaktır.

²⁷ Örneğin bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih fi'n-Nahv*, thk. Muhammed Basil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1421/2000, I, 17.

²⁸ Fıkıh usûlü kaynaklarının tamamında anlam harfleri/edatlar konusu ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Edatlar, Hanefî fıkıh usûlünde hakikat-mecâz bahsinin hemen sonrasında anlatılıp, hakikat ve mecâz anlamlarının bulunması nedeni ile bu konuya yer verilmiştir. Hanefî usûlcülerinden Pezdevî, fıkıh meselelerinden yarıya yakın bölümünün bu konu ile ilgili olduğunu belirtir. Bkz. Güman, s. 209. Usûlcüler, edatları çoğunlukla hakikat ve mecâz bölümünde ele almaktadırlar. Bkz. Tavile, Abdulvehhab Abdusselam, *Eseru'l-Luga fi İhtilâfi'l-Müctehidîn*, Dâru's-Selâm, Mısır 1414, s. 193. Vehbe ez-Zuhaylî, edatların fıkıh usûlü eserlerinde incelenmesini şöyle açıklamaktadır: "Edatlardan söz edilmesinin sebebi onların şerî hükümlerle olan sıkı ilişkisidir. Çünkü icthad tariki ve edat aracılığıyla bir hüküm istinbat edilebilir." Bkz. ez-Zuhaylî, Vehbe, *Usûlu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1406/1986, s. 375.

²⁹ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'âni*, s. 19.

Arap dili gramerinin ilk yazılı vesikası olarak görülen Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ında edatlar; fonetik, biçimsel, anlamsal ve cümle içindeki fonksiyonları gibi çeşitli yönlerden dağınık bir şekilde incelenmiştir. el-Ferrâ ve el-Ahfeş'in *Me'âni'l-Kur'ân*'ı da aynı metoda sahiptir. Daha sonra gelen dilciler de bu âlimlerin yöntemini takip etmişlerdir. Örneğin; el-Müberra'de *el-Muktedab*'da, Ebu'l-Abbas Sa'leb *Mecâlisu Sa'leb*'de, ez-Zeccâc *Î'râbu'l-Kur'ân*'da, İbnu's-Serrâc *el-Usûl fi'n-Nahv* ve *el-Mûcez*'de ez-Zeccâcî *el-Cümel fi'n-Nahv*'inde ve sonraki dönem nahivcilerin kitaplarında gördüğümüz gibi edatları aynı metodla eserlerinde incelemişlerdir.³⁰

ez-Zeccâcî *Hurûfu'l-Me'âni* adlı eserinde edatları tek harfliler, iki harfliler, üç harfliler vs. şeklinde harf sayısına göre düzenlememiştir. Edatları alfabetik bir şekilde sıralamayıp konularına göre tasnif biçiminde de ele almamıştır. İsim, edat, zarf, mastar, fiil ve isim-fiilleri karışık bir şekilde açıklamıştır. ez-Zeccâcî edatları anlatırken bağlam içerisindeki anlamlarına, kullanışlarına ve farklı vecihlerine değinmiştir. Her bir edatı şahit ve örneklerle destekleyerek kısa açıklamalarda bulunmuştur.³¹

er-Rummânî'nin *Me'âni'l-Hurûf* adlı eseri ez-Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-Me'âni*'sinden farklı olarak edatları ühâdî, sünâî, sülâsî, rubâî ve humâsî olmak üzere harf sayılarına göre alfabetik bir şekilde ele almaktadır. er-Rummânî her bir edatın meşhur anlamını ve kullanımını örnekler eşliğinde izah etmektedir.

el-Herevî *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf* adlı kitabında belli bir sistemi ve açık bir metodu takip etmemiştir. Eseri metodoloji, bağlantı kurma ve sıralama ile nitelemek mümkün değildir.³² Bir, iki, üç ve dört harfli edatları bir arada verip bunların arasına bazı fiil ve isimleri de sokmuştur. Bu yöntemiyle sadece edatlara has olduğunu varsayan kitabının başlığına aykırı davranmıştır.

³⁰ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'âni*, s. 17-18.

³¹ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'âni*, s. 28.

³² eş-Şâzelî, Ebu's-Su'ûd Haseneyn, *el-Edevâtu'n-Nahviyye ve Te'addudu Me'âniha'l-Vazîfiyye Dirâse Tahlîliyye Tabîkiyye*, Dâru'l-Ma'rîfeti'l-Câmi'iyye, 1. Baskı, İskenderiye 1989, s. 31.

el-Murâdî *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî* isimli eserinde edatın tanımını, isimlendirilme gerekçesini, kısımlarını, amel ve anlamlarını işlemiştir. Daha sonra bu edatları bâblara ayırmıştır. Birinci bâb tek harfliler, ikinci bâb iki harfliler gibi. عَسَى، لَيْسَ، مَثَى ve bazı zamirleri de kitabına dâhil etmiştir.

Muğni'l-Lebîb isimli eserinde incelikli bir metod takip eden İbn Hişâm el-Ensârî kitabına edatlar, hükümleri ve isim ve zarflardan edat manasını içeren kelimelerle başlamıştır. İstifade etmenin kolay olabilmesi için edatları alfabetik olarak sıralamıştır. İbn Hişâm edatın, anlam harflerini kapsadığını söyleyenlerdendir. Bununla ilgili çok miktarda isim ve fiillerden örnekler verip üzerinde uzunca durmuştur. Yine o, edat hakkında varid olan söz ve düşünceleri Kur'ân, şiir vb. şahidlerle desteklemiştir.

er-Rummânî, el-Mâlekî, el-Murâdî gibi dilciler edatları ühâdî, sünâî, sülâsî, rubâî ve humâsî olmak üzere harf sayılarına göre her bir kategoriyi kendi içerisinde alfabetik bir şekilde ele alırken İbn Hişâm salt alfabetik bir metodu takip etmiştir. Edatları harf sayısına göre alfabetik, sadece alfabetik ya da dağınık bir metodla inceleyen ilk dönem müstakil edat yazarları konuyla alakalı önemli bilgiler sunmuşlardır. Ancak biz bu yöntemlerin kullanımı kolaylaştırmasına rağmen edatları, metinde kurduğu anlamsal ilişkiler bakımından açık ve derli toplu bir şekilde ortaya koymadığını düşünmekteyiz. Bu bağlamda ez-Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'ı, İbn Ya'îş'in *Şerhu'l-Mufassal*'ı, İbnu'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Îdâh fî Şerhi'l-Mufassal*'ı ve es-Suyûtî'nin *el-Îtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı gibi edatları müstakil bir bölüm ayırarak inceleyen eserlerin konuyu amaca daha uygun³³ bir şekilde işlediği kanaatindeyiz.

Edatların diğer kelimelere göre durumu, kullanımını ve anlamı nahivciler tarafından çeşitli çalışmalarda dile getirilmiştir. Klasik döneme ait zikrettiğimiz belli başlı edat çalışmalarının yanı sıra son zamanlarda da Arap dünyasında konuyla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bazı modern edat çalışmaları şu şekildedir:

³³ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 19.

1. *Devru'l-Harf fî Edâi Ma'na'l-Cümle*: es-Sâdık Halîfe Râşid
2. *el-Menhel fî Beyâni Kavâ'idi 'İlmi'l-Hurûf*: Râuf Cemaleddin
3. *Mevsû'atu'l-Hurûf fî'l-Lugati'l-'Arabiyye*: İmîl Bedî' Yakub
4. *el-Hurûfu'l-'Âmile fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*: Hâdi Atiyye Matar el-Hilâlî
5. *Fethu'l-Habîr fî Edevâti't-Tefsîr*: Seyyid Mersâ İbrahim el-Beyyûmî
6. *Mu'cemu Hurufi'l-Me'ânî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*: Muhammed Hasen Şerif
7. *eş-Şâmil*: Muhammed Said Esîr, Bilal Cüneydî
8. *el-Muncid fî'l-Hurûf*: Anton Kikano
9. *Edevâtu'r-Rabt fî'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra (The Connectors in Modern Standard Arabic)*: Ahmed Tahir Haseneyn, Neriman Nailî el-Varrâkî
10. *Mu'cemu'l-Kavâ'idi'l-'Arabiyye fî'n-Nahv ve't-Tasrîf*: Abdulganî ed-Dakr
11. *el-Mu'cemu'l-Vâfî fî Edevâti'n-Nahvi'l-'Arabî*: Ali Tevfîk el-Hamed, Yusuf Cemil ez-Za'bî

Ülkemizde de Arapçadaki edatlar üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunları zikretmeden önce Ahmet Isparta'nın Türkçedeki edatları ele alan *Metin Oluşturmada Edatların Yeri* isimli çalışmasından da yararlandığımızı belirtmek istiyoruz.

1. *Arap Dilinde Edatlar*: Hasan Akdağ
2. *Arapça Edatlar Sözlüğü*: Selami Bakırcı, M. Sadi Çögenli
3. *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*: Ahmet Kazım Ürün
4. *Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*: Candemir Doğan
5. *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*: Hüseyin Yazıcı
6. *Arapçada Edatlar Lügat ve Filolojik İnceleme*: Mehmet Çelen
7. *Arapçada Bağlaçlar*: Hüseyin Günday, Şener Şahin
8. *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*: Ahmet Yüksel

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR KELİME TÜRÜ OLARAK EDAT

Günümüz dilbilim çalışmalarında anlam, kelime ve cümleyi de aşarak cümle öbekleri, paragraf ve metin gibi daha büyük yapılar üzerinde aranmaya başlamıştır. 20. yüzyılda ivme kazanan metindilbilimin katkılarıyla cümleden daha büyük anlamsal birimin metin olduğunu görmekteyiz. Semantik analizler cümlelerin en büyük anlamsal birim olarak kabul edildiği eski dönemlerin aksine metin üzerine yoğunlaşmaktadır.³⁴ Cümleleri ve metinleri oluşturan kelimeler ise en temel anlamsal birimdir. Bu bölümde edatların dil ve dilbilim açısından kelime türleri arasındaki yeri bulunmaya çalışılacaktır. Ayrıca kelimenin geçmişte ve günümüzde ele alınma biçimi, türleri, edatın bu türler içerisindeki yeri hatta edatın kelime türleri arasına dâhil edilip edilemeyeceği gibi konular tartışılacaktır.

Evrendeki kavramlara karşılık olan dilsel birim *kelime*dir. Aristoteles (M.Ö. 384-322), evreni ‘varlık’ ve ‘hareket’ten oluşan bir ikilik olarak tasarlar. İşte, varlık *isim*, hareket de *fil* olarak dilde ifadesini bulmuştur.³⁵ Kelime, gramerdeki yeri ve fonksiyonu bakımından çeşitli türlere ayrılır. Bu ayrım, ilk defa evreni varlık ve hareket olarak ele alan Aristo tarafından yapılmış ve kelime, anlam bakımından *ad* ve *eylem* olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak dilbilim ve dil bilgisi alanındaki gelişmelere paralel olarak kelimenin bir nesneye ad olması ya da bir hareketi bildirmesi dışında farklı işlevlerinin olduğu anlaşılmış ve çeşitli tasniflerle bu kelime türlerinin sayısı artırılmıştır.³⁶ Arap dilcilerinin genel kabulüne göre kelime türleri, tek başlarına anlamları olan isim ve fiiller ile başka kelimelerle birlikte anlam

³⁴ Demir, Gökhan Yavuz, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, İthaki Yay., İstanbul 2015, s. 11.

³⁵ Yener, Mustafa Levent, “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Sayı: 2/3, 2007, s. 615.

³⁶ Yalçın, Süleyman Kaan, “Kuzey Grubu Türk Lehçelerindeki Edatlar Üzerine Ayrıntılı Bir Çalışma”, *Turkish Studies*, Sayı: 2, Cilt: 4, Güz 2007, s. 1356.

kazanan ve gramerde görevli unsurlar olan edatlar olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır.³⁷

1.1. Kelime Türleri

Hem klasik gramer çalışmalarında hem de modern dilbilimde kelimenin, anlamlı en temel birim olduğu genel kabul görmüş gibidir. “Kelimleri meydana getiren ses ve harfler, kendi başlarına anlam ifade etmeyen fiziksel öğelerden oluşur. Kendi başlarına fiziksel birer nesne olan kelimeler, söz konusu ses veya harflerin düzenli bir form oluşturmasıyla anlamlı birimler haline gelirler.”³⁸

Kelime türü, kelimelerin kendi aralarında çeşitli kriterlere göre alt sınıflara ayrılmasını anlatan bir terimdir.³⁹ Kelime üçe ayrılırken iki farklı yol izlenmektedir: Birincisinde, cümle içinde müned ya da müned ileyh olarak gelip gelmediğine bakılmaktadır. Buna göre, kelimelerden sadece müned olarak gelenler fiil, hem müned hem de müned ileyh olarak gelenler isim, ne müned ne de müned ileyh olarak gelenler ise edattır. İkincisinde kelimelerin isnâd yönü dikkate alınmaksızın, sadece anlama bakılmaktadır. Bu çerçevede kelime, ya bağımsız bir anlama delâlet eder ya da bağımsız bir anlama delâlet etmez. Bağımsız bir anlama delâlet etmeyenler, edattır. Bağımsız bir anlama delâlet eden kelime, üç zamandan birine bağlı ise fiildir, değilse isimdir.⁴⁰ Burada bağımsız anlam ile kastedilen müfred anlamdır; yargı değil kavramdır.⁴¹

³⁷ Sîbeveyh, I, 12; el-Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme, 'Âlemu'l-Kütub, Beyrut, ts., I, 3; İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdulhüseyn el-Feteli, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, ts., I, 36; el-Hevârezmî, s. 63; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*, thk. Ali Ebû Mulhim, Mektebetü'l-Hilâl, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 23; el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 4; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr, eş-Şeriketu'l-Muttahide li't-Tevzî', Suriye, ts., s. 17; es-Sâkî, Fâdıl Mustafa, *Aksâmu'l-Kelâmi'l-'Arabî min haysu's-Şekli ve'l-Vazîfe*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1397/1977, s. 33. Kelime, şu şekilde de tasnif edilmektedir: İsim, fiil, sıfat, edat, zamir, zarf ve hâlîfe. Bkz. Hassân, Temmâm, *el-Lugatu'l-'Arabîyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, Dâru's-Sekâfe, Mağrib 1994, s. 90.

³⁸ Bor, İbrahim, *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*, Elis Yay., Ankara 2014, s. 21-22.

³⁹ Doğan, s. 55.

⁴⁰ Şimşek, Mehmet Ali, *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*, Vizyon Yay., Sivas 2006, s. 10.

⁴¹ Şimşek, Mehmet Ali, “Arap Dilinde Bağımsız Yargı Bildiren Cümleleri İsimleştiren Edat ve Terkipler”, *CÜİFD*, Cilt: 16, Sayı: 2, Sivas 2012, s. 257-258.

Araplar ve Arap olmayanlar kelamın esasını olarak kelimenin isim, fiil ve edat şeklinde türlere ayrılmasını kabul etmektedirler.⁴² Klasik dönem Arap dilcileri, dile getirilen/ ifade edilen ‘Zeyd’ ve ‘Amr’ gibi kişiler, ‘oturmak’ ve ‘kalkmak’ gibi bu kişilerin yaptığı eylemler ya da kişi ile eylem arasında bir aracı olan söz türleri bulunduğunu kabul etmektedirler. Bundan dolayı kelime üç tür olmaktadır.⁴³

Görüldüğü gibi Arapçada kelime genelde, isim, fiil ve harf/edat olarak üç gruba ayrılmaktadır. İbnu’l-Enbârî *Esrâru’l-‘Arabiyye* isimli eserinde kelime üçe ayrılır dördüncüsü de yoktur der ve şunu ilave eder: “*Akla hayale gelen her şeyin bu üç türden biriyle ifade edildiğini gördük. Şayet dördüncü bir tür olsaydı ifade edemeyeceğimiz şeyler olurdu. Her şeyin kelimenin bu türleriyle ifade ediliyor olması bunlar haricinde bir türün olmadığına delildir.*”⁴⁴

Arap dili ilimleriyle oldukça ilgili olan el-Fârâbî (ö. 339/950), lafızları delâletleri itibarıyla taksimata tabi tutmuş, bunu da ‘lafızlar ilmi’ olarak isimlendirmiştir.⁴⁵ el-Fârâbî konuyla ilgili olarak şöyle der: “Lafızların bir kısmı müfreddir ve müfred manalara delâlet eder. Bir kısmı da mürekkeptir ancak bunların bir kısmı da müfred manalara delâlet eder. Müfred manalara delâlet eden lafızlar üç çeşittir: İsim, fiil, harf (edat). Bu grup müfred bir anlama delâlet etme hususunda ortaktır.” Ayrıca isimler ve fiillerin delâletleri açıkken edatların delâletinde bir kapalılık bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre edatların delâleti kullanıldıkları diğer lafızların delâlet yönünü belirlemede ortaya çıkar.⁴⁶

⁴² el-Müberred, I, 3.

⁴³ İbn Bâbeşâz, Ebu’l-Hasen Tâhir b. Ahmed b. İdris, *Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Muhsibe*, thk. Halid Abdülkerîm, el-Matbaatu’l-‘Asriyye, Kuveyt, ts., s. 92.

⁴⁴ İbnu’l-Enbârî, Ebu’l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed, *Esrâru’l-‘Arabiyye*, thk. Muhammed Behcet el-Baytar, el-Mecma‘u’l-‘İlmiyyu’l-‘Arabî bi Dımeşk Yay., Şam, ts., s. 3-4. Ayrıca bkz. İbn Bâbeşâz, s. 92.

⁴⁵ Abdulcelil, Menkûr, *‘İlmu’d-Delâle Usûluhu ve Mebâhisuhu fi’t-Turâsi’l-‘Arabî*, İttihâdu’l-Küttâbi’l-‘Arab Yay., Dımeşk 2001, s. 29.

⁴⁶ el-Fârâbî, Ebû Nasr, *Kitâbu’l-Elfâzi’l-Musta‘mele fi’l-Mantık*, thk. Muhsin Mehdî, Dâru’l-Meşrik, 2. Baskı, Beyrut 1968, s. 41-42.

Bu taksimattan anlaşıldığına göre el-Fârâbî lafızları, modern anlambilimde sözlüksel delâlet olarak ifade edilen biçimde ele almıştır. Lafzın belli bir bağlam içerisinde değil de bir sözlük maddesi olarak, kendi başına sahip olduğu delâleti ön plana çıkarmıştır.⁴⁷

Biz burada edat dışındaki kelime türleri üzerinde fazla durmayacağız. Ancak yine de edatın tanımının net bir şekilde ortaya konulabilmesi ve bu tanımın zihne daha da yakınlaştırılabilmesi maksadıyla kelime türlerinden olan isim ve fiilin tanımını kısaca verip asıl konumuz olan edatın tarifi üzerinde detaylıca duracağız. Ayrıca edat nedir? sorusunun cevabını vermeden önce edatın sözcük türleri içerisindeki yerini belirlemek daha doğru olacaktır.

1.1.1. İsim

İsmin pekçok tarifi yapılmıştır. Kapsamlı tariflerinden biri şöyledir: “*Bir zamana bağlı olmaksızın tek başına anlamı olan kelimedir.*”⁴⁸ Tek başına anlaşılan ve zaman bildirmeksizin bir anlamı gösteren lafız olan ismin Arap dilbilimcilerine göre temel özelliklerinden biri, adlandırılana (el-müsemma) tek bir defa işaret ederek onu göstermesidir.⁴⁹

İsmin bu temel özelliğinin dışında gramerciler ismi diğer kelime türlerinden ayıran birtakım alametlerine gramer kitaplarında değinmişlerdir. Bu alametler aynı zamanda ismi tanıma yollarıdır. Nahivciler; isim, cümle içerisinde hem müsned hem de müsned ileyh, fiil de müsned olabilirken edat ne müsned ne de müsned ileyh olabilir⁵⁰ diyerek onun sözdizimi içerisindeki durumundan –yani cümlenin herhangi bir ögesine karşılık gelmesi– hareketle tanınmasını kolaylaştırmaya çalışmışlardır.

⁴⁷ Abdulcelil, s. 23.

⁴⁸ ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak, *el-İdâh fî 'İleli'n-Nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986, s. 48; İbnu's-Serrâc, I, 36; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 23; el-Lubedî, Muhammed Semîr Necîb, *Mu'cemu Mustalahâti'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye*, Dâru'l-Furkân, 1. Baskı, Beyrut 1985, s. 197; el-Galâyînî, Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1414/1993, I, 9.

⁴⁹ el-Fârâbî, Ebû Nasr, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, Sunuş ve Çev.: Sadık Türker, *Kutadgu Bilig*, 2002, s. 115.

⁵⁰ İbnu's-Serrâc, I, 37; Şâmî, Ahmed Cemil, “Hakîkatu Harfi'l-Ma'nâ”, *el-İrfan*, Cilt: 77, Sayı: 4, s. 91. Me'ânî ilminde gramerdeki haber veya fiile müsned; mübteda veya faile müsned ileyh denir.

İsim, cümle içerisinde hem müned hem de müned ileyh olmasının yanı sıra Arap nahivcileri onu diğer kelime türlerinden ayıran birtakım lafzî/biçimsel alametlerini de tespit etmişlerdir ki onlar da şunlardır:⁵¹

- İsmın başına lâmu tarıf (ال) bitişir. Ör: الرَّجُلُ، الْكِتَابُ
- İsm tenvin kabul eder. Ör: رَجُلًا، كِتَابٌ
- İsmın başına cer edatları gelir. Ör: عَلَى مُنْصَدَةٍ
- İsm izâfet terkibine girer. Ör: مِفْتَاحُ السِّيَارَةِ
- İsm nida edatını kabul eder. Ör: يَا رَجُلُ

1.1.2. Fiil

“Fiil, zamana bağılı olarak bir eyleme delâlet eder.”⁵² “Tek başına anlamlı olan, hem anlamı hem de olayın geçtiği zamanı gösteren lafızdır.”⁵³ Fiil, cümle içerisinde sadece müned olur.

Özellikleri ise *kad, sîn ve seyfe harfleri, cezm edatları, tâu't-te'nis*⁵⁴ ve *fail tâ'sını* kabul etmesidir.⁵⁵

Klasik kelime tasnifinde kelime türleri içerisinde üçüncü sırada yer alan edatın tanımına geçmeden önce birçok nahiv âlimi tarafından tartışılan hurûfu'l-me'ânînin sıralaması konusuna kısaca değinmek istiyoruz. Sıralamada edat mı daha önceliklidir yoksa isim ve fiil mi? Abdurrahman ez-Zeccâcî *el-Îdâh fî 'İleli'n-Nahv* isimli eserinde Basra ve Kûfelilerin “İsimler fiillerden öncedir ve edatlar da isimlere tabidir” görüşünde olduklarına

⁵¹ İbnu's-Serrâc, I, 37; İbnu'l-Enbârî, s. 10; Şeyh Radî, Radiyyuddin Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radi'ale'l-Kâfiye*, tsh: Yusuf Hasan Ömer, Cami'atu Karyûnus Yay., 2. Baskı, Bingazi 1996, I, 43-50; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2. Baskı, Beyrut 1418/1997, s. 32; el-Galâyînî, I, 10.

⁵² ez-Zeccâcî, *el-Îdâh*, s. 52; İbnu's-Serrâc, I, 38; İbnu'l-Enbârî, s. 11; İbn Bâbeşâz, s. 193; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 319; İbnu'l-Hâcib, Ebu Amr Cemaleddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yunus, *el-Îdâh fî Şerhi'l-Mufassal*, thk. Musa Benây el-'Alilî, Matbaatu'l-'Ânî, Bağdat, ts., II, 3; el-Galâyînî, I, 11; el-Lubedî, s. 197.

⁵³ el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 117.

⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 319.

⁵⁵ İbnu'l-Enbârî, s. 11; Şeyh Radî, IV, 5; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, ts., I, 22-24; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 46.

işaret ederek bu durumu şöyle gerekçelendirmektedir: “Fiiller, isimlerin eylemleridir ve isim fiilden öncedir. Çünkü fiil isimden meydana gelmekte, fail de fiilden önce gelmektedir. İsmın, fiile tekaddümünü edatları da isim ve fiillerin başına gelerek anlam ve i‘râb açısından onları etkilemeleri nedeniyle bu ikisine tabi görmektedirler.”⁵⁶

1.1.3. Harf/Edat

Bu bölümde, harf/edat tanımlarının tahlil ve tenkidi yapılarak öncelikle edatın ne olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Kelime taksiminin üçüncü kısmını oluşturan edat, tartışmaların odak noktası olan bir konudur.⁵⁷

Gramer kitapları ve sözlüklerde görülen hemen hemen bütün edat tarifleri *lafzî tarif*dir. Bu durum, aslında edatların mantık ilminin belirlemiş olduğu tanım ölçütleri bağlamında tarif edilmediğini, yalnızca benzer veya yakın anlamlısıyla açıklandığını göstermektedir. Bir başka deyişle “ama: fakat, yalnız, ancak” gibi bir tarif yaptığımızda ama’yı fakat’la açıklamış oluruz, lakin onu tarif etmiş sayılmayız. Bu konuya Türkçe açısından değinen Oya Adalı şöyle demektedir: “Sözlük biçimbirimlerinin içerik tanımlarının verilebilmesine karşılık görev biçimbirimleri için yapılan tanımlarda benzerlerinden yararlanılır ya da görev tanımları yapılır. Sözelimi göz ‘görme organı’, ev ‘bir kimsenin ya da ailenin içinde yaşadığı yer’ olarak tanımlanırken kadar ‘ölçüsünde, büyüklüğünde, gibi dek, değin, denli vb.’, ben ‘tekil birinci kişiyi gösteren adil’ tanım olarak verilmektedir.”⁵⁸ Edatın tarif ve tasnifinde belirgin farklılıklar gözlemlenirken diğer kelime türlerinde (isim ve fiil) bu denli farklılık gözükmemektedir.

Benzer bir durum Arapça edat çalışmaları ve sözlükler için de söz konusudur. Gerek edat üzerine hazırlanmış müstakil kitaplarda gerekse de sözlüklerde edatların anlam ve işlevleri üzerinde durulduğu gibi lafzî yani biçimsel yönleri üzerinde de uzun uzadıya durulmaktadır. Mesela كَيْتْ edatının gerek müstakil edat kitaplarında gerekse de nahiv ve

⁵⁶ ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 83.

⁵⁷ Çıkar, Mehmet Şirin, *Nahivciler İle Mantıkçılar Arasındaki Tartışmalar*, İsam Yay., İstanbul 2009, s. 171.

⁵⁸ Bkz. Isparta, s. 29.

sözlük eserlerinde “temenni edatıdır, temenni içindir, temenni anlamındadır” şeklinde açıklanması bu edatın metinde kurduğu anlamsal ilişki biçimini belirtmekte; “إِنَّ” ve benzerleri gibi amel eder, zâid مَا edatı kendisine bitişirse amel etmesi de etmemesi de mümkündür” vb. izahlar da anlamsal yönden ziyade nahvî ve biçimsel açıklamalardır.⁵⁹

Edatın ne olduğunu görebilmek amacıyla gramer eserlerinde yapılan belli başlı tarifleri incelememiz gerekmektedir. Arap dili gramerinde *edat* kavramı erken dönemlerde Kûfeli dilciler tarafından kullanılmasına rağmen, *harf/hurûfu'l-me'ânî* adlandırması kadar yaygınlık kazanmamıştır. Kaynaklarda daha çok *harf* kavramıyla ifade edilen edatın tanımları için nahivcilerin ve sözlük yazarlarının bu terimi nasıl ele aldıklarını açıklamaya çalışarak belli başlı *edat* tanımlarını aşağıda vereceğiz. Ancak öncelikle *harf* kavramının sözlük anlamına değinmek istiyoruz:

Harf, حَرْفٌ fiilinin mastarı olup kelime olarak “herhangi bir şeyin kenarı, tarafı, sınırı, suyun aktığı yer, yolculuktan dolayı zayıf ve yorgun düşmüş deve” anlamlarına gelmektedir.⁶⁰ İbn Fâris, harf kelimesinin hem bir şeyin yüzü hem de bir şeyi değerlendirmek anlamına geldiğini söylemektedir. “وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ *“İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk eder”*⁶¹ âyetini örnek getirerek bu âyetteki *harf* kelimesinin yön, taraf, kenar olduğunu ifade etmektedir.⁶² Harf, Kur'ân kelimelerinin farklı okuma şekilleri olan kırâat ve lehçe anlamına da gelmektedir. نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى حَرْفٍ ابْنِ مَسْعُودٍ kırâat, نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى

⁵⁹ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 5; er-Rummânî, s. 157; el-Mâlekî, s. 366; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 491; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 511; ed-Dakr, Abdulganî, *Mu'cemu'l-Kavâ'idî'l-'Arabiyye fi'n-Nahv ve't-Tasrîf*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk 1406/1986, s. 395; el-Hamed, Ali Tevfik – Yusuf Cemil ez-Za'bî, *el-Mu'cemu'l-Vâfi fi Edevâti'n-Nahvi'l-'Arabî*, Dâru'l-Emel, 2. Baskı, İrbid 1414/1993, s. 294.

⁶⁰ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffûr Attâr, Dâru'l-İlmi'l-Melâÿîn, Beyrut 1990, IV, 30; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdulfettâh el-Hulv, Matbaatu Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1986, XXIII, 128.

⁶¹ Hacc, 22/11.

⁶² İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, 1399/1979, II, 42.

Ayrıca kelimelerin oluşumunda bir anlamda belirleyici taraf olmaları sebebiyle harf adı verilmiştir.

Dil bilginleri kelime çeşitleri arasında üçüncü sırada zikrettikleri edat (harf) için değişik tanımlar yapmışlardır. Yapılan tanımlardan bazıları şunlardır:

1. الْحَرْفُ مَا جَاءَ لِمَعْنَى لَيْسَ بِاسْمٍ وَلَا فِعْلٍ

“Edat, ne isim ne de fiil olan bir mana için kullanılan kelimedir.”⁷⁰

Sîbeveyh’in yapmış olduğu bu edat tanımı bize ulaşan tanımların ilki kabul edilmektedir.⁷¹ Sîbeveyh’in tanımından kendisinden sonraki dilciler etkilenmiştir. Hatta birçok nahivci Sîbeveyh’in tanımının yapılan tanımlar arasında en iyisi olduğunu söylemiştir. Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) *el-Îdâh* adlı kitabında, ez-Zemahşerî *el-Mufasssal*’ında, İbnu’l-Enbârî *Esrâru’l-‘Arabiyye*’sinde, ez-Zeccâcî *el-Îdâh*’ta, İbn Hişâm *el-Muğni*’de İbnu’l-Haşşâb (ö. 567/1172) *el-Mürtecel*’de, el-Cürcânî *el-Cümel* isimli eserinde Sîbeveyh’in edat tanımının etkisi altında kalmışlardır.⁷²

Bütün bu âlimler Sîbeveyh’in edat tanımı hakkındaki görüşünü almışlar ve “edat, kendinden başka bir lafızda bulunan manaya delâlet eden kelimedir” tanımında adeta ittifak etmişlerdir.⁷³

Sîbeveyh ve edatın tanımı konusunda onu takip eden gramer bilginleri sadece edatı tanımlamış şerh ve yorum yapmamışlardır. Fakat İbn Ya‘îş, İbnu’l-Haşşâb ve el-Murâdî gibi bazı nahiv âlimleri ise kendilerinden önce yapılan edat tanımlarını tahlil edip etrafında tartışmışlardır. Şimdi kısaca bu âlimlerin yorum ve tartışmalarına bir göz atalım:

⁷⁰ Sîbeveyh, I, 12; el-Fârisî, Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr, *Kitâbu’l-Îdâh*, thk. Kâzım Bahr el-Murcân, ‘Âlemu’l-Kütub, 2. Baskı, Beyrut 1996, s. 72; ez-Zebîdî, XXIII, 129; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Müessesetu’r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut 2005, s. 799.

⁷¹ Râşid, es-Sâdık Halîfe, *Devru’l-Harfî Edâi Ma’na’l-Cümle*, Câmi‘atu Kâryûnus Yay., Bingazi 1996, s. 33; Ubâbene, s. 230.

⁷² Şâmî, s. 90.

⁷³ el-Fârisî, s. 72.

İbn Ya‘îş kendisinden önce yapılan edat tanımının dışına çıkmamış ancak uzun şerh ve tahliller yapmıştır. “Kelime isim, fiil ve edatı kapsayan cins bir isimdir.”⁷⁴ Kendinden başka bir lafızda bulunan manaya delâlet eden kelime olan edatın bu tanımını isim ve fiilden temayüzünü ifade etmektedir. Çünkü isim ve fiil kendi başına bir anlam taşımasına rağmen edatın anlamı kendisi dışındakilerin tazammunundadır. الْعَلَامُ dediğimiz zaman bundan bir bilgi anlarız fakat الْعَلَامُ isminin başındaki harfi tarifi (ل) yalnız başına zikredersek bu harften hiçbir şey anlayamayız. Ancak harfi tarifi bir isme bitiştirirsek o zaman isimde marifelik ifade ettiğini anlarız. Böylece harfi tarifi anlamı başka bir kelimeyle ortaya çıkar ki o da ismi marife yapmasıdır. Bu, harfin kendisi dışında delâletiyle ortaya çıkan bir anlamdır.”⁷⁵ Bu durumda edatın bir anlam ifade etmesi için tek başına değil, aksine isim veya fiille birlikte kullanılması gerekir.

İbn Ya‘îş edatla ilgili önemli bir hususa temas ederek şu soruyu sorup cevabını bulmaya çalışmıştır: Edatın anlamı niçin kendisi dışındaki bir kelime ile açığa çıkar? Bu konuda ez-Zemahşerî şöyle bir tespit yapmaktadır: “Şayet edat tek başına anlamlı olsaydı مَا ضَرَبَ زَيْدٌ ve ضَرَبَ زَيْدٌ cümleleri ayırt edilemezdi. Çünkü nefiy/olumsuzluk anlamı edatın kendisinde zaten var olacaktı.”⁷⁶

el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî* isimli eserinde, “edat mahsûr (sınırlı) bir kelime olduğundan tanımı yapılamaz” diyen bazı nahivcilere itiraz etmiş ve bu görüşün kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Çünkü ona göre edatın bir tanımının yapılması gerekir. Bir karışıklık esnasında tanıma müracaat edilir ve bir ihtilaf olduğunda tanımın doğruladığının edatlığına hükmedilir.”⁷⁷

⁷⁴ İbn Ya‘îş, I, 70.

⁷⁵ İbn Ya‘îş, IV, 447.

⁷⁶ İbn Ya‘îş, IV, 450.

⁷⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 20.

2. الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ

“Edat, kendinden başka bir lafızda bulunan manaya delâlet eden bir kelimedir.”⁷⁸

ez-Zemahşerî edatı, isim ve fiille birlikte zikretmiştir. Ona göre “edat, kendisinden başkasıyla bir anlama delâlet eden şeydir. Bundan dolayı da hazf gibi özel durumlar hariç kendisine eşlik eden isim ve fiilden ayrılmaz.”⁷⁹ Yani edatların tek başına anlamlı olmadığını, isim ve fiille birlikte kullanıldığında onlarla ilgili bir anlamı gösterdiğini belirtmiştir.

Bazı nahivciler bu tanımın مَنْ، مَتَى، مَتَى gibi bazı şart ve istifham isimlerini de kapsadığını söyleyerek itiraz etmişlerdir. Ayrıca tanım oldukça kapalı (müphem) bir tanımdır.⁸⁰ İbn Bâbeşâz (ö. 469/1077) ise yukarıdaki tanıma şu şekilde genişletmiştir: “Edat, anlamı başka kelimelerle birlikte ortaya çıkan, isim ve fiilin aksine cümlenin iki cüzünden biri olamayan kelimedir.”⁸¹ İbn Bâbeşâz bu tanımla ism-i mevsûl, istifham ve şart isimleri gibi bazı sözcükleri edat tanımına dâhil etmekten sakınmaya çalışmıştır. Mesela ism-i mevsûl, sılası olmaksızın anlamı net bir şekilde açığa çıkmamaktadır. Bu yönüyle edata benzemektedir. Öte taraftan ism-i mevsûl, istifham ve şart isimleri cümlenin bir cüzü olabilir yani isnâdı kabul ederler. İbn Bâbeşâz’ın tanımında şöyle bir şey daha açığa çıkmaktadır ki o da edatların ‘boş kelime’ (كَلِمَةٌ فَارِعَةٌ) olduğu düşüncesidir. Zira edatın anlamı, başka kelimelerle kullanımda ortaya çıkar demek bizi bu düşünceye götürmektedir.

İbn Ya‘îş edatın tanımında geçen مَا دَلَّ مَا ifadesini مَا جَاءَ şeklinde kullananları eleştirerek الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ tanımının daha doğru olduğunu söylemiştir. Ona göre

⁷⁸ ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 54; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 379; Şeyh Radî, IV, 259; İbnu'l-Enbârî, s. 12; İbn Ya‘îş, IV, 447; el-Hârizmî, Sadru'l-Efâdil el-Kasım b. el-Hüseyn, *Şerhu'l-Mufasssal fi San'ati'l-İ'râb el-Mevsûm bi't-Tahmîr*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Useymin, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I. Baskı, Beyrut 1990, IV, 5; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûr*, s. 18; es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Abdulhamid Hindavî, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Mısır, ts., I, 25; el-Lubedî, s. 197; el-Galâyînî, I, 12.

⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 379.

⁸⁰ Râşid, s. 34.

⁸¹ İbn Bâbeşâz, s. 92.

ما جاء ifadesi illete işaret etmektedir. Tanımdan maksat zata delâletini ortaya çıkarmaktır, illetini açıklamak değil. Çünkü bir şeyin illeti ondan başka bir şeydir.⁸²

Me'âni'l-Hurûf, el-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf, el-Lâmât, el-Cene'd-Dânî, Rasfu'l-Mebânî ve Muğni'l-Lebîb gibi edat çalışması yapan eser sahipleri bile yapılmış olan edat tanımlarını yeterince ele alıp aşamamışlardır. Yani edatı ele alan dilciler genel olarak tariflerinde bu tanımların çok da dışına çıkmamışlardır. Sadece *el-Cene'd-Dânî* müellifi el-Murâdî edatın tanımına küçük bir kayıt ilave etmiştir:⁸³

الْحَرْفُ: كَلِمَةٌ تُدَلُّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهَا فَفَقَطُّ.

“Edat, yalnızca başka kelimelerle kullanıldığında anlamı ortaya çıkan kelimedir.”⁸⁴ el-Murâdî فَفَقَطُّ kaydıyla istifham ve şart isimleri gibi hem kendi başına anlamı olan hem de başka sözcüklerle kullanımıyla anlamı açığa çıkan isimleri edat tanımının dışına çıkarmaktadır. Çünkü bunlardan her birinin anlamı –edat anlamını içermesi nedeniyle– vaz‘ olunduğu manaya delâleti başka sözcüklerle birlikte ortaya çıkar. Örneğin مَنْ يَأْتِي مَعَهُ كَيْفَ كalkarsa onunla birlikte ben de kalkarım cümlesinde مَنْ vaz‘ itibarıyla akıllı bir kişiye delâlet etmektedir. Bununla beraber مَنْ şartiye anlamını içerdiğinden cevap cümlesi ile şart cümlesi arasındaki irtibata da delâleti vardır. Bu sebeple فَفَقَطُّ kaydı edatın tanımına ilave edildi ki bu tarz isimler, edat tarifinin dışına çıkarılabilsin.⁸⁵

Edat, “başka kelimelerle birlikte bir anlama delâlet eden sözcüktür” tanımını ne anlama gelmektedir? Bu soruyu ele alan el-Murâdî şöyle cevap vermektedir: “Bunun anlamı isim ve fiilin aksine edatın tek başına delâleti müteallakının da zikredilmesini gerektirmektedir. Oysa isim ve fiilin müteallakı zikredilmeksizin müstakil anlamı vardır. الْعَلَامُ dediğinde bundan belirli bir kişi anlaşılır. Şayet yalnızca ال kullanırsan bundan bir mana anlaşılmaz. İsme bitiştirildiğinde ise belirlilik ifade eder. Harf-i cer olan ب'nin kendinden sonraki isme

⁸² İbn Ya‘îş, IV, 447; el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn, *el-Lübâb fî 'İleli'l-Binâ ve'l-İ'râb*, thk. Gazi Muhtar Tuleymât, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımeşk 1416/1995, I, 50.

⁸³ Râşid, s. 36.

⁸⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 20; el-Ukberî, *el-Lübâb*, I, 50.

⁸⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 21.

eklenmedikçe ilsâk anlamına delâlet etmesi de böyledir. Çünkü ilsâk anlamı tek başına oluşmaz. Aynı durum bütün edatlar için geçerlidir.”⁸⁶

Aynı doğrultuda benzer şeyler söyleyen es-Sîrâfî edatın anlamının başka kelimelerle birlikte kullanımıyla ortaya çıkacağını söylememizden kasıt, onun anlamının zihinde oluşması onun haricinde bir şeyi bekler durur. مِنْ’in anlamı nedir diye sorsan, teb‘îz denilecektir. مِنْ edatının anlamını ancak parça ve bütün bilgiden sonra anlarsın. Çünkü teb‘îz bütünden parçanın alınmasıdır.”⁸⁷

3. الْحَرْفُ مَا يَرْبُطُ الْكَلِمَاتِ أَوْ الْجُمَلِ

“Edat, kelime veya cümleleri birbirlerine bağlayan sözcüktür.”⁸⁸

Edat için yapılan bu tanımı, edatın anlamsal konumuna temas etmediği için zikredilen tanımların en zayıfı olarak görmekteyiz. Bu tanım bir bakıma edatın değil de onun bir cüzü olan atıf edatlarının tanımı gibi durmaktadır. Edat kelime, ibare ve cümleyi birbirine bağlamakla birlikte sadece rabt görevi görmez. Olumlu haber cümleleri ve emir cümleleri hariç hemen hemen her cümle türünde zorunlu olarak bulunan edatlar kullanım yerlerine göre bir anlamsal ilişkiyi ifade etmektedir. Mesela كَ edatının geçtiği bir metinde teşbih (benzetme) ilişkisi, إِلَّا edatının geçtiği bir yerde istisna ilişkisi kurulmaktadır. Aynı durum edatların büyük çoğunluğu için geçerlidir. Sonuç olarak edatın tanımı yapılırken anlam unsurunun devre dışı bırakılması veya üzerinde yeterince durulmaması bu tanımın büyük ölçüde eksik kalacağını göstermektedir.

4. الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى غَيْرِ مُسْتَقِيلٍ بِالْفَهْمِ بِلَا آلَةٍ لِفَهْمِ غَيْرِهِ

“Edat, anlamı bağımsız anlaşılmayan başka kelimeyi anlamak için âlet olan bir lafızdır.”⁸⁹ Bu tanımın da الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى غَيْرِهِ فِي غَيْرِهِ “Edat, kendinden başka bir lafızda

⁸⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 22.

⁸⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 23.

⁸⁸ ez-Zebîdî, XXIII, 129; İbn Manzûr, I, 128.

⁸⁹ Birgivî, Mehmed, *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1430/2009, s. 50; ed-Dakr, s. 228.

bulunan manaya delâlet eden bir kelimedir” tarifine içerik olarak çok benzediğini sadece sınırlı sayıdaki lafzın değiştirilmesiyle aynı şeyin anlatılmaya çalışıldığını düşünmekteyiz.

5. الْحَرْفُ مَا لَا يَقْبَلُ شَيْئًا مِنْ عِلَامَاتِ الْأَسْمِ وَعِلَامَاتِ الْفِعْلِ

“Edat, isim ve fiilin özelliklerinden hiçbirini taşımayan kelimedir.”⁹⁰

İsme ve fiile ait birtakım lafzî/biçimsel özellikler bulunmaktadır ki bunları yukarıda zikretmiştik. Bu şekli özellikleri kabul etmeyen kelime ise edattır. Yukarıdaki tanım, edatı tarif ederken birçok öncülün bilinmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca isme ve fiile dair bu öncüllerin bilinmesi bile tarif edilen şeyin yani edatın açık ve net bir şekilde anlaşılmasını sağlayamamaktadır. Bir diğer husus anlamsal yön diğer birkaç tanımda olduğu gibi burada da hesaba katılmamış ve adeta isim ve fiile ait biçimsel/şekli özellikler bilindikten sonra bu özellikleri taşımayanların harf olduğu ortaya çıkar, denilerek sınırlı bir zaviyeden olumsuzlayıcı bir dille edatın tanımı yapılmıştır.

الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى غَيْرِ مُسْتَقِلٍّ بِالْفَهْمِ ve الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ tanımları değerlendirildiğinde, bu tanımların edatlarla beraber, isim ve fiilleri de kapsadığı görülecektir.⁹¹ Diğer tanımlara gelince, onları tanım olarak kabul etmeyen âlimler vardır. Bu âlimlere göre, bunlar tanım şartlarını haiz olmayıp edatın özelliklerini belirten ifadelerdir.⁹² el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît* adlı eserinde الْحَرْفُ مَا جَاءَ لِمَعْنَى لَيْسَ بِاسْمٍ وَلَا فِعْلٍ tanımı dışındaki bütün tanımların geçersiz olduğunu iddia etmiştir.⁹³

Edat için yapılan tanımlar görebildiğimiz kadarıyla ya sadece onun bir ya da birkaç yönünü ifade etmesi hasebiyle eksik ya da bir tanım niteliğini taşımayacak şekilde kapalı ve muğlaktır. Yapılan bu tanımların çoğunda klasik gramer kitaplarında görüldüğü üzere edatın

⁹⁰ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, thk. Semih Ebû Muğlî, Dâru'l-Mecidlâvî li'n-Neşr, Amman 1988; s. 16; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 56; İbn Hişâm, *Şerhu't-Tasrih*, I, 37; el-Murâdî, Hasen b. Kâsım, *Tavdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Abdurrahman Ali Süleyman, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1422/2001, I, 292.

⁹¹ Çağmar, M. Edip, “Kelime Çeşidi Olan Harfin Tanımına ve Özelliklerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, Cilt: XLIII, Sayı: 2, Ankara 2002, s. 395.

⁹² ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 55.

⁹³ el-Fîrûzâbâdî, s. 799.

genelde lafzî özellikleri ön plana çıkmış, anlamsal yönüne ise daha az değinilmiştir.⁹⁴ Ayrıca dilciler, edat tanımlarının bazı açılardan mantık ilminin belirlemiş olduğu tanım kriterlerine uygun düşmediği gerekçesiyle birtakım eleştiriler getirmişlerdir. Bu eleştirilerin odak noktasını tanımın edatlarla birlikte bazı isimleri de kapsadığı düşüncesi ve tanım olmaktan ziyade edatların özelliklerinin anlatıldığı tespiti oluşturmaktadır. Bu nedenle söz konusu tanımlar, efrâdını câmi‘ ağıyârını mâni‘ bir vasfa sahip değildir. Bilindiği gibi tariflerde, efrâdını câmi‘ ağıyârını mâni‘ özelliğinin bulunması şarttır.

Yukarıdaki tanımların tamamını göz önünde bulundurarak şunu ifade etmek mümkündür: “İsim ve fiil, cümlenin temel öğeleri, edat ise, ikisi arasında bağlantı kuran tamamlayıcı öğedir. Şöyle ki, edat cümle içerisinde bir anlam ifade edebilmek için isim veya fiile bağlı olarak zikredilmeli; anlamı, onların anlamı içinde düşünülmelidir. Yalnız başına kullanılması halinde ise, müstakil bir anlam ifade etmez.”⁹⁵

1.2. Kelime Türleri Etrafındaki Tartışmalar

Kelime türleri etrafındaki tartışmalara geçmeden önce klasik ve modern dönemde dilcilerin kelime kavramını nasıl ve ilk ne zaman tanımladığına değinmek istiyoruz.

⁹⁴ Çağmar, “Kelime Çeşidi Olan Harf”, s. 392. ‘Tanım’ mevzusunu temel araştırma ve inceleme konusu yapan mantık ilminde ‘tanım’ın hem tarifi yapılmış hem de bazı temel kıstasları üzerinde durulmuştur. Mantıkta tarif, *kavl-i şârih* (açıklayıcı söz) olarak adlandırılır. Bkz. el-Karâfî, Ebu’l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahmân el-Mısırî, *Envâru’l-Burûk fi Envâ’i’l-Furûk*, thk. Halil el-Mansur, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1998, I, 39; Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yay., Ankara 2007, s. 81. Tarif bir şeyin ne olduğunu açıklayan bir sınırlandırma işlemidir.

Tarifi, “bir şeyin hakikatine delâlet eden şey” (الْحَدُّ هُوَ الدَّالُّ عَلَى حَقِيقَةِ الشَّيْءِ) olarak tarif eden ez-Zeccâcî’ye göre tarif, zıt olmamakla beraber o ilmin amacına uygun olması, efrâdını câmi‘ ve ağıyârını mâni‘ bir özellik taşıması gerekir. Bkz. ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 46; Çıkar, s. 88. “Bir şeyi tanımlamak o şey hakkında bilgi sahibi olmanın bir cüzüdür. Çünkü tanım yapmaktaki amaç, efrâdını câmi‘ ağıyârını mâni‘ bir çerçeve belirlemektir.” Bkz. Öztürk, Mustafa, *Kur’ân’ın Mu’tezilî Yorumu Ebû Müslim el-İsfahânî Örneği*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014, s. 30.

Tarifin, efrâdını câmi‘ ağıyârını mâni‘ olması “onun belirlediği sınır içine girmesi gereken fertlerin tamamını toplaması, sınırın dışında kalması gerekenlerin tamamını da dışarıda bırakması” anlamına gelmektedir. Tarifte geçen efrâdını câmi‘ ifadesi analiz, ağıyârını mâni‘ ifadesi ise sentezle ilgilidir. Zira objeyi aynı cinsten olan şeylerle bir araya getirme *analiz*, onu farklı olduğu şeylerden ayırma ise *sentez*dir. Bkz. Emiroğlu, s. 81.

⁹⁵ Yalar, Mehmet, *Arap Dilinde Harf (Kısımları-Amelleri-Anlamları)*, Furkan Ofset, Bursa 1998, s. 4.

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî,⁹⁶ Halef el-Ahmer⁹⁷ (ö. 180/796), Sîbeveyh,⁹⁸ el-Müberred,⁹⁹ ez-Zeccâcî,¹⁰⁰ el-Cürcânî¹⁰¹ gibi ilk dönem dilciler ‘kelime’ kavramını tarif etmemiş sadece kelimenin kısımlarını belirterek bunların tanım ve detayları üzerinde durmuşlardır. Hicri 6. yüzyıldan itibaren ez-Zemahşerî ile birlikte kelimenin tanımlanmaya başladığını görmekteyiz. ez-Zemahşerî, kelimeyi “vaz‘ (adlandırma) yoluyla müfred bir anlama delâlet eden lafız”¹⁰² olarak tanımlamıştır. Bunun haricinde nahiv ilminde kelime için “müfred anlama delâlet eden müfred lafız”,¹⁰³ “müfred bir anlam için vaz‘ edilen lafız”,¹⁰⁴ “başlı başına bir anlama karşılık gelen müfred lafız”¹⁰⁵ şeklinde tanımlar da yapılmıştır. Kısaca “müfred lafız”¹⁰⁶ veyahut “müfred söz (kavl)”¹⁰⁷ şeklinde de ifade edilmiştir. İnsanın ağzından çıkan her ses anlamlı değildir. Arap dilinde anlamlı-anlamsız ses ve ses grupları ile onları ifade eden harf ve harf gruplarının oluşturduğu remizlere lafız denir. Bu sesler bir anlamı simgeliyorsa kelime adını alır.¹⁰⁸

İbn Hişâm, “*Kelime müfred bir mana için vaz‘ edilen lafızdır*” şeklindeki geleneksel kelime tanımında “vaz‘” kavramını niçin kullanmadığını şöyle ifade etmektedir: “(Nahivciler) lafzı, kelimenin cinsi olarak ele aldıkları için bu kavramı kullanmaya ihtiyaç

⁹⁶ Bkz. el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *el-Hurûf*, thk. Ramazan Abduettevvâb, Matbaatu Câmi‘ati ‘Ayni‘ş-Şems, 1. Baskı, Kahire 1389/1969, s. 28.

⁹⁷ Bkz. el-Ahmer, Halef, *Mukaddime fi ‘n-Nahv*, thk. İzzuddin et-Tenûhî, Matbû‘âtu Mudiriyeti İhyâi‘t-Turâsi‘l-Kadîm, Dimeşk 1381/1961, s. 35.

⁹⁸ Bkz. Sîbeveyh, I, 12.

⁹⁹ Bkz. el-Müberred, I, 3.

¹⁰⁰ Bkz. ez-Zeccâcî, Ebu‘l-Kâsım Abdurrahman b. İshak, *Kitâbu‘l-Cümel fi ‘n-Nahv*, thk. Ali Tefvik el-Hamed, Dâru‘l-Emel, 1. Baskı, İrbid 1404/1984, s. 1; ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 41.

¹⁰¹ Bkz. el-Cürcânî, *Delâilu‘l-İ‘câz*, s. 4.

¹⁰² ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 23; İbn Ya‘îş, I, 70. (أَلْكَلِمَةُ هِيَ اللَّفْظَةُ الدَّالَّةُ عَلَى مَعْنَى مُفْرَدٍ بِالْوَضْعِ)

¹⁰³ İbn Mu‘tî, Ebu‘l-Hüseyn Yahya b. Abdulmu‘tî el-Mağribî, *el-Fusûlu‘l-Hamsûn*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kahire 1977, s. 149.

¹⁰⁴ Şeyh Radî, I, 19.

¹⁰⁵ es-Suyûtî, *Hem ‘u‘l-Hevâmi‘*, I, 22.

¹⁰⁶ el-Ukberî, Ebu‘l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn, *Mesâil Hilâfiyye fi ‘n-Nahv*, thk. Abdulfettah Selim, Mektebetü‘l-Âdâb, Kahire 1428/2007, s. 42.

¹⁰⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Katri‘n-Nedâ*, s. 30; el-Lubedî, s. 196. İbn Hişâm, ‘müfred’ kavramını *parçası onun manasının bir parçasına delâlet etmeyen* şeklinde tanımlamıştır. Örneğin زَيْدٌ kelimesini oluşturan الزاي والياء والذال harfleri bütünden ayrı tek başlarına ele alındığında Zeyd’in delâlet ettiği şeyi ifade edemezler. (Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katri‘n-Nedâ*, s. 31). Müfred için artık bölünme imkânı olmayan veya mürekkebin zıddı da diyebiliriz. Buradaki müfred kavramı nahiv ilminde adedi belirten değil, belâgatteki müfred kavramıdır.

¹⁰⁸ Şensoy, Sedat, “Lafız”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 42.

duydular. Lafiz anlamlı (mevzû‘) ve anlamsız (mühmel) olmak üzere ikiye ayrılır. Vaz‘ ifadesini zikrederek mühmelden kaçınmaya çalıştılar. Fakat ben ‘kavl’i, kelimenin cinsi olarak aldım. Çünkü kavl sadece mevzû‘a hastır. Böyle olunca vaz‘ kavramını kullanmama gerek kalmadı.”¹⁰⁹ İbn Hişâm devam ederek kelime tanımında ‘lafz’ı değil de ‘kavl’ ifadesini neden tercih ettiğini mantık ilminin tanım ölçütlerine dayanarak şöyle açıklamaktadır: “Anlamlı ve anlamsız her tür sesi kapsadığı için lafiz uzak cinstir. Kavl ise anlamlı seslere has olduğu için yakın cinstir. Mantıkçılara göre tanımda uzak cinsin kullanılması uygun değildir.”¹¹⁰

Zikredilen bu tanımlardan kelimenin bazı özellikleri ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi anlamlı olması, diğerleri ise müstakil olması, sestem meydana gelmesi ve uzlaşmaya dayanıyor olmasıdır.

Bütün bu tanım ve değerlendirmeler dilin anlamlı en küçük birimi olarak görülen kelimenin tarifinde anlam vurgusunun ön plana çıktığını göstermektedir. Ayrıca bu tanımlara bakıldığında kelimenin zihindeki soyut ya da somut bir kavramın karşılığı olma hususiyeti tebarüz etmektedir. Çünkü “kelimenin temel fonksiyonu, zihindeki soyut veya somut bir kavramı dile getirmektir.”¹¹¹ Bu durum daha çok kelimenin bir türü olan isme uygun düşmektedir. Kelimenin diğer türlerine bu açıdan bakılacak olursa edatların bir kavrama karşılık gelmediği, fiillerin ise kavram bildirmekten ziyade yargı bildirdikleri görülecektir.¹¹²

Kelimenin tanımı konusu sorunlu olduğundan günümüzde de tam bir tanım getirme arayışları devam etmektedir. İbrahim Enîs’in (1906-1977) Arap dilindeki klasik kelime tanımından farklı bir tanım getirmeye çalışması bu arayışların başlangıcı sayılabilir.¹¹³

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, s. 31.

¹¹⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, s. 32. Ayrıca bkz. el-Mehîrî, Abdulkadir, *Nezarât fi’t-Turâsi’l-Lugaviyyi’l-‘Arabî, Dâru’l-Garbi’l-İslamî*, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 23. İbn Ya‘îş, Sîbeveyh’ten nakille lafiz-kelime ayrımı noktasında şu özlü sözü aktarmaktadır: “Her kelime lafizdir fakat her lafiz kelime değildir.” Bkz. el-Mehîrî, s. 24.

¹¹¹ Şimşek, “Edat ve Terkipler”, s. 256-257.

¹¹² Şimşek, “Edat ve Terkipler”, s. 258.

¹¹³ Güler, İsmail, “Arapçada Sözcük ve Biçimbirim”, *UÜİFD*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005, s. 115.

Enîs'e göre *فَطَعْتُ الشَّجَرَةَ بِالْفَأْسِ لَيْلَةَ أَمْسٍ* *Dün gece ağacı baltayla kestim* cümlesinde *fail tâ'sı* yani *ت* zamiri bir kelimeye bitişmeksizin kullanılamaz. *الشَّجَرَةَ* sözcüğü ise cümle dışında kendi başına var olabilir, başka bir bağlamda bulunabilir veya yerine bir başka kelime konabilir. Bu şekilde kelimeye tam bir tanım getirilemese de sınırları çizilebilir.¹¹⁴

Kelimeyi tanımlamaya çalışanlardan biri olan Temmâm Hassân “nahivcilerin belirlemiş olduğu kelime taksiminin tekrar gözden geçirilmesine, anlam ve yapı kıstaslarının dikkate alınarak yeni bir taksim inşasına muhtaç olduğunu”¹¹⁵ belirterek kelimeyi daha kapsamlı bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. Hassân'ın eski tanım(lar)ı yetersiz bularak değişik bir tanım getirmeye çalışmasının temelinde isim, fiil ve edattan oluşan kelime türlerinin dil bilgisinde yetersizliği görüşü yatmaktadır.¹¹⁶

Temmâm Hassân'a göre, kelimenin kendi eklediği yeni türleri de kapsayabilecek bir tanımının yapılabilmesi için öncelikli olarak bazı hususların tespit edilmesi gerekmektedir:

1. Kelime bağlamdan ayrılabilmelidir.
2. Bağlamdan koparılabilmelidir.
3. Bağlama eklenebilmelidir.
4. Bağlamda yeri değiştirilebilmelidir.
5. Bağlamda yerine başka bir kelime konabilmelidir.¹¹⁷

Temmâm Hassân zikrettiği bu özelliklerin kelimenin tanımında yer alması gerektiğini belirtip¹¹⁸ kelimenin daha önce yapılmış tanımlarını tenkit ederek şöyle bir kelime tanımı yapmaktadır: “Kelime, cümle oluşturmada belirli bir görevle kullanılan, sözlük birimlerden birini oluşturan, bağlamdan ayrılması, atılması, eklenmesi, yerinin

¹¹⁴ Enîs, İbrahim, *Delâletu'l-Elfâz*, Mektebetü'l-Ancelo el-Mısriyye, 5. Baskı, Kahire 1984, s. 43.

¹¹⁵ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabîyye*, s. 88.

¹¹⁶ Güler, s. 115.

¹¹⁷ Hassân, Temmâm, *Menâhîcu'l-Bahs fi'l-Luga*, Mektebetü'l-Ancelo el-Mısriyye, Kahire 1990, s. 228-229.

¹¹⁸ Hassân, *Menâhic*, s. 231.

değiştirilmesi ve yerine başka bir kelime konması mümkün olan, genellikle üç kök harfli olup ekler alabilen kalıptır.”¹¹⁹

Yukarıdaki tanımda belirtilen şartları taşımayanlara Ahmed Kaddûr biçimbirim (وَحْدَة صَرْفِيَّة/مُورْفِيم) adını vermiştir. Temmâm Hassân ve İbrahim Enîs ise herhangi bir şey söylemeyip konuyu yorumsuz bırakmışlardır. Bu durumda Arapçada birçok kelime tanım dışında kalmaktadır.¹²⁰

Kelime yerine anlamlı en küçük birim olarak “biçimbirim”i kabul eden dilbilimciler, dillerin çoğunu içerebilecek bir tanımlı yapılamadığı için kelimedenden vazgeçip, bu kavramı tamamen gözden çıkarmış değildirler. John Lyons kelimeyi sıralamada biçimbirim ile cümle arasına yerleştirerek bir kategori olarak kullanılabilirliğini tespit etmiştir. Bir başka açıdan da biçimbirim, kelimeye göre daha rahat tanımlanabilmesi noktasında kolaylık sağlarken uygulamada zorluk çıkarabilmektedir.¹²¹

Son dönemlerdeki dil çalışmalarında kelime için morfem, biçimbirim, anlambirim gösterge gibi farklı adlandırmalara gidilmesine rağmen kelime sözcüğünden vazgeçilememiştir. Bunun bir nedeni de dili konuşanların kelimeyi kolayca tanıyacak hissi bilgilerinin göz ardı edilememesidir. Her ne kadar kelimeyi tanımlamak zor bir iş olsa da insanlar onu kolayca tanır. Çünkü insanlar birbirlerini kelimelerle çağırarak, herkes teker teker kelimelerden oluşan adlar almaktadır. Dillerin yazı sistemlerinde de kelimeler arasında boşluk bırakmak gibi onun kolayca tanınmasını sağlayacak düzenlemeler bulunmaktadır.¹²²

Dilin özellikleri ve işleyiş tarzı birçok araştırmacıya konu olmuştur. Kelime çeşitleri de bu konulardan yalnızca biridir.¹²³ Kelime, türlerine göre tasnif edilirken hemen hemen bütün dillerde tartışma konusu edilmiştir. Kelime türleri tartışmalarına geçmeden önce Arapça dışındaki dilcilerin görüşlerine kısaca değinmek istiyoruz.

¹¹⁹ Hassân, *Menâhic*, s. 232.

¹²⁰ Güler, s. 117.

¹²¹ Güler, s. 119.

¹²² Güler, s. 119.

¹²³ Kara, Funda, “Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies*, Sayı: 4/3, Bahar 2009, s. 1282.

Kelime için değişik tanım ve tasnifler yapılmıştır. Kelimeyi tanımlamak başlangıçta kolay gibi görünse de aslında oldukça tartışmalı bir konudur. “Kelime nedir?” sorusuna birçok yanıt verilmiş olması da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Dili oluşturan unsurların hangileri kelimedir, hangileri değildir veya dil yapısı içerisinde kelimenin sınırları nelerdir? Bu soruları, dil araştırmacılarının kabul edecekleri biçimde yanıtlamak güç görünmektedir.¹²⁴ Birbirinden farklı kelime tanımlarının yapılması ve kelimeyi tespit etmek için birtakım kriterlerin ortaya konulmuş olması kelimenin farklı tasniflerinin yapılmasına yol açmaktadır.

Kelime türleri, gerçek dünyanın yapısını olduğu gibi yansıtır. Bağımsız olan nesnelere isim, değişim ve olayları yansıtan kelimelere fiil, nesnelere arasındaki ilişkileri ifade eden sözcüklere de edat denmektedir. Böylece kelime türleri ile ontoloji arasında bir ilişki kurulmuştur.¹²⁵

Kelime, tam kelime (full words/كلمات كاملة) ve biçimsel kelime (form words/أدوات) şeklinde de tasnif edilmiştir. Tam kelime edatlardan daha zengin bir içeriğe sahip olmakla birlikte onlara göre sınırları daha çok bellidir. Edatlar müstakil anlamı olmayan gramatik araçlardır ve cümledeki unsurları arasındaki dâhili ilişkileri açığa çıkaran fonksiyonel araçlardan fazlası değillerdir.¹²⁶ Lyons’un edatların, tamamen anlamsız olmadığı ancak tam sözcüklere göre genellikle daha az bir anlama sahip olduğu¹²⁷ şeklindeki düşüncesi onların tam kelime değil de biçimsel kelime olduğunu vurgulamaktadır. Aslına bakılacak olursa kelimenin tam ve biçimsel kelime şeklindeki tasnifinin de anlam ve görev temelli sınıflandırmaya benzediğini düşünmekteyiz. Çünkü edatın isim ve fiile göre daha az anlamlı ve aynı zamanda görevli bir kelime olarak görülüp biçimsel kelime diye adlandırılması zaten onun görev ve fonksiyon temelli etiketlendiğinin bir kanıtıdır.

¹²⁴ Kurudayıoğlu, Mehmet – Özey Karadağ, “Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2005, s. 294.

¹²⁵ Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ölkü, TDK Yay., 3. Baskı, Ankara 2011, s. 110.

¹²⁶ Ullmann, Stephen, *Devru’l-Kelime fi’l-Luga*, çev. Kemal Muhammed Bişr, Mektebetü’ş-Şebâb, Kahire 1997, s. 53.

¹²⁷ Lyons, John, *el-Luga ve’l-Ma’nâ ve’s-Siyâk*, trc. Abbas Sadık el-Vehhâb, Dâru’ş-Şuûni’s-Sekâfeti’l-‘Âmme, 1. Baskı, Bağdat 1987, s. 51.

Eski dil bilgisi kitaplarında anlamlı en küçük birimin kelime olduğu görüşü genel kabul görmüştür. Dilbilim çalışmalarının mesafe kat etmesiyle birlikte kelime, daha küçük anlam birimlerine bölünmüştür. Bu çalışmalar beraberinde anlambirim çözümlemesini getirmiştir.¹²⁸ Dilbilimdeki gelişmelere paralel olarak kelime için farklı kavramlar kullanılmaya başlamıştır. Bloomfield'den itibaren “anlamlı en küçük birimler *biçimbirim* (*morpheme/صَرَفِيَّة/وَحْدَة*) olarak adlandırılmakta, bunlar *bağımsız* (*free/مورفيم حُر*) ve *bağımlı* (*bound/مورفيم مُقْتَبَد*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.”¹²⁹ Bağımsız biçimbirimler *رَجُلٌ، زَهْرَةٌ، أَتَى* gibi, belli bir kavramı yansıtan ve bir sözlükte madde başı olarak yer alan ses bileşimleridir. *كَ، إِنَّ، فِي،* gibi birimler vardır ki, bunlar tek başlarına değil, ancak başka bir anlamlı birime bağlı olarak görev görürler ve bağımsız biçimbirimlerde olduğu gibi belli bir anlamı aktarmazlar. Örneğin *كَ* biçimbirimi;

عَلِيٌّ كَأَلَسَدِ *Ali aslan gibidir* cümlesinde benzetme ilişkisi kurmada görev almıştır.

Kelimenin klasik anlamda isim, fiil, edat olarak modern dönemde de tam ve biçimsel kelime, şeklinde sınıflandırılmasının yanında başka tasnifleri de yapılmıştır. Kelime çeşitleri (İng. *parts of speech, word classes* veya *form classes*) batılı gramerciler tarafından yapılan çalışmalarda sekiz gruba ayrılmıştır. Bu tasnif aşağı yukarı aynı şekilde Türkçeye de uyarlanmıştır.¹³⁰ Kelime çeşitlerinin sınıflandırılmasında dikkate alınan *kelimenin dağılımı, sözdizim özellikleri, morfolojik ve sentaktik kategorileri* gibi birtakım özellikler, kelime çeşitleri arasındaki farkı daha da keskinleştirmiştir. Buna göre kelimelerin hangi sınıfa ait oldukları anlam özelliklerinden ziyade daha çok dilbilgisel özellikleriyle belirlenir.¹³¹ Bu

¹²⁸ Yılmaz Orak, Kadriye, *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*, Kitabevi Yay., İstanbul 2013, s. 344.

¹²⁹ Aksan, Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 2009, s. 27.

¹³⁰ Eylem, durum ve oluşlar fiillerle; etrafımızdaki nesnelere de isimlerle karşılanmıştır. Zamirler, isimleri temsil etmektedir. Niteleyen kelimeler isimlere yönelikse sıfat, fiillere yönelikse zarf olmaktadır. Edatlar cümle içinde, cümleler arasında görevli dil öğeleridir. Kelime ya da cümleleri birbirine bağlayan sözcükler bağlaç, duygu ve seslenme görevini üstlenen kelimeler de ünlem olarak adlandırılmaktadır. Fiil hariç diğer yedi kelime türü isim soyludur. Dilin anlatım yapısının temelinde bir yapılan iş vardır, bir de işi yapan. İsim işi yapanı, fiil işin yapılmasını bildirir. Diğer kelime türleri ise yalnızca isim ve fiillerin anlamlarını tamamlar. Bkz. Hengirmen, Mehmet, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yay., 5. Baskı, Ankara 2006, s. 115.

¹³¹ Erdem, Mevlüt, “Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?”, *Türk Dili*, TDK Yay., Cilt: LXXXIX, Sayı: 641, Ankara 2005, s. 445.

meyanda Süheyla Bayrav (1913-2008) da şunları söylemektedir: Günümüzde dilcilerin büyük çoğunluğu kelimelerin türleri belirlenirken cümledeki görevden hareket edilmesi gerektiğini kabul ederler.¹³² Kelimelerin sözdizimi dışında, yalnızca okunuşları ve sözlük anlamları vardır. Kelimeler sözdiziminden tecrit edildiğinde ne işlevlerinden ne de yapısal ilişkilerinden söz edilebilir.¹³³ Kelime türleri tespit edilirken onun cümledeki görevinden hareket edilmesi kelimenin türünü değil, dilsel görevini ifade etmektedir. Çünkü kelimeyi sınıflandırırken onların varlıklara ve hareketlere karşılık olma özelliklerini dikkate almak durumundayız. Kelimeleri statik olarak tek başlarına ele aldığımızda;

A) İsim: Canlı ya da cansız somut ya da soyut varlıklara dilde karşılık olan kelimeler.

B) Fiil: Varlıkların gerçekleştirdikleri ya da varlıklar üzerinde gerçekleştirilen hareketlere dilde karşılık olan kelimeler olarak sınıflandırmalıyız.¹³⁴

Dilbilimsel bir birimi etiketlemenin iki yolu bulunmaktadır. Biri onu bir türe dâhil etmek, diğeri ona bir görev (fonksiyon, işlev) atfetmektir. Böylece, dilbilgisel bir birimi tanımlayabileceğimiz *tür* ve *görev* şeklinde iki ilke ortaya çıkmaktadır.¹³⁵ Türkçede isim ve fiil haricinde sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç ve ünlem kelime türleri arasında zikredilmektedir.¹³⁶ Ancak isim ve fiil dışındaki dilsel olgulardan kelime türleri olarak değil; kelimenin görevleri olarak söz edilebilir. Bir kelimenin başka bir kelimeyle kurduğu bağlantı onun türünü değil, görevini ifade eder.¹³⁷ Aşağıdaki örneğe bir bakalım:

Cümle	Canavar	gibi	çocuktü.
Tür	İsim	İsim	İsim
Cümledeki Görev	Özne	Yüklem	

¹³² Bayrav, Süheyla, *Yapısal Dilbilimi*, Multilingual Yay., İstanbul 1998, s. 109-110.

¹³³ Bayrav, 76-78.

¹³⁴ Yener, s. 621.

¹³⁵ Yener, s. 614.

¹³⁶ Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, TDK Yay., 4. Baskı, Ankara 1979, s. 145; Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 152; Hengirmen, s. 115.

¹³⁷ Yener, s. 616-617. Daha fazla örnek için bkz. a.y.

Dilsel Görev	İsim	Edat	İsim
--------------	------	------	------

Kelimenin tanımındaki anlam vurgusu kelime türlerinin belirlenmesinde de temel alınan bir durumdur. Kısacası kelime türleri belirlenirken dilciler, daha çok anlam, biçim ve görev gibi kıstaslardan hareketle bu türleri oluşturmuşlardır. Arapçaya dönüp baktığımızda kelime türlerinin daha çok anlam temelli belirlendiğini görmekteyiz.

Arap dilinde kelime Sîbeveyh'ten başlayan geleneksel tasnifte isim, fiil ve edat olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.¹³⁸ Bu geleneksel tasnifte *anlam* esas belirleyici olmuştur. Nitekim aşağıdaki tanımlara baktığımızda her bir kelime türünün tanımının anlam kavramına dayandığını anlaşılmaktadır.¹³⁹

الْإِسْمُ: مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ غَيْرَ مُقْتَرِنٍ بِزَمَانٍ.

İsim: Bir zamana bağlı olmaksızın tek başına **anlamı** olan kelimedir.¹⁴⁰

الْفِعْلُ: مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ مُقْتَرِنٍ بِزَمَانٍ.

Fiil: Bir zamana bağlı olarak tek başına **anlamı** olan kelimedir.¹⁴¹

الْحَرْفُ: مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ.

Edat: Kendinden başka bir lafızda bulunan **manaya delâlet eden kelimedir.**¹⁴²

Kelimenin delâlet ettiği bir anlam vardır; fakat onun anlamı, kendisi bir terkiib içerisine konulana kadar belirlenemez.¹⁴³ Arap dili gramerine baktığımızda, kelime türleri

¹³⁸ Sîbeveyh, I, 12; el-Müberred, I, 3; İbnü's-Serrâc, I, 36; el-Hevârezmî, s. 63; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 23; el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 4; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûr*, s. 17; es-Sâkî, s. 33. Arap nahvinde kelime taksimi ilk Sîbeveyh tarafından yapılmıştır. Hz. Ali'ye dayandırılan rivayetler olsa da yazılı metin olması hasebiyle Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı ilktir. Bkz. el-Ubeydî, Şaban 'Avd Muhammed, *en-Nahvu'l-'Arabî ve Menâhîcu't-Te'lîf ve't-Tahlîl*, Câmi'atu Kâryûnus Yay., Bingazi 1989, s. 288.

¹³⁹ Râşid, s. 14.

¹⁴⁰ ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 48; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 23; el-Galâyînî, I, 9.

¹⁴¹ ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 52; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 319; el-Galâyînî, I, 11.

¹⁴² ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 54; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 379; Şeyh Radî, IV, 259; İbnü'l-Enbârî, s. 12; İbn Ya'îş, IV, 447; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûr*, s. 18; es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, I, 25; el-Galâyînî, I, 12.

¹⁴³ el-Hâzimî, 'Ulyan b. Muhammed, "İlmu'd-Delâle 'inde'l-'Arab", *Mecelletu Câmi'ati Ummi'l-Kurâ li 'Ulûmi's-Şerî'a ve'l-Lugati'l-'Arabîyye ve Âdâbihâ*, Cilt: 15, Sayı: 27, Mekke 1424, s. 708. Ayrıca bkz.

taksiminin cümledeki semantik birimleri oluşturduğunu görmekteyiz. Cümle içerisinde başka birimlere muhtaç olduğu halde, edatın da kelime olarak değerlendirilmesi bu ayrımın anlamsal birim temelli olduğunu göstermektedir.

Arap gramercileri klasik kelime tasnifini İbnu'l-Enbârî'nin *Esrâru'l-'Arabiyye* isimli eserinde açıkladığı gibi şöyle bir mantıksal zemine oturtmaktadırlar: “Akla hayale gelen her şey, bu üç türden biriyle ifade edilir. Şayet dördüncü bir tür olsaydı ifade edemeyeceğimiz şeyler olurdu. Her şeyin kelimenin bu türleriyle ifade ediliyor olması bunlar haricinde bir türün olmadığına delildir.”¹⁴⁴ İbn Hişâm da Arap dilinde kelimenin isim, fiil ve edat şeklindeki üçlü taksimi hakkında şu tespiti yapmaktadır: “Kelime türlerinin bu üçlü taksimine tümevarım yöntemi rehberlik etmiştir. Dil bilginleri Arap kelimelerini incelemişler ve bu üç türden başkasını bulamamışlardır. Şayet dördüncü bir tür olsaydı mutlaka ona da vakıf olurlardı.”¹⁴⁵ Arapçada kelime türlerinin daha çok anlam esaslı belirlenmesine İbnu'l-Enbârî, İbn Hişâm, es-Suyûtî gibi dilcilerin isim, fiil ve edat dışında dördüncü bir kelime türü yoktur demesine rağmen özellikle son dönem dil çalışmalarında hem anlam kıstasının yanına şekil/biçim gibi kıstaslarla¹⁴⁶ türlerin tespiti yoluna gidilmiş hem de isim, fiil, edat şeklindeki klasik tasnife yeni kelime türleri dâhil edilmiştir.

Kelime çeşitleri Arap dilinin ilk dönemlerinde üçle (isim, fiil, edat) sınırlandırılmış ve bu durum dilciler arasında genel bir kabul olarak asırlar boyunca devam etmiştir. Bununla birlikte Ebû Cafer b. Sâbir ilk defa isim ve fiil kategorisine dâhil edemediği –edat da olmayan– bazı kelimeleri hâlife (حَالِيفَة)/ünlem (ç. havâlif)¹⁴⁷ olarak adlandırmış ve klasik kelime tasnifine yeni bir tür eklemiştir.

---

el-Hâzîmî, ‘Ulyan b. Muhammed, “Arap Anlambilimi”, çev. Tahsin Yurttas, *Bartın Üniv. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bartın 2014, s. 94.

¹⁴⁴ İbnu'l-Enbârî, s. 3-4; es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dimeşk Yay., Dimeşk 1407/1987, II, 4-5.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 32.

¹⁴⁶ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 87; Râşid, s. 14.

¹⁴⁷ es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, III, 3; Şimşek, *Kelime Grupları*, s. 11. Nahivde bileşik kelimeleri, kelime türlerinin dördüncüsü olarak kabul eden ve bunları hâlife veya ismu'l-fi'l şeklinde adlandıran Ebû Cafer b. Sâbir gibi dilbilimciler de vardır. Hâlife terimini ilk kullanan kişinin Ebû Cafer Ahmed b. Sâbir ya da el-Ferrâ olduğu belirtilmektedir. Bkz. Cemâleddin, Mustafa, “Ra'yun fi Taksîmi'l-Kelime”, *Mecelletu Turâsinâ*, Sayı: 1 (6), yıl: 2, Kum 1407, s. 105.

İsim-fiil, taaccüb sîgaları, övgü ve yergi fiilleri gibi bazı kelimeler zaman ve eylem anlamı taşımalarına rağmen fiil alametlerini kabul etmemektedir. Bu kelimeler bazı isim alametlerini kabul etmekle birlikte isim de değildir. Bu nedenle bu kelimeler kabul görmüş olan üçlü taksimin dışında değerlendirilmiş ve bu tarz kelimelere *hâlife* ismi verilmiştir.¹⁴⁸

Daha sonra ez-Zemahşerî *el-Mufasssal* isimli eserinde İbn Ya‘îş de *Şerhu ‘l-Mufasssal* adlı kitabında “nahvi; isim, fiil, edat ve müşterek olmak üzere dört ana bölüme hasrederek” *hâlife* kavramına dâhil edilenler için ayrı bir başlık açmışlardır.¹⁴⁹ Müşterek bölümünde ele alınan bazı dilbilgisel konular isim, fiil ve edatın üçüyle de bağlantılı iken bazıları da en az ikisiyle irtibatlıdır.¹⁵⁰

Ebû Cafer b. Sâbir ve kendisinden sonraki bazı gramer âlimlerinin kelime türlerinin üçlü taksimine getirmiş oldukları itiraz, çağdaş dönem dilbilimciler için kelimeyi sınıflandırmada dayandıkları bir umde olmuştur. Nitekim Temmâm Hassân kelime türlerini tasnif ederken sayıyı artırmış ve yediye kadar çıkarmıştır.¹⁵¹ Ancak kelime türlerine ilave edilen *hâlife* kavramı genel olarak dilciler arasında kabul görmemiştir.

Çağdaş dönem Arap dilbilimcileri önceki gramercilerin kelimeyi doğru bir şekilde kısımlarına ayıramadıklarını ve tasnif girişimlerinde sadece *anlam* esasına dayandıklarını iddia etmektedirler. Örneğin İbrahim Enîs önceki gramercilerin kelime tasnifinde anlam dışında başka esaslara dikkat etmedikleri için yapmış oldukları isim tanımına bütün isimlerin girmediğini, fiil tanımına da bütün fiillerin dâhil olmadığını söylemektedir.¹⁵² Mesela “el-Ferrâ, كَلَّا (asla) kelimesini isim, fiil ve edat gruplarından hiçbirine yerleştiremediğinden bahsetmektedir. مَا التَّعَجُّبِيَّةُ (mâ-ı taaccubiyye), عِنْدَ (*inde), إِذَا (izâ), حَيْثُ (haysu) isim kabul edilip لَيْسَ (leyse)’yi fiil kabul etmenin mansubat ve temekkün kuramlarının marifetiyle, daha

¹⁴⁸ Râşid, s. 15. Temmâm Hassân hâlife olan kelimelerin dört çeşidinin olduğunu söylemektedir: 1. İsim-fiil: هَيْهَاتَ 2. İsmu’s-savt: كَيْفَ وَهَلَا gibi 3. Taaccüb: أُنْعَلُ gibi 4. Övgü ve yergi fiilleri: نَمِّمٌ ve يَسْرٌ gibi. Bkz. Hassân, *el-Lugatu ‘l-‘Arabiyye*, s. 113-115; Kaddûr, Ahmed Muhammed, *Mebâdiu ‘l-Lisâniyyât*, Dâru’l-Fikr, Dımeşk 2008, s. 218-219.

¹⁴⁹ Avn, Hasan, *Tatavvuru ‘d-Dersi ‘n-Nahvî*, Ma‘hedu’l-Buhûs ve ‘d-Dirâsâti ‘l-‘Arabiyye, Kahire 1970, s. 84.

¹⁵⁰ Avn, s. 95.

¹⁵¹ Hassân, *el-Lugatu ‘l-‘Arabiyye*, s. 90; es-Sâkî, s. 166.

¹⁵² Enîs, İbrahim, *Min Esrâri ‘l-Luga*, Mektebetü’l-Ancelo el-Mısriyye, 6. Baskı, Kahire 1978, s. 279.

açık söylemek gerekirse, amel'den yola çıkılarak oluşturulmuş sahte tasnifler olduğu anlaşılacaktır. İbrahim Enîs, Temmâm Hassân ve Hasen Avn gibi son dönem Arap dilbilimcileri kelime türleri tasnifinde isim, fiil, edat ayrımının yeterli bir tasnif modeli olmadığını dillendirerek bu tasnifi eleştirmekte ve yeni tasnif modelleri önermektedirler.”¹⁵³

Modern dönemde klasik dönem dil bilginlerinin kelime taksimini eleştirel bir şekilde ele alanların ilki olarak Temmâm Hassân gösterilmektedir. Ona göre kelimeyi isim, fiil ve edat olarak taksim edenler dayanmış oldukları esasları belirtmemişlerdir. Biz sadece bu taksimi önümüzde bulduk.¹⁵⁴ Nahivcilerin bize sunmuş oldukları bu taksim yeniden ele alınmalı ve *anlam* ve *yapı* yönünden daha hassas bir kullanıma dayalı yeni bir tasnif denemesi yapılmalıdır.¹⁵⁵

Temmâm Hassân *Menâhîcu'l-Bahs fi'l-Luga* isimli eserinde kelime türlerini isim, fiil, zamir, edat¹⁵⁶ şeklinde dört başlıkta; *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ* isimli eserinde ise isim, sıfat, fiil, zamir, hâlîfe, zarf, edat¹⁵⁷ şeklinde yedi başlık altında incelemektedir. Hassân, kelime türlerine i'râb şekli, sîga (biçim), rûtbe (sözdizimi), tasrîf (çekim), tesmiye (ad koyma) ve ta'lik (diğer kelimelerle bağlantısı) gibi açılardan yaklaşır ve farklı yedi tür kelimedenden bahseder.¹⁵⁸

- a) İsim: Canlı cansız bütün varlıklara ad olan kelime.
- b) Fiil: Varlıkların yaptığı iş ve hareketi anlatan kelime.
- c) Sıfat: Bir ismin, diğer bir ismin nitelik ve niceliğini bildirme görevi.
- d) Zamir: Bir ismin, başka bir ismin yerine geçerek onu temsil görevi.
- e) Hâlîfe (tr. ünlem/en. exclamation): Seslenme (ünlem) görevi.
- f) Zarf: Bir ismin, bir eylemin nitelik ya da niceliğini bildirmesi görevi.
- g) Edat: Bir ismin, diğer sözcüklerle anlam ilişkisi kurma görevi.

¹⁵³ Gündüzöz, Soner, *Arap Düşüncesinin Büyübozumu*, Etüt Yay., Samsun 2011, s. 90-91.

¹⁵⁴ Râşid, s. 20.

¹⁵⁵ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 88.

¹⁵⁶ Hassân, *Menâhic*, s. 203.

¹⁵⁷ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 90.

¹⁵⁸ Detaylı tanım ve açıklamalar için bkz. Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 90-132.

İbrahim Enîs'e göre kelimeyi tarif ederken ve kısımlarına ayırırken anlam, sîga ve cümle içindeki fonksiyonu olmak üzere üç ana esasa uyulması gerekir.¹⁵⁹ Şayet bu üç esasa birlikte riayet edilirse kelime türlerini ayırt etme büyük ölçüde sağlanabilir.¹⁶⁰ Enîs, belirlemiş olduğu bu esaslardan hareketle Arap dilinde kelimeyi dört kısma ayırmıştır. Klasik tasniften farklı olarak zamiri de bir kelime türü olarak belirlemiştir.¹⁶¹

1. İsim (cins isim, özel isim, sıfat)
2. Zamir (demâir, ism-i işaret, ism-i mevsûl, sayılar)
3. Fiil
4. Edat.¹⁶²

İ. Enîs'in kelime taksimi Temmâm Hassân'ın ilk olarak *Menahicu'l-Bahs fi'l-Luga* isimli eserinde belirlemiş olduğu taksimin tekrarından ibarettir.¹⁶³ Enîs'in de değindiği gibi kelimenin cümle içindeki fonksiyonu kendisinden önceki ve sonraki kelimelerle kurduğu ilişki ve bağıntıdır. Dolayısıyla bu ilişkilene bize göre türü değil, dilsel görevi ifade etmektedir.

Bizim sınıflandırmamızda kelime, tek başınayken ya *isim* ya da *fiil*dir. Kelime türleri içerisine dâhil edilen zamir, sıfat, zarf, edat ve hâlîfe kavramları türe değil; kelimelerin, dil içinde birbirleriyle ilişkisinden edindiği 'dilsel görevlere' tekabül etmektedir. Bu nedenle bu kelimeler 'sözcüğün dilsel görevi' başlığı altında değerlendirilmelidir. Bu durumda Arapçada kelime, isim ve fiil olmak üzere iki tür biçiminde tezahür etmektedir. Aşağıdaki örneğe bir bakalım:

¹⁵⁹ Enîs, *Min Esrâri'l-Luga*, s. 281.

¹⁶⁰ Enîs, *Min Esrâri'l-Luga*, s. 282.

¹⁶¹ Râşid, s. 17.

¹⁶² Enîs, *Min Esrâri'l-Luga*, s. 282-294.

¹⁶³ Râşid, s. 18.

القَدِيمُ	صَدِيقِي	جاء	Cümle
İsim	İsim	Fiil	Tür
Özne		Yüklem	Cümledeki Görev
Sıfat	İsim	Fiil	Dilsel Görev

Bazı dilcilerin kelime türleri için kullanmış oldukları zamir, sıfat, zarf, hâlîfe ve edat adlandırmaları (isim ve fiil hariç) hususunda es-Sâdik Halîfe Râşid'in bizim de tamamıyla katıldığımız şu tespitlerini paylaşmak istiyoruz:¹⁶⁴

“Zamir, ister isme ister fiile eklensin bütün kullanım yönleri bakımından isimdir. Anlam açısından da zamirler kişi veya nesnelere delâlet eder. İsmın cümle içinde tekrar edilmesinden kaçınmak, kısaltma yapmak ve belîğ söze riayet için zamir kullanılır. Sıfat, her ne kadar eylem anlamı taşısa da bir fiilin eyleme delâletiyle arasında büyük fark vardır. Sıfatın eylem ifade etmesi yalnızca faildeki varlığına bağlıdır. Ayrıca sıfat, yapı bakımından ismin alametlerini kabul ettiğinden isimdir. İsimler, zâtların ismi olduğu gibi zarf da mekân ve zamanın ismidir. Hâlîfe, kelimenin klasik tasnifte, üç türe aykırı olan ve bu tanımlardan hiçbirine uymayıp onların alametlerini de taşıması şeklinde kullanılmaktaydı. Oysa hâlîfe kategorisine dâhil edilen kelimeleri, isim ve fiil arasında dağıtabilir anlamına göre ya isim ya da fiil içerisine sokabiliriz. Övgü ve yergi kalıpları, taaccüb sîgaları da böyledir. Mesela أَفْعَلٌ بِكَذَا cümlesi bir fiil ve isimden oluşmaktadır. Hâlîfe olarak nitelendirilen bütün kelimeler üç türden birine dâhil edilebilir. Nahivcilere göre edat; fiili isme bitişirmek, cümleyi nefyetmek, ona şart anlamı kazandırmak ve cümlenin anlamını değiştirmek için getirilir. Mesela كَيْفَ ve مَنْ gibi mübteda konumunda kullanılabilen ya da isimliği kesin olan edatları, isim ya da fiil kategorisine dâhil edecek şekilde bu kelimeler arasında bir ayrıma gitmemişlerdir. Ayrıca كَانَ ve benzerleri hem anlamsal açıdan zamana delâlet etmeleri hem de çekimli olup açık bir şekilde fiil olmalarına rağmen edat kategorisine dâhil edilmişlerdir.”

¹⁶⁴ Râşid, s. 25-27.

İsimler cümlede, kendilerinden önceki ya da sonraki kelimelerle ilişkiye girerek görev kazanır. Bunlar da kelimenin türleri değil; görevleri olarak anlaşılmalı ve sınıflandırma bu şekilde yapılmalıdır.¹⁶⁵ Ayrıca tür ve görev ayrımı ortaya konularak yapılacak ve ilişkilerin gösterildiği bir tasnif, hem öğrencilerin hem öğretmenlerin hem de araştırmacıların karşılaştığı sorunları çözmeye yardımcı olacaktır.¹⁶⁶

Sonuç olarak kelimeyi tür açısından isim ve fiil, görev açısından sıfat, zamir, ünlem (hâlîfe), zarf, edat şeklinde ele almanın daha doğru olduğu kanaatini taşımaktayız. Kelime türlerini üçlü bir şekilde ortaya koyan klasik tasnifte edat, isim ve fiilden sonra zikredilmektedir. Biz burada edatı bir kelime türü olarak mı kabul edeceğiz? Eğer bunu kabul edersek sonraki dönemlerde bu taksimin sayısını artıran Temmâm Hassân ve İbrahim Enîs gibi dilcilerin sıfat, zamir, zarf ve ünlem gibi türleri de genel kelime tasnifine dâhil etmek durumundayız. Aslına bakılacak olursa sıfat olan bir kelime mevsûf olan kelime gibi bir isimdir. Sıfat olma özelliğini cümle içinde ya da kullanıldığı terkiple kazanmaktadır. Aynı durum isim ve fiil dışındaki diğer kelime türleri için de geçerlidir. Bu durumda sıfat, zarf, zamir, ünlem ve edatın kelime türü değil, görevi olduğu ortaya çıkmaktadır. Arap dilinde sıfat, zamir, zarf, ünlem ve edatın birçok dile göre daha belirgin olması –mesela sıfat olan kelimenin müştak olması ya da belirli kalıplarının olması gibi– yine de bunların kelime türü olduğunu göstermez. Belki de bu kavramların kesret-i istimalden dolayı edat denilen kelimenin aslında ya isim ya da fiil olmasına rağmen kelime türlerinin üçüncüsü olarak benimsenmiştir. Kelimeyi türlerine ayırırken aslına müracaat etmek zorunda mıyız? Yoksa mevcut haliyle mi değerlendirmek gerekmektedir? Mesela Corcî Zeydân (1861-1914) şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “Ancak başka lafızlarla birlikte kullanıldığında anlam ifade eden lafızlar (edatlar) kendi başına anlam ifade eden lafızların kalıntısıdır.”¹⁶⁷

Kelime; tür, görev, anlam vs. açılardan Arapçada olduğu gibi Türkçe ve diğer dillerde de bir tasnife tabi tutulmuştur. Yapılan tasniflerde klasik dönem hariç bir ittifak olduğunu

¹⁶⁵ Yener, s. 621.

¹⁶⁶ Yener, s. 622.

¹⁶⁷ Zeydân, Corcî, *el-Elfâzu'l-'Arabiyye ve'l-Felsefetu'l-Lugaviyye*, Matbaatu Kaddîs George, Beyrut 1886, s. 55.

söyleyemeyiz. Ancak klasik eserlerdeki isim, fiil, edat şeklindeki kelime tasnifi yüzyıllar boyunca kabul görmüştür. Sadece Ebû Cafer b. Sâbir gibi dilciler bu tasnife *hâlife* kavramını ekleyerek klasik tasnifi zenginleştirmeye çalışmışlardır. Özellikle yirminci yüzyıldan itibaren İbrahim Enîs, Temmâm Hassân, Hasan Avn gibi bazı Arap dilbilimciler klasik tasnifin dışına çıkıp kelime türlerinin sayısını artırmışlardır. Bu dilbilimciler kelime türleri tasnifinin yetersiz olduğunu savunarak bu konuda “daha derin ve daha titiz çalışmalar yapmalıyız” tezini dillendirmişlerdir. Onlara göre bütün dilsel birimlerin isim, fiil ve edat kategorisine dâhil edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu uğurda yaptıkları tasnife *sıfat*, *zarf*, *zamir*, *hâlife* gibi yeni türleri de eklemişlerdir. Batı dillerinde yapılan bu tasnifin, aşağı yukarı aynı şekilde Türkçeye uyarlandığı gibi Arapçaya da aktarıldığını düşünmekteyiz. Bize göre kelime türlerine ilave edilen bu kavramlar, kelime türleri olarak değil, dilsel bir birimin görevi olarak değerlendirilmelidir.

1.3. Edat Kavramı İçin Yapılan Adlandırmalar

Edat kavramı için âlimler yukarıda kelime türleri içinde aktardığımız “harf” terimi yanında başka terimler de kullanmıştır. Örneğin, Bataleyevsî, Ebû Nasr el-Fârâbî ve Ebû Abdullah et-Tivâl gibi bazı âlimlerin harfi *edat* olarak isimlendirdiğini nakleder. Muhammed b. Velîd harfe, *kelime* ya da *sıla* diyen âlimlerdendir.¹⁶⁸

Edat kavramı, Osmanlı dönemi dil çalışmalarında isim ve fiil dışında kalan bütün biçimbirimleri ifade etmek üzere “harf” ve “edat” adlandırmaları ile karşılanmıştır.¹⁶⁹

1. Harf (حَرْف):¹⁷⁰ Edatla kastedilen isim, fiil ve zarflardan harfe benzeyen kelimelerdir.¹⁷¹ Basra nahiv ekolünün edatlar için kullandığı en eski gramatik ıstılahtır.¹⁷²

¹⁶⁸ Muslih, Mücahid Mansur, “Ma‘na’l-Harf Beyne’n-Nuhât ve’l-Usûliyyîn”, *Şuûnu’l-‘Asr*, Sayı: 21, 2005, s. 9.

¹⁶⁹ Isparta, s. 25, 175. Türkçede edat için kullanılan adlandırmaların sayısı iki elin parmak sayısını aşmış durumdadır. Bu adlandırmalar şunlardır: “Edat, harf, çekim edatı, son çekim edatı, ilgiç, ilgeç, takı, son takı, son ek, artlaç, önleç.” Bkz. a.e., s. 24.

¹⁷⁰ Harf’in ayrıntılı anlatımı için bkz. “1.1.3. Harf/Edat”

¹⁷¹ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 3.

¹⁷² Ubâbene, s. 231.

Klasik kaynaklara baktığımızda edat için kullanılan ilk kavramın *harf* olduğunu görmekteyiz. Harfin hem sözlük hem de ıstilahî anlamını kelime türleri kısmında detaylıca incelemiştik. Harf kavramı aslında ıstilahî olarak *harfu'l-ma'nâ/hurûfu'l-me'ânî* adlandırmasından gelmektedir. Kendisine harf denilen biçimbirimler yalnız başlarına anlamları bulunmayıp diğer kelimelerle kullanıldıkları zaman bir anlam ifade ettiklerinden bu adla anılmıştır.¹⁷³

2. Hurûfu'l-Me'ânî (حُرُوفُ الْمَعَانِي): Bir harf kendi anlamı dışında kullanıldığında “mana harfi” adını alır ki, bu isimlendirme nahivcilere aittir. Bu harfler, fiilleri anlam bakımından isimlere bağladıkları veya bir anlam ifade ettikleri için “mana harfleri” şeklinde isimlendirilmiştir. Nitekim anlamın ortaya konması ve birçok anlamsal ve hukuki meselenin anlaşılması, anlam harflerinin metinde ifade ettiği mananın anlaşılmasına bağlıdır.¹⁷⁴

Celâleddin es-Suyûtî anlam harflerini “Müfessirin İhtiyaç Duyduğu Edatlar” başlığında ele almış ve şunu söylemiştir: “*Edatlarla harfleri ve isim, fiil ve zarflardan buna benzeyenleri kast ediyorum. Edatlar, farklı yerlerde gelip sözü ve ondan çıkarılacak hükmü değiştirmeleri sebebiyle bilinmesi zaruri şeylerdendir.*”¹⁷⁵ es-Suyûtî isim, fiil ve zarflardan edata benzeyenleri de bu kavrama dâhil ederek kapsamını oldukça genişletmiştir.

Nahivciler, yapı/hece harflerinin aksine isim ve fiille beraber anlam kazanabilen bu harfleri anlamlı oldukları için *harfu'l-ma'nâ* (anlam harfi)¹⁷⁶ olarak isimlendirmişlerdir.

3. el-Hurûfu'l-Vazîfiyye (الْحُرُوفُ الْوُظَيْفِيَّة): Arap dilinde edatlar, metin içerisinde bir fonksiyon yüklendiğinden *el-hurûfu'l-vazîfiyye* (fonksiyonel harfler) olarak anılır. Bu

¹⁷³ Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasında edatları isimlendirme noktasında farklılıklar vardır. Basralılar ‘hurûfu'l-me'ânî’ adlandırmasını kullanırken Kûfeliler ‘edevât’ kelimesini tercih etmektedirler. Çünkü onlara göre edatlar, bağımsız bir anlamı olmayan mücerret semboller haline gelmişlerdir. Bkz. el-Mahzûmî, Mehdî, *Medresetu'l-Kûfe ve Menhecuhâ fi Dirâseti'l-Luga ve 'n-Nahv*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 2. Baskı, Halep 1958, s. 207, 311.

¹⁷⁴ Ahmed, ‘Urâbî, “Hurûfu'l-Me'ânî’nin Çok Anlamlılıktaki Etkisi”, çev. Ömer Acar, *AÜFD*, 52:2, 2011, s. 333.

¹⁷⁵ es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Saîd el-Mendûb, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Lübnan 1416/1996, I, 405.

¹⁷⁶ et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsû'atu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn ve 'l-'Ulûm*, thk. Refik el-Acem, Ali Dahruc, Abdullah el-Halidi, Corc Zeynati, Mektebetü Lübnan, 1. Baskı, Beyrut 1996, I, 651.

andlandırma, edatları metin içerisinde anlamsal ilişkiler kurduklarından yapı ya da hece harflerinden ayırmak için kullanılmaktadır.

4. Edat (أداة): Edat, eski Yunan gramercilerinden itibaren anlamlı kelimeler yani isim ve fiilden ayrı tutularak tasnif edilmiş, bir kelime türü olarak incelenmiştir.¹⁷⁷ Edat kavramı genel nahiv kitaplarında ayrıca me'âni'l-hurûf eserlerinde geçmektedir. Kur'ân yorumcularından olan el-Ferrâ da bu kavramı kullanmıştır.¹⁷⁸ Nahivciler ve mantıkçılar anlam harflerini edat olarak isimlendirmişlerdir.¹⁷⁹

Edat, sözlükte âlet ve araç anlamına gelir. İstilahî olarak ise sözün parçaları (eczâ') arasında bağlantı kuran kelimedir. Harfi tarif (ال) ve gelecek bildiren س harfi gibi delâleti (anlam) kendisi dışında [kelime ya da kelimelerle] ortaya çıkmaktadır. Edat, Arap gramerinde kelimenin isim, fiil ve harf şeklindeki üçlü taksiminde harfe denk düşmektedir.¹⁸⁰

Sîbeveyh edat kavramını “yemin ve kendisiyle yemin edilen için cer harflerinden edatlar vardır. Bunların da en yaygın olanları الواو sonra da الباء harfleridir” diyerek edat kavramını harf kavramıyla aynı anlamda kullanmıştır.¹⁸¹ Aynı şekilde el-Müberred de kasem bâbında “إِعْلَمَنَّ أَنَّ لِقَسَمِ أَدْوَاتٍ” *Bil ki yemin için edatlar vardır*” diyerek bu kavramı kullanmıştır.¹⁸² Sonraki dönemlerde el-Herevî, el-Murâdî, İbn Hişâm ve es-Suyûtî de eserlerinde edat kavramını zikretmişlerdir.¹⁸³

¹⁷⁷ Porzig, s. 111.

¹⁷⁸ Hudayr, Muhammed Ahmed, *el-Edevâtu'n-Nahviyye ve Delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Ancelo el-Misriyye, Kahire 2001, s. 7; el-Kavzî, İvaz Ahmed, *el-Mustalahu'n-Nahvi Neş'etuhu ve Tatavvuru Hattâ Evâhiri'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî*, Şeriketu't-Tibâ'ati'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye, 1. Baskı, Riyad 1401/1981, s. 174.

¹⁷⁹ et-Tehânevî, I, 651.

¹⁸⁰ Hân, Muhammed, “el-Edevâtu'n-Nahviyye Binyetuhâ ve Vazîfetuhâ”, *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye*, Sayı: 4, Biskra/Cezayir, 2009, s. 2.

¹⁸¹ Sîbeveyh, III, 496.

¹⁸² el-Müberred, II, 318.

¹⁸³ el-Herevî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf*, thk. Abdulmuîn el-Mellûhî, Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dîmeşk Yay., 2. Baskı, Şam 1413/1993, s. 26; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 31, 136; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 74; es-Suyûtî, *el-İtkân*, I, 405.

Arap dilcileri, kelime çeşitlerinden biri olan harfleri, *edat*¹⁸⁴, *edevât* veya *edevâtu'r-rabt* (bağlaç) olarak adlandırdılar. Harfleri *edat* olarak adlandıranlar, özellikle Kûfeli dilcilerdir. Ancak klasik dönem nahivcilerin nezdinde *edevât* kavramı pek revaç bulmamıştır. O dönemde *hurûfu'l-me'ânî* adlandırması genel yaygınlığını sürdürmeye devam etmiştir.¹⁸⁵ Harfler, isim ve fiilleri birbirine bağlamada vasıta görevi gördükleri için nahivciler tarafından *edevâtu'r-rabt* yani *rabt* (*bağlama*) *edatları* diye de isimlendirilmiştir.¹⁸⁶ Bu harflere *edevâtu'r-rabt* denilmesinin sebebi, onların, kelime çeşitlerinden olan isim ve fiilleri birbirine bağlamasıdır. Bu itibarla harf bir bağlaçtır. Bağlaç olan bu harfler, kelime sigasının oluştuğu hece harflerinden tamamen farklıdır. Bu hece harflerine *bina harfleri* denilirken Arapça fonksiyon kelimeleri, mantık âlimleri tarafından *er-ribatat* (الرِّبَاتَات) şeklinde adlandırılmıştır.¹⁸⁷

Harfleri (أَدَوَاتُ الرِّبَاطِ) bağlaç olarak adlandıranlar, bunları iki kısma ayırırlar. Birincisi, yeni bir anlam ortaya koyan me'ânî harfleridir (*hurûfu'l-me'ânî*); diğeri ise bunların dışındaki “zâidler” ya da “mükerrer” diye adlandırılan bağlaçlardır. Me'ânî harfleri olarak adlandırılmayan bu harflerin her iki türü de mevcut anlamı tekid için kullanılır; yani zâid olarak da kullanılan مَا ، الباء ، مِنْ vb. ve لَا ، لَ gibi tekrar edilen harfler, cümlede varolan anlamı tekid eder. Tekidi bir anlam olarak değerlendirenler, bunları da me'ânî harflerine dâhil ederler. Böyle değerlendirmeyenler ise bunları me'ânî harflerinden kabul etmezler. Meşhur olan görüşün ikincisi olduğu söylenmiştir.¹⁸⁸

Edatlar, nahiv âlimleri tarafından isim ve fiilin dışında üçüncü kelime çeşidi olarak ele alınmıştır. Tek başına bir anlam taşımayıp diğer kelimelerle (isim ve fiiller) birlikte

¹⁸⁴ eş-Şerif, Muhammed Hasan, *Mu'cemu Hurûfi'l-Me'ânî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Müessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996, s. 21. Anlam harfleri için *edat* kavramını ilk kullananlardan biri Halil b. Ahmed'tir. O, anlam harflerini şöyle tanımlamıştır:

الْحَرْفُ: كُلُّ كَلِمَةٍ يُبَيِّنُ أَدَاءَ عَارِيَةٍ فِي الْكَلَامِ لِتَفْرِيقِ الْمَعْنَى حَرْفًا، وَإِنْ كَانَ يَبْنَاهَا بِحَرْفَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ مِثْلَ حَتَّىٰ وَهَلْ وَتِلْكَ وَوَلَعَلَّ.
 “Farklı anlamların delâletini belirlemek için söz içerisinde geçen hattâ, hel, bel, le'alle vb. iki veya daha çok harfli her *edat* “harf” olarak isimlendirilir.” Bkz. el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamit Hindâvî, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1424/2003, I, 305.

¹⁸⁵ eş-Şerif, s. 21.

¹⁸⁶ Isparta, s. 25; Doğan, s. 63.

¹⁸⁷ Doğan, s. 63.

¹⁸⁸ Hasen, I, 66.

kullanıldıklarında anlam bildirmeleri sebebiyle *mana harfleri* (*hurûfu'l-me'ânî*) denildiği gibi terkip içerisinde isimleri fiillere bağladıkları veya fiillerle isimler arasında anlam ilişkisi kurulmasında vasıta görevi yaptıkları için *rabt harfleri* (*bağlaç*) ve *edevât* adı da verilmiştir. Edatların cümle içinde gördükleri fonksiyona göre cer, atıf, nasb, cezm, istifham, cevap, istisna, nida, şart, teşbih, tekid, tenbih, masdar, kasr, istikbal, sıla, talep, nefiy, nehiy, emir, tahzîz-tendîm-arz, ta'lîl, temenni, terecci, tarif ve fiile benzeyen edatlar gibi birçok çeşidi vardır.¹⁸⁹

Abbas Hasen (1900-1978) *en-Nahvu'l-Vâfi* isimli eserinde nahivcilerin anlam harflerini, *edevâtu'r-rabt* diye isimlendirdiklerini belirtmektedir. Çünkü kelime ya bir varlığa ya bir olaya ya da varlık ve olay arasındaki ilişkiye (bağlantı) delâlet etmektedir. İsim varlığa, fiil olaya delâlet eder. Harf ise rabttır (isim ve fiili birbirine bağlayandır) ve kelimenin yapısını oluşturan ج، ت، ب vb. hece harflerinden tamamen farklıdır. Bunlar da hece harfleri diye adlandırılmaktadır.¹⁹⁰

5. Âlet (آلة): el-Müberred edat kelimesinin sözlük anlamlarından biri olan aleti, ıstılahi anlamda kullanmıştır.¹⁹¹ Birgivî'nin *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv* isimli eserinde *الْحَرْفُ الْمَعْنَى غَيْرِ مُسْتَقِلٍّ بِالْفَهْمِ بَلْ آلَةٌ لَهُمْ غَيْرُهُ* “Edat, anlamı bağımsız anlaşılmayan başka kelimeyi anlamak için âlet olan bir lafızdır”¹⁹² şeklinde yaptığı tanımda *آلة* (*âlet*) lafzını kullandığını görmekteyiz.

1.4. Edatın Anlamlılığı Sorunu

Edatın tarifinde tek başına bir anlamı olmadığı hususu neredeyse bütün dilciler tarafından ifade edilmektedir. Bununla beraber edatın anlamlı veya anlamsız bir gramatik olgu olup olmadığı bazı dilciler tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Dil bilgisi kitaplarının büyük çoğunluğu edatları anlamsız kelimeler olarak kabul etmektedir.

¹⁸⁹ Durmuş, “Harf”, XVI, 163.

¹⁹⁰ Hasen, I, 66.

¹⁹¹ Ubâbene, s. 231.

¹⁹² Birgivî, s. 50.

Nahivciler edatları kullanılışları bakımından ele alarak, her birinin anlamsal özelliklerini ve görevlerini tespit etmişlerdir. Harfleri, *hece harfleri* (hurûfu'l-mu'cem) ve anlam harfleri (hurûfu'l-me'ânî) yani edatlar diye iki kısımda inceleyerek bunların anlamları ilişkisi üzerinde durmuşlardır.¹⁹³

“Kendi başına anlamı olmayan, başka sözcüklerle bir anlam kazanan kelime” olarak tanımlanan edatın bu tarifinde neredeyse ittifak vardır. Ancak Arap gramer tarihine dönüp baktığımızda edatın genel kabul görmüş bu tanımına itirazların da yapılmış olduğunu görmekteyiz. Burada iki görüş üzerinde duracağız. Birincisi edatın anlamı vardır diyenlerin görüşü, ikincisi de edat ‘boş kelime’dir (كَلِمَةٌ فَارِغَةٌ) diyenlerin görüşü.

a- İbn Hişâm, nahivciler arasında edatın başka kelimelerle anlam kazandığı tanımının meşhur olduğunu ancak Bahâuddin b. Nehhâs’ın (ö. 698/1299) bu konuda onlarla tartıştığını nakletmektedir. Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) *Şerhu't-Tashîl* isimli eserinde İbnu'n-Nehhâs'ı takip etmiş ve edat kendi başına anlamı olan bir kelimedir, görüşünü savunmuştur.¹⁹⁴

el-Fârâbî, bazı nahivciler tarafından anlamlı olduğu ileri sürülmesine rağmen edatların, isim yahut fiile bitişmeksizin bir anlamı göstermeyeceğini söyler. Ona göre edatlar, kendisine bitiştiği lafızların anlamlarını belirler. Dolayısıyla onların temel görevi, anlamı değil, isim ve fiilin söz dizisi içerisindeki anlam durumunu göstermektir. Filozof bununla isim ve fiil gibi müstakil anlamları bulunmayan edatların, bir ifadedeki lafızlar arasında bağıntı kurma görevinin bulunduğu ve böylece terkinin anlamını belirlediğini anlatmak istemiştir. Edatın lafızlar arasında kurduğu ilişki, onun anlamı olup bu anlam, ancak iki lafzın birleştirildiği ifadelerde ortaya çıkar. Sözgelisi *–den çıktım* ifadesindeki *–den* (من) edatının anlamı *ev* lafzı ekleninceye değin açıkça ortaya çıkmaz. Kendi başlarına anlamı olan *çıkma* ile *ev* lafızları *–den* edatının kurduğu bağıntıyla farklı bir anlam

¹⁹³ el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 119.

¹⁹⁴ İbnu'n-Nehhâs, Ebû Abdillâh Bahâuddin Muhammed b. İbrahim b. Muhammed, *et-Ta'lika 'ale'l-Mukarrib*, Cemil Abdullah 'Uveyda, Vizâretu's-Sekâfe, 1. Baskı, Amman 1424/2004, s. 61; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevâmi*, I, 25; Cemâleddin, Mustafa, *el-Bahsu'n-Nahvî 'inde'l-Usûliyyîn*, Dâru'l-Hicre, 2. Baskı, Kum 1405, s. 203.

bildirirler. Şu halde edatlar, bir anlamı gösteren isimlerden hem zamanı hem de anlamı gösteren fiillerden farklı olarak, ismin isimle yahut fiille terkibi esnasında anlamın içinde bulunduğu durumu (el-hâl) göstermektedir.¹⁹⁵

b- Edatın anlamı noktasında önemli bir çalışma hazırlayan Şeyh Radî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289) günümüzde ulaşılan birtakım dilbilimsel çalışmaların sonuçlarına bu çalışmada ulaşmıştır. Bu araştırmaya göre edat ‘boş kelime’dir ve aslında bir anlamı yoktur. Ancak bu kelime başka kelimelerle biraraya geldiğinde belli, açık bir anlamı olur ve cümlenin anlamı da onsuz tamamlanamaz.¹⁹⁶

Bir dildeki kelimelerin büyük çoğunluğu cümle içinde kullanılmadan önce çok anlamlıdır. Herhangi bir kelimenin anlamına sözlükten baktığımızda o kelimenin karşısında pekçok anlamın sıralanmış olduğunu görürüz. Bu durum hem isim, hem fiil hem de edat için söz konusudur. Kelimenin belirli bir anlamının görülebilmesi için cümle içinde kullanılması gerekir. Konuşmacının iletmek, dinleyicinin de ulaşmak istediği anlam ise karineler (geniş anlamıyla bağlam) ile ortaya çıkarılabilir.¹⁹⁷ Bu düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Ludwig Wittgenstein kelimenin anlamının, onun kullanımı olduğunu savunmaktadır.¹⁹⁸ Pierre Guiraud ise “sözcüklerin anlamları yoktur, kullanımları vardır” der.¹⁹⁹ Anlam terimiyle belirtilmek istenen, bir sözcüğün gösterdiği kavramdır.²⁰⁰ “J. R. Firth, dildeki bir ögenin anlamını, onun öteki birimlerle kurduğu ilişkilerle belirlemekte, birlikte kullanıldığı, bağdaştırıldığı öteki öğelerle oluşturduğu örgüyle çerçevelemektedir.”²⁰¹ A. J.

¹⁹⁵ el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 118.

¹⁹⁶ Muslih, s. 16. Aynı tespiti “Edatlar boş sözcüklerdir, ancak başka bir sözcükle birlikte bir değer kazanabilirler” şeklinde Türkçe dil bilgisi çalışmalarında da görmekteyiz. Bkz. Erkman-Akerson, Fatma, *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual Yay., İstanbul 2007, s. 136.

¹⁹⁷ Şimşek, Mehmet Ali, “Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri –Kur’ân’ı Kerim Örneği–”, *CÜİFD*, Cilt: 5, Sayı: 2, Sivas 2001, s. 385.

¹⁹⁸ Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, trc. Haluk Barışcan, 2. Baskı, Metis Yay., İstanbul 2010, s. 41; Hadot, Pierre, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, çev. Murat Erşen, Doğu Batı Yay., 2. Baskı, Ankara 2011, s. 68. L. Wittgenstein “*Birakın, sözcüklerin kullanılışı size anlamlarını öğretsin!*” şeklindeki veciz sözleriyle de anlamın kelimenin kullanımıyla ortaya çıkacağını vurgulamaktadır.

¹⁹⁹ Guiraud, Pierre, *Anlambilim La Sémantique*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1999, s. 34.

²⁰⁰ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 2009, III, 159. Geleneksel mantıkta kavram, “bir objenin zihindeki tasarımı” olarak tanımlanıyordu. Bkz. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 149.

²⁰¹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 160.

Greimas'ın anlamla ilgili vardığı şu iki sonuç Firth'in düşünceleriyle paralellik arz etmektedir.

- 1) Bir tek sözcüğün bir anlamı yoktur.
- 2) Anlamın ön koşulu bağıntı/ilişki'dir (relation).²⁰²

Kullanım, bir bakıma bağlamı yani kelimelerin konuşma, cümle ya da metin içerisinde bulunmalarını zorunlu kılmaktadır. Kelimeler tek başlarına iken yine de anlamlı mıdır? Wittgenstein, Guiraud ve Greimas'ın anlamı, kullanıma refere eden düşünceleri bağımsız kelimelerin sözlükte madde başı olarak bir karşılıklarının olabileceğini fakat anlamından söz edilemeyeceğini açığa çıkarmaktadır. Bu durumda bırakın edatı, isim ve fiilin bile müstakil bir anlamından bahsedemeyiz.

Wittgenstein, Guiraud ve Greimas'ın kelimenin anlamı hakkında söylediklerinden de anlaşılmaktadır ki; “Edatlar, kendi başına bir anlamı olmayan görevli sözcüklerdir. Kendilerinden önceki sözcüklerle kendilerinden sonraki sözcükler arasında çeşitli anlam ilgileri kuran bu kelimeler, dil içindeki kullanımlarıyla anlam kazanırlar.”²⁰³ Ayrıca kullanım, kelimeye anlam kazandırdığı için ‘edatın anlamı vardır, edat anlamlı sözcüktür’ diyenlerin düşüncesi de yabana atılamaz. Nasıl ki diğer kelimelerin (isim ve fiil) anlamı kullanımla açığa çıkıyorsa aynı şey edat için de söz konusudur.

Dilin, iletişimsel bir değeri vardır. Hiçbir kelime, hiçbir cümle, hatta hiçbir harf, anlam ve işlevden soyutlanmış olarak kullanılmaz; her birinin belirli bir işlevi, ifade ettiği bir anlamı vardır.²⁰⁴ Edatlara baktığımız zaman bir nesne, vasıf, yer veya hareketi karşılamadıklarını ama bir görev yüklediklerini görmekteyiz. Bu durumda kelimeleri tek

---

²⁰² Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 164.

²⁰³ Ömer, Ahmed Muhtar, “Bağlam Teorisi”, çev. Şahin Güven, *Bilimname*, Sayı: 20, 2011/1, Kayseri 2012, s. 197.

²⁰⁴ Şimşek, “Arap Dilinde Zâid Edatlar”, s. 382. “Harfin iletişimsel değerinin olması, onun anlam yükü taşıması yönüyledir. Sözcüklerin sahip olduğu şey ise anlamlılıktır. Harflerin tek başlarına kendilerine özgü bir anlamlılığı yoktur, ama tek bir harf, bir sözcüğü diğer sözcükten ayırabilme gücüne sahiptir. Bu ayırım gücü de anlam yükünü oluşturur. Örneğin baş ve boş sözcüklerini anlam açısından birbirinden ayıran şey /a/ ve /o/ sesleridir.” Bkz. a.y.

başına ve sözlük anlamlarıyla değil, kullanım sırasındaki işlevleriyle değerlendirmenin daha doğru olduğu aşikârdır.

Edatların kökenine doğru etimolojik bir çalışma yapılabilse her edatın bir isim veya fiil köküne gittiği görülebilir. Bu köklerin de o dönemde elbette bir anlamı vardır. Zeynep Korkmaz görevli kelimeler grubunda gördüğü edatların köken itibariyle isim ve fiilin yeni formları olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bağlaçlar, edatlar ve ünlemler gibi anlamlı değil, görevli kelimeler sınıfına giren dil öğeleridir. Türkçede dilin temel yapısını isim ve fiil grubuna giren anlamlı kelimeler oluşturduğundan, görevli kelimeler, dilin yapı ve işleyişindeki sistem özelliğine bağlı olarak, pek az istisnası ile bu iki gruptan alınan sözlerin yeni birer şekillenmeden geçmesiyle oluşmuştur.”²⁰⁵ İsim ve fiil tek başına anlamı olan kelime şeklinde tarif edilmektedir. Zaten kelime türlerinin köken olarak da isim ve fiil şeklinde ayrıldığını kelime türleri bölümünde ifade etmiştik. Bu durumda tek başına bir anlamı olmayan kelime olarak tanımlanan edatın isim veya fiil köküne bakarak *anlamlı* ya da *yarı anlamlı kelime* diye adlandırmak²⁰⁶ mümkün gözükmemektedir.

Edat bir yana isim ve fiilin bile tek başına anlamı yoktur görüşünü savunanlar anlamlı en küçük dilsel birim olarak cümleyi adres göstermektedirler. Çünkü kelimenin hangi anlamını tespit edeceğimiz cümle içinde belli olur. Sözlü ve yazılı iletişimde kelime, cümleye; cümle de metne göre daha az anlamlıdır. Ancak yine de metinden bağımsız bir biçimde kelimenin anlamının sözlüklerde ifade edilmesi metin dışında da bir anlam olduğunu göstermektedir.²⁰⁷ Edat da isim ve fiile nazaran tek başına bir anlam yansıtmayan fakat metin içerisinde anlam kazanıp metnin unsurları arasında ilişki kuran görevli kelimedir.

Kelimenin delâleti, sadece gösterdiği anlamla sınırlı değildir. Bu delâlet, kelimenin, dilsel bağlamda kazandığı bütün anlamları da içerir. Çünkü gerçekte kelimenin delâleti

²⁰⁵ Korkmaz, Zeynep, “Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları”, *Türk Dili*, TDK Yay., Cilt: LXXXIX, Sayı: 638, Ankara 2005, s. 120.

²⁰⁶ Yavuz, s. 74.

²⁰⁷ Kocaman, Ahmet, “Dilde Bağlam ve Anlam İlişkileri Üzerine”, Cilt: XXXIX, Sayı: 332, Mayıs 1979, s. 400.

mutlak bir delâlet değildir. Onun gerçek delâleti kullanıldığı bağlama göredir. Aynı şekilde cümlelerin anlama delâleti, cümleyi oluşturan unsurlar ile cümlelerin sözdizim yapısına bağlıdır.²⁰⁸

Edatın anlamı olmayan bir kelime olduğu görüşü daha ağır bastığına göre bu kelimeler niçin dilde mevcuttur? sorusu ister istemez akla gelmektedir. Edat için yapılan; *kelime ya da cümleleri birbirine bağlar, kendisi dışındaki kelimelerle anlam kazanır, kullanıldığı kelimenin cümle içindeki diğer kelimelerle ilişkisini gösterir* şeklindeki tanımlar edatların yüklendikleri işlevleri anlatmaktadır. Hiçbir nesne veya eylemi karşılamamalarına rağmen dilde vazife gören kelimelerdir.

Edatların anlamları fonksiyonel anlam olduğu için bağlama olan ihtiyaçları zorunludur. Edatların sözlüksel anlamı yoktur ancak onların bağ/ilişki kurma gibi genel bir fonksiyonel anlamı vardır. Daha sonra edatlar bu genel başlığın altında nefiy, tekid vb. özel fonksiyonlarıyla temayüz ederler. Öyle ki edat, cümlelerin bütün öğeleri arasında ilişki kuran unsur olur.²⁰⁹

Dilin yapı taşı kelime olmasına rağmen iletişim kelimelerle değil, ancak cümlelerle gerçekleşmektedir. Bu anlamda yukarıda da belirttiğimiz gibi Wittgenstein, Guiraud, Firth gibi birçok düşünür kelimenin ancak cümle içinde kullanımıyla anlam kazanabileceğini savunmaktadır. Bu sebeple bazı düşünürler cümlelerin anlama sahip olan birinci öge olduğu fikrini savunmuşlardır. Cümle kelimelerden oluşur. Cümlelerin anlamının da onu meydana getiren kelimelerin anlamlarından oluştuğu düşünülebilir. Ancak cümle sadece kelimelerin bir araya gelmesinden oluşan bir yapı olmadığı gibi, cümlelerin anlamını bilmek için de sadece kelimelerin anlamını bilmek yeterli değildir.²¹⁰

Dil, sınırlı sayıda kelimeyle, sınırsız anlam vücuda getirir. Bu durumu Cruse “Dilin en ilgi çekici özelliklerinden biri sınırlı kaynaklardan sınırsız kullanımlar oluşturmaktır.”

²⁰⁸ Asutay, M. Mücahit, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâis'teki Temelleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2013, s. 106-107.

²⁰⁹ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 125.

²¹⁰ Bor, s. 26.

şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir kelimenin, tek başına iken, çok sayıda anlama delâlet edebilme imkân ve ihtimali vardır. Bu olasılıkları ortadan kaldıracak olan da kelimenin cümle ve metin içerisindeki *bağlamı* olacaktır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden hareketle edatın anlamı ve görevi noktasında

a) *Edatın kendi başına bir anlamı yoktur, diğer kelimelerle birlikte cümle içinde bir anlam kazanır,*

b) *Kendi başına anlamı vardır,*

c) *Kendi başına anlamı olmayan görevli kelimedir* yaklaşımlarının ön plana çıktığını görmekteyiz.

Arap gramercilerine göre edatlar, cümlelerle gösterilen anlamın temelini oluşturan, tek başına anlamı olmamakla birlikte cümle içinde belli anlam ve görevleri olan dil öğeleridir. Onlar edatları, cümle içindeki görevleri bakımından ele alarak edatlara ilişkin deyimler (müfredâtu'l-hurûf) adıyla inceleme konusu yapmışlardır.²¹¹ Edatın ne olduğu ve dilde nasıl bir fonksiyon gördüğü hakkında konuşmak, “cümle” kavramıyla yakından irtibatlıdır.

Cümle, kelimelerin biraraya gelmesiyle oluşturulan ve bir hüküm/yargı bildiren bütündür. Biri isim ve diğeri fiil olmak üzere en az iki unsurdan oluşur. Bunlardan isim unsuru, cümlenin müsned ve müsned ileyhine karşılık gelirken, fiil sadece cümlenin müsnedine karşılık gelir.²¹²

Cümlenin asıl unsurları (*umde*) mübteda ve haber yani özne ve yüklemidir. Bunların dışındaki diğer unsurlar ise *fazla* yani *mütemmimât-ı cümle*dir. “Belâgatte *mütemmimât-ı cümle* terimi ile cümlenin asıl unsurları (*umde*) olan özne ve yüklem dışındaki diğer unsurlar kastedilmektedir. Cümlenin bu yardımcı, tamamlayıcı unsurları belâgatte hâl, zarf, temyiz

²¹¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 65.

²¹² Şimşek, *Kelime Grupları*, s. 203.

ve müteallikât-ı fiil olarak üç ana kısma ayrılmaktadır. Bunların bulunması sözün daha iyi anlaşılmasını sağlar ve sözden umulan yararı artırır.”²¹³

Dil bilgisinde cümle türleri belirlenirken genellikle müsned/haber/yükleme dikkat edilir. Yüklem cinsi, yeri, taşıdığı anlam cümle türünün belirlenmesinde rol oynar.²¹⁴ “Müsned ileyh ve müsneden oluşan cümleye isim ve fiil cümlesi olarak baktığımızda isim cümlesinin temel öğeleri, mübteda ve haber; fiil cümlesinin temel öğeleri ise fiil ve fâil olmaktadır. Fiilin olduğu yerde şu öğeler de bulunabilir: Beş mef’ûl (mef’ûlbih, mef’ûlma‘ah, mef’ûlfih, mef’ûllieclih ve mef’ûlmutlak) ve hâl.”²¹⁵

Mübteda ve haber, nahiv ve belâgat kitaplarında belirtildiği gibi iki ana cümle çeşidinden haber cümlesinin esas unsurlarıdır. Haber cümlesi “hakkında ‘bu doğrudur’ ya da ‘bu yanlıştır’ deme ihtimali bulunan” cümledir.²¹⁶

Cümle içinde müsned ileyh olan öğeler fâil, nâib-i fâil, mübteda, nâkıs fiilin ismi (كَانَ وَأَخْوَاتُهَا، كَادَ وَأَخْوَاتُهَا، كَانَ وَأَخْوَاتُهَا، كَادَ وَأَخْوَاتُهَا) gibi amel eden edatların (إِنَّ، مَا، لَا، لَأْت) ismi، إِنَّ ve benzerlerinin ismi، lâu’n-nâfiye li’l-cinsin ismidir.²¹⁷ Müsned ileyh olarak gelen bu unsurlardan mübteda ve fâil, aslî unsurlardır.

Müsned/haber, isim cümlesinin ikinci temel unsurudur. Nâkıs fiillerin (كَانَ وَأَخْوَاتُهَا، كَادَ وَأَخْوَاتُهَا) haberi، إِنَّ ve benzerlerinin

²¹³ Saraç, M. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuşbu Yay., 9. Baskı, İstanbul 2011, s. 74. Kelâmın unsurları umde ve fazla olmak üzere ikiye ayrılır. *Umde* doğrudan cümleyi meydana getiren asıl unsurlar yani müsned ve müsned ileyh, *fazla* ise müsned ve müsned ileyh ile ilgili kayıtlar-bağlar ve mütemmimât-ı cümle adı verilen cümle tamamlayıcıları yani cümledeki yardımcı unsurlardır. Bkz. Saraç, s. 57.

²¹⁴ Saraç, s. 59. Arap dilindeki cümle çeşitlerinin ayrıntılı anlatımı için bkz. Şimşek, *Kelime Grupları*, s. 59 vd; Sevinç, Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 137 vd.

²¹⁵ Şimşek, *Kelime Grupları*, s. 203.

²¹⁶ el-Kazvîni, Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhis fi ‘Ulûmi’l-Belâga*, şrh. Abdurrahman el-Berkûkî, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1932, s. 38. İhbâr cümleleri daha çok olay ve olguları tasvir eden bildirimsel anlatımları dile getirirken, inşâî ifadelerle ise daha çok emir, nehiy, sual, talep, rica gibi eyleme dönük sözler dile getirilmektedir. Bkz. Durmuş, İsmail, “İhbâr”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 527; Görgün, Tahsin, “İnşâ”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 339.

²¹⁷ el-Galâyîni, I, 13.

haberi, lâu'n-nâfiye li'l-cins'in haberi olarak adlandırılan hususlar da müsneddîr.²¹⁸ Müsned olarak gelen bu unsurlardan mübtedanın haberi, aslî olandır.

Cümle ile ilgili yaptığımız açıklamalardan anlaşılmaktadır ki edatlar, cümlenin *umdesi* değil, *fazlasıdır*. Edatlar, cümle unsurları arasında ilişki kurarak bu unsurların fiil veya habere katılma şeklini ifade eder. Bir cümlede *fazla* olan unsurlar bulunmayabilir. Bu durumda cümlenin hükmü değişmeyip sadece sözün anlamı tam olarak yerine gelmez ve sözden umulan fayda açığa çıkmaz.

Günümüzde dilciler kelimenin anlamının, kullanıldığı bağlamdan bağımsız olarak tespit edilemeyeceği görüşünde ittifak etmiş gibidir.²¹⁹ Kelimenin anlamını, o kelimeyle beraber kullanılan diğer kelimeler ortaya çıkarır. Örneğin ضَرَبَ fiilinin, sözlükte cümle örnekleri verilmeksizin *vurmak, çalmak, rekor kırmak, randevu belirlemek, yeryüzünde dolaşmak, örnek vermek*²²⁰ gibi karşılıklarının olduğunu görmekteyiz. Bunlardan hangisinin ضَرَبَ fiilinin anlamı olduğu ancak bu kelimeyle birlikte kullanılan diğer kelimelerle ortaya çıkar.

Edatların tasarım veya çağrışımları diğer kelimelere göre zihinde tam olarak oluşmayabilir. Bu durumda, edat anlamsızdır diyebilir miyiz? Edatlar bir başka kelimeyle kullanıldığında zihindeki tasarım ve çağrışımları netleşir ki bu da onların anlamlarının belirginleşmesine neden olur. Bir kelime tamamen anlamsız olarak dilde barınamaz. Bu bağlamda herhangi bir edat için tamamen anlamsızdır demek uygun olmaz. Çünkü edat, kelimeler arasında benzerlik, karşıtlık, benzetme... gibi ilişkiler kurarak metnin bütün anlamının ortaya çıkmasına yardımcı olur.

²¹⁸ el-Galâyîni, I, 14.

²¹⁹ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 331.

²²⁰ el-Feyyûmî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Matbaatü'l-Emîriyye, 5. Baskı, Kahire 1922, II, 490.

Sonuç olarak kendi başına anlamlı kabul edilen isim ve fiillerin anlamı dahi cümle içerisindeki kullanımına bağlanmıştır. Bize göre ilk bakışta anlamı net olarak görülmeyen edatlar için de kendi başlarına anlamsızdır demek doğru görünmemektedir.

1.5. Edatlarda Çok Anlamlılık

Bütün dillerde sınırsız sayıdaki anlamları ifade edebilmek için kelimeler kullanılır. Ancak sınırsız sayıdaki anlamlar için sınırsız kelime bulunması imkânsızdır. Bu nedenle aynı kelimeye, bulunduğu bağlama göre birçok anlam yüklenebilir. Kısacası bir dilde herhangi bir kelime (isim, fiil ve edat) çok anlamlı olabilir. Bu itibarla, Arap dilinde edatlar da çok anlamlılık göstermektedir. Nahiv ve hurûfu'l-me'ânî literatüründe bu olguyu ifade eden farklı kelimelerin ya da ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, sebep-sonuç ilişkisi kuran كَيْ edatının ele alındığı yerlerde “أَلَهَا ثَلَاثَةٌ أَقْسَامٍ”²²¹, “عَلَى ثَلَاثَةِ أَوْجِهٍ”²²² gibi ifadeler geçmektedir. Günümüzdeki en önemli Arap dilbilimcilerinden biri olan Temmâm Hassân işlevsel çok anlamlılığı ifade ederken “تَعَدُّدُ الْمَعَانِي الْوُظَيْفِيَّةِ لِلْأَدَاةِ”²²³ kavramını kullanmaktadır.

Çok anlamlılık,²²⁴ genellikle bir sözcüğün birden fazla anlamda kullanılması demektir. İşlevsel çok anlamlılık ise bir kelimenin, cümle içinde farklı görevlerde kullanılmasıdır. Bu açıdan baktığımızda özellikle edatların işlevsel çok anlamlı sözcükler olduğunu görüyoruz.²²⁵

²²¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 261.

²²² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 31.

²²³ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 164.

²²⁴ “Çok anlamlılık ve çok işlevlilik olgusu, dilin ekonomik bir dizge olduğunu gösterir. Her anlam ve işlev için, ayrı bir sözcük ya da ek kullanacak olsaydık, öğrenmemiz gereken sözcük ve ek listesi bir hayli uzun olacaktı. Oysa her birim, birkaç işlev taşırsa, öğrenilecek, akılda tutulacak birimlerin sayısı azalır, beynimize fazla yüklenilmiş olmaz.” Erkman-Akerson, s. 152.

²²⁵ Şimşek, *Kelime Grupları*, s. 42. Aynı durum Türkçe ya da başka diller için de söz konusudur. Mesela bir yerel seçimde seçmenlerin kimlikleri ile ilgili bir kanun metninde kullanılan edatlar şu şekilde farklı yorumlara konu olmuştur:

“Sandık seçmen listesinde yazılı seçmenin kimliği, nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan resmi belgelerle belirlenir.”

“Tartışmanın sebebi T.C. kimlik numarası taşıma şartının VE atfı edatıyla

1. nüfus cüzdanı

2. kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş resmi belgelerin her ikisine birden aynı anda atfedilebilip edilememesi hususundaki belirsizlik.

“Nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan” ifadesi hukukçular tarafından iki ayrı şekilde yorumlanmaktaydı.

Bir edatın farklı anlamlara gelmesi ve farklı anlamsal ilişkiler ifade etmesi görünürde iletişimsizliğe yol açan bir durum olarak görülebilir. Fakat bir dilsel gösterge metin ve konuşma içerisinde sadece bir anlamı ifade eder. Bir kelime ya da cümlenin, metin içerisinde çeşitli karinelerin yardımıyla tek bir anlamı ortaya konulabilir. Ancak bazı durumlarda karinenin varlığına rağmen şüphe ortaya çıkabilir. Kişisel düşünce ve algılayış biçimlerinden dolayı kastedilen anlam tam olarak ortaya konamayabilir. Örneğin *إِنشَغَلَ* fiili ب harfi ceri ile kullanıldığında *meşgul olmak, ilgilenmek*, عَنَّ harfi ceri ile kullanıldığında *ilgilenememek* anlamına gelmektedir.²²⁶ Fiilin hangi harfi cerle kullanıldığı kastedilen anlamı belirtmektedir. Aynı fiil, harfi cer kullanılmadığında kastedilen anlam nasıl belirlenecektir? Bu durumda, her iki anlam mı yoksa bunlardan sadece birisi mi kastedilmiştir? İlkesel olarak iki anlamdan birinin belirlenmesi gerekir.

Edatlar birden fazla anlamsal fonksiyon icra edebilir. Ancak bu anlam ve fonksiyonlardan bir tanesi bu edatın temel/aslı anlam ve fonksiyonunu gösterirken; diğer anlam ve fonksiyonlar ise talidir. Örneğin, مَتْنِي edatının temel anlam ve fonksiyonu “zarf” olmasıdır. Ancak bu edat bu temel yapısının dışında şart anlamı da ifade edebilir. Hangi anlamda ve fonksiyonda kullanıldığını gösterecek olan şey ise, edatın kullanıldığı cümledeki dilbilgisel ilişkilerdir. Şart üslubunda, şartlılık anlamını ifade eden ana şart edatı -nahivcilerin tabiriyle “أُمَّ حُرُوفِ الْجَزَاءِ”- إِنْ şart edatıdır. Diğer şart edatları, şartlılık ifade etmelerinin yanı sıra temel anlam ve fonksiyonlarından tamamen sıyrılmamışlardır. Başka bir ifadeyle, إِنْ edatı sadece “şartlılık” yani iki cümle arasında sebep-sonuç ilişkisi kurma fonksiyonu icra eder; bir başka anlam ve fonksiyonda kullanılmaz. مَتْنِي edatı, esas olarak

---

Bazı hukukçular bu ifadeyi “[nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş] ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan” şeklinde yorumlayarak, T.C. kimlik numarası taşıma şartını her iki belgeye birden atfetmekteydi ki bu durumda nüfus hüviyet cüzdanında T.C. kimlik numarası bulunmayan seçmenler oy kullanamayacaktı.

Bazı hukukçular ise “[nüfus hüviyet cüzdanı] veya [kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan]” şeklinde yorumlayarak T.C. kimlik numarası taşıma şartını yalnızca kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş resmi belgelere atfetmekteydi ki, bu durumda nüfus hüviyet cüzdanında T.C. kimlik numarası bulunmayan seçmenler oy kullanabileceklerdi.

Burada kısaca anlatılan mesele, merkezinde iki edatın bulunduğu bir kanun metninin, aynı anda birden fazla anlama delâlet etmesinden kaynaklanmaktadır.” Bkz. Isparta, s. 1-2.

²²⁶ مِنْ إِنْشَغَلَ بِغُيُوبِ الْآخَرِينَ فَقَدْ إِنْشَغَلَ عَنْ إِصْلَاحِ غُيُوبِ نَفْسِهِ. *Başkalarının kusurlarıyla meşgul olan kendi ayıplarını düzeltmekle ilgilenemez.*

“zamanlılık (zarfiyyet)” ifade eder; yani bu edat özünde ve temelinde fiilin zamanını göstereceği diye vaz‘ edilmiştir. Ancak bu görevinin dışına çıkarak “şartlılık” fonksiyonu da taşır. Ancak bu şartlılık salt bir şartlılık değildir; zamanlılık fonksiyonunu da muhafaza ederek şartlılığı zamanlılıkla harmanlar.²²⁷

Yukarıda da görüldüğü gibi metinde kurulan ilişkileri ya da çeşitli gramatik olguları belirten edatların bir kısmı o ilişki türünün veya gramatik olgunun temel edatı olarak görev görür. Nitekim nahivciler, Arap dilindeki bazı edatları, *temel* ya da *ana edat* şeklinde adlandırmaktadırlar.²²⁸ Mesela hemze (أ) temel istifham edatı, لاَّ ana istisna edatı, إِنَّ temel şart edatı, أَنْ muzariyi nasb eden ana edat, إِنَّ fiile benzeyen edatların ana edatı, كَأَنَّ nakıs fiillerin temeli, بِ temel yemin edatı, وَ ana atıf edatı ve يَا temel nida edatıdır.²²⁹

Edatın öncelikli ifade ettiği bir anlamı vardır ve anlam harfleri ya da aslî edatlar olarak adlandırılır. Olumsuzluk ve soru edatlarında olduğu gibi eğer (sözde) sakıt olursa anlam değişir ancak sözün aslında bir bozulma olmaz. Edatlar, aslî ve muhavvel (dönüşmüş) edatlar olmak üzere ikiye ayrılır. Harf-i cerler, atıf edatları vs. aslî edatlardandır. İstifham ve şart cümlelerini bağlamada kullanılanlar, كَأَنَّ ve benzerleri, كَأَنَّ ve benzerleri gibi olanlar ise muhavvel edatlardır. Muhavvel (dönüşmüş) edatlardan bazıları şunlardır:²³⁰

– مَا، أَيَّ gibi bazı edatların şart, istifham, masdariye, zarfiye ve taaccüb anlamına aktarılması

– Çokluk ifade eden kem-i haberiye ve soru için kullanılan kem-i istifhamiye gibi bazı müphem (kapalı) lafızların, cümleleri bağlamada kullanılması

²²⁷ el-Hımsî, Muhammed Tâhir, *Min Nahvi'l-Mebâni ilâ Nahvi'l-Me'âni*, Dâru Sa'duddîn li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Baskı, Dımeşk 2003, s. 357.

²²⁸ el-Kudât, Selman, “Zâhiretu'l-Ümmât fi'n-Nahvi'l-'Arabî”, *Hevliyyâtu'l-Câmi'ati't-Tûnusiyye*, Sayı: 36, Tunus 1995, s. 139; el-Osman, Hasan Ahmed, *el-Ümmehât fi'l-Ebvâbi'n-Nahviyye*, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2. Baskı, Mekke 1425/2004, s. 6-7.

²²⁹ el-Kudât, s. 140.

²³⁰ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 123.

– أَيَّانَ، أَيْنَ – gibi bazı zarfların cevap (ceza), şart ve istifham cümlelerini bağlamada kullanılması.

Edatların çoğu yapı itibariyle aynı olmasına rağmen birçok anlam ifade etmektedirler. Örneğin مَنْ edatı aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi soru ismi, ism-i mevsûl ve şart ismi olarak kullanılır.

مَنْ جَاءَ? (İstifham)

مَنْ حَضَرَ مِنْ تُحِبُّ *Sevdiğin geldi.* (İsm-i mevsûl)

مَنْ يَجْتَهِدُ يَنْجَحْ *Çalışan başarır.* (Şart)

مَا edatı da nefiy (olumsuzluk), soru ismi, ism-i mevsûl, ta'accubiye ve masdariye olarak kullanılır.

مَا ضَاعَ حَقٌّ وَرَاءَهُ طَالِبٌ *İsteyeni olan bir hak zayi olmaz.* (Nafiye)

مَا يَنْفَعُكَ إِفْرًا *Sana faydalı olanı oku!* (Mevsûle)

مَا هِيَ? (İstifhamiye)

مَا أَجْمَلَ الرَّبِيعُ! *Bahar ne kadar da güzel!* (Taaccübiye)

وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا *“Bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”*²³¹

(Daymûme)

Tek bir yapı, farklı farklı işlevler icra eder ve sarf ve nahve ait veriler arasında ilişkilerin karışmasına sebep olur. Onların arasını Arap dili üslupları açısından ince bir anlayış ile netleştirmek (ayırarak) gerekir. Anlamı, bağlam içerisindeki lafzî ve anlamsal karineler gerçekleştirir ve bu da gerçekleştiğinde anlam açık bir şekilde ortaya çıkar.²³²

²³¹ Meryem, 19/31.

²³² Hân, s. 11.

Edatların yerine getirdiği anlamlar, bağlam içerisindeki ilişkileri ifade türündendir. İlişkinin ifade edilmesi ise sözlüksel değil, fonksiyonel bir anlamdır. Edatların bağlam dışında bir çerçevesi, bir varlık alanı yoktur. Çünkü edatlar temel olarak bağlam ve damîmelere²³³ gereksinim duyar. Şu halde edat lafzî karinelere biridir.²³⁴

Edatlar için hurûfu'l-me'ânî ve fıkıh usûlü eserleri ile nahiv kitaplarının ilgili bölümlerinde birçok anlam zikredilmektedir. Mesela el-Murâdî *el-Cene'd-Dânî* isimli eserinde كَأَنَّ edatının *teşbih*, *tahkik*, *şek* ve *takrib* olmak üzere dört anlamı vardır, dedikten sonra bütün bu anlamların *teşbih* ilişkisi kurduğunu ifade etmektedir.²³⁵ Yine el-Murâdî, ل edatının kırka yakın anlamı olduğunu belirtmiş, bütün bu anlamların *ihtisasa* dayandığını, üzerinde düşünüldüğünde ta'lîl anlamının dahi *ihtisastan* başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Yani bu edatın temel anlamı *ihtisastır*.²³⁶ Aynı ilişki türünü ifade eden bir edat için bile kaynaklarda birden fazla anlamın zikredilmekte olduğunu görmekteyiz. Bu durum edatın işlevsel olarak çok anlamlı bir dil birimi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bir edat metin içerisinde örneğin şart ilişkisi kurduğu gibi istifham vb. değişik işlevler de görmektedir. Bu da edatın işlevsel açıdan çok anlamlı ve çok fonksiyonlu olduğunu göstermektedir.

1.6. Metin İçerisinde Edatların Kullanımı

Edatların sıralamada sadâret (öne geçme) hakkı vardır.²³⁷ Sıralama, istenilen anlamı (zihne) yaklaştırmaya yardımcı olan bir karinedir. Edat, sıralamada zamirlerden daha

²³³ Edat, bir anlam ifade edebilmek için “anlamını tamamlayıcı ve kendisinden sonra gelen” kelimeyle kullanılır ki buna damîme denir. Bkz. Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 126.

²³⁴ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 127. Edatlara bir sözcüğün kullanımı açısından yaklaştığımızda [bir sözcük için üç tür kullanım vardır: Sözlüksel kullanım; sözlük anlamını çağrıştıran hakiki delâlet. Mecâzî kullanım; aralarında bir ilişki olan ve birincinin (hakiki anlamın) fer'i olarak değerlendirilen mecâzî anlamı çağrıştıran. Diğerleri ise (vazîfi kullanım)] edatların kullanımının üçüncü tür kullanım çerçevesine girdiği görülür. Çünkü edatların ne hakiki ne de mecâzî delâletleri yoktur. Edatlar kendi içerinde değil, başkaları ile birlikte (fi gayrihi) bazı anlamlara delâlet ederler. Edatların delâletleri dikkate alınırken, “diğer” ögesini dikkate almak gerekir. Bkz. eş-Şemsân, Ebû Evs İbrahim, “el-İsti'mâlu'l-Vazîfi li'l-Luga”, *el-Mecelletu'l-'Arabiyye li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye*, Cilt: 10, Sayı: 37, 1990, s. 35-37.

²³⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 570-573.

²³⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 95, 109. Ayrıca bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 152.

²³⁷ “Bağlaçların (edevâtu'l-cümel) sıralaması/dizimi daima sadârettir. Hurûfu'l-me'ânînin dizimi ise dâhil olduğu kelimenin önüne geçmesidir.” Bkz. es-Sâkî, s. 267.

öncelikli bir konuma sahiptir. Bazı edatlar cümle başında gelip cümleyi bildirmek istediği anlama sevk ederler. Böylece cümleye belli bir anlam katarak ifade üsluplarından özel bir üsluba sokarlar. Mütakellim, cümle başında gelip cümlenin üslup tarzını belirleyen edatlarla olumlu cümleyi olumsuz veya soru ya da ikisi dışında bir cümleye çevirmeyi istediğinde bu amacı gerçekleştirmek için bu edat türlerinden birini getirir. Matufun başında gelen atıf edatları ya da mecrûrun önünde gelen cer harflerinde olduğu gibi bazı edatlar –cümlenin neresinde olduğuna bakılmaksızın– başına geldiği ifadeyle bütünleşmektedir.²³⁸

İstifham, tekid, terecci, nefiy vb. edatlar, cümledeki konumuna bakılmaksızın eklendiği kelimenin başında yer alır. Cer harflerinin mecrûruyla, atıf edatlarının matufuyla kullanılması edatın adeta dâhil olduğu kelimenin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Edatın damîmesinden müstağni olması mümkün değildir. Özellikle cümlenin âmiliyle mecrûr isim arasında aracı sayılan cer harflerinin kurmuş olduğu ilişki bu ikisini parçanın bütünle ya da fer‘in aslıyla irtibatında olduğu gibi manevi bir irtibatla cümlenin dizimiyle ilişkilendirir.²³⁹ Edatlar kendileri dışında bir damîmeye muhtaçtır. Anlam ancak bu şekilde tamamlanır. Câr ancak mecrûrla, atıf matufla bir anlam ifade eder.²⁴⁰

Bağlam, edatın cümlede –tek fonksiyonlu edatlar grubu içerisinde– sadece bir edat olarak kullanılmasını sağlar ve onun dışında yerini alabilecek bütün edatları da uzaklaştırır. es-Suyûtî “fiil, gerçekleşmesi istenilen anlamı miktarınca birçok harf-i cerle geçişli yapılabilir. Çünkü bu anlamlar fiilde zaten mevcuttur ve cer harfleri sadece bu anlamı açığa çıkarır” derken isabet etmiştir. *حَرَجْتُ* Çıktım dediğinde çıkmanın başlangıcını açıklamak istiyorsan *حَرَجْتُ مِنَ الدَّارِ* Evden çıktım dersin. Yok eğer bir şeyin üzerine çıkmayı anlatmak istiyorsan *حَرَجْتُ عَلَى الدَّائِبَةِ* Hayvanın üzerine çıktım/bindim dersin. Bir yerden ayrılma ve

²³⁸ Hân, s. 7. *حَرَجْتُ فِي الدَّائِبَةِ* cümlesini *حَرَجْتُ فِي الدَّائِبَةِ* şeklinde ifade ettiğimizde câr-mecrûrun cümlenin neresinde olursa olsun edat öbeği oluşturarak birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Aynı durum atıf edatları için de söz konusudur.

²³⁹ Râşid, s. 41-42.

²⁴⁰ Hân, s. 7.

uzaklaşmayı ifade etmek istiyorsan *حَرَجْتُ عَنِ الدَّارِ Evden dışarı çıktım* dersin. Birliktelik anlamını kastettiysen *حَرَجْتُ بِسِلَاحِي Silahımla çıktım* dersin.²⁴¹

Dilbilgisel bağlam tek başına edata özel bir değer kazandırır, cümlelerin genel anlamında edatlar önemli bir pay sahibidir. Metnin unsurlarını birbirine bağlamada, aralarındaki ilişkiyi belirlemede büyük ölçüde edatlar kullanılır. Nitekim bu hususu Temmâm Hassân şöyle ifade etmektedir: “Olumlu cümleler, emir cümleleri (*قَامَ زَيْدٌ، زَيْدٌ قَامَ، (فَمُ*) ve bazı ünlem cümlelerini istisna ettiğimizde fasih dilde bütün cümlelerin öğeleri arasındaki anlamsal ilişkinin ortaya konulmasında edatlara dayandığını görmekteyiz.”²⁴² Olumsuzluk, yasaklama, tekid, istifham, şart gibi ilişki türleri sadece bu kategorilerdeki edatların metne dahliyle elde edilebilir.

Edatlar metin içerisinde önemli fonksiyonlar icra ederler. Bunları iki temel fonksiyon şeklinde ifade edebiliriz: Birincisi, edatların gramatik olarak ister amel eden ister amel etmeyen olsun cümle ya da sözün unsurları arasındaki bağlantı ve ilişkileri sağlayan nahvî fonksiyonu; ikincisi, bağlamın delâletinin sınırlandırılmasını sağlayan anlamsal fonksiyondur. Özet olarak edatların fonksiyonları nahvi unsurların anlamsal bileşenlerle iç içe geçmiş bir durumdadır.²⁴³

Edatlar kelime türleri içerisinde her ne kadar anlamsız dil birlikleri olarak tanımlanmış ve genel kabule göre de görevli kelimeler olarak karşımıza çıksa da metin bünyesinde kurdukları anlamsal ilişkiler bulunmaktadır. Bununla neyi kastediyoruz ve hangi ilişkileri ele alacağımız üzerinde takip eden bölümde genişçe duracağız.

---

²⁴¹ Râşid, s. 42.

²⁴² Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 123.

²⁴³ eş-Şerif, s. 23.

İKİNCİ BÖLÜM

EDATLARIN METİNDE KURDUĞU İLİŞKİ TÜRLERİ

Bu bölümde metindilbiliminin inceleme yöntemlerinden biri olan cümleler arasında yapı bakımından kurulan ilişkilerin bir çeşidi olan edatlar üzerinde işlevlerine değinmek suretiyle duracağız. Metnin teşekkülüne katkıda bulunan Arapçadaki edatları ilişki türleri yönünden ele alıp inceleyeceğiz. Araştırmamızda edatlar metin içerisinde oluşturdukları ilişki türleri açısından sınıflandırılarak incelenecektir.

Metin ya da söylem içinde iki kavramı veya düşünceyi bağlama (atıf), benzetme, tekid, istisna, açıklama, daraltma, sebep ve tersini gösterme, karşıtlama, birliktelik kurma vb. edatlar tarafından kurulan anlamsal ilişki türleridir. Edatlar, metin içerisinde kelime/cümle ve hüküm arasında çok yönlü anlamsal ilişki kurma görevini yüklenirler. Edatlar sözdiziminde kelime ile hüküm, kavram ile düşünce arasında bir bağ/ilişki kurarlar.²⁴⁴ Bu fonksiyonlarıyla yazılı veya sözlü anlatıma derinlemesine incelik katan söz birimleri olarak tezahür etmektedirler.

Nahiv, belâgat, fıkıh usûlü ve edat kaynaklarında ilişki türleri, her bir edatın izahında görüldüğü iş belirtilmek suretiyle ifade edilmiştir. Mesela;

تمنئى temenni edatıdır.²⁴⁵ Bu edat genelde gerçekleşmesi mümkün olmayan veya olması mümkün görülmeleyen şeylerin arzu edildiğini anlatmak için kullanılmaktadır.²⁴⁶

²⁴⁴ Doğan, s. 69.

²⁴⁵ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 5; er-Rummânî, s. 157; el-Mâlekî, s. 366; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 491.

²⁴⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 511; el-Cârim, Ali – Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâdıha el-Beyân el-Me'ânî el-Bedî'*, Dâru'l-Me'ârif, 1999, I, 207.

بِـ edatı istidrâk içindir.²⁴⁷ Bu edatı er-Rummânî “sözdeki ilk kısımdan vazgeçip ikinciyi zorunlu kılmaktır”²⁴⁸ şeklinde tanımlamıştır.

كُـ teşbih edatıdır,²⁴⁹ teşbih anlamıyla birlikte tekid edilmek istendiğinde kullanılır. Çünkü كُـ müekked teşbih ifade eder.²⁵⁰ ez-Zemahşerî كُـ nin evvel emirde teşbih için²⁵¹ kullanıldığını belirtmektedir. كُـ edatı كُـ teşbih edatından daha güçlü bir benzetme ifade eder.²⁵²

Arap gramerinde edatların çeşitli tasnifleriyle karşılaşmak mümkündür. ez-Zemahşerî *el-Mufassal* isimli gramer eserinde harf/edatı yirmi altı sınıf içerisinde değerlendirmiştir. Arap gramerinin zenginleşmiş biçimsel yapısını göstermesi bakımından bunları şöyle sıralayabiliriz:²⁵³

1. İzâfet harfleri (hurûfu'l-izâfe)
2. Fiilimsi harfler (hurûfu'l-müşebbehe bi'l-fi'l)
3. Atıf harfleri (hurûfu'l-atf)
4. Olumsuzluk harfleri (hurûfu'n-nefiy)
5. Uyarı harfleri (hurûfu't-tenbîh)
6. Seslenme harfleri (hurûfu'n-nidâ)
7. Tasdik harfleri (hurûfu't-tasdîk)
8. İstisna harfleri (hurûfu'l-istisnâ)
9. Hitap harfleri (hurûfu'l-hitâb)
10. Sebep harfleri (hurûfu'l-ille)

²⁴⁷ el-Cüveynî, İmamı'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah, *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, Dâru'l-Ensâr, Katar, ts., I, 194.

²⁴⁸ er-Rummânî, s. 71; Ubâbene, s. 276.

²⁴⁹ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Mesâilihâ ve Süneni'l-'Arab fî Kelâmihâ*, nşr. Ahmed Hasan Besec, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997, s. 117; Atîk, Abdülazîz, *fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye 'İlmu'l-Me'âni el-Beyân el-Bedî'*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, ts., s. 273.

²⁵⁰ Râşid, s. 185.

²⁵¹ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 398. كُـ كُـ الجُنْدِيِّ أَسَدٌ فِي الْمَعْرَكَةِ “Asker, savaş meydanında **sanki** bir aslandır” cümlesi aslında كُـ كُـ الجُنْدِيِّ كُـ كُـ فِي الْمَعْرَكَةِ biçimindedir.

²⁵² Ubâbene, s. 234.

²⁵³ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 377-468.

11. Tefsir harfleri (hurûfu't-tefsîr)
12. Masdar harfleri (hurûfu'l-masdariyye)
13. Özelleştirme harfleri (hurûfu't-tahsîs)
14. Yakınlaştırma harfleri (hurûfu't-takrîb)
15. Gelecek zaman harfleri (hurûfu'l-istikbâl)
16. Soru harfleri (hurûfu'l-istifhâm)
17. Şart harfleri (hurûfu'ş-şart)
18. Sebebe bağlama harfleri (hurûfu't-ta'îl)
19. Engelleme harfleri (hurûfu'r-rad')
20. Dişillik "te"si (tâu't-te'nîs)
21. Tenvîn (et-tenvîn)
22. Pekiştirme "ne"si (nûnu't-te'kîd)
23. Sessizlik "he"si (hâu's-sükût)
24. Duraklama "şe"si (şînu'l-vakf)
25. İnkâr harfi (harfu'l-inkâr)
26. Hatırlama harfi (harfu't-tezekkür)²⁵⁴

Nahivciler harfi değişik yönlerden sınıflandırmışlardır. Arap dili gramerinde harf en genel anlamıyla hece harflerini de me'ânî harflerini de kapsamaktadır.²⁵⁵ Bu bakımdan harf, şu kısımlara ayrılır:

1) Hece Harfleri: "Mebânî ya da hicâ harfleri" şeklinde de isimlendirilen bu harfler, sadece kelimelerin oluşturulmasında kullanılan ve Arapçada sayıları yirmi sekiz olan alfabe

²⁵⁴ ez-Zemahşerî'nin ele aldığı harflerin tamamı anlam harfi yani edat değildir. Bu harflerin bir kısmı sarf, kırâat, tecvid gibi ilimlerin üzerinde yoğunlaştığı biçimsel harflerdir. ez-Zemahşerî *el-Mufasssal*'ın dördüncü bölümünü bu tarz harflere ayırmıştır. Bkz. s. 469-556.

²⁵⁵ Tavîle, s. 193; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstîlâhâtü Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yay., İstanbul 1967, I, 108. ez-Zeccâcî harfî üçe (mu'cem harfleri, cüz harfleri ve manâ harfleri) ayırdıktan sonra nahivcilerin ilgilendikleri harfın manâ harfleri olduğunu söyler ve onu, "başkasıyla birlikte bir anlam kazanan kelime" şeklinde açıklar. Bkz. ez-Zeccâcî, *el-İdâh*, s. 54; es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, II, 25.

harfleridir ki²⁵⁶ bunların konumuzla doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Bununla beraber Arap dilinde hece harfleri çeşitli yönlerden tasnife tâbi tutulmuştur:

- Asıl ve ziyade olmalarına göre *hurûf-ı asliyye - hurûf-ı zaide*;
- Sihat ve illet durumuna göre *hurûf-ı sahîha - hurûf-ı mu'telle*;
- Ünlü ve ünsüz olmalarına göre *hurûf-ı musavvite - hurûf-ı sâmite*;
- Nokta durumuna göre *hurûf-ı mu'ceme - hurûf-ı mühmele*;
- Ayrı ve bitişik yazılmalarına göre *hurûf-ı munfasıla - hurûf-ı muttasıla*;
- Müstakil ve benzer şekle sahip olmalarına göre *hurûf-ı müfredde - hurûf-ı mütezâvice*;
- Adlarını teşkil eden harflerin sayılarına göre *hurûf-ı melfûza - hurûf-ı melbûbe*;
- Telaffuzu kolay harflere *hurûf-ı izlâk*, telaffuzu zor olan diğer harflere *hurûf-ı ısmât*;
- Şeddelilere *hurûf-ı müsakkale*, şeddeli olmayanlara *hurûf-ı muhaffefe* denir.²⁵⁷

Hece harfleri, kelimeyi oluşturan harflerden ibarettir. Örneğin عَمَّ kelimesindeki ع harfi bir hece harfidir. Hece harfleri, bir anlam ifade etmemekte sadece kelimeleri oluşturmaya yaramakta, dolayısıyla bunların sadece mahreçleri üzerinde durulmaktadır.

Bunların haricinde nahivcilerin isim ve fiilin dışında üçüncü kelime çeşidi olarak ele aldığı mana harfleri/edatları tasnif ederken yapı, biçim, fonksiyon ve anlam gibi farklı kriterler kullandıklarını görmekteyiz. Anlam yönünden sınıflandırmada edatın cümleye kattığı anlam üzerinde durulmuştur. Fonksiyon yönünden ise kelimeleri, kelime gruplarını ya da cümleleri bağlaması açısından bir ayrıma gidilmiştir. Bu çalışmada edatların yapı ve

²⁵⁶ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, s. 63; eş-Şertûnî, Reşit, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Meşrik, 16. Baskı, Beyrut 2008, s. 5.

²⁵⁷ Durmuş, "Harf", XVI, 162.

biçim şeklindeki tasniflerinden ziyade anlamları ve metinde sağladıkları anlamsal ilişkiler üzerinde durulacaktır.

2) Me‘ânî Harfleri: Arapçada kelime üç kısma ayrılmaktadır. Birincisi kendi başına bir anlam ifade eden ve zaman bildirmeyen kelimedir ki buna “isim” denir. İkincisi, kendi başına bir anlam ifade edip zaman bildiren kelimedir ki buna “fiil” adı verilir. Üçüncüsü ise bir anlam ifade edebilmesi için isim veya fiil ile kullanılması gereken, diğer bir ifade ile isim veya fiilin içindeki bir anlamı ifade eden kelimedir. İşte bu tür kelimelere “me‘ânî harfleri” denir. Bu harflerin her biri farklı bir anlam taşımakta, bazıları ise, birkaç anlamda kullanılmaktadır. Bu itibarla me‘ânî harfleri Arapçada son derece önemli bir yer işgal etmektedir.

Arap dilinde me‘ânî harflerinin sayıları, hangi şartlarda amel ettikleri, ne tür kelimelerin başında yer aldıkları ve hangi kelime türünden oldukları konusunda gramer tarihi içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Edatlarla ilgili literatür bölümünde değindiğimiz gibi dilcilerin sadece edatları ele alış metodu farklılık arz etmemektedir. Her eserin karakteristik özelliği ve ortaya çıkış zamanının muhtelif olması sebebiyle edatların ayrıntılı ya da öz bir şekilde ele alınış tarzı da farklı farklı olmuştur. Bunun yanı sıra edatların sayıları da bir müelliften diğerine değişmektedir. Hece harfleri sayı itibarı ile anlam harflerinden ayrılır. Hece harfleri 28 tane iken, anlam harfleri 95 tanedir. es-Suyûtî bunların 13 tanesinin tek harfli (müfred), 82 tanesinin iki ya da daha fazla harften oluştuğunu, mükerrer olanlar çıkarıldığında anlam harflerinin 70 tane olduğunu söyler.²⁵⁸ Gerek edatlarla ilgili müstakil

²⁵⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 28; es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, II, 26-27. Edatların sayısı hakkında gerek bu alanda müstakil eser kaleme alan hurûfu'l-me‘ânî yazarları olsun gerekse de nahiv kitaplarında bu konuya bir bölüm açan dilciler arasında bir ittifak görülmemektedir. Mesela ez-Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'da incelediği edat sayısı seksen altıdır. Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 377-468. Edatların sayısının farklı olmasının bir sebebi bazı dilcilerin edat kabul ettiklerini diğer bazı dilcilerin bunları edat kabul etmemesidir. Örneğin; el-Murâdî sîla, ilhak, işba' elifleriyle, elifi maksure ve memdudeyi ve tesniye elifini edat olarak kabul ederken diğer dilciler bu fikre katılmamaktadırlar. Yine muttasıl ve munfasıl zamirleri, muhaffef ve nafiye ة vs. harflerini bazıları edat olarak görürken bazıları da bunların edat olmadıklarını ifade etmektedirler. Öyle ki ة ve benzerlerini, zarfları hatta bazı isimleri bile hurûfu'l-me‘ânî içerisine dahil edenler edatların sayısını oldukça artırmışlardır. Bkz. eş-Şerif, s. 21. İbn Cinnî'nin de dilcilerin çoğunluğu tarafından edat sayılmayan tesniye elifi, te'nis tâ'sı, çoğul vâvı ve muzaraat harflerini (أئين) hurûfu'l-me‘âniden addetmesi yine bu harflerin sayı itibarıyla artmasına neden olmuştur.

çalışma yapan dilcilerin gerekse de kitaplarında ayrı bir bölüm açarak onları ele alanların çok farklı sayılarla konuyu işlediklerini görmekteyiz. Örneğin ez-Zeccâcî *Hurûfu'l-Me'ânî* adlı eserinde 137 edatı, er-Rummânî *Me'ânî'l-Hurûf*'ta 68 edatı, el-Herevî *el-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf* adlı kitabında 41 edatı, el-Mâlekî *Rasfu'l-Mebânî*'sinde 95 edatı, ez-Zemahşerî *el-Mufasssal*'da 86 edatı, el-Murâdî *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî* isimli eserinde 105 edatı, İbn Hişâm *Muğni'l-Lebîb*'te 99 edatı, İbn Fâris *es-Sâhibî* adlı kitabında 102 edatı, es-Se'âlebî *Fıkhu'l-Luga ve Sirru'l-'Arabiyye*'sinde 38 edatı ve es-Suyûtî *el-İtkân* isimli kitabında 112 edatı anlatmıştır.

İslam ansiklopedisinde “Harf” maddesini kaleme alan İsmail Durmuş, edatların içinde isim soylu olanların yanında bazı fiilerin de bulunduğunu ancak çoğu edat olduğu için “tağlib” yoluyla onların da bu ad altında toplandığını ve sayılarının 150’yi aştığını belirtmektedir. Hurûf-i me’ânî arasında yapı itibariyle bir, iki, üç, dört ve beş harften oluşanlar bulunduğu gibi birleşik bir yapıya sahip olanlar da vardır: كَأَنَّ ve لَكِنَّ gibi.²⁵⁹ Bunlar, konumuzu oluşturan edatlardır ki, bu bölümde ilişki türlerine göre tasnif edilmiş bir şekilde ele alınacaktır.

Edatlar gramerciler tarafından amel edip etmemesine göre²⁶⁰ isme ve fiile ya da her ikisine has olmasına göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.²⁶¹ Ayrıca anlamsal açıdan²⁶² da bir tasnife tabi tutulduğunu görmekteyiz. Bu tasniflerde zaman zaman tedâhüller olabilmektedir. Örneğin, nasb edatlarının bir kısmı masdariye harfleri, bir kısmı da nefiy harfleri arasında yer alırken bazı cezm harfleri şart edatları arasında, diğer bazısı ise nefiy harfleri arasında yer alabilmektedir. Bunlar arasında âmil olan harfler olduğu gibi âmil olmayan mühmel harfler de vardır. “Âmil, başına geldiği kelimeyi ref’, nasb, cer ve cezm

---

Bkz. İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Kahire, ts., I, 226.

²⁵⁹ Durmuş, “Harf”, XVI, 163.

²⁶⁰ el-Mâlekî, s. 100; es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, II, 30; et-Tehânevî, I, 651.

²⁶¹ es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, II, 29; Râşid, s. 37.

²⁶² et-Tehânevî, I, 651.

olarak etkileyen harftir. Mühmel ise başına geldiği kelimenin anlamını değiştirse bile i‘râb açısından bir tesiri olmayan harftir.”²⁶³ Bu itibarla hurûfu’l-me‘ânî, şu kısımlara ayrılır:

a) Yapısal Açıdan:

Tek harften oluşan edatlar yapısal/şekilsel olarak hece harflerine benzer. Anlam yönüyle olmasa bile şekil itibariyle belki de onun aynısıdır. Ancak iki, üç, dört ve beş harften oluşan edatlar ne anlam ne de yapı yönüyle hece harflerine benzer. Örneğin بَرِيدِ kelimesindeki ب harfi بَرِيدِ kelimesindeki ب harfi ile yapısal olarak benzer. Anlam yönünden ise ondan farklıdır. Birinci ب hece harfidir ve bir anlamı yoktur. Diğer harflerle birleşerek بَرِيدِ kelimesini oluşturur. Diğer ب ise edat olup kelimeye bir anlam katmıştır.²⁶⁴

b) İsme veya Fiile Özgü Olması Açısından:

Edatlar, isme veya fiile özgü olması (ihtisas)²⁶⁵ açısından üçe ayrılmaktadır. Cümle içindeki kullanımlarına göre edatların bir kısmı fiillere, bir kısmı isimlere, diğer kısmı da ortak olarak her ikisine eklenir.²⁶⁶ Bu durumu şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:

EDATLAR (ANLAM HARFLERİ)		
İsme Özgü	Fiile Özgü	Ortak
Cer Edatları	Şart Edatları	Atıf Edatları
Kasem Edatları	Mastar Edatları	İstifham Edatları
İstisna Edatları	Cezm Edatları	Tefsir Edatları

²⁶³ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 27; Çelen, s. 4.

²⁶⁴ Yüksel, Ahmet, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1999, s. 19.

²⁶⁵ İhtisâs (Özgü olma): Edatın ya isme ya fiile ya da isim ve fiile özgü olması anlamındadır. Edatlar, kullanıldıkları kelime türüne göre böyle sınıflandırılmakta olup buna da “ihtisâs” denilmektedir. Bkz. Hassân, Temmâm, *el-Beyân fî Revâi‘il-Kur‘ân Dirâse Lugaviyye ve Uslûbiyye li‘n-Nassi‘l-Kur‘ânî*, ‘Âlemu‘l-Kütub, 1. Baskı, Kahire 1413/1993, s. 154-155; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 25.

²⁶⁶ İbnu’s-Serrâc, I, 55; İbn Manzûr, III, 127; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûr*, s. 32; Yakub, İmîl Bedî‘, - Mîşâl ‘Âsî, *el-Mu‘cemu‘l-Mufasssal fi‘l-Lugati ve‘l-Edeb*, Dâru‘l-‘İlmi‘l-Melâyîn, 1. Baskı, Beyrut 1987, I, 574.

Nida Edatları	Nasb Edatları	Nefiy Edatları
İnne ve Benzerleri	Tahsîs Edatları	Cevap Edatları
Müfacee Edatları	İstikbal Edatları	
Tafsil Edatları	Tevakku Edatları	
Tenbih Edatları	Ret Edatları	

Tabloda da görüldüğü üzere Arap dilinde edatların hem işlevsel hem de anlamsal bir şekilde kategorize edildiği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mesela cer, cezm, nasb vs. edatlar işlevsel açıdan sınıflandırılmıştır. Şart, istisna, tasdik vs. edatlar ise anlamsal açıdan bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu durumu bir örnekle şöyle ifade etmemiz mümkündür: حَلَا ve حَاشَا edatları gramer kitaplarında cer harfleri²⁶⁷ arasında zikredilmesine rağmen biz bu edatlara metinde kurdukları anlam ilişkisine göre istisna edatları içerisinde yer vereceğiz ve genel tasnifimiz bu minval üzere olacaktır.

Yine tabloya bakarak şöyle bir sonuç daha çıkarabiliriz: Edatlar, kullanım itibarıyla sadece isme, sadece fiile ve her ikisine dâhil olma özelliği gösterir. Mesela cer, tekid, nida edatları sadece isme, cezm, nasb, istikbal edatları sadece fiile, atıf edatları ise hem isme hem de fiile dâhil olur.

c) Âmil Olup Olmamaları Açısından:

Edatlar fonksiyon itibarıyla amel edenler (el-hurûfu'l-‘âmile), etmeyenler (el-hurûfu'l-mühmele)²⁶⁸ ve amel etmesi de etmemesi de caiz olanlar olmak üzere üç gruba ayrılır.²⁶⁹

²⁶⁷ el-Mâlekî, s. 255, 262; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 436, 558; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 249, 311.

²⁶⁸ İbnu'l-Enbârî, s. 12; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 27.

²⁶⁹ Durmuş, “Harf”, XVI, 163. Edatların amellerine göre sınıflandırılması Arap gramerinde yaygın olan âmil teorisinin bir uzantısıdır. Yeri gelmişken âmil teorisi hakkında önemli tespitlerde bulunan Soner Gündüzöz’ün konuyla ilgili değerlendirmesini paylaşmak istiyoruz: “Âmil ve benzeri kuramların Arap lengüistik çalışmalarına sistem kazandırdığı inkâr edilemez, fakat bazı mahzurlar da doğurduğu söylenebilir. Her ne kadar âmil nazariyesi, anlamların belirlenmesi işlevini üstlenmiş olan i‘râb olgusuyla

olan edatlar arasında sayılmaktadır.²⁷² Mesela muhaffef إِنَّ edatı كَيْدًا لَمُنْطَلِقُ cümlesinin başında كَيْدًا لَمُنْطَلِقُ إِنَّ şeklinde amel etmemiş كَيْدًا لَمُنْطَلِقُ إِنَّ ifadesinde ise amel etmiştir.²⁷³

d) Ortak Amel Bakımından:

Başına geldiği ismi mecrûr kılan cer harfleri, isim cümlesinin başına gelip mübteda ve haberin i'râbını değiştiren إِنَّ ve benzerleri gibi edatlar ortak amellerine göre gruplandırılmıştır.

e) Anlamsal Açıdan:

Gramer ya da belâgat eserlerinde edatların teşbih, istisna, tasdik ve ret, istifham, tekid vs. açılardan ele alınması bunların anlamsal açıdan kategorize edildiğini göstermektedir. Çalışmamızda edatların bu açıdan taksimi esas alınmış ve anlamsal açıdan gruplandırılarak müstakil bölümler halinde işlenmiştir.

Edatlarla ilgili başka tasnifler de yapılmıştır. Mesela isim ile fiiller arasında bağ kuran edatlar, bir ifadenin lafzı ve anlamında yol açtığı değişikliğe göre dört kısma ayrılmıştır. Bunlar;²⁷⁴

1. Lafzı ve okunuşu (i'râb) değiştirmeyip anlamı değiştirenler
2. Lafzı ve okunuşu (i'râb) değiştirip anlamı değiştirmeyenler
3. Hem lafzı hem de anlamı değiştirenler
4. Ne lafzı ne de anlamı değiştirenler.

Nahivciler ve Kur'ân yorumcuları edatların anlamlarına önem vermişlerdir.²⁷⁵

Edatların kullanıldıkları anlamlardan en yaygın olanları aşağıda özetlenmiştir:

– الواو، الفاء، ثُمَّ، أَوْ، بَلْ، لَا، حَتَّى، لَكِنَّ: Atıf:

²⁷² Şâmî, Ahmed Cemil, "Hakikatı Harfî'l-Ma'nâ II", *el-İrfan*, Cilt: 77, Sayı: 5-6, s. 150.

²⁷³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 175.

²⁷⁴ İbnu'l-Enbârî, s. 12; el-Cüveynî, I, 179.

²⁷⁵ Hudayr, s. 9.

- Tekid: إِنَّ، أَنْ، النون، لَأَمْ الإِثْبَاءِ، قَدْ
- İstisna: إِلَّا، حَالًا، عَدَا، حَاشَا، غَيْرَ، سِوَى، لَيْسَ، لَا يَكُونُ
- Şart: إِنْ، إِذْمَا، لَوْ، لَمَّا
- İstifham: الهمزة (أ)، هَلْ
- Cevab: نَعَمْ، بَلَى، أَجَلْ، جَيِّرْ
- Tahzîz ve Arz: هَلَّا، لَوْ لَا، أَلَّا، أَمَّا
- Başlangıç ve Tenbih: أَلَا، أَمَّا، يَا، هَا
- Kasem: الواو، الباء، التاء، اللام
- Nefiy: لَمْ، لَمَّا، لَا، لَنْ، مَا، إِنْ، لَأَتَ
- Nida: يَا، هَيْأَ، أَيُّ، وَ، الهمزة (أ)
- İstikbal: السين، سَوْفَ
- Masdariye: أَنْ، أَنَّ، مَا، لَوْ، كَيْ
- Emir: اللام (ل)
- Nehiy: لَا
- Tefsîr: أَنْ، أَيُّ

Edatlar, metindeki fonksiyonlarına ve metne kazandırdığı anlamlarına bakılarak birtakım isimlerle adlandırılmıştır.²⁷⁶ Arapçada edatların metin içindeki görev ve fonksiyonları göz önünde bulundurularak kurdukları ilişkileri *el-Mufasssal*'daki tasnifi esas aldığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

1. Atıf (Bağlama) İlişkisi
2. Tercih İlişkisi
3. Ta'lîl (Sebeup/Gâye-Sonuç) İlişkisi
4. Sınırlama İlişkisi
5. Ma'iyyet (Birliktelik) İlişkisi
6. Teşbih (Benzetme) İlişkisi
7. Tekid (Pekiştirme/Kuvvetlendirme) İlişkisi

²⁷⁶ İsimlendirmeler konusunda geniş bilgi için bkz. el-Mâlekî, s. 101-103.

8. Temenni İlişkisi
9. İstisna İlişkisi
10. Kasr/Hasr (Daraltma) İlişkisi
11. Değiştirme İlişkisi
12. Tersinelik (Karşıtlama) İlişkisi
13. İstifham İlişkisi
14. Tasdik ve Ret İlişkisi
15. Şart İlişkisi
16. Tahziz ve Tendim (Teşvik ve Kınama) İlişkisi
17. İhtimal İlişkisi

Edatlar metin içinde kendilerinden önceki kelimelerle kendilerinden sonraki kelime ve cümleler arasında çeşitli anlam ilişkileri kurar. Bunlar tersinelik, beraberlik, başkalık, atıf, sebep, gâye, tercih, Şart, tasdik, ihtimal... gibi yukarıda belirttiğimiz ilişki türleridir.²⁷⁷ Edatların cümle içinde ve cümleler arasında oluşturduğu bu anlam bağlantıları aynı zamanda anlam ilişkilerini düzenlemektedir.

İlişi/bağ kurma edatların en önemli işlevlerindedir. Şart, istifham, atıf, ma'iyyet, cer vb. edatların kurduğu fonksiyonel anlamlara delâlet eden temel işlevlerdir. Ta'lik (ilişi kurma), bütün edatların yerine getirdiği bir fonksiyondur ki o da sözün kısımlarını birleştirmektir. Bu da ismin isme, fiilin fiile, fiilin isme, cümlenin cümleye rabtı olmak üzere dört şekilde olur.²⁷⁸

Edat Arapça cümle yapılarında mananın delâleti ya da kelimeler arasında ilişki ve bağ kurma bakımından diğer kelime türlerinin yerine getirmesi mümkün olmayan önemli bir rol üstlenir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi olumlu haber cümlesi dışındaki “olumsuzluk,

---

²⁷⁷ Bir anlamsal ilişki cümle içerisinde sadece o ilişki türünü ifade eden edatların kullanımı yoluyla değil, başka şekillerle de sağlanabilir. Mesela cümle öğelerinin yerleri üzerinde yapılacak bir değişiklikle kasr/hasr ilişkisi anlatılabilir.

²⁷⁸ Hân, s. 8.

tekid, istifham, nehiy (yasaklama), arz ve tahzîz, temenni, terecci, şart, taaccüb, kasem ve nidâ” gibi bütün cümle şekilleri edata dayanmaktadır.²⁷⁹

Edatlar görev kelimeleridir ve görevleri de metinde anlam ilişkisi kurmadır. Nahivciler edatların cümle içerisinde yerine getirdiği anlamlardan hareketle hepsi için belirli anlamlar tespit etmişlerdir. Mesela عَلَى edatı isti‘lâ,²⁸⁰ عَنْ edatı mücâveze,²⁸¹ بَاء edatı ilsâk,²⁸² مِنْ ibtidâu'l-gâye²⁸³ ilişkisini ifade etmesi gibi.

Edatların görevi sadece sözdizimsel şekli bağlantı kurmak değildir. Kurulan sentaks bağlantısı aynı zamanda bir semantik ilişkiye de işaret eder. Bu ilişki bazen kesin ve açık bir anlamı gösterir, bazen de belirsizdir ve farklı bir şekilde yorumlanabilir. Edatlar genel olarak bu semantik ilişki içerisinde sınırlandırma, sebep, amaç, sonuç, zıtlık, şart, daraltma vb. daha birçok muhtelif ilişkiler barındırır.²⁸⁴

Edatların metinde kurduğu ilişki türlerine göre bir tasnifi yapılmamıştır. Klasik dil bilgisi kaynaklarına baktığımızda Arap dilindeki edatların bile belli kriterler dâhilinde tasnif edilmediklerini görmekteyiz.²⁸⁵ Müstakil edat kaynaklarında en göze çarpan husus bu kelimelerin alfabetik bir tasnife tabi tutulmasıdır. Bunun haricinde kullanım ve anlam temelli bir tasnif denemesinin olmadığını görmekteyiz. Ayrıca bize göre edatların alfabetik bir şekilde ele alınması onlardan yararlanmayı kolaylaştırması yönüyle faydalı olmakla birlikte dilde var olan edatlar bir sınıflandırmaya tabi tutulmaksızın işlendiğinden bu yöntem bir tasnif bile sayılamaz. İlk dönem dilcilerin tasnif konusunda yapamadıklarını ez-Zemahşerî

²⁷⁹ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, s. 210.

²⁸⁰ er-Rummânî, s. 122; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 476; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 372.

²⁸¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 393.

²⁸² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 117.

²⁸³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 136.

²⁸⁴ Şenlik, Ahmet Şefik, “Osmanlı Türkçesindeki Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler”, *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 45, Sayı: 45, 2011, s. 264.

²⁸⁵ Mesela edatlar hakkında müstakil kitap yazan er-Rummânî, el-Mâlekî, el-Murâdî gibi dilciler, edatları ühâdî, sünâî, sülâsî, rubâî ve humâsî olmak üzere harf sayılarına göre ele alarak yapı, görev ve anlamlarına göre bir sınıflandırma yoluna gitmemişlerdir.

Türkçede edatlar yapı, köken, kullanılış özellikleri, görev ve anlamlarına göre çok çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz, s. 77 vd; Şenlik, s. 257-267.

el-Mufassal isimli eserinde edatları görev ve anlam açısından kategorize ederek anlatmış ve bu yönüyle bizim anlamsal ilişki tasnifimize ilham kaynağı olmuştur.

Bu araştırmada edatlar anlamsal ilişkilerine göre *atıf (bağlama)*, *tercih*, *ta'lil (sebeup/gâye-sonuç)*, *sınırlama*, *ma'iyet (birliktelik)*, *teşbih (benzetme)*, *tekid (pekiştirme/kuvvetlendirme)*, *temenni*, *istisna*, *kasr/hasr (daraltma)*, *değiştirme*, *tersinelik (karşıtlama)*, *istifham*, *tasdik ve ret*, *şart*, *tahziz ve tendim (teşvik ve kınama)*, *ihtimal* şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

H. İbrahim Delice, ilişki türü tespitinin “dilini çağırışım alanına girdiğinden birine göre sebep sayılabilecek bir işlevin başkasına göre şart işlevi sayılabileceğini” ifade eder.²⁸⁶ “Gerçekten de bazı edatlar aynı anda birden fazla ilişki türüne delalet ediyor gibi gözükmektedir. Mesela sebep-sonuç ile şart ya da gâye-sonuç ile sınır; sebep-sonuç ile zaman; sebep-sonuç ile çıkarım, kimi kullanımlarda bire bir örtüşmekte gibidir. Bu kullanımlarda, edat bir ilişki türünü açıktan ifade ederken öbürünü de tazammun edebilmektedir.”²⁸⁷

Bu araştırmada, edatların böyle birbirine yakın anlamsal ilişki türleri mümkün mertebe birbirinden ayırt edilmeye çalışılacaktır. Ancak edatların metinde kurduğu bütün anlamsal ilişkileri çeşitli başlıklar altında kesin bir şekilde göstermenin mümkün olmadığı bir gerçektir. Bu sebeple, edatlar anlamsal ilişkilerine göre tasnif edilirken birbiriyle örtüşen yerlerde oldukça esnek düşünmek gerekmektedir. Burada amaçlanan şey de edatların muhtemel bütün ilişkilerini ortaya koymak değildir. Bu tasnif edatların metinde kurduğu anlamsal ilişkilere metodolojik bir yaklaşım denemesidir. Bu bağlamda edatlara ait anlamsal ilişkiler tasnif ettiğimiz başlık altına kolaylıkla uyduğunda tasnif esnasında zorluk

²⁸⁶ Delice, İbrahim, “Türkçe Sözdiziminde Tümler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleler*, Sayı: 3, Sivas 2003, s. 324. Mesela istidrâk (tersinelik) ilişkisini ifade eden لَكِي edatı bazı gramerciler tarafından istisnaya benzetilmiştir. Onlar istidrâki “önce gelen sözden doğabilecek vehmi istisnaya benzer bir şekilde defetmek” şeklinde tanımlamışlardır. Bkz. Ukkâse, Ömer Yusuf, *en-Nahvu'l-Gâib*, Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât, 1. Baskı, Beyrut 2003, s. 390.

²⁸⁷ Isparta, s. 69.

yaşanmamıştır. Fakat edatların kimi ilişkileri, tasnif çabasının getirdiği lüzuma ve farklı ilişki ihtimallerine binaen en yakın başlığa dâhil edilmiştir.²⁸⁸

Sonuç olarak bir metnin ya da konuşmanın doğru anlaşılıp yorumlanabilmesi için edatların metinde sağladığı ilişki türlerinin ve mahiyetlerinin ayrıntılı olarak bilinmesi gerekir. Şimdi bunları detaylı bir şekilde inceleyelim.

2.1. Atıf (Bağlama) İlişkisi

Genel olarak aralarında içerik yönünden ilişki bulunan kelime, cümle ya da cümlecikleri birbirlerine bağlamak çeşitli şekillerde mümkündür. Atıf (bağlama) ilişkisinin bazı edatlarla sağlanması bu imkânlardan biridir.

Atıf, istilahî olarak “tekrarı önlemek ve gereksiz uzatmaların önüne geçmek amacıyla birtakım edatlar vasıtasıyla bir kelime veya cümlenin diğer bir kelime ve cümleye bağlanması”²⁸⁹ şeklinde tanımlanmıştır. “Atıf, aralarında bir açıdan ilgi bulunan cümleleri ve aynı görevdeki öğeleri belirli bir takım edatlar yardımıyla birbirine bağlamaktır.”²⁹⁰ Arapçada on tane atıf edatı olup bunlar, لَا، إِمَّا، أَمْ، لَكِنْ، حَتَّى، بَلْ، أَوْ، ثُمَّ، وَ، فَ، edatlarıdır. Fıkıh usûlü kitaplarında, sık kullanıma sahip olmalarından dolayı bunlardan ilk altısının anlamsal yönleri üzerinde durulmuştur.²⁹¹ Bu edatların tamamı i‘râb açısından kendilerinden önceki kelime veya cümleleri kendilerinden sonrakilerine bağlar. Biz bütün edatlara olduğu gibi atıf edatlarına da metinde kurdukları anlamsal ilişki açısından yaklaşmaktayız. Yukarıda geçen

²⁸⁸ Isparta, s. 69-70.

²⁸⁹ الخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفِي وَالسَّيْفُ تَعْرِفِي وَالرُّمْحُ وَالْقِرْطَاسُ وَالْقَلَمُ
Atı da, gecesi de, çölü de tanır beni

Kılıcı da, oku da, kâğıdı da, kalemi de hepsi tanır beni beytine baktığımızda eğer atıf imkânı olmasaydı الخَيْلُ تَعْرِفِي، اللَّيْلُ تَعْرِفِي، الْبَيْدَاءُ تَعْرِفِي، السَّيْفُ تَعْرِفِي، الرُّمْحُ تَعْرِفِي fiilinin her defada tekrarı gerekecek ve dolayısıyla cümle: الخَيْلُ تَعْرِفِي، اللَّيْلُ تَعْرِفِي، الْبَيْدَاءُ تَعْرِفِي، السَّيْفُ تَعْرِفِي، الرُّمْحُ تَعْرِفِي، الْقِرْطَاسُ تَعْرِفِي، الْقَلَمُ تَعْرِفِي Atı tanır beni, gecesi tanır beni, çölü tanır beni, kılıcı tanır beni, oku tanır beni, kâğıdı tanır beni, kalemi tanır beni şeklinde kurulacaktı. Bkz. Kaçar, Halil İbrahim, “Arapçada Me‘âni (Semantik) Açısından Atıf (Bağlama) Edatları”, *CÜİFD*, Cilt: XVI, Sayı: 2, Sivas 2012, s. 166.

²⁹⁰ Güman, s. 210. el-Cürçânî atfî amel yönünden şöyle tarif etmiştir. “Atıf, ikinci ögenin (matuf), ilk ögedeki (matufun aleyh) âmilin ameli kapsamına girmesidir.” Örneğin جَاءَني زَيْدٌ وَعَمْرُو Zeyd ve Amr bana geldi cümlesinde ikinci öge olan Amr, ilk öge olan Zeyd üzerine atfedilerek onun merfuluk ameli kapsamına girmiştir. Bkz. el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ‘câz*, s. 6.

²⁹¹ Bkz. el-İsnevî, Cemâleddin Abdurrahim, *el-Kevkebu'd-Durri fîmâ Yeteharracu 'ale'l-Kavâ'idi'n-Nahviyye mine'l-Furû'î'l-Fıkhîyye*, thk. Muhammed Hasan Avvâd, Dâru Ammar, Ürdün 1405/1985, s. 390-397; Tavîle, s. 194-218; ez-Zuhaylî, s. 377-396.

edatlar, atıf haricinde tercih ve tersinelik gibi farklı ilişkiler de kurmaktadır. Her bir edatı ilgili yerde ele alacağız.

Söz sahibi atıf ilişkisine başvurmakla fiil ya da ismin cümlede gereksiz yere tekrarlanmasının önüne geçmiş olmaktadır. Atıf ilişkisi, sözde ve yazıda mümkün olduğu kadar tasarrufu sağlamak için kullanılan bir olgudur.²⁹² Çünkü iletişimde zaman tasarrufu, dilin tekrardan hoşlanmayışı ve az çaba ile çok anlamları ifade ilkesi gibi sebepler, anlatım kısalığına yol açmaktadır. Cümle veya kelimelerin birbirlerine atıf yoluyla bağlanması, kısalık sağlamaktadır. Böylece atıf, anlam ilişkilerini daha işlevsel hale getirerek metni ön plana çıkarmaktadır.

Ziyâuddin İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239) *el-Meselü's-Sâir* adlı eserinde, “Atıf ve Cer Edatları” konusunu işlediği bölümde bunları anlatmadaki amacının, nahivcilerin zikrettiği türden “atıf edatlarının matufu, matufun aleyhe tabi kıldığı” ve “cer edatlarının kendisinden sonraki ismi mecrûr yaptığı” gibi bilgiler vermek olmadığını belirtir. Amacının bunların çok daha ötesinde bilgiler vermek olduğunu söyler ve insanların pek çoğunun bu edatları uygun bir şekilde kullanmadıklarına temas eder. Mesela *عَلَى* edatını kullanacakları yerde *فِي* edatını kullanıyorlar. Bütün bu hususlarda anlam incelikleri vardır.²⁹³ İbnu'l-Esîr'in bu tespitleri beyan/me'ânî âlimlerinin dildeki öğeleri, dilin kural ve kaidelerini sadece yapısal/biçimsel açıdan değil, anlam ve kullanım açısından da göz önünde bulundurduklarını göstermektedir.²⁹⁴ İbnu'l-Esîr'in bu ifadesi, dil kurallarına kullanım açısından ilgi gösterildiğine dair sarih bir beyandır.

Atıfla İlgili Genel Kurallar:

1. Atıf, başkalığı (mugâyeret) gerektirir.²⁹⁵ Atıf edatıyla birbirine bağlanan ögelerin farklı olması gerekir. Bundan dolayı atıf edatlarından biri kullanılarak bir öge tekrar

²⁹² Kaçar, s. 165.

²⁹³ İbnu'l-Esîr, Ziyâuddin, *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tabâne, Dâru Nahdati Mısır li't-Tab' ve'n-Neşr, 2. Baskı, Kahire, II, 228.

²⁹⁴ Güman, s. 39.

²⁹⁵ el-Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim *et-Tirâz*, thk. Abdulhamid Hindâvî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1423/2002, II, 20; ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Bahru'l-Muhîr fî*

edilemez. Örneğin Hz. Ömer kastedilerek جَاءَنِي عُمَرُ وَأَبُو حَفْصٍ “Bana Ömer ve Ebû Hafs geldi” denemez.²⁹⁶

2. İki cümle birbirine atfedildiğinde her biri tek başına tam bir anlam taşıyorsa, hükmün bütün niteliklerinde değil, yalnızca asıl hükümde (yüklemde) ortak olurlar.²⁹⁷

Mesela;

يَأْتِي عَلِيٌّ مِنْ لُنْدُنَ بِالْقَطَارِ يَوْمَ الْأَحَدِ وَعُمَرُ مِنْ مَكَّةَ بِالطَّائِرَةِ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ

Ali pazar günü trenle Londra’dan ve Ömer salı günü uçakla Mekke’den geliyor cümlesinde ortaklık يَأْتِي (geliyor) ifadesindedir, diğer tüm unsurlar ise farklıdır.

Tam cümlenin tam cümle üzerine atfedilmesi ise böyle olmayıp, ikisi birbirinden bağımsızdır.²⁹⁸

فَإِنْ أَحْسَنْتَ فَأَعِينُونِي وَإِنْ أَسَأْتُ فَمَوِّمُونِي. الْصِّدْقُ أَمَانَةٌ وَالْكَذِبُ حَيَاةٌ

Eğer ben iyi bir iş yaparsam (o işimde) bana yardım edin. Şayet kötü bir şey yapacak olursam da beni düzeltin. Doğruluk, emanetin hakkını vermek demektir. Yalansa ihanettir.

سَوْفَ تَكُونُ التَّعْبِيرَاتُ الْمُهْمَمَةُ فِي الْأَيَّامِ الْمُقْبِلَةِ: سَتَذْهَبُ عَلِيٌّ إِلَى بَارِيسَ وَتَأْتِي زَيْنَبُ مِنْ بَرْلِينِ

Önümüzdeki günlerde önemli değişiklikler olacak: Ali Paris’e gidecek ve Zeynep Berlin’den gelecek.

Yukarıdaki metinlerde و atıf edatıyla cümleler birbirlerine atfedilerek bağlama ilişkisi kurulmuştur. Birbirine atfedilen bu cümleler hükmün bütün niteliklerinde ortak değildir.

Usûli'l-Fıkh, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1421/2000, II, 57. (فَإِنَّ الْأَصْلَ فِي الْعَطْفِ الْمَعَارِفِيُّ)

²⁹⁶ İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir, *Bedâi'u'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts., I, 189.

²⁹⁷ Güman, s. 206.

²⁹⁸ el-Buhârî, Alâuddin Abdulaziz b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts., II, 114; en-Neseî, Hâfizuddin Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif 'ale'l-Menâr*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, I, 290.

3. Yükleme düşürülmüş, eksik bir cümle, tam bir cümle üzerine atfedildiğinde sadece yüklemde değil, cümlenin bütün kayıtlarında atfedildiği cümleye ortak olur.²⁹⁹

سَيَذْهَبُ عُثْمَانُ (إِلَى بَيْرُوتَ فِي الشَّهْرِ الْقَادِمِ) وَتَحْسِينُ إِلَى بَيْرُوتَ فِي الشَّهْرِ الْقَادِمِ

Osman [önümüzdeki ay Beyrut'a gidecek] ve Tahsin önümüzdeki ay Beyrut'a gidecek.

4. Matuf yakındaki ögeye atfedilir uzaktakine değil. Çünkü tâbi ögelerde aslolan, tâbi oldukları ögenin peşi sıra gelmesidir.³⁰⁰

Buna göre;

لِكُلِّ مِنْ أَحْمَدَ وَعَلِيٍّ وَأَخِيهِ سَهْمٌ فِي شَرِكَةِ النَّقْلِ.

Ahmet, Ali ve kardeşinin kargo şirketinde hissesi var cümlesinde *kardeşin* Ahmet'in mi yoksa Ali'nin mi kardeşi olduğu hususunda herhangi bir karine bulunmuyor. Sadece bu cümleye bakılarak bir hükümde bulunulacaksa, atıf yakındakine yapılırsa kuralınca Ahmet'in değil, Ali'nin kardeşi olduğu sonucuna varılır.

5. Cümlelerin birinin anlamı diğeriyle uygun olmadıkça cümleler arasında atıf olmaz. Örneğin *Zeyd ayakta duruyor, Amr oturuyor* cümlesinde Zeyd ve Amr bir şekilde birbiriyle irtibatlı olduklarında ikisinden birinin içinde bulunduğu “ayakta durma”, “oturma” vb. bir durum, kesinlikle diğeri içinde bulunduğu durumu da akla getirir. Atfın uygunluğunu tespit etmenin yolu işte budur. Bu noktada soyut sözcükler de somutlar gibidir. Örneğin *Bilgi güzeldir, cehalet ise kötüdür* denildiğinde bilginin güzelliği, akılda bilgisizliğin kötülüğü ile birlikte düşünülebilir.³⁰¹

Birbirine atfedilen cümlelerin birinin konusunun diğeriyle ilişkili olması gerekir. İkinci cümlenin öznesi hakkında verilen haberin de birinci hakkında verilen habere benzer veya onunla çelişik olması gerekir. Örneğin *Zeyd uzun*

²⁹⁹ el-Buhârî, II, 114.

³⁰⁰ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 396.

³⁰¹ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 225-226.

boyludur, *Amr ise şairdir* demek doğru olmaz. Çünkü uzun boylulukla şairlik arasında hiçbir ilişki ve benzerlik yoktur. Doğrusu زَيْدٌ كَاتِبٌ وَعَمْرُو شَاعِرٌ *Zeyd kâtip, Amr ise şairdir* denilmesidir.³⁰²

6. Sıfat, nitelediği isme; tekid pekiştirdiği kelimeye kesinlikle atfedilmez. Çünkü bunlar birbirine atfedilecek olursa bir şey kendisi üzerine atfedilmiş gibi olur.³⁰³

Me‘ânî ilminde cümlelerin birbirine atfedilmesi ve edilmemesi durumları *fasl* ve *vasl* başlığı altında incelenmektedir. “Atfin terkedilmesi, ya cümlelerin arasında koparılamaz bir irtibat bulunmasına (kemâl-i ittisâl) ya da hiçbir şekilde irtibat kurulamamasına (kemâl-i inkitâ‘) dayanır.”³⁰⁴ Bu durum me‘ânî istilahında *fasl* kavramıyla karşılanmaktadır. *Fasl* sözlükte, iki şeyin arasını ayırmak,³⁰⁵ *vasl* ise, bir şeyi başka bir şeye bağlamak anlamlarına gelir. *Fasl*’ın zıttı *vasl*’dır.³⁰⁶ Belâgat terimi olarak *fasl*, bir cümleyi diğer bir cümleye herhangi bir atıf edatıyla birleştirmeden bu iki cümleyi peş peşe söylemek demektir.³⁰⁷ *Vasl* ise bir cümlenin kendisinden önceki cümleye و edatıyla atfedilmesini kasteder.³⁰⁸

el-Cürçânî *vasl* kavramını, “bir cümlenin diğer bir cümleye atıf edatlarından biriyle atfedilmesi”³⁰⁹ şeklinde tarif etmişken daha sonraları bu kavram, “bir cümlenin diğer bir cümleye diğer atıf edatları kullanılmaksızın sadece و edatı ile atfedilmesi”³¹⁰ olarak tanımlanmıştır. *Vasl* olgusunda diğer atıf edatlarının değil de sadece و edatının esas alınmasının sebebi و ile yapılan atıflarda her iki cümlenin tam bir uygunluk içerisinde olması ve atıf anlamı haricinde başka bir anlamın bulunmamasıdır. و dışındaki bütün atıf edatları

³⁰² el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ‘câz*, s. 225.

³⁰³ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ‘câz*, s. 243.

³⁰⁴ el-Cürçânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed, *Delâilu'l-İ‘câz Sözdizimi ve Anlambilim*, çev. Osman Güman, Litera Yay., İstanbul 2008, s. 216.

³⁰⁵ İbn Manzûr, X, 273; Matlûb, Ahmed, *Mu‘cemu'l-Mustelahâti'l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ*, Matbaatu Mecma‘i'l-‘İlmiyyi'l-‘Irâkî, Bağdat 1403/1983, III, 117.

³⁰⁶ İbn Manzûr, XV, 316; Matlûb, III, 118.

³⁰⁷ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 175; Matlûb, III, 118; el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘*, el-Mektebetü'l-‘Asriyye, Beyrut, ts., s. 179. Durmuş, İsmail, “Fasıl”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 206; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yay., İzmir 1999, s. 48.

³⁰⁸ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 175; Atîk, s. 155; el-Cârim, I, 228; Durmuş, İsmail, “Vasıl”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, s. 537; Akdemir, s. 48, 383.

³⁰⁹ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ‘câz*, s. 224. Ayrıca bkz. el-Hâşimî, s. 181.

³¹⁰ Atîk, s. 155.

cümleye atıfla beraber farklı bir anlam katar. Yani diğer atıf edatları sadece atıf görevi görmeyip cümleye farklı özelliklerini verir. Oysa و edatı cümleleri birbirine bağlama dışında tertip, takip ve ma‘iyyet gibi ilişkileri ifade etmez.³¹¹ Mesela ف edatıyla yapılan bir atıfta, ikinci cümledeki hükmün birinci cümledeki hükmün hemen peşi sıra gerçekleştiği yani atıfla beraber tertip ve takip anlamlarının da devreye girdiği, ثُمَّ ile yapılan atıfta iki unsur arasında tertip ve belli bir süre olduğu,³¹² لَ edatıyla yapılan atıfta ise atfedilen kelime veya cümlenin, matufun aleyhin hükmünde değil, tam tersi hükümde olduğu ifade edilmiş olur. Bu sebeple vasl, sadece و edatı ile yapılır.³¹³

تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ وَمِنْ دِرْهَمِهِ وَمِنْ صَاعِ بُرِّهِ وَمِنْ صَاعِ تَمْرِهِ
Bir adam dinarından, dirheminden, bir sa‘ buğdayından ve bir kap hurmasından sadaka verdi.

أَكَلْتُ خُبْرًا وَلَحْمًا وَتَمْرًا
Ekmek, et ve hurma yedim cümlelerinde vasl yapılmıştır. Aynı cümleler;

تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ وَمِنْ دِرْهَمِهِ وَمِنْ صَاعِ بُرِّهِ وَمِنْ صَاعِ تَمْرِهِ
Bir adam dinarından, dirheminden, bir sa‘³¹⁴ buğdayından ve bir kap hurmasından sadaka verdi.

أَكَلْتُ خُبْرًا لَحْمًا وَتَمْرًا
Ekmek, et, hurma yedim şeklinde و edatı hafzedilerek doğrudan matufa geçilebilir.³¹⁵ Kelime veya cümleleri herhangi bir edatla birbirine atfetmeksizin, yalnızca virgül ile bağlama bir üslûp özelliğidir. Aynı durum Türkçede de söz konusudur. Mesela: “*Geldim, gördüm, yendim.*”³¹⁶

Atıf (bağlama) ilişkisinde matufun (ref‘, nasb, cer, cezm gibi) i‘râb özellikleri yönüyle matufun aleyhe tabi olması gerekir. Ancak marifelik, nekrelilik, müzekkerlik,

³¹¹ Bu ilişkinin ayrıntılı anlatımı için bkz. “2.1.1. و (vâv/ve).”

³¹² Atık, s. 155; Merzûk, Hilmi Ali, *fî Felsefeti ‘l-Belâga ‘İlmu‘l-Me‘âni*, İskenderiye, 1999, s. 263.

³¹³ Durmuş, “Vasıl”, XII, 538; Uzun, Tacettin, ve diğ., *Anlatımlı Belâgat*, Sebat Ofset, 2. Baskı, Konya 2012, s. 62.

³¹⁴ Hububat vb. maddelerin tartıldığı bir ölçü birimidir. Bkz. İbn Manzûr, VII, 442.

³¹⁵ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 52.

³¹⁶ Isparta, s. 107.

müenneslik ve aded (müfred, tesniye ve cemi) yönüyle öncesine uyumlu veya bağımlı olması gerekli değildir.³¹⁷ Mesela;

جاءَ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ *Adam ve kadın geldi.*

جاءَ زَيْدٌ وَرَجُلَانِ *Zeyd ve iki adam geldi.*

Cümlelerin birbirine atfedilebilmesi için bağlanan cümlelerin her ikisinin de ihbarî veya inşaî olması yani cümle çeşitleri arasında bir uyum olması gerekir. İsim cümleleri isim cümleleri üzerine atfedildiği gibi, fiil cümleleri de fiil cümleleri üzerine atfedilebilir. Burada önemli olan nokta birbirine atfedilen cümlelerin aynı olmasıdır.³¹⁸ Zira “haber ve inşa yönüyle farklı olan cümleler arasında atıf yapılmaz.”³¹⁹

Örnek:

اجْتَهِدْ دُرُوسَكَ وَالْعِلْمُ نُورٌ *Derslerine çalış ve ilim nurdur* şeklindeki bir metinde birinci cümle talep bildirdiğinden inşaî cümle, ikinci cümle de haberî cümledir. Cümle türleri farklı olduğundan birbirlerine atfı uygun ve doğru olmamıştır.

Matuf, matufun aleyhin önüne geçebilir mi? و atıf edatı hariç diğer bütün atıf edatlarında matufun, matufun aleyhe tekaddümü söz konusu değildir. و edatında da şiiir zarureti gibi birtakım zorunluluklardan kaynaklanan istisnai kullanımlar olup bunlara bakılarak kıyas yapılmaz. Örneğin;

أَلَا يَا تَحَلَّةً مِنْ ذَاتِ عِزِّي عَلَيْكَ وَرَحْمَةً اللهُ السَّلَامُ. (السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ)

*Ey aslından olan hurma ağacı! Üzerine olsun Allah'ın rahmeti ve selam. (Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun.)*³²⁰

³¹⁷ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 33.

³¹⁸ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 42.

³¹⁹ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 44.

³²⁰ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 49.

2.1.1. و (vâv/ve)

Atıf (bağlama) ilişkisi kurar.³²¹ Bu edat, الْجَمْعُ بِلا تَرْتِيبٍ “eylemde sıralama olmaksızın mutlak ortaklık” anlamında kullanılır.³²² و edatı aralarına girdiği kelime veya cümleler arasında bir ortaklığı ifade eder. Bir diğer ifadeyle cümlenin öğeleri arasında kullanıldığında iki ögeyi yüklemde ortak yapar.³²³ Bu nedenle و mutlak cem içindir denilmiştir.³²⁴

Örnek:

سَتَذْهَبُ حُسْنَاءُ وَأَصْدِقَاؤُهَا إِلَى الْمَكْتَبَةِ *Hüsna ve arkadaşları kütüphaneye gidecekler* cümlesinde Hüsna ve arkadaşları “gitme” eylemindeki ortaklıkları dikkate alınmıştır. Yani, birlikte mi yoksa sırayla mı gittikleri anlaşılmamaktadır.

جَاءَ زَيْدٌ وَتَأَخَّرَ حَالِدٌ *Zeyd geldi, Halit gecikti.* Bu örnekte Zeyd ile Halit’in eylemleri arasında ortaklık söz konusu olmadığı gibi, eylemleri arasında zaman bakımından da farklılık bulunmamaktadır.³²⁵

و edatının atfedilen ögeler arasında hangisinin önce meydana geldiğine dair zamansal bir tertibi yoktur. Beraberlik, takib, mühlet, önem veya önemsizliği vurgulama gibi bir özellik göstermeden sadece mutlak anlamda yalın bir bağlantı kurar.³²⁶

Örnek:

دَهَبَتْ مَرْيَمُ وَزَيْنَبُ إِلَى السُّوقِ لِلتَّسْوُوقِ *Meryem ve Zeynep alışveriş yapmak için çarşıya gittiler* cümlesinde و edatı, Zeynep ve Meryem’in birlikte, Meryem’in önce Zeynep’in sonra veya bunun tersi bir sırayla gittikleri şeklinde üç farklı muhtemel durumun olabileceğini ifade eder.³²⁷ İkincinin, birinciden sonra gittiğine dair bir delil ya da karine olmadığından bu iki

³²¹ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 36; er-Rummânî, s. 37; el-Mâlekî, s. 473; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 158; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 351; ed-Dakr, s. 542; el-Hamed, s. 350.

³²² Yalar, s. 51.

³²³ es-Serahsî, Ebû Sehl Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1414/1993, I, 200.

³²⁴ Bilmen, I, 109.

³²⁵ Yalar, s. 52.

³²⁶ Hasen, III, 558.

³²⁷ el-Hamed, s. 349; Hasen, III, 559.

ögenin yeri değiştirilebilir. Bu da و edatının cem için kullanıldığını göstermektedir. Yukarıdaki cümle Zeynep'in önce Meryem'in sonra veya ikisinin aynı anda gitmeleri gibi bir karine ile kayıtlanmadıkça zikredilen bütün ihtimaller mümkündür.

و edatı, cümleler arasında kullanıldığında her cümlenin zaten bir yüklemi olduğundan hükümde ortaklığı gerektirmez. Ancak cümlelerden biri, başlı başına tam bir anlam ifade etmiyorsa eksik olan kısım, diğer cümlenin delâleti ile tamamlanır. و edatının, ögeleri tek bir hükümde topladığı ve cümleleri birbirine bağladığı konusunda görüş birliği olmakla birlikte bu ortaklığın niteliği tartışılmış ve tertip, mutlak cem, ma'iyyet şeklinde üç ayrı görüş ileri sürülmüştür.³²⁸

Dilcilerin genel kabulüne göre و edatı tertip ve ma'iyyet bildirmeyip mutlak cem için kullanılmaktadır. Nitekim mutlak cemi (مُطْلَقُ الْجَمْعِ) و edatı ne sıralama (tertip) ne de zaman birliği (ma'iyyet) ifade eder³²⁹ şeklinde açıklamışlardır. Mutlaku'l-cem (مُطْلَقُ الْجَمْعِ) ifadesi “sadece cem” demektir. Bu kavramı el-cem‘u‘l-mutlak (الْجَمْعُ الْمُطْلَقُ) şeklinde ifade etmek doğru değildir. Çünkü mutlak, herhangi bir şeyle kayıtlanmamış olup onda tek bir suret vardır. Mesela *Zeyd ve Amr kalktı* cümlesinde ma'iyyet, takdim, tehir veya mutlakı sınırlayan herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mutlaku'l-cem (مُطْلَقُ الْجَمْعِ) ise nasıl olursa olsun cem'in her türlüünü ifade eder. Bu durumda yukarıda zikri geçen dört kayıtlı sınırlanabilir.³³⁰ Başka bir deyişle ma'iyyet, takdim ve tehir gibi kayıtlar, mutlak cem anlamının bulunduğu cümleye girebilir. Bunun içindir ki و edatı bazen كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى “Bu şekilde sana ve senden öncekilere vahyeder”³³¹ âyetinde olduğu gibi

³²⁸ Güman, s. 210. el-Cüveynî, “و edatı sadece cem için midir yoksa tertip de ifade eder mi?” şeklinde bir soru sorarak Şâfi mezhebine mensup fakihlerin tertibi de gerektirdiği görüşünde Hanefilerin ise cem fikrinde olduklarına temas etmiştir. Bkz. el-Cüveynî, I, 181; es-Serahsî, *Usûl*, I, 200.

³²⁹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 158.

³³⁰ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 333. el-Cem‘u‘l-mutlak (الْجَمْعُ الْمُطْلَقُ) kullanımındaki “مُطْلَقُ” ifadesi, herhangi bir şeyle kayıtlanmamış, sadece bir surette bulunan anlamına gelen bir sıfattır. Arapçada sıfatlar mukayyet (kayıtlayan) görevi de görür. Bu da, sıfatın anlamına uygun olarak “cem” kelimesinin mutlaklıkla (bir surette bulunma kaydı ile) kayıtlanmasını gerektirir. Bu durumda ise و edatının taşıdığı cem anlamı daraltılmış olur. Yani و edatı tertip ve ma'iyyet anlamlarını taşıyamaz hale gelir. و edatı “cem” anlamına ilaveten “tertip” ve “ma'iyyet” anlamlarını da taşıyabilmektedir. Bu yüzden و edatının bu anlamları da kapsayacak biçimde kullanılabilmesi için “el-cem‘u‘l-mutlak” ifadesi kullanılamaz.

³³¹ Şûrâ, 42/3.

“tertip”in tersi durumlarda ya da *زَيْدٌ وَعَمْرُو* *Zeyd ve Amr kavga etti* cümlesinde olduğu gibi “ma‘iyyet” anlamında yahut da *وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا* “Ardından yeri düzenlemiştir”³³² âyetinde olduğu gibi “tertip” anlamında gelebilir.³³³

وَ edatının *تَفَاعُلٌ* babındaki kullanımını onun mutlak tertip değil de cem anlamında olduğunu göstermektedir.³³⁴ el-Cüveynî bu konuda *el-Burhân* isimli eserinde şunu ifade etmektedir: “Tertip iddiasının geçersizliği konusunda en doğru şahitlerden biri Arapların وَ edatını *تَفَاعُلٌ* babında kullanmış olmalarıdır.”³³⁵ Çünkü *تَفَاعُلٌ* babından olan bir fiil, iki şeyin tertip olmaksızın beraber meydana gelmesini gerektirir.³³⁶ Örneğin *زَيْدٌ وَعَمْرُو* *Zeyd ve Amr dövüştü* cümlesinde *tertip* ifade etmelerinden dolayı *فَ* ve *ثُمَّ* edatlarının kullanılması yanlış olacaktı. Aynı şekilde *tertip* ifade etmiş olsaydı وَ edatının da kullanılması yanlış olacaktı.

زَيْدٌ وَعَمْرُو *Zeyd ve Amr dövüştü* cümlesi *ثُمَّ زَيْدٌ وَعَمْرُو* olarak söylendiğinde *Önce Zeyd sonra da Amr dövüştü* biçiminde cümlenin anlamı farklılaşır.³³⁷ el-Cüveynî “vâvın tertibi gerektirdiğini iddia etmek dili kendi görüşüne zorlamaktır” der. Ona göre *رَأَيْتُ زَيْدًا وَعَمْرًا* *Zeyd ve Amr’ı gördüm* cümlesinde ikisinin birlikte görüldüğü sonucu doğmaz. Öyleyse وَ, atıf ve ortaklık içindir.³³⁸ el-Cessâs da (ö. 370/981), el-Cüveynî’nin bu konudaki düşüncesine benzer bir şekilde “Bizim ‘cem’den kastımız, iki şeyin aynı anda gerçekleşmesi değil, iki ögenin bir hükümde birleşmesidir”³³⁹ tespitini yaparak cem kavramını netleştirmiş ve bu tespitiyle cem ile beraber tertib veya takibin söz konusu olmadığını ortaya koymuştur.

³³² Nâzi‘ât, 79/30.

³³³ ez-Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 3. Bu âyet öncesiyle okunduğunda yaratma düzenindeki tertip daha net görülmektedir: “Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir.” Nâzi‘ât, 79/27-30.

³³⁴ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Menhûl min Ta’likâti’l-Usûl*, thk. Muhammed Hasan Hayto, Dâru’l-Fikr, Dımeşk 1980, s. 85.

³³⁵ el-Cüveynî, I, 182.

³³⁶ es-Sübkî, Takiyyuddin Ebu’l-Hasan Ali b. Abdulkâfi, *el-İbhâc fî Şerhi’l-Minhâc*, thk. Şaban Muhammed İsmail, Mektebetü’l-Külliyâti’l-Ezheriyye, 1. Baskı, Kahire 1401/1981, I, 339.

³³⁷ el-Cüveynî, I, 182.

³³⁸ el-Cüveynî, I, 182-183.

³³⁹ el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fî’l-Usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî, Mektebetü’l-İrşad, 2. Baskı, 1414/1994, I, 87.

لا أَتَكَلِّمُ زَيْدًا وَلَا عَمْرًا *Ne Zeyd'le ne de Amr'la konuşacağım* cümlesinde birbirine atfedilen her bir ögenin olumsuzluğu ayrı ayrı vurgulanmıştır.

لَا وَشَفَاءُ اللَّهِ

(جَوَابًا لِمَنْ سَأَلَ هَلْ أَبَلَ الْمَرِيضُ مِنْ عِلَّتِهِ؟)

Hayır, Allah ona şifa versin!

(*Hasta iyileşti mi? şeklinde soru soran birine cevap olarak*)

لَا وَشَفَاءُ اللَّهِ cümlesinin başındaki لَا olumsuzluk edatı, konuşmanın bağlamından anlaşıldığına göre bir soruya cevap olarak söylenmiştir. Yani anlam olarak cümle, لَا مَا أَبَلَ اللَّهُ شَفَاءُ اللَّهِ (Hayır, hasta iyileşmedi, Allah ona şifa versin!) şeklindedir. Konuşmada kısa söyleme esas olduğu için burada لَا وَشَفَاءُ اللَّهِ şeklinde söylenmiştir. Şayet bu cevapta وَ atıf edatı kullanılmamış olsaydı, o zaman cümle لَا شَفَاءُ اللَّهِ (Allah ona şifa vermesin!) şeklinde beddua anlamında olacaktı. İşte bu anlam bozulmasını önlemek için لَا'dan sonra cevap mahiyetinde mahzûf (eksiltilmiş) bir cümle olduğu kabul edilerek atıf وَ'ı getirilmiş ve mahzûf cevap cümlesiyle sonraki cümle arasında vasl yapılmıştır.³⁴⁹

وَ dışındaki atıf edatları cümleleri ortak kılmaya ek olarak başka anlamlar da içerirler. Mesela “ف” edatı, gecikmesiz sıralama yani (bir fiilin öbürünün ardı sıra gerçekleştiğini) ifade eder; ثُمَّ edatı, gecikmeli sıralama (yani bir fiilin öbüründen bir süre sonra gerçekleştiğini) ifade eder... Örneğin أَعْطَانِي فَشَكَرْتُهُ Bana verdi ben de teşekkür ettim dediğinde ف edatı ile teşekkürün, vermenin hemen ardından ve onun dolayısıyla gerçekleştiği anlaşılır. ثُمَّ حَرَجْتُ ثُمَّ حَرَجَ زَيْدٌ Ben çıktım sonra da Zeyd çıktı dediğinde ثُمَّ edatı, Zeyd'in çıkışının senin çıkışından sonra gerçekleştiğini ve ikisi arasında bir süre geçtiğini ifade eder... وَ edatının ise ikincinin birinciye bağlandığı i‘râbı gerektiren hükümde ortak kılmaktan başka bir anlamı yoktur. Örneğin جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُو Bana Zeyd ve Amr geldi dediğinde وَ edatı ile, Zeyd hakkındaki

³⁴⁹ Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 72.

“gelmiş olma” nitelemesine Amr’ı da katmaktan ve ikisini “gelmiş olmak” hükmünde birleştirmekten öte bir anlam ifade etmiş olmazsın.”³⁵⁰

Atfin, başkalığı (mugâyeret) gerektirdiğini atıfla ilgili genel kurallar başlığı altında ifade etmiştik. Atfedilecek ögelerin birbirine mugâyir olması kuralı, matuf ve matufun aleyhin tamamen farklı olacağı anlamına gelmemektedir. Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338), matuf ve matufun aleyh –ister kelime, kelime grubu ister cümleler birbiri üzerine atfedilsin– arasında ortak bir yön, anlamsal bir irtibat bulunması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre atfin makbul olmasının şartı, atfedilen ögeler arasında ortak bir yönün bulunmasıdır.³⁵¹ Bu irtibat olmaksızın kurulan atıf (bağlama) ilişkisi, dilsel ve mantıksal bakımdan hatalı olacaktır. Mesela;

زَيْدٌ يَكْتُبُ وَيَشْعُرُ Zeyd yazar ve şiir nazmeder cümlesinde atfedilen ögeler arasında anlamsal açıdan ortak bir yön bulunmakta iken aşağıdaki cümlede aynı ortaklığın olmadığı görülmektedir.

الْأَسَدُ حَيَوَانٌ مُفْتَرَسٌ وَأَنَا أَسْتَمِعُ إِلَى الْمَوْسِيقَى

Aslan yırtıcı bir hayvandır ve ben müzik dinliyorum.

ya da

ذَهَبَتْ شَادِيَةٌ إِلَى الْعِرَاقِ وَحَلِيلٌ قَصَّابٌ

Şadiye Irak’a gitti ve Halil kasaptır. (denemez)

و edatının metinde kurduğu anlamsal ilişki türü atıftır. Biz de bu edatın diğer atıf edatlarından farklı olarak atfı, “mutlak cem” şeklinde sağladığı görüşünü tercih ediyoruz.

³⁵⁰ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 198-199.

³⁵¹ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 175. Kelime veya cümleyi birbirine bağlayabilmek için bu cümleler arasında bir kesişim kümesine ihtiyaç vardır. Bu kesişim kümesine belâgat ilminde *cihet-i câmi'â* denilmektedir. Matuf ve matufun aleyh ortak yönde (*cihet-i câmi'â*) birleşirler. Birbirine bağlanan kelime veya cümlelerin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi, *cihet-i câmi'âya* yani anlamsal birlikteliğe bağlıdır. Bkz. Yılmaz Orak, s. 227.

2.1.2. فَ (fe/ardı sıra, hemen sonra)

Atıf ilişkisi kurar.³⁵² Bu edatın anlamı, الْجَمْعُ مَعَ التَّرْتِيبِ بِأَلَا مُهْلَةً “eylemi sırayla, fakat aralıksız yapmada ortaklık” şeklinde ifade edilmiştir.³⁵³

Örnek: جَاءَ زُبَيْدٌ فَعَبَدُ اللَّهُ *Önce Zübeyt, ardından da Abdullah geldi.*

Bu edat tertip (sıralama) ifade eder. Ardışık iki zaman arasında bir sıralama olduğu gibi; icmal-tafsil, sebep-sonuç, hüküm-illet ve şart-ceza arasında da bir sıralama vardır. “أَهْلَكُنَا هَا فَجَاءَهَا بِأَسْنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ *Onları helak ettik. Azabımız onların kimine geceleyin, kimine de gündüz uykusunda geldi*”³⁵⁴ âyetindeki tertip tafsil içindir ve bu, dış dünyada karşılığı olmayan zihinsel bir tertiptir. Zira zihin nesnelere önce kaba hatlarıyla algılar, sonra ayrıntılara girer.³⁵⁵

فَ edatı zaman tertibi (fâ-i takîbiyye/aralıksız sıralama) kullanımında kendisinden sonraki ögenin, öncekinin hemen ardından, araya süre girmeden gerçekleştiğini ifade eder.³⁵⁶ Örneğin زَيْدٌ فَعَمَّرُو *Zeyd ve ardından Amr kalktı* dediğimizde Amr’ın, Zeyd’in hemen ardından, ikisi arasında bir mühlet olmaksızın kalktığı anlaşılırken, دَخَلْتُ الْبَصْرَةَ فَالْكُوفَةَ *Basra’ya ve ardından Kûfe’ye girdim* dediğimizde, Basra’ya giriş ile Kûfe’ye giriş arasında uzun bir süre bulunur. Ancak bu süre, Basra’dan Kûfe’ye geçişin mümkün olduğu en kısa süredir. Görüldüğü gibi iki şey arasındaki takîb, kendi cins ve mahiyetine göre değişiklik göstermektedir.³⁵⁷ Vaktin uzunluğu veya kısalığı örfteki kullanıma göredir. Çünkü bütün

³⁵² ez-Zeccâcî, *Hurûfu’l-Me’ânî*, s. 39; er-Rummânî, s. 17; el-Mâlekî, s. 440; el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 61; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 476; ed-Dakr, s. 320; el-Hamed, s. 216.

³⁵³ ez-Zeccâcî, *Hurûfu’l-Me’ânî*, s. 39; er-Rummânî, s. 17; Ubâbene, s. 283; Yalar, s. 52.

³⁵⁴ A’râf, 7/4.

³⁵⁵ Güman, s. 220.

³⁵⁶ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 61; ed-Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer, *Takvîmu’l-Edille fî Usûli’l-Fıkh*, thk. Halil Muhyiddin el-Mîs, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001, s. 164; el-İsnevî, Cemâleddin Abdurrahim, *et-Temhîd fî Tahrîci’l-Furû’ale’l-Usûl*, thk. Muhammed Hasan Hayto, Müessesetu’r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1401/1981, s. 214; el-Cürcânî, *Delâilu’l-Î’câz*, s. 224.

³⁵⁷ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 62; el-Hamed, s. 216. “Tertib-takîb ikilisinin matuf ile matufun aleyh arasındaki zaman mefhumunu ve bunun kısalık-uzunluk durumunu tayin edecek olan yegane kriter bağlam ya da örfün kendisidir. Baba ile oğulun aynı fakülteden mezun olduklarını ifade bağlamında; نَحْرَجُ الْأُبَّ فَالْأَبْنُ مِنْ نَفْسِ الْكَلْبِيَّةِ *Baba, peşinden de oğlu aynı fakülteden mezun oldular* şeklinde kurulacak cümlede atıf edatının ifade ettiği tertip ve ta’kib, en az bir yıl olsa bile, söz konusu sürenin kısa olduğunu göstermektedir. Çünkü örfen “baba, peşinden de oğlu aynı fakülteden mezun oldu” cümlesinde normalde anlaşılacak olan “baba mezun olmuş, birkaç yıl sonra da oğlu mezun olmuş” şeklindedir. Dolayısıyla önce

vakitleri kapsayacak şekilde kısa ya da uzun vaktin sınırını belirlemek mümkün değildir. Bazen kısa denilecek bir vakit başka bir zaman uzun sayılabilir. Bu nedenle vakitte uzunluk ve kısalık, eylemin ya da içinde bulunulan durumun mahiyet ve türüne göre değişir.

فَ تَزَوَّجَ فُلَانٌ فُلَانَةً *Filanca evlendi ve çocuğu oldu* cümlesinde, zaman ne kadar uzun olsa da aralarında sadece hamilelik dönemi olduğu için فَ edatı mümkün olduğu ölçüde bir takip anlamı vermektedir. Bu durum her şey için söz konusudur. Örneğin, hem Basra'ya hem de Bağdat'a giden birisi, Basra'da ve yolda ikamet etmeden Bağdat'a gitmişse دَخَلْتُ الْبَصْرَةَ فَبَعْدَ ذَلِكَ بَغْدَادَ *Basra'ya ve ardından Bağdat'a girdim* şeklinde bir ifade kullanabilir. كَلَّمْتُ فَمَشَيْتُ *Kalktım ve hemen yürüdüm* cümlesinde ise kalktıktan sonra hemen yürümek mümkün olduğundan *hemen, peşinden* anlamı verir.³⁵⁸

فَ edatının metinde kurduğu ilişkiyi daha iyi anlayabilmemiz ve وَ edatından farkını görebilmemiz için فَ' nin şu tanımına bakalım: وَ edatının anlamı “وَ إِنَّ مَعَهَا التَّفَرُّقَ عَلَى مُوَاصَلَةٍ” edatı gibi cem ifade etmeksizin ikinci öge, birinci ögeden hemen sonra zaman bakımından bir kopukluk olmaksızın onu takip edecek şekilde gelmesidir.”³⁵⁹

فَ edatı illetlerin başında değil, hükümlerin başında kullanılır. Çünkü malum olduğu üzere hükümler, illetlerden kaynaklanır. Dolayısıyla, فَ edatının tertip ifade edebilmesi için illetten sonra gerçekleşen hükmün başında gelmesi gerekir. Mesela; أَبَشِرْ فَقَدْ أَتَاكَ الْعَوْتُ; *Sevin, sana yardım geldi* cümlesinde yardımın gelmesi, sevinmenin başlangıcından sonra da devam etmektedir.³⁶⁰

---

babanın, dört-beş yıl peşinden de oğulun mezun olması örfen uzun bir süre değildir. Zira iki olay arasında kısa zaman dilimine vurgu yapma bağlamında günlük konuşmalarda: “*Adam okudu, peşinden de oğlu üniversiteye girip mezun oldu*” şeklinde çokça cümle kurulur. Şu da var ki bu tür kullanımlarda tertib ve ta'kibin ifade ettiği zaman aralığının azlığı ya da çokluğu göreceli bir hal kazanır. Şöyle ki arkadaşı ile randevuleşen birinin fazladan yirmi dakika ya da yarım saat beklemesi kendi örfünde çok uzun bir süre iken, bir başka örfte çok normal ve kısa bir süre telakki edilebilir. Aynı şekilde oyun eğlence içerisinde geçirilen bir saatlik zaman dilimi insana çok az gibi gelirken, sıkıntı ızdırıp halinde geçirilen saniyeler insana saatler gibi gelebilir.” Bkz. Kaçar, s. 174.

³⁵⁸ Şimşek, Mehmet Ali, *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2000, s. 365.

³⁵⁹ ez-Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, II, 10.

³⁶⁰ İbn Melek, s. 136.

فَ edatının tertip ifade etmesi onunla و edatı arasındaki farkıdır.³⁶¹ Örneğin;

قَامَ زَيْدٌ فَعَمَّرُو Zeyd kalktı **hemen sonra da** Amr cümlesinde Amr'ın ayağa kalkması Zeyd'in kalkmasından hemen sonra ve bir tertip içerisinde gerçekleştiğini gösterir.

قَامَ زَيْدٌ وَعَمَّرُو Zeyd **ve** Amr kalktı cümlesinde ise Zeyd ve Amr tek bir hükümde yani “ayağa kalkma” eyleminde biraraya getirilmiştir.

فِي حَفْلِ الْخَرِيجِينَ تَكَلَّمَ الْعَمِيدُ فَالرَّئِيسُ فَضَيْفُ الشَّرَفِ

Mezuniyet töreninde (önce) dekan, **ardından** başkan, **ardından** onur konuğu konuştu. فَ edatı bu cümlede peşisıra gelen aynı eylemin tekrarına engel olmak için kullanılmıştır.³⁶²

قَرَأْتُ الْكِتَابَ بَابًا بَابًا Kitabı bölüm bölüm okudum cümlesinde فَ edatı hafzedilerek doğrudan matufa geçildiği görülmektedir.³⁶³ Bu durumda bölümlerin tertiple okunup okunmadığı anlaşılamamaktadır. Bölümler dağınık bir şekilde de okunmuş olabilir.

قَرَأْتُ الْكِتَابَ بَابًا بَابًا Kitabı bölüm bölüm okudum cümlesinde فَ edatının zikredilmiş olması bölümler arasında sırayla ve fasılasız bir okuma etkinliği yapıldığını göstermektedir.

2.1.3. ثُمَّ (sümme/sonra)

Anlamı, أَلْجَمْعُ مَعَ تَرْتِيبٍ وَمُهْلَةٍ “sırayla ve aralıklı olarak yapılan işte ortaklıktır.”³⁶⁴ Bir mühletle birlikte sıralama bildirir.³⁶⁵ ثُمَّ edatı ile birbirine bağlanan ögelerin arasında kısa da olsa bir süre sonra gerçekleştiklerini ifade eder. Bu edat, terâhî ifade eder. Terâhî, sözlükte

³⁶¹ Hudayr, s. 26.

³⁶² Günday, s. 19.

³⁶³ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 52.

³⁶⁴ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 339.

³⁶⁵ Sîbeveyh, I, 429; el-Müberred, I, 10; ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 16; el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 224; el-İrbilî, Alaaddin b. Ali, *Cevâhiru'l-Edeb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, Matbaatu Vâdi'n-Nîl el-Mısriyye, 1294, s. 181.

sonra olmak ve *gecikmek* anlamındadır. Terâhî yerine mühletli tertip ifadesi de kullanılmaktadır.³⁶⁶

Örnek: تَنَاوَلْتُ الطَّعَامَ ثُمَّ شَرِبْتُ الشَّايَ *Yemek yedim, sonra da çay içtim.*

Yukarıdaki cümlede görüldüğü gibi ثُمَّ edatı iki ögeyi tek bir hükümde birleştirmiş, aralarındaki sırayı ve yine aralarında belli bir zamanın olduğunu göstermiştir.³⁶⁷ “Eğer cümlede söz konusu olan iki kişinin eylemi arasında hem sıra hem de zaman farkı yoksa ثُمَّ ile atıf yapmak yanlış olur.”³⁶⁸

ثُمَّ edatı mutlak tertip ifade eder. Birbirine bağladığı ögelerden kendinden öncekinin daha sonra gerçekleştiğini ifade etmekle birlikte onun hemen ardından mı, yoksa daha sonra mı gerçekleştiğine dair bir delâleti yoktur. Bu, ancak karineler yardımıyla anlaşılabilir. Mutlak tertipten kasıt, yalnızca zaman sıralaması olmayıp, ثُمَّ edatı ile rütbe, önem ve benzeri sıralamalar yapılabileceği gibi, geriye giden bir zaman sıralaması da yapılabilir.³⁶⁹

Örneğin Ebû Nuvâs (ö. 198/813) şöyle der:

إِنَّ مَنْ سَادَ ثُمَّ سَادَ أَبُوهُ ثُمَّ سَادَ قَبْلَ ذَلِكَ جَدُّهُ

“Kendisi efendi olan, sonra babası efendi olan, sonra da dedesi efendi olan kişi...”

Görüldüğü gibi bu mısradaki geriye doğru bir zaman sıralaması vardır. “Bazı nahivciler ثُمَّ nin bu özelliğini “ثُمَّ bazen haberin içeriğinde değil, haberin kendisinde tertip ifade eder” diyerek buna da *tertib-i zikrî* adını verirler.”³⁷⁰

³⁶⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 426; el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 339. Terâhî matuf ile matufun aleyhin arasında zaman bulunmasıdır. Buna göre ثُمَّ edatının delâlet ettiği tertip anlamı “sürelî” olmaktadır. Bu süre, konuşan kişi sözü bittikten sonra susmuş daha sonra yeniden başlamış şeklinde tanımlanabilir. Yani matufun aleyhten sonra bir suskunluk dönemi var sayılır. Bkz. İbn Melek, s. 137.

³⁶⁷ Çelen, s. 82.

³⁶⁸ Yalar, s. 53.

³⁶⁹ Güman, s. 229.

³⁷⁰ Güman, s. 229; Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 108.

ثمّ edatı, atfettiği öğelerde muhteva ile ilgili bir dizimi değil de sadece öğelerin diziminde bir sıralama ile zamanda daha önce olanı ifade eden bir cümleyi sonra olana bağlayabilir (et-tertibü'l-ihbârî veya et-tertibü'z-zikrî).³⁷¹

بَلَّغَنِي مَا صَنَعْتَ الْيَوْمَ ثُمَّ مَا صَنَعْتَ أَمْسَ Bugün yaptıkların sonra dün yaptıkların bana ulaştı.

Bu örneklerde ثمّ edatı sadece verilen haberlerin diziminde bir sıralama ifade eder. Yoksa verilen haberlerin meydana gelişlerindeki kronolojik bir sıralamayı bildirmez.

ثمّ edatı da ف edatı gibi sıralama bildirir fakat ثمّ'de bir mühletle beraber sıralama söz konusu iken ف edatı bir mühlet olmaksızın sıralama ifade eder. Mesela: دَخَلْتُ الْبَصْرَةَ فَالْكُوفَةَ: Basra'ya girdim hemen sonra da Kûfe'ye: Basra'ya girdikten sonra doğrudan Kûfe'nin yolunu tuttum.³⁷² cümlesinde Basra şehrinden sonra Kûfe'ye gidildiği belirtilmiş ancak Basra'da belli bir müddet durulmadığını ف edatından anlamaktayız. Aynı cümle ثمّ edatı kullanılarak ifade edilseydi Basra'da bir müddet kalındığı daha sonra Kûfe'ye geçildiği anlaşılacaktı.

İki öge arasındaki zaman mefhumu ve bunun kısalığı-uzunluğu hususunda tek kriter, bağlam ve örfi kullanımın kendisidir.³⁷³ Bu durumu aşağıdaki metinlerde görmekteyiz.

كَانَتْ وَالِدَتِي تَحْتَايَ إِلَى بَصَلٍ وَطَمَاطِمٍ، فَأَرْسَلَنِي إِلَى السُّوقِ فَذَهَبْتُ وَتَسَوَّقْتُ، وَفِي الطَّرِيقِ إِلَى الْبَيْتِ رَأَيْتُ أَصْدِقَائِي فَلَعِبْتُ مَعَهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى الْبَيْتِ، فَعَضِبْتُ عَلَيَّ أُمِّي بِسَبَبِ تَأَخُّرِي عَلَيْهَا.

Annemin soğan ve domatese ihtiyacı vardı, bunun üzerine beni çarşıya gönderdi, çarşıya gidip alışverişimi yaptım. Eve dönerken yolda arkadaşlarımı gördüm ve onlarla biraz oynadım. **Sonra** eve döndüm, annem geciktiğimden dolayı bana kızdı. Bu metnin siyâkından ثمّ edatının uzun bir süreyi ifade ettiği anlaşılırken;

دِرَاسَةُ الطَّبِّ صَعْبَةٌ فِي تُرْكِيَا، يَتَخَرَّجُ الطُّلَّابُ عَادَةً فِي سَبْعِ أَوْ ثَمَانِي سَنَوَاتٍ، لَكِنَّ بِنْتَ جَارِنَا سَلَوَى، مَا شَاءَ اللَّهُ، اِلْتَحَقَتْ ثُمَّ تَخَرَّجَتْ وَهِيَ فِي الرَّابِعَةِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ عُمْرِهَا.

³⁷¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 428-429.

³⁷² Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 81.

³⁷³ Hasen, III, 577.

Tıp öğrenimi Türkiye’de zordur, öğrenciler genelde yedi ile sekiz yılda mezun olmaktadır. Ancak komşumuzun kızı Selva, maşallah, tıba girdi ve **sonra** yirmi dört yaşında iken mezun oldu cümlesinde zikredilen **ثُمَّ** edatı ise daha kısa bir süreyi anlatmaktadır.

“Musa sizlere apaçık delillerle gelmiş, **sonra** siz kendinize yazık ederek onun peşinden buzağıyı ilah edinmişsiniz.”³⁷⁴ âyetinde Musa peygamberin kavminin kendilerine ilahi mesajlar geldikten bir süre sonra tekrar aynı eski durumlarına dönüp buzağıya tapmaya başladıkları ifade edilmiştir.³⁷⁵ **ثُمَّ** edatı, deliller ile buzağıyı ilah edinme arasında bir zamanın olduğunu belirtmekle beraber bu sürenin ne kadar olduğuna dair bir karine bulunmadığından geçen sürenin ne kadar olduğu bilinmemektedir.

ثُمَّ edatının birbirine bağladığı kelime veya cümlelerin oluş aralıkları, **فَ**’nin birbirine bağladığı kelime veya cümlelerin oluş aralıklarından nispeten daha uzundur.³⁷⁶

Örnek:

حَضَرْتُ إِلَى الْجَامِعَةِ فِي الصَّبَاحِ ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى الْفُنْدُقِ فِي الْمَسَاءِ.

Sabah saatlerinde üniversiteye geldim, **daha sonra** akşamleyin otele geri döndüm.

حَضَرْتُ إِلَى الْجَامِعَةِ فِي الصَّبَاحِ فَرَجَعْتُ إِلَى الْفُنْدُقِ.

Sabah saatlerinde üniversiteye geldim **ve hemen** otele geri döndüm.

2.1.4. حَتَّى (hattâ/dâhil, hatta)

İkinci ögenin ilkinde oranla eksiklik veya fazlalıkta en son noktaya ulaştığını gösteren bir atıf edatıdır.³⁷⁷

³⁷⁴ Bakara, 2/92.

³⁷⁵ Kaçar, s. 177-178.

³⁷⁶ Günday, s. 21.

³⁷⁷ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 113. Türkçede üsteleme bağlacı olarak adlandırılan bu edat çokça kullanılmaktadır. Örneğin “Kızı everdik, torunumuz **bile** oldu”, “Babam iyileşti, **hatta** bugün sokağa çıktı” cümlelerinde olduğu gibi. Üsteleme bağlaçlarıyla ifade edilen bu anlam “...olduğu gibi”, “...olmakla beraber” zarf-fiil üsteleme bağlaçlarıyla da ifade edilir. “Kızı everdiğimiz gibi torunumuz da oldu”, “Babam iyileştiği gibi bugün sokağa da çıktı.” Bkz. Banguoğlu, s. 557.

Örnek:

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسَهَا *Balığı, başı da dâhil olmak üzere yedim.*

مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءِ *Peygamberler dâhil insanlar öldüler.*³⁷⁸

حَتَّى edatı ile yapılan bağlantıda ikinci öge maddi veya manevi bir fazlalık ya da eksiklikte en son noktayı ifade etmelidir.³⁷⁹ Yukarıdaki örnekte bütün insanların öldüğü hatta insan-ı kâmil olan peygamberlerin bile bu mukadder sondan müstağni olamayacakları حَتَّى edatının sağladığı ilişki biçiminden anlaşılmaktadır ki o da manevi anlamda en son noktayı ifade eden peygamberlerin de ölmesidir.

جَاءَنِي الْقَوْمُ حَتَّى رَجُلٍ *Millet bana geldi, hatta bir adam bile!* (denmez). İkinci öge olan رَجُلٍ (bir adam) maddi veya manevi bir fazlalık ya da eksiklikte en son noktayı ifade etmediğinden bu şekilde bir kullanım yanlışır.

حَتَّى edatının matufu ile matufun aleyhi arasındaki mühlet dışarıya oranladır. حَتَّى edatında ise zihni bir oranlama söz konusudur.³⁸⁰

حَتَّى edatı atıf (bağlama) ilişkisi kurduğunda bağlanan öge (matuf) ilk ögenin (matufun aleyh) bir parçası veya parçası gibi olmalıdır.³⁸¹

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسَهَا *Balığı yedim hatta başını da.*

جَاءَ النَّاسُ حَتَّى أَمْرَأُوهُمْ *İnsanlar, yöneticileri de dâhil olmak üzere geldiler.*

قَرَأْتُ كِتَابَ الْأَدْوَاتِ حَتَّى خَاتِمَتَهُ *Sonuç kısmı dâhil edatlar kitabını okudum.*

قَدِمَ الصَّيَّادُونَ حَتَّى كِلَابِهِمْ *Avcılar geldi, hatta köpekleri bile.*

رَكِبَ الْقَوْمُ حَيْوَلَهُمْ حَتَّى الْحَمِيرِ *Millet atlara bindi, hatta eşeğe bile. (denmez)*

³⁷⁸ en-Nesefî, I, 327.

³⁷⁹ el-İrbilî, s. 200; ed-Dakr, s. 225; Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 116.

³⁸⁰ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 111.

³⁸¹ el-İrbilî, s. 199; Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 116.

تحتى edatının matufu matufun aleyhinin bir cüzü olması gerekirken **ثم** ile yapılan atıfta ise böyle bir şart aranmaz.

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسَهَا *Balığı yedim, başını da.*

دَخَلْتُ الْبَصْرَةَ ثُمَّ الْكُوفَةَ *Basra'ya girdim, sonra da Kûfe'ye.*

2.2. Tercih İlişkisi³⁸²

Tercih sözlük anlamı itibariyle “tartmak, bir şeyi başkasından üstün tutmak, yeğlemek” anlamlarına gelir.³⁸³ Tercih, metin veya konuşmadaki seçenekleri teke indirmek için yapılır.

Tercih ilişkisi edatları metne bazen seçenek sunma, bazen de zorunlu olarak iki durumdan birini seçme gibi anlamlar katmaktadır. Metnin unsurları tercih ilişkisi kuran edatlarla bağlandığında tahyîr, ibâha, tereddüt/terdit, şekk/teşkîk/ibhâm gibi türleri birbirinden farklı işler yapılmış olur.

2.2.1. **أَوْ** (ev/veya, ya da)

أَوْ edatı metin içerisinde, tahyîr, ibâha, tereddüt (şek), teşkîk (belirsizlik/ibhâm), taksîm ve tafsîl, idrâb gibi anlamlardan birine delâlet eder. Ancak bu anlamlar, bu edatın cümle içinde kullanıldığında karineler yardımıyla anlaşılabilir anlamları olup sözlük anlamı değildir. Dil bilginleri **أَوْ** edatının yukarıda zikredilen anlamlarını bu edatın sözlük anlamını açıklamak gayesiyle zikretmemişlerdir. Nitekim Abdulazîz el-Buhârî (ö. 730/1330), **أَوْ** edatının tahyîr veya şek ya da ibâha için olduğu ifadelerinin bu edatın kullanım yerlerini açıklamak ve onu, yerine göre kazandığı anlamı taksim etmek olduğunu belirtir.³⁸⁴

³⁸² Tercih ilişkisi Türkçede *denkleştirme* olarak da ifade edilmektedir. Birbirine eşit olan, biri diğerinin yerini tutabilecek olan farklı iki unsuru birbirine bağlayan *veya, veyahut, ya, ya da* vb. edatlarla bu ilişki türü sağlanmaktadır. Bkz. Yavuz, s. 78.

³⁸³ Özen, Şükrü, “Tercih”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 484.

³⁸⁴ el-Buhârî, II, 143-144.

Bu edatın başlıca anlamları şöyle sıralanabilir:³⁸⁵

a) Tahyîr (Muhayyerlik):

أو edatı metin içerisinde çoğunlukla bu anlam ilişkisini ifade eder. İki veya daha fazla seçenek arasında muhatabın bunlardan yalnız birini tercih etmesi için kullanılır. Tahyîr, haber cümlelerinde değil de inşâ (dilek) cümlelerinde görülür.³⁸⁶

Tahyîrin iki türü vardır:

1) Hak muhayyerliği: Bu muhayyerlik türünde, kişinin kendisine sunulan seçenekleri birleştirme yetkisi olmayıp, onlardan yalnızca birini seçmek durumundadır. Örneğin kendisine تَزَوَّجَ هِنْدًا أَوْ أُخْتَهَا "Hind'le veya kız kardeşi ile evlen" denilen kişi her ikisiyle evlenme hakkına sahip değildir.

2) Yükümlülük muhayyerliği: Bu muhayyerlik türünde, kişi, kendisine sunulan seçeneklerden yalnızca birini yaparak yükümlülüğünü kaldırmış olur; seçenekleri birleştirmesi ise imkânsız değildir.³⁸⁷

Yükümlülük muhayyerliği, muhatabın, matuf ve matufun aleyhten istediğini seçebilmesi demektir.³⁸⁸ Ancak أو'in bu anlamda kullanılabilmesi için kendisinden önce emir ifadesinin bulunması gerekir.³⁸⁹ Örnek: اقْرَأْ كِتَابًا أَوْ كِتَابَيْنِ *Bir veya iki kitap oku*. Böyle bir cümlede muhatap isterse bir, isterse iki kitap okuma muhayyerliğine sahiptir.

أو edatı ihtiyarî durumlarda kullanılır. إِنْ شِئْتَ فَخُذْ دِرْهَمًا أَوْ اثْنَيْنِ *İstersen bir ya da iki dirhem al* denen kişi dirhemlerden bir ya da iki tanesini almalıdır, üç dirhem alamaz.³⁹⁰ Bu örnekte de görüldüğü gibi أو edatı ihtiyâr yani tercih ilişkisini ifade etmektedir ve bu ilişki

³⁸⁵ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 13, 50-52; er-Rummânî, s. 52-54; el-Mâlekî, s. 210-212; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 228-229; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 377-378; el-Buhârî, II, 144; ed-Dakr, s. 107-108; el-Hamed, s. 94-95.

³⁸⁶ Isparta, s. 139.

³⁸⁷ Güman, s. 236.

³⁸⁸ Bilmen, I, 113.

³⁸⁹ er-Rummânî, s. 52; el-Mâlekî, s. 210; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 228; Ürün, Ahmet Kazım, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Esra Yay., Konya 1998, s. 51.

³⁹⁰ el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Me'ânî'l-Kur'ân*, 'Âlemu'l-Kütub, 2. Baskı, Beyrut 1403/1983, II, 362.

zorunlu olarak tercihe konu olanların cem edilmesini değil, birini seçme diğeri bırakma şeklinde kendini göstermektedir.

b) İbâha (Tercihle serbestlik):

‘Serbest bırakmak’ anlamına gelen ibâha, seçeneklerden birini veya hepsini yapmak konusunda muhatabı serbest bırakmaktır. Tercih ilişkisi kuran edatlar bu anlamda kullanıldıklarında umum ifade eder. Çünkü ibâha, umum karinelerindedir.³⁹¹

Örneğin çocuğunu evde kalması veya dışarı çıkması konusunda serbest bırakan bir anne *إِنِّقَ فِي الْبَيْتِ أَوْ أَذْهَبْتُ إِلَى الْحَدِيقَةِ* *İster evde kal, ister bahçeye git* dediğinde çocuğun her ikisini yapmasında bir mahzur yoktur. Çünkü *أَوْ* edatı talepten sonra ve cem edilmesi mümkün olan şeylerle birlikte kullanıldığında ibâha ifade eder.³⁹²

كُلْ خُبْرًا أَوْ لَحْمًا أَوْ تَمْرًا *Ekmek veya et yahut hurma ye* cümlesinde *أَوْ* edatı tercihte ibâha ilişkisini sağlamıştır. Ekmek, et ve hurma yiyeceklerinden biri seçildiği zaman seçilmeyen diğer yiyecekler kişiye yasak olmaz.³⁹³

Tahyîr, ibâhadan bağlam ve karineyle ayrılır.³⁹⁴ Mesela *تَعَلَّمِ الْعَرَبِيَّةَ أَوْ الْفَرَنْسِيَّةَ* *İster Arapça öğren, ister Fransızca* cümlesinde Arapça ve Fransızcanın birlikte öğrenilmesi istenmiş olabilir. *كُلْ خُبْرًا أَوْ لَحْمًا أَوْ تَمْرًا* *Ekmek veya et yahut hurma ye* cümlesinde de yiyecek malzemelerinin cem edilmemesi kastedilmiş olabilir.

Tahyîrde muhatap seçeneklerden yalnızca birini, ibâhada ise seçeneklerden birini yapabileceği gibi, tümünü de yapabilir.³⁹⁵ *أَوْ* edatının tahyîr veya ibâha anlamında kullanıldığını karineler belirler. Örneğin olumsuz bir ifadeden sonra gelen istisna, ibâha

³⁹¹ Güman, s. 237.

³⁹² Esîr, Muhammed Said – Bilal Cüneydî, *eş-Şâmil*, Dâru'l-Avde, Beyrut 1985, s. 214; ed-Dakr, s. 107; el-Hamed, s. 94.

³⁹³ ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 26.

³⁹⁴ ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 27.

³⁹⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 228; el-Buhârî, II, 156.

karinesidir ve burada **أَوْ** edatı *ibâha* anlamını ifade eder.³⁹⁶ Çünkü yasaktan sonra gelen istisna ile anlam, olumluya dönüşmektedir.

Örnek:

لَا أُكَلِّمُ أَحَدًا إِلَّا يَعْثُوبٌ أَوْ مُجَاهِدًا *Yakup veya Mücahit dışında kimseyle konuşmayacağım.*

Abbas Hasen *en-Nahvu 'l-Vâfi* isimli eserinde istek cümlesinden sonra kullanılan **أَوْ** edatının sadece matufun yerine getirilebilecek nitelikte olabileceği gibi (*tahyîr*), hem matuf hem de matufun aleyhin yerine getirilebilecek nitelikte olabileceğini (*ibâha*) belirtmektedir.³⁹⁷ Bu durum daha çok cümlenin anlamına bağlıdır. Kısacası matuf ve matufun aleyhin arasını cem mümkün olduğu zaman *ibâha*, mümkün olmadığı zaman ise *tahyîr* anlaşılır.³⁹⁸

كُنْ خُبْرًا أَوْ جُبْنًا *Ekmek ye veya peynir (tercih)*

(*Ekmek de ye peynir de*) (*ibâha*)

İbâha anlamında olan **أَوْ** edatı, atıf **وَ**'ı ve tesviye (eşitlik) anlamındadır. Aralarında eşitlik kurulması, ortak anlam olan *ibâha* anlamını taşımalarına dayanır.³⁹⁹ *عَلَيْنَا فُعُودُكَ وَ قِيَامُكَ* *Ayakta durman ve oturman bize aynı* cümlesiyle, *عَلَيْنَا فُعُودُكَ أَوْ قِيَامُكَ* *Ayakta durman veya oturman bize aynı* cümlesi eşittir.

أَوْ edatı ile **وَ** edatı arasındaki fark şudur: **أَوْ** edatı cümledeki seçeneklerin birleştirilmelerinin mübahlığına, **وَ** edatı ise zorunluluğuna delâlet eder. ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), el-Cürcânî'nin *el-'Avâmil* isimli eserinde bu durumu şöyle açıkladığını nakletmektedir: "İbâha anlamı taşıyan **أَوْ** edatı cevazen müşareketi gerektirir. **وَ** edatı ise vücûben müşareketi gerektirir." Fakat bu kuralın gerçekleşebilmesi için **أَوْ** edatının, birleştirdiği şeylerin aynı cinsten olmaları gerekir. Mesela *كُلِّ السَّمَكِ أَوْ اشْرَبِ اللَّبَنَ* *Balık ye veya süt iç* cümlesinde **أَوْ** edatını müşareket anlamında almak doğru olmaz. Çünkü cinslerin bir

³⁹⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 231; el-Buhârî, II, 156.

³⁹⁷ Hasen, III, 603.

³⁹⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 228; Esîr, s. 214.

³⁹⁹ ez-Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, II, 27.

olması gerekir. كُلِّ صَيْحَانِيًّا أَوْ بَرِيًّا Sayhânî ya da bernî hurmasını ye cümlesinde sayhânî ve bernî iki hurma çeşididir (yani aynı cinstendir). Eğer meseleye daha yakından bakılırsa وُ edatının asıl anlamı olan iki şeyden birisini seçmeden (tahyîr) müstağni olmadığı görülecektir.”⁴⁰⁰ İbâha ve tahyîr anlamları talep cümlelerinde açığa çıkar. İkisi arasındaki fark şudur: Tahyîr aslen yasaklanmış şeyde olur. Belirleme olmaksızın iki şeyden birine uğrar ve ikisi arasında cem yapmak da imkânsız olur. İbâhada ise iki şeyden her biri mübahtır ve ikisinden birinin tespiti istenir. İkisi arasında cem yapmak da imkânsız değildir. İki şey arasında cem yapmanın tevehhüm edilmemesi için وُ edatı zikredilir. Şayet وُ edatı kullanılırsa cem yapmak zorunlu olur. فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ “...fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir”⁴⁰¹ âyetinde de görüldüğü üzere mükellefe kolaylık olması için tercih imkânı sunulmuştur. Eğer وُ edatı kullanılarak cem yapılsaydı bunların hepsinin yapılması gerekirdi.⁴⁰²

c) Tereddüt (şek):

Şek, sözü söyleyenin hükümde tereddüt etmesi demektir.⁴⁰³ وُ in bu anlamda kullanılabilmesi için kendisinden önce haberî, yani talep ifade etmeyen cümlenin yer alması gerekir.⁴⁰⁴ Örnek: سَبَّحْتُ ثَلَاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ دَقِيقَةً Otuz veya kırk dakika yüzdüm.

لَقَدْ سَافَرْتُ إِلَى دِمَشْقَ قَبْلَ عَشْرِ سِنِينَ وَأَقَمْتُ هُنَاكَ ثَمَانِينَ أَوْ تِسْعِينَ يَوْمًا On yıl önce Şam’a gittim ve orada seksen ya da doksan gün kaldım cümlesinde mütekellim, Şam’da kaldığı günlerin sayısında tereddütlü olduğu için وُ edatına başvurmuş ve bu durumunu muhatabına nakletmeye çalışmıştır.

⁴⁰⁰ ez-Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, II, 27.

⁴⁰¹ Bakara, 2/196.

⁴⁰² Ubâbene, s. 287.

⁴⁰³ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Kur’ân’ı Yorumlamada Dilin Gücü Dil, Edebiyat ve Edatlar Bağlamında Bazı Âyetlerin Hermenötik Analizi”, *EKEV*, Cilt: 3, Sayı: 2, Erzurum 2001, s. 17.

⁴⁰⁴ Yalar, s. 56

d) Teşkîk (Belirsizlik/ibhâm):

Muhatabı “kuşkuya düşürmek” demektir. Buna “ibhâm (gizleme)” da denir.⁴⁰⁵ Mantıkta bir lafzın çeşitli tikel varlıklar arasındaki ortak anlama farklı derecelerde delâlet etmesi teşkîk, eşit derecede delâlet etmesi tevâtu’ terimiyle ifade edilir.⁴⁰⁶

Mütেকellimin, muhatabından asıl niyetini ve bir şeyin gerçeğini gizlemek istemesi durumunda başvurduğu bu kullanımın şartı, kendisinden önceki cümlenin bildirim içerikli (ihbarî) olmasıdır.⁴⁰⁷

كُنْتُ فِي الْبَيْتِ أَوْ فِي الْمَرْعَةِ أَوْ دُونَ نَاحِيَةٍ كُنْتُ أَمْسَ؟ *Dün neredeydin?* sorusuna muhatap olan birisi كُنْتُ فِي الْمَرْعَةِ أَوْ فِي الْمَرْعَةِ *Evde ya da çiftlikte ya da meradaydım* şeklinde cevap verdiğinde nerede olduğunu söylemek istemediği için *evde ya da çiftlikte ya da meradaydım* demek suretiyle asıl yerini gizlemek istemiştir.⁴⁰⁸

Teşkîkten maksat, “sözü söyleyenin, muhatabı belirsizlik içerisinde bırakmasıdır. Örneğin; مَتَى تَذْهَبُ؟ “*Ne zaman gidiyorsun?*” diye soran bir kimseyle arkadaşlık etmek istemeyen birisinin, muhatabına: رُبَّمَا أَذْهَبُ يَوْمَ الْاَحْمِيسِ أَوْ الْجُمُعَةِ أَوْ السَّبْتِ *Perşembe veya cuma veya cumartesi günü gidebilirim* demesi gibi.”⁴⁰⁹ Seçeneklerden biri belli ya da bilinmesine rağmen bir fayda gözetilerek açıkça söylenmemesi muhatabı teşkîk (seçenekler arasında kararsızlığa düşürme) durumuna sokmuştur.⁴¹⁰

e) Taksîm ve Tafsîl:

Sözlükte “bölmek, ayırmak” anlamına gelen *taksîm*, ıstılahî olarak bir şeyi kısımlarına ve türlerine ayırmak demektir. İbn Malik, buna *tefrik* denilmesinin daha doğru olduğunu belirtmiştir. Örneğin كَلِمَةٌ أَوْ فِعْلٌ أَوْ حَرْفٌ *Kelime ya isim ya fiil ya da edattır*

⁴⁰⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 228; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 399.

⁴⁰⁶ et-Tehânevî, I, 600-601.

⁴⁰⁷ el-Mâlekî, s. 211.

⁴⁰⁸ Kaçar, s. 185.

⁴⁰⁹ Yalar, s. 56.

⁴¹⁰ Bilmen, I, 113.

diyerek, kelimeyi türlerine ayırırız.⁴¹¹ Bu, **أو**'in bir bütünü kısımlarına ayırma anlamında kullanılması demektir. **أو** edatının bu anlamdaki kullanımı, hem haber cümleleri hem de inşâ (dilek) cümleleri için geçerlidir.⁴¹²

Bir olayın genel hatları ifade edildikten sonra ayrıntılara girilecekse **أو** edatı kullanılır. Örneğin **أَهْلَكُنَّهَا فَجَاءَهَا بِأَسْنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ** “*Onları helak ettik. Azabımız onların kimine geceleyin geldi, kimine gündüz uyurlarken*”⁴¹³ âyetinde kavmin helak edildiği şeklinde genel bir haber verildikten sonra bu helâkin onlardan kimine geceleyin, kimine ise öyle uykusunda geldiğinin ayrıntısı verilmiştir.⁴¹⁴

f) Söylenenden dönüş “idrâb”

أو edatı bu kullanımda **بَل** ile aynı anlama gelir ve söylenen bir sözden dönüş yapmayı ifade eder. Bu anlamda kullanılabilmesi için olumsuz veya yasaklama cümlesinden sonra gelip âmîlinin de tekrarlanması gerekir.⁴¹⁵

Örnekler:

مَا غَابَ عَلَيَّ أَوْ مَا غَابَ مُحَمَّدٌ   *Ali kaybolmadı, hayır hayır Muhammed kaybolmadı.*

لَا يَغْمُ زَيْدٌ أَوْ لَا يَغْمُ عَمْرٌو   *Zeyd kalkmasın, hayır hayır Amr kalkmasın.*

لَسْتُ بِشَرًّا أَوْ لَسْتُ عَمْرًا   *Bişr değilim Amr da değilim.*

أَعْطِ الرَّجُلَ دِرْهَمًا دِرْهَمَيْنِ ثَلَاثَةً   *Adama bir dirhem iki dirhem üç dirhem ver cümlesinde **أو** edatı hafzedilerek doğrudan matufa geçildiği görülmektedir.⁴¹⁶*

أَعْطِ الرَّجُلَ دِرْهَمًا أَوْ دِرْهَمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً   *Adama bir dirhem veya iki dirhem veya üç dirhem ver.*

⁴¹¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 228; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 422; IV, 369.

⁴¹² el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 343.

⁴¹³ A'râf, 7/4.

⁴¹⁴ Güman, s. 235.

⁴¹⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 229; Yalar, s. 56-57; Ürün, s. 51; Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 135.

⁴¹⁶ Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 52.

أُوْ edatı ile kurulan soru cümlelerinde yalnızca iki ihtimalden biri sorulur. أُوْ ile kurulan soru cümlelerinde ise iki veya daha fazla ihtimal sorulabilir. Ayrıca أُمُّ ile sorulan sorulara نَعَمْ veya لَا ile cevap verilmezken أُوْ edatıyla sorulan sorulara نَعَمْ veya لَا ile cevap verilebilir.⁴¹⁷

أَلْقَيْتَ زَيْدًا أَوْ عَمْرًا أَوْ عَلِيًّا؟

Zeyd veya Amr'a ya da Ali'ye rastladın mı?

أَزَيْدًا لَقَيْتَ أُمَّ عَمْرًا أُمَّ عَلِيًّا؟

Zeyd'e mi rastladın yoksa Amr'a mı yoksa Ali'ye mi?

(denmez)

أَزَيْدًا لَقَيْتَ أُمَّ عَمْرًا؟

Zeyd'e mi rastladın yoksa Amr'a mı?

زَيْدًا لَقَيْتُهُ.

Zeyd'e rastladım.

نَعَمْ، لَقَيْتُ زَيْدًا.

Evet, Zeyd'e rastladım (denmez)

لَا، مَا لَقَيْتُ زَيْدًا.

Hayır, Zeyd'e rastlamadım (denmez)

İki öge arasında üstünlük veya en üstünlük noktasında bir kıyaslama yapıldığında أُوْ değil, أُمُّ edatı kullanılır.⁴¹⁸

أَزَيْدًا أَفْضَلَ أُمَّ عَمْرًا؟

Zeyd mi daha iyi yoksa Amr mı?

أَزَيْدًا أَفْضَلَ أَوْ عَمْرًا؟

Zeyd mi daha iyi veya Amr mı? (denmez)

İbn Cinnî (ö. 392/1002) أُوْ edatının hükme *ibâhat* anlamı kazandırdığını söyler. Bu durumda أُوْ edatı iki seçenekten birini tercihten ziyade, her iki seçeneği birlikte tercih ağırlığına yöneliktir. Mesela *İster Hasan ile ister Yusuf ile otur* anlamına gelen جَالِسِ الْحَسَنِ أَوْ يُوسُفَ sözündeki أُوْ lafzı *ibâhat* anlamına gelir ki, tek tek her biriyle veya her ikisiyle birlikte oturulabileceği sonucuna götürür.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 134.

⁴¹⁸ Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 134.

⁴¹⁹ İbn Cinnî, I, 347-348.

Eğer talep, olumsuzluk bildiren لَا edatı ile yapılırsa tercihe konu olan şeylerin yapılması mümtene olur. وَلَا تُطْعَمُ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كُفُورًا “Onlardan hiçbir günahkâra, **yahut** hiçbir nanköre boyun eğme”⁴²⁰ âyetinde olduğu gibi. Çünkü böylesi bir durumda anlamca kastedilen onlardan birinin yapılmamasıdır. Hangisi yapılırsa, onlardan biri olacağı için bu örneği “ne günahkâra ne de nanköre” şeklinde Türkçede karşılayabiliriz.⁴²¹

وَأُو edatı lafzen veya manen olumsuzluk içeren bir bağlamda kullanılırsa, cümlenin hükmü genel bir olumsuzlama olur.⁴²² مَا اتَّصَلَ بِي إِبْنِي أَوْ ابْنَتِي Beni oğlum veya kızım aramadı cümlesi kız veya erkek her ikisinin de arama eylemini yapmadıklarını belirttiğinden genel bir olumsuzluk vardır. Bu cümle Ne oğlum ne de kızım beni aradı anlamına gelir.

2.2.2. إِمَّا (immâ/ya, veya; ...ister, ya)

İki yargıyı seçmeli olarak birbirine bağlayan bir tercih edatıdır.⁴²³ “إِمَّا ile yapılan atıfta genellikle yargılardan yalnızca birinin gerçekleşmesi söz konusudur (tahyîr/muhayyerlik). Ancak her iki yargının gerçekleşmesi de mümkün olabilir (ibâha).”⁴²⁴

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كُفُورًا “Biz ona yolu gösterdik, **ister** şükreder **isterse** nankörlük!”⁴²⁵ (tahyîr/muhayyerlik ilişkisi)

كُلِّ إِمَّا تُفَاخًا وَإِمَّا عِنَبًا **İster** elma ye, **istersen** üzüm (istersen ikisini de yiyebilirsin, fark etmez!). (ibâha ilişkisi)

el-Mâlekî talebi cümlelerden sonra kullanılan إِمَّا edatının tahyîr ve ibâha, haberî cümlelerden sonra kullanılan إِمَّا edatının ise şek ve tereddüt ifade ettiğini söyler.⁴²⁶

⁴²⁰ İnsan, 76/24.

⁴²¹ Şimşek, *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*, s. 357.

⁴²² Bilmen, I, 115.

⁴²³ Dakr, s. 88. Türkçede de çokça kullanılan, iki yargıyı birbirine seçmeli olarak birbirine bağlayan edatlara ayırtılama bağlaçları denmektedir. Örneğin *Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli* gibi. Bu bağlacın bazen cümleden düştüğü de görülür. Örneğin *İnsan bir mektup yazar, bir telefon eder (İnsan ya bir mektup yazar ya da bir telefon eder)* gibi. Bkz. Banguoğlu, s. 555-556.

⁴²⁴ Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 138.

⁴²⁵ İnsan, 76/3.

⁴²⁶ el-Mâlekî, s. 184.

كُلْ إِمَّا زَيْتُونًا وَإِمَّا جُبْنًا **Ister zeytin ye, istersen peynir.** (tahyîr/ibâha ilişkisi)

Seçenekler arasındaki tercih alanı, istenilenden herhangi birisinin gerçekleştirilmesini mübah kılmaktadır. Öyle ki, her ikisini birlikte yapmayı engelleyecek bir durum söz konusu değildir.⁴²⁷ Bu nedenle إِمَّا edatı tahyîr/ibâha ilişkisi kurmuştur.

ضَحِكَ إِمَّا زَيْدٌ وَإِمَّا عَمْرٌو **Ya Zeyd güldü ya da Amr.** (şek/tereddüt ilişkisi)

Gülen kişinin tam olarak kim olduğunun bilinmemesinden ya da bu eylemin kimin yaptığından şüphe duyulmasından dolayı إِمَّا edatı şek ve tereddüt ilişkisini ifade etmektedir.

إِمَّا edatı ile kurulan cümlede söz baştan itibaren şüphe üzere söylenirken أَوْ ile atıf yapılan cümlede önce kesin bir ifade kullanılır. Ancak daha sonra ortaya çıkan bir kuşkudan dolayı أَوْ edatı getirilir ve bu edattan sonra şüphe başlar.⁴²⁸

جَاءَ زَيْدٌ **Zeyd geldi.**

جَاءَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو **Zeyd geldi veya Amr (geldi).**

جَاءَ إِمَّا زَيْدٌ وَإِمَّا عَمْرٌو **Ya Zeyd ya da Amr geldi.**

جَاءَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو **Zeyd geldi veya Amr (geldi)** cümlesinde önce Zeyd'in geldiği kesin olarak bildirilir, sonra أَوْ edatı getirilerek Zeyd ve Amr'ın geliş konusunda şüphe oluşturulur. جَاءَ إِمَّا زَيْدٌ وَإِمَّا عَمْرٌو **Ya Zeyd ya da Amr geldi** ifadesinde ise bildirim şüpheyile başlamaktadır, fakat ikisinden biri gelmiştir.⁴²⁹

وَأَخْرَجُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ **“Bir başka grup Allah'ın emrine bırakılmıştır. Ya onlara azap eder ya da onları affeder”**⁴³⁰ âyetinde إِمَّا edatı ile bağlanan

⁴²⁷ er-Rummânî, s. 187.

⁴²⁸ el-Müberred, III, 28; el-İrbilî, s. 205; er-Rummânî, s. 187.

⁴²⁹ Şimşek, *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*, s. 359.

⁴³⁰ Tevbe, 9/106.

cümleler arasında bir belirsizlik vardır. Hangisinin tercih edildiği açıkça belirtilmemektedir.⁴³¹ اِمَّا edatı ibhâm (kapalılık) ifade etmektedir.

2.2.3. اَمَّ (em/yahut, yoksa)

Tercih ilişkisi kurar.⁴³² كَيْفَ تُفَضِّلُ السَّفَرَ بِالسِّيَّارَةِ اَمَّ بِالْفِطَارِ؟ *Yolculuğu nasıl tercih edersiniz, Arabayla mı yahut trenle mi?* cümlesinde yolculuğa ilişkin iki seçenek söz konusudur. Muhatabın araba ve tren seçeneklerinden hangisini tercih edeceği اَمَّ edatı ile söze yansıtılmıştır.

Hakkında bilgi sahibi olunan bir konuda seçeneklerden hangisinin tercih edileceğinin belirlenmesi için kullanılır.⁴³³

اَأَنْتُمْ اَعْلَمُ اَللّٰهُ؟ “Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?”⁴³⁴

Soru hemzesini izleyen اَمَّ edatı yerine اَيُّهُمَا / اَيُّهُمَا veya اَيُّهُنَّ kelimelerinden biri konulduğu zaman cümlenin anlamı değişmez.⁴³⁵

اَزَيْدٌ عِنْدَكَ اَمَّ عَمْرُو؟ *Zeyd mi yanında yoksa Amr mı?*

اَيُّهُمَا عِنْدَكَ؟ *İkisinden hangisi yanında?*

اَزَيْدًا لَقَيْتَ اَمَّ بَشْرًا؟ *Zeyd’e mi rastladın yoksa Bısr’e mi?*

اَيُّهُمَا لَقَيْتَ؟ *İkisinden hangisine rastladın?*

اَيُّهُمَا kelimesinin uygun düştüğü durumlarda sadece اَمَّ kullanılabilir, اَوْ kullanılması ise yanlıştır.⁴³⁶

اَزَيْدٌ عِنْدَكَ اَمَّ عَمْرُو؟ *Zeyd mi yanında yoksa Amr mı?*

⁴³¹ Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı Yabancılara Arapça Cümle Öğretimi – Karşıtsal Çözümleme –*, Gazi Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 71.

⁴³² Ürün, s. 53.

⁴³³ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, I, 267; ed-Dakr, s. 85; el-Hamed, s. 67.

⁴³⁴ Bakara, 2/140.

⁴³⁵ Sîbeveyh, III, 169; er-Rummânî, s. 46; el-Mâlekî, s. 178.

⁴³⁶ Sîbeveyh, III, 179.

أَيُّهُمَا عِنْدَكَ؟ *İkisinden hangisi yanında?*

أَزِيدُ عِنْدَكَ أَوْ عَمْرُو؟ *Zeyd mi yanında veya Amr mi? (denmez)*

Soru hemzesinin *أَمْ* edatıyla kullanıldığı cümlelerde *نَعَمْ* veya *لَا* ile cevap verilmez. Çünkü *أَمْ...أَمْ* ile yapılan soru, tasdik ve inkâr bildirmez. Bu kural hem isim cümleleri hem de fiil cümleleri için geçerlidir.⁴³⁷

أَزِيدًا لَقِيتَ أَمْ بِشْرًا؟ *Zeyd'e mi rastladın yoksa Bişr'e mi?*

Cevap olarak *نَعَمْ/لَا* evet/hayır (denmez).⁴³⁸

أَتَذْهَبُ إِلَى السُّوقِ أَمْ إِلَى الْكُتَيْبَةِ أَوْلًا؟ *Öncelikle çarşıya mı yoksa fakülteye mi gideceksin?*

cümlesinde mütekellim muhataptan, zikredilen iki unsurdan hangisinin yapılacağı kesin tayinini istemekte ve kesin olmayan ihtimalli bilgisini netleştirmek istemektedir.⁴³⁹

Yukarıdaki örnekten hareketle bu durumu şöyle ifade etmek mümkündür: Mütekellim, muhatabın ya çarşıya ya da fakülteye gideceği bilgisine sahip, ancak öncelikle nereye gideceği konusunda tereddüdü bulunmaktadır. İki ihtimalli bilgisini *أَتَذْهَبُ إِلَى السُّوقِ أَمْ إِلَى الْكُتَيْبَةِ أَوْلًا؟* *Öncelikle çarşıya mı yoksa fakülteye mi gideceksin?* şeklinde ortaya koymak suretiyle muhatabından kesin bilgiyi tayin etmesini istemektedir. Cevap cümlesinin zikredilen iki unsurdan birini *إِلَى الْكُتَيْبَةِ* veya *إِلَى السُّوقِ* şeklinde açık bir şekilde belirtmesi gerekmektedir. Tayin ve tahdit içermeyeceği için cevabın *نَعَمْ* veya *لَا* edatlarıyla başlanarak verilmesi uygun değildir.⁴⁴⁰

سُؤَالُ النَّاسِ مَدَلَّةٌ، سِوَاءَ أَكَانَ الْمَسْئُولُ قَرِيبًا أَمْ كَانَ غَرِيبًا. *İnsanlardan dilenmek zillettir; dilenilen kişi ister yakın isterse yabancı olsun (fark etmez).*

⁴³⁷ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 121. “Çünkü *نَعَمْ* ve *لَا* kelimeleri tayin veya tahdit değil, muvafakat veya muhalefet bildirir. Hâlbuki soru hemzesi kullanılan *أَمْ*’li yapıda sorulmak istenen, muvafakat veya muhalefet değil, tayin veya tahdittir.” Bkz. a.y.

⁴³⁸ Zira istifham hemzesinden sonraki cümle inşâî cümledir. Bu bakımdan doğrulanması ya da yalanlanması söz konusu değildir. Bkz. Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 126.

⁴³⁹ Hasen, III, 590.

⁴⁴⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 277.

Yukarıdaki cümlede “muhataba ‘söz konusu meselede herhangi bir tayin ya da tercihte bulunma imkânının tükendiği, gereksiz yere enerji tüketmenin hiçbir yararının olmayacağı ve meselenin olduğu gibi kabullenilmesi gerektiği’ ekseninde bir mesaj verilme istendiği durumlarda bu edata başvurulmuştur.”⁴⁴¹

“ؤ” edatının yer aldığı bir cümlede, seçilmek üzere iki veya daha fazla alternatif bulunurken, أم edatının yer aldığı bir cümlede aralarında tercih yapılmak üzere sadece iki şık veya alternatif söz konusu olabilir.”⁴⁴²

ؤ istifham edatından sonra şüphe için gelen bir atıf edatıdır. أَرَيْتُ عِنْدَكَ أَوْ بَكَرٌ؟ *Zeyd mi yoksa Bekir mi yanında?* O ikisinden birisi yanında mı diye sormayı istiyorsun. Bu sorunun cevabı نَعَمْ/لَا (evet/hayır) şeklinde olur. أَوْ edatının yerine أم edatını koyarsak Zeyd ve Bekir’den birinin mevcut olduğunu biliyorsun ancak tam olarak hangisi mevcut bunda şüphe içindesin. أَرَيْتُ عِنْدَكَ أُمَّ عَمْرٍو؟ *Yanıdaki Zeyd mi yoksa Amr mı?* Cevap, Zeyd ya da Amr (yanımda) şeklinde olur.⁴⁴³

2.3. Ta‘lil (SebeP-Sonuç/Gâye-Sonuç) İlişkisi

Bir eylem, oluş ya da durumu sebebini belirterek ortaya koyan cümlelerde sebep-sonuç ilişkisi söz konusudur. SebeP-sonuç ilişkisi iki olay arasındaki zorunlu bağlantıyı ifade eder. Örneğin, لَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ تَدْفَأُ التُّرْبَةَ *Güneş çıkınca toprak ısınır.* Güneşin çıkması sebep, toprağın ısınması sonuçtur. SebeP niteliğindeki olay sonuç niteliğindeki olaydan önce gerçekleşir.

Bir eylem, oluş ya da durumu gayesini belirterek ortaya koyan cümlelerde gâye-sonuç ilişkisi söz konusudur. Gâye-sonuç ilişkisi, neden-sonuç ilişkisiyle karıştırılmamalıdır. SebeP ile gâye aynı şey değildir. SebeP, gerçekleşmiş bir durumdur ve sonuçtan önce vardır. Oysa gâye, sonuçtan sonra gerçekleşir. Ayrıca, gâyeyi kişi kendisi

⁴⁴¹ Kaçar, s. 179.

⁴⁴² Günday, s. 22.

⁴⁴³ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, s. 88.

belirlerken, sebep gerçekleşmiş bir durum olduğundan kişinin iradesinden tümüyle bağımsızdır.

“Sebeb-sonuç ilişkileri, metnin mantık sistemini oluşturur. Anlatımın belli bir mantık temeline oturtulması, anlatımın okuyucu üzerindeki etkisini de belirler. Metnin iç ve dış mantığı, sebep-sonuç ilişkilerinin sağlamlığına bağlıdır.

Havalar soğudu, akşamları üşüyoruz artık.

Eve yakacak almanın vakti, geldi geçiyor.

Bu metinde ilk cümledeki durum değişikliği, ikinci cümledeki hedefin belirlenmesine sebep olmuştur. Okuyucu öykülemde her değişikliğin sebebe bağlanmasıyla metne bağlanmakta ve daha etkili bir anlatım sağlanmaktadır.”⁴⁴⁴

“Bir şeyi sebebiyle bilmek insanın tabiatındandır. Bir şey hakkında hüküm verirken, hükmün sebebini açıklamak, konunun daha kolay anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir eylemdir.”⁴⁴⁵

Osmanlı dönemi gramer kitaplarında sebep-sonuç ilişkisi kuran edatlar, *edât-ı ta‘lîl* diye adlandırılmıştır. *Edât-ı ta‘lîl* adlandırması, hem sebep hem gâye bildiren edatlar için ortak kullanılmıştır.⁴⁴⁶ Aşağıdaki cümlelerde kullanılan edatların vücûhu (ortak yön) ta‘lîl olmasına rağmen aralarında nüans (furûk) vardır:

1. *حَضَرَ إِلَى مِصْرَ لِيَدْرُسَ الْعَرَبِيَّةَ. (O) Mısır’a Arapça öğrenmek için geldi.*

2. *حَضَرَ إِلَى مِصْرَ كَيْ يَدْرُسَ الْعَرَبِيَّةَ. (O) Mısır’a Arapça öğrenme sebebiyle geldi.*

3. *حَضَرَ إِلَى مِصْرَ حَتَّى يَدْرُسَ الْعَرَبِيَّةَ. (O) Mısır’a Arapça öğrenmek amacıyla geldi.*

4. *حَضَرَ إِلَى مِصْرَ لِكَيْ يَدْرُسَ الْعَرَبِيَّةَ. (O) Mısır’a Arapça öğrenme sebebiyle geldi.*

⁴⁴⁴ Karpuz, Ömer – Ahmet Akçataş, “Metinde Anlam Bağları Üzerine”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, Erzurum 2001, s. 43.

⁴⁴⁵ Çıkar, s. 56.

⁴⁴⁶ Isparta, s. 71.

5. حَضَرَ إِلَى مِصْرَ كَيْمَا يَدْرُسُ الْعَرَبِيَّةَ.. (O) Mısır'a Arapça öğrensin diye geldi.

Birinci cümledeki ل edatı eylemin gerekçesini, ikinci cümledeki كَيْ edatı sebebin zikredilmesini, üçüncü cümledeki حَتَّى edatı eylemin gâyesini, dördüncü ve beşinci cümledeki لِكَيْ ve كَيْمَا edatları sebebin tekidli zikredilmesini sağlamışlardır. حَتَّى ve كَيْ edatlarından önceki kısım sonrasının sebebiyken, ل edatından sonraki kısım kendisinden öncekinin illetidir.⁴⁴⁷

2.3.1. فِي (fi/...den dolayı)

فِي edatı sebep anlatmak için kullanılır.⁴⁴⁸ Örneğin لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَحَدْتُمْ عَذَابَ عَظِيمٍ Örneğin “Yaptıklarınızdan ötürü size büyük bir azap erişirdi”⁴⁴⁹ âyetinde ve عُدَّتْ امْرَأَةٌ فِي هَرَّةٍ حَبَسْتَهَا “Bir kadın alıkoyduğu bir kediden dolayı azabı hak etti”⁴⁵⁰ hadisinde bu anlamda kullanılmıştır.

فِي Bir hata gerekçesiyle bana düşmanlık mı ediyorsun? Bu cümlede فِي kullanılarak düşmanlığın gerekçesinin hata olduğu belirtilmiştir.

فِي Mustafa ticaret için gitti cümlesinde فِي edatı كَيْ anlamında sebep ilişkisini ifade etmektedir.

2.3.2. فَ (fe/bu nedenle, bu yüzden)⁴⁵¹

Sebeb-sonuç ilişkisi kurar.⁴⁵² Tertip ve takip (aralıksız sıralama) sebep-sonuç ilişkisinin kurulabilmesi için zorunlu olarak bulunur.⁴⁵³

Örnek:

⁴⁴⁷ Bkz. el-Hamed, s. 141.

⁴⁴⁸ er-Rummânî, s. 79; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 250; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 514.

⁴⁴⁹ Enfâl, 8/68.

⁴⁵⁰ Buhârî, *Enbîya*, 52.

⁴⁵¹ فَ edatından önceki kısım sonrasının sebebi ise buna فَاءُ السَّبَبِيَّةِ, sonrası öncesinin sebebi ise buna فَاءُ التَّغْلِيظِيَّةِ denir. Bkz. Zihni Efendi, Mehmed, *el-Muktedab fi Kavâ'idi'n-Nahv*, Marifet Yay., İstanbul 2000, s. 334-335. ضَرَبَهُ فَبِكَيْ Onu dövdü bu nedenle ağladı (fâu's-sebebiyye), أخرج منها فَأَنْتَ رَجِيمٌ Oradan çık, çünkü sen kovuldun (fâu't-ta'liliyye).

⁴⁵² el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 66; el-Hamed, s. 217.

⁴⁵³ el-Cüveynî, I, 184.

إِنْ تَأْتِنِي فَأَنَا أَكْرَمُكَ Eğer bana gelirsen sana ikram ederim.

اجْتَهَدَ كَرَمٌ دَرَسَهُ فَنَجَحَ Kerem dersini çalıştığı için başarılı oldu.

فَ edatı, bir olayı ve onun sonuçlarını gösteren nedensel ilişkiye sahip iki ibareyi birbirine bağlar. Bu durumda *bu yüzden, bu nedenle, onun için, çünkü* şeklinde Türkçeye çevrilir. Mesela;

مَرِضَ الْأُسْتَاذُ فَأُلْعِيَتِ الْمَحَاضِرَةُ Profesör hastalandı, **bu yüzden** konferans iptal edildi. Aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan eylemleri birbirine bağlayarak⁴⁵⁴ sonucun gerekçesini bildirmiştir.

لَقَدْ حَزِنَ كَثِيرًا عَلَى مَوْتِ صَدِيقِهِ فَقَدْ كَانَ يُحِبُّهُ جِدًّا Arkadaşının ölümüne gerçekten üzüldü. **Çünkü** onu çok seviyordu.

فَ edatı metin içerisinde sonuç odaklı bir anlamsal ilişki tesis etmektedir. İkinci cümle, ilk cümlenin beklenen doğal bir sonucu olduğunda aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere peşpeşe gelen iki cümleyi birbirine bağlar.⁴⁵⁵

لَقَدْ أُخْتِلسَ أَمْوَالًا مِنَ الشَّرِكَةِ. Şirketten para çalındı.

فَبَصَّتِ الشَّرْطَةُ عَلَى اللَّصِّ. Polis hırsızı yakaladı.

Metne baktığımızda ikinci cümlenin, ilkinin beklenen doğal bir sonucu olduğunu görmekteyiz. Herhangi iki cümle arasında bu şekilde bir ilişki varsa bu durumda sonuç ilişkisini ifade eden bir edatın kullanılması uygun olur. Edatın öncesi sonrasının sebebiyse ya da sonrası öncesinin neticesi ise şu şekilde bir bağlantı yapılır:⁴⁵⁶

لَقَدْ أُخْتِلسَ أَمْوَالًا مِنَ الشَّرِكَةِ فَفَبَصَّتِ الشَّرْطَةُ عَلَى اللَّصِّ.

Şirketten para çalındı, **bunun üzerine** polis hırsızı yakaladı.

⁴⁵⁴ Günday, s. 19.

⁴⁵⁵ Ukkâşe, s. 383.

⁴⁵⁶ Ukkâşe, s. 383.

2.3.3. ب (bi/sebebiyle)

Ta‘lîl (sebeup-sonuç) ilişkisi kurar.⁴⁵⁷ ب edatı, fiilin yapılma sebebini açıklayan ögenin başına gelir.⁴⁵⁸

rnek:

عَاقَبْتُهُ بِجَرِيمَتِهِ *Suçu sebebiyle onu cezalandırdım.*

أَيَقْظَ الْمُدِيرُ الْمُوظَّفَ بِحَطَاءِ اِتِّكَبَهُ *Müdür memuru işlediği bir hatadan dolayı uyardı.*

Yukarıdaki cümlelerde ب edatı fiilin yapılma sebebini açıklayan ögenin başına gelerek sebeup-sonuç ilişkisi kurmuştur.

2.3.4. ل (li/...in, ...için)

Bir iş veya eylemin amacını ifade etmek için kullanılır.⁴⁵⁹ ل edatından sonraki unsur öncekinin meydana geliş sebebi olur.⁴⁶⁰ rneğin وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ “Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler **diye** yarattım”⁴⁶¹ âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Kâdı Abdulcebbâr’ın (ö. 415/1025) yorumuna göre bu âyet, “Allah’ın kullarından sadece ibadet ve taat istediğine delâlet etmektedir. nk buradaki (لِيَعْبُدُونِ) lafzındaki lâm maksat/gâye lâmidir. Dilciler bunu *key lâmi* diye isimlendirir. Nitekim dilciler, *Bağdat’a ilim öğrenmek için gittim* sözü ile *ilim öğrenmek maksadıyla gittim* sözü arasında fark görmezler.”⁴⁶²

جِئْتُكَ لِشَرَفِكَ “Sana, Őerefli olduğun **için** geldim” vb. cümlelerde ise eylemin sebebini anlatarak, konuya açıklık getirir, cümle ya da cümlecikleri birbirine bağlar.

⁴⁵⁷ er-Rummânî, s. 6; el-Mâlekî, s. 222; el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 39; ed-Dakr, s. 116; el-Hamed, s. 108; Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya 1981, s. 53.

⁴⁵⁸ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 39.

⁴⁵⁹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, III, 155.

⁴⁶⁰ el-Hamed, s. 260.

⁴⁶¹ Zâriyât, 51/56.

⁴⁶² ztrk, s. 66.

2.3.5. عَلِيّ (‘alâ/diye)

Ta‘lîl ilişkisi kurar.⁴⁶³

وَلْيُكْرِمُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَانَا “Bütün bunlar size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.”⁴⁶⁴ âyetinin lafzî takdiri لِهَدَايَتِهِ إِيَّاكُمْ şeklindedir.⁴⁶⁵

أَنْتَ جَوَادٌ عَلِيّ فَصَدُّكَ عَلَيَّ *Cömertsin diye sana geldim.*

2.3.6. كَيْ (key/için, diye)

Ta‘lîl ilişkisi kurar.⁴⁶⁶ Kendinden önceki kısım, sonrakinin sebebidir.⁴⁶⁷

جِئْتُكَ كَيْ تُكْرِمَنِي *Bana ikram etmen için sana geldim.*

أَعْرَضْتُ عَنْهَا وَقَدْ فَهِمْتُ لِكَيْ تَحْسَبَ أَبِي لِقَوْلِهَا نَاسٍ

Sevgilinin sözünü anladığım halde, unuttuğumu sansın diye ondan yüz çevirdim.

2.3.7. إِنَّ (inne/çünkü)

Ta‘lîl ilişkisi kurar.⁴⁶⁸ Bu edat ta‘lîl ilişkisi kurduğunda tekid anlamını kaybetmez.

إِحْدَرِ الْكَسَلَ إِنَّهُ عَلَّةُ الْفَقْرِ *Tembellikten sakın, çünkü o fakirliğin sebebidir.*

⁴⁶³ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 477; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 376.

⁴⁶⁴ Bakara, 2/185.

⁴⁶⁵ علی edatının ل edatının eşanlamlısı (müradif) olduğunun ifade edilmesi bu iki edatın bütün açılardan eşdeğerli lafızlar olarak görülebileceği anlamına gelmez. Çünkü her bir lafzın kendine has, kendini diğerlerinden ayıran özellikleri vardır. Bir kavram bazı açılardan bazı kavramlarla örtüşebilir ve de birbirlerinin yerlerine kullanılabilir. Ancak bu, bir lafzın diğer lafızla tamamen aynı, özdeş olduğunu göstermez. (Şimşek, *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*, s. 339.) Çünkü dilde eşanlamlı iki kelimenin bir arada var olamayacağı görüşü modern dilbilimde genel kabul görmüş gibidir. Bu durumu Doğan Aksan şu şekilde ifade etmektedir: “Dilbilimde genellikle benimsenen bir yargı, hiçbir dilde, başlangıçta, bir kavramı yansıtmak için birden çok göstergenin kullanılmayacağı biçimindedir. Bir başka deyişle, aynı dilde iki ayrı gösterge, bütünüyle aynı anlama gelemmez.” (Aksan, *Anlambilim*, s. 78.) “Birbirine eş ya da çok yakın anlamlı sözcükler arasında bir yaşam kavgası olur; bunun sonucunda bunlardan biri dilden silinir. Örneğin *üretim*, *istihsal*'i, *üretici*, *müstahsil*'i, *tüketici* *müستهلك*'i unutturmuştur.” Bkz. Aksan, *Anlambilim*, s. 80.

⁴⁶⁶ ed-Dakr, s. 363; Ubâbene, s. 256.

⁴⁶⁷ ed-Dakr, s. 363.

⁴⁶⁸ er-Rummânî, s. 132.

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ *“Onlara dua et! Çünkü senin duan onlar için bir güvendir.”*⁴⁶⁹

لَا تَكْذِبْ! إِنَّ الْكَاذِبَ مُخْتَفَرٌ *Yalan söyleme! Çünkü yalancı rezil ve aşağılık birisidir.*

2.3.8. حَتَّى (hattâ/diye, bu yüzden)

Ta‘lil ilişkisi kurar.⁴⁷⁰ وَأَتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ *“(Resûlim!) Sen, sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret.”*⁴⁷¹ Bazı meallerde bu âyet, tercümesini verdiğimiz gibi حَتَّى edatına gâye anlamı verilerek Türkçe’ye aktarılmaktadır. Allah’ın iradesini sınırlandırmama gerekçesiyle gâye anlamının tercih edildiği gözükmektedir. Ancak حَتَّى’nin öncesi ile sonrası arasında sebep ve müsebbep ilişkisi bulunduğu ve buradaki müsebbebin tek bir sebebi olmadığından ta‘lil durumunda “Allah’ın hüküm verme iradesinin” sınırlandırılmış olacağı şeklinde bir durumun mevcut olduğu kanaatinde değiliz.⁴⁷² Bu durumda âyetin anlamı şöyle olmaktadır: “Sana vahyolunana uy ve sabret ki Allah hükmünü versin.”

حَتَّى edatı, “süreğen içerikli olmayan bir fiilden sonra kullanıldığında كَيْ “için/diye” anlamını ifade eder, yani gerekçe bildirir. أَسَلَمْتُ حَتَّىٰ أُدْخَلَ الْجَنَّةَ *“Cennete gireyim diye müslüman oldum”* cümlesinde bu anlamda kullanılmıştır. Çünkü “müslüman olmak” fiili anlık bir fiil olup, gerçekleşmesi bir süreci gerektirmez. Sınır anlamını ifade ettiği çoğu kullanımda belirlenen sınır, aynı zamanda fiilin amacını da içerir. Örneğin وَلَا يَزَالُونَ يُفَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرْدُوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ *“Sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam edecekler”*⁴⁷³ âyetinde, savaşanların amacının müslümanları dinlerinden döndürmek olduğu açıktır.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Tevbe, 9/103.

⁴⁷⁰ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 554; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, II, 260; ed-Dakr, s. 224; el-Hamed, s. 141.

⁴⁷¹ Yunus, 10/109.

⁴⁷² Çağmar, M. Edip, “Cer Harfî Olan Hattâ Hakkındaki Görüşlere ve Türkçe Kur’ân Meallerindeki Tercümelerine Bir Bakış”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, Ankara 2004, s. 199.

⁴⁷³ Bakara, 2/217.

⁴⁷⁴ Güman, s. 151.

hem bu konudaki farklı fikirleri hem de kendi tercihini ifade etmiştir. Zaten karine bulunduğunda onun gösterdiği doğrultuda hareket etmek gerekir.

Sınırlama ilişkisi kuran edatlar karine bulunmadığında sınırın sınırlananı kapsadığını veya kapsamadığını bildirirler mi? Bu soruya “Karine yokluğunda sınır (gaye/hudûd) ile sınırlanan (mugayya/mahdûd) aynı cinsten ise dâhildir, farklı cinsten ise dâhil değildir.”⁴⁸² genel hükmü cevap teşkil eder.

Örnek:

مَشَيْتُ أَنَا وَصَدِيقِي إِلَى الْكَلْبَةِ *Ben ve arkadaşım fakülteye kadar yürüdüük* cümlesinde yürüme fakülteye kadar yapılmıştır. Çünkü yol ve fakülte iki ayrı cinstir. Cinsler farklı olduğundan fakülte, sınırlanana dâhil edilemez.

أَكَلَ الطِّفْلُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا *Çocuk balığı başına kadar yedi.* Balığın başı ve gövdesi bir bütün olup aynı cinstir. Bu nedenle çocuk balığın tamamını yemiştir.

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ *“Sonra orucu geceye kadar tamamlayın”*⁴⁸³ âyetinde sınır hükmün kapsamına girmez. Aksi durumda orucun gece de devam etmesi gerekir.

Arapçada sınırı yani gâyeyi ifade etmek için pek çok yol vardır. Ancak biz, çalışmamızda metin içerisinde sınırlama ilişkisi kuran *أَوْ، مُنْذُ، مُنْ، حَتَّى، إِلَى، مِنْ* edatları üzerinde duracağız.

2.4.1. مِنْ (min/...den)

Sınırlama ilişkisi kurar. Bu edatın temel anlamı *ibtidâu’l-gâye*dir.⁴⁸⁴ Yani bir eylemin başlangıç yerini ve zamanını bildirir.⁴⁸⁵ el-Müberred, İbnu’s-Serrâc, el-Ahfeş ve es-Süheylî gibi dilciler *مِنْ*’in *ibtidâu’l-gâye* için olduğunu belirtmişlerdir. *Teb’îz* ve *beyan* gibi diğer

⁴⁸² el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 385; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, I, 490; el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 320.

⁴⁸³ Bakara, 2/187.

⁴⁸⁴ er-Rummânî, s. 84; el-Mâlekî, s. 388; el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 308; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, IV, 136.

⁴⁸⁵ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 308; el-İsnevî, Cemâleddin Abdurrahim, *Nihâyetu’s-Sûl Şerhu Minhâci’l-Vusûl*, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, s. 143; es-Sübkî, I, 350.

anlamlar ise bu anlama tabidir.⁴⁸⁶ Kısacası مِنْ edatı *ibtidâu'l-gâye* anlamını hiçbir zaman yitirmez. Teb'îz, beyan ve ta'lîl gibi anlamları ise karineler yardımıyla bilinir.

Mesela;

“Mescidi Haram'dan Mescidi Aksa'ya...”⁴⁸⁷ âyetinde mekân yönünden “Tâ ilk günde temeli takva üzerine tesis edilen mescid, senin için kıyama daha layıktır”⁴⁸⁸ âyetinde de zaman yönünden başlangıç söz konusudur.⁴⁸⁹ İş veya olayın başlangıç yeri *Mescidi Haram*, zamanı ise *ilk gündür*.

Şehirden çıktım. Bu örnekte مِنْ edatı çıkışın şehirden başladığını ifade etmektedir. Aynı zamanda çıkma eylemi için koyduğu sınır da şehirdir.

Sabahtan akşama kadar bekledim. Bu cümlede مِنْ beklemenin sabahtan başladığını göstermektedir.

2.4.2. إِلَى (ilâ/...e kadar)

Bir iş veya olayın sona erdiği zamanı veya yeri ifade eder.⁴⁹⁰ إِلَى edatının temel anlamı *intihâu'l-gayedir*.⁴⁹¹ Genellikle مِنْ edatının mukabili olarak kullanılır.⁴⁹²

Örneğin إِلَى edatı;

Fakülte'ye kadar yürüdüm cümlesinde yüklem yer sınırını; Şafak vaktine kadar yürüdüm cümlesinde ise zaman sınırını anlatır.

Şehre gittim cümlesinde إِلَى edatı, gitme eyleminin şehirde bittiğini gösterir. Böylelikle işin nihai yani son sınırını (*intihâu'l-gâye*) ifade etmiştir.

⁴⁸⁶ er-Rummânî, s. 87, 90; el-Mâlekî, s. 388, 389; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 315; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 139, 140.

⁴⁸⁷ İsrâ, 17/1.

⁴⁸⁸ Tevbe, 9/108.

⁴⁸⁹ es-Sübkî, I, 350.

⁴⁹⁰ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 320.

⁴⁹¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 385; ed-Dakr; s. 81; el-Hamed, s. 58.

⁴⁹² el-Buhârî, II, 177.

عَمِلْتُ إِلَى الْمَسَاءِ *Akşama kadar çalıştım.*

لَا يُمَكِّنُ لِعَلَّاقَاتِ الْعَدَاءِ أَوْ الصَّدَاقَةِ أَنْ تَسْتَمِرَّ إِلَى الْأَبَدِ *Düşmanlık ya da dostluk ilişkilerinin sonsuza kadar sürmesi mümkün değildir* cümlelerinde ise eylemin son sınırının zamanı belirtilmiştir.

2.4.3. حَتَّى (hattâ/...e kadar)

Bu edat Türkçede “...e kadar” anlamına gelir⁴⁹³ ve إِلَى edatı gibi yüklem son sınırını ifade eder.⁴⁹⁴ حَتَّى edatı sınırlama ilişkisi kurduğunda harf-i cer olarak kullanılır.⁴⁹⁵ إِلَى edatından sonraki söz, ondan önceki hükme dâhil iken, حَتَّى’da durum böyle değildir. Kimi nahiv âlimlerine göre إِلَى ile حَتَّى arasında fark bulunmazken, kimilerine göre de durum aksinedir. أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا *Balığı başına kadar yedim* cümlesinde nahiv bilginlerine göre balığın başının yenmediği anlaşılır.⁴⁹⁶

حَتَّى ve إِلَى edatları kullanıldıkları cümlede hükmün kendilerinden sonraki mecrûrları kapsayıp kapsamadığı noktasında birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü إِلَى için bir karine olmadıkça cümledeki hükmün kendisinden sonraki mecrûru kapsamadığı belirtilmektedir. حَتَّى için ise kendisinden sonra normal bir isim geldiğinde, bir karine engel olmadıkça, mecrûrunun حَتَّى’den cümlenin hükmüne girdiği ifade edilmektedir.⁴⁹⁷

صُمْتُ الْأَيَّامَ حَتَّى يَوْمِ الْفِطْرِ *Ramazan bayramının ilk gününe kadar günlerce oruç tuttum* cümlesinde حَتَّى edatı sınırlama ilişkisi kurmuştur.⁴⁹⁸ Bu sınır nereye kadardır? Bu cümle özelinde konuşacak olursak sınırın yüklem kapsamına girmediği gayet açıktır. Çünkü bayramın ilk gününde oruç tutulmayacağı bir karinedir. حَتَّى edatı sınırlama ilişkisi kurduğunda sınırın hükme dâhil olup olmadığını gösteren bir karine varsa ona göre yorumlanır. Sınırın yüklem kapsamına girip girmeyeceği konusunda karine

⁴⁹³ Akdağ, s. 64.

⁴⁹⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 260; ed-Dakr, s. 225; Ubâbene, s. 248.

⁴⁹⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 542.

⁴⁹⁶ Yalar, s. 12-13.

⁴⁹⁷ Çağmar, “Cer Harfi Olan Hattâ”, s. 192.

⁴⁹⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 550.

bulunmadığında ise şu genel ilke geçerli olur: “Sonrasındaki öge, öncesindeki öge ile aynı cinstense girer; değilse girmez.”⁴⁹⁹

Örnek:

كَانَ شَعْرُهَا الْأَصْفَرَ مَقْصُوصًا حَتَّى رَقَبَتِهَا *Sarı saçları boynuna kadar kesilmişti* cümlesinde saçın boynu örtmediği, boyna kadar kesildiği anlaşılmaktadır.

حَتَّى edatı, cümle içinde atıf ilişkisi kurar. Bu edatın atıf değil de sınırlama işlevi görevinde kullanımı için şu şartların bulunması gerekir:

1) Sonraki öge, öncesindeki öge ile aynı cinsten olmalıdır.

2) Sonraki öge, azlık-çokluk gibi önceki ögeden farklı ve yüklem son sınırı olmalıdır.⁵⁰⁰

حَتَّى edatı, “olumsuz fiillerden ve yasak ifadelerinden sonra kullanıldığında, olumsuzluğun kalktığı ve yasağın sona erdiği sınırı ifade eder.”⁵⁰¹ Örneğin لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً *“Allah’ı ayan beyan görünceye kadar sana inanmayız.”*⁵⁰² âyetinde bu anlamdadır.

حَتَّى edatından sonra isim cümlesi, merfu muzari fiil veya mazi fiil geldiğinde fiilin yani yüklem son sınırını veya zaman sınırını ifade eder.⁵⁰³ Örneğin;

جَدَّةُ صَدِيقِي مَرِيضَةٌ حَتَّى إِنَّهُ لَا يَرْجُوهَا *Arkadaşımın ninesi o kadar hasta ki iyileşeceğini ummuyor* cümlesinde حَتَّى edatı ile hastalığın şiddeti ve ileri boyuta varmış olduğu anlatılmaktadır.

لَمْ يُفَصِّرْ أَيْمَنُ فِي وَاِجْبَاتِهِ نَحْوَ رَبِّهِ، حَتَّى التَّوَافِلِ *Eymen, nafile ibadetlere varıncaya kadar Rabbine karşı olan vazifelerinde kusur etmedi* cümlesinde Eymen’in yaratıcıya karşı olan

⁴⁹⁹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 545.

⁵⁰⁰ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 549-550.

⁵⁰¹ Güman, s. 150.

⁵⁰² Bakara, 2/55.

⁵⁰³ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 552.

sorumluluklarını aksatmadığı hatta zorunlu olmayan nafile ibadetleri dahi yerine getirdiği ifade edilmektedir.

أَلْقَى الصَّحِيفَةَ كَيْ يُخَفِّفَ رَحْلَهُ وَالرَّادَ حَتَّى نَعَلَهُ أَلْقَاهَا

Yükünü hafifletmek için (notlarını içeren) defteri atıverdi

*(Dahası) azığına, **hatta** ayakkabısını fırlatıverdi.*⁵⁰⁴

Bu beyitte حَتَّى edatı sınırlama ilişkisi kurmuştur. Buradaki sınır ağırlık yapabilecek her şeyin son sınırını ifadedir ki o da ayakkabıya varıncaya kadar pekçok şeyin atılmasıdır. Beyite baktığımızda şairin efendisinden kaçmakta olan kişiyi tasvir ettiğini görmekteyiz. “Kendisini ölümle tehdit eden efendisinin hışmına uğramamak için binek üzerinde ağırlık yapacak her türlü eşyayı atıp seri davranmak istediğini, hatta bu anlamda, ağırlık yapar diye ayakkabısını dahi atıp gittiğini ifade eder. Böyle bir haleti ruhiye içinde bulunan birinin bu halini yansıtmada حَتَّى edatı önemli bir işlev görmüştür.”⁵⁰⁵

2.4.4. أَوْ (ev/...e kadar)

Muzari fiil ile birlikte çokça kullanılan أَوْ edatı için atıf anlamlarından biri uygun düşmediğinde حَتَّى veya إِلَّا أَنْ anlamını ifade eder. Yani son sınır anlamı taşır. أَوْ edatının bu anlamda kullanımı, geleceğin olumsuzu olan haber cümlelerinde ve yeminlerde yaygındır. Mesela bir suç örgütü üyesine, بِأَسْمَاءِ شُرَكَاءِكَ فِي التَّنْظِيمِ Örgüt ortaklarının isimlerini itiraf edinceye **kadar** sana yapılan işkence durdurulmayacak denildiğinde أَوْ edatı, örgüt üyesi, ortaklarını itiraf edinceye kadar işkencenin süreceğini anlatır.⁵⁰⁶

2.4.5. مُنْ (muz/-den beri)

Sınırlama ilişkisi kurar. Bir işin başlangıç zamanını anlatır. Sîbeveyh مُنْ edatının günlerin ve zamanların başlangıcını anlattığını belirtir. مُنْ edatı sınırlama ilişkisi kuran مِنْ edatıyla birbirinin yerine kullanılamaz.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 547; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 365; ed-Dakr, s. 225.

⁵⁰⁵ Kaçar, s. 188.

⁵⁰⁶ Güman, s. 240.

⁵⁰⁷ Sîbeveyh, I, 421; Ubâbene, s. 249.

مَا زُرْتُهُ مُدَّ يَوْمِ الْجُمُعَةِ Cuma gününden beri onu ziyaret etmedim.

لَمْ يَنْزِلِ الْمَطَرُ مُدَّ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ Üç gündür yağmur yağmadı/üç gün oldu ki yağmur yağmadı.

مَا لَقَيْتُهُ مُدَّ يَوْمَيْنِ Benimle onun buluşması arasında iki gün var takdirindedir.⁵⁰⁸

2.4.6. مُنْدُ (munzu/-den beri)

Sınırlama ilişkisi kurar. مُدَّ edatı gibi bir işin başlangıç zamanını anlatır.⁵⁰⁹

مَا زُرْتُهُ مُنْدُ يَوْمِ السَّبْتِ Cumartesi gününden beri onu ziyaret etmedim.

مَا رَأَيْتُهُ مُدَّ يَوْمَيْنِ مَا زُرْتُهُ مُنْدُ شَهْرَيْنِ İki aydan beri onu ziyaret etmedim İki günden beri onu görmedim; cümlelerinde görmeme eylemi iki gün, ziyaret etmeme fiili de iki ay boyunca devam etmiştir.

يَهْدَفُ الْمُؤْتَمِرُ إِلَى جَمْعِ مُمَثَلِي النِّظَامِ السُّورِيِّ وَالْمُعَارِضَةِ حَوْلَ طَاوِلَةٍ وَاحِدَةٍ فِي مُحَاوَلَةٍ لِإِبْحَادِ حَلِّ سِيَاسِيٍّ لِلنِّزَاعِ السُّورِيِّ الْمُسْتَمِرِّ مُنْدُ نَحْوِ ثَلَاثَةِ أَعْوَامٍ.

Konferans, yaklaşık üç yıldan beridir sürmekte olan çatışmalara siyasi bir çözüm bulmak için Suriye rejim ve muhalefet temsilcilerini bir masa etrafında toplamayı hedefliyor cümlesinde eylemin başlama ve devam etmesi مُنْدُ edatıyla ifade edilmektedir.

وَجَبَّتِ الصَّلَاةُ مُنْدُ يَوْمِ الْبُلُوغِ Ergenlik çağından itibaren namaz farz oldu.

2.5. Ma'iyet (Birliktelik) İlişkisi

Ma'iyet; iki işin birlikte meydana gelmesi demektir. “Ma'iyet (birliktelik) ilişkisinde tâbî-metbû (tâbî olan-kendisine tâbî olunan) ilişkisi de söz konusu olduğundan, bağlanan unsurlar insan cinsinden olduğu takdirde, cümlede bildirilen işi aynı anda gerçekleştirdiklerine hükmedilir.”⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Çelen, s. 58.

⁵⁰⁹ Ubâbene, s. 250.

⁵¹⁰ Isparta, s. 162.

جَاءَ عَلِيٌّ مَعَ أَخِيهِ أَحْمَدَ *Ali, kardeşi Ahmet ile geldi.*

اِشْتَرَيْتُ الْفَرَسَ بِسَرْجِهِ *Atı eğeriyle beraber satın aldım.*

Atıf, bağladığı ögeleri ortak bir hükümde toplar. Ancak onların bu hükümde aynı zaman ve mekânda mı, ayrı zaman ve mekânlarda mı bir araya geldikleri karinesiz bir şekilde salt atıf edatlarına bakılarak bilinemez.⁵¹¹ Mesela;

ذَهَبَتْ فَاطِمَةُ وَسُعَادُ إِلَى الْمَكْتَبَةِ *Fatma ve Suat kütüphaneye gittiler* cümlesinde iki kişi و atıf edatıyla ortak bir hükümde toplanmıştır. Ancak herhangi bir karine olmaksızın bu ortak hükmün detayları bilinemez. Ma‘iyyet ilişkisi kuran edatlarda ise eşzamanlılık söz konusudur.

Ma‘iyyet ilişkisi, iştirak (karşılıklı işteşlik) bildiren fiillerde zorunlu olarak bulunur.

اِحْتَصَمَ زَيْدٌ وَعَمْرُو *Zeyd ile Amr kavga etti.*

2.5.1. وَاءُ الْمَعِيَّةِ (vâvu'l-ma‘iyye/birlikte)

Aynı zamanda gerçekleşen yargıları veya cümleleri (عَطْفُ الشَّيْءِ عَلَى مُصَاحِبِهِ) birbirine bağlar.⁵¹² و edatından önceki ile sonraki yargı birlikte gerçekleştiği için bu edata وَاءُ الْمَعِيَّةِ denmiştir.⁵¹³ İki ifade arasında zaman veya mekân yönüyle birliktelik anlamlı bir bağlantı kurar.⁵¹⁴

Örnek:

لَا تَأْكُلِ السَّمَكَ وَتَشْرَبِ اللَّبَنَ *Birlikte balık yeme ve süt içme!* cümlesinde و edatı, balık yeme ile süt içmenin birlikte yapılmaması gerektiğini ifade eder. Eğer و bu cümlede ma‘iyyet değil de atıf ilişkisi kurmuş olsaydı, cümle لَا تَأْكُلِ السَّمَكَ وَتَشْرَبِ اللَّبَنَ *Balık yeme, süt içme!* şeklinde birbirine bağlanan her iki yapının da yapılmamasını gerektirecekti.

⁵¹¹ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 224.

⁵¹² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 351.

⁵¹³ Doğan, s. 117.

⁵¹⁴ Doğan, s. 148.

لَا تَأْكُلِ السَّمَكَ وَتَشْرَبِ اللَّبَنَ “Balık yeme ile süt içmeyi birlikte yapma!” cümlesinde “balık yeme” eylemi ile “süt içme” eyleminin birleştirilerek yapılması yasaklanmıştır.⁵¹⁵ Fakat sütün, balık yenildikten belli bir süre sonra içilmesi mümkündür. و edatı tertip ifade etseydi cümlenin anlamı “Balığı yedikten sonra süt içme!” şeklinde olurdu.⁵¹⁶

2.5.2. فِي (fi/beraber)

Birliktelik ilişkisi kurar.⁵¹⁷ Birbirine bağladığı öğelerin aynı anda hükmün kapsamına girdiğini ifade eder.

جَاءَ الْقَائِدُ فِي جَيْشِهِ Komutan, ordusuyla **beraber** geldi.

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي “Kullarımla **beraber** gir.”⁵¹⁸

2.5.3. ب (bi/beraber, birlikte)

ب edatı, bir fiilin kiminle birlikte veya ne eşliğinde gerçekleştiğini ifade ettiğinde birliktelik ilişkisi kurar.⁵¹⁹ Bu kullanımda yerine مَعَ konduğunda anlamda bir bozulma olmaz.⁵²⁰ Örnek:

دَخَلْتُ الدَّارَ بِوَلَدِي Eve çocuğumla **beraber** girdim cümlesinde ب edatı ile birbirine bağlanan öğeler aynı anda *girdim* hükmünün kapsamındadır.

اِشْتَرَيْتُ الْفَرَسَ بِسَرْجِهِ Atı eğeriyle **beraber** satın aldım cümlesinde ب edatı birbirine bağlanan öğelerin *satın aldım* hükmünün kapsamına aynı anda girdiğini ifade eder.

2.5.4. عَلَى (‘alâ/birlikte)

Ma‘iyyet (birliktelik) ilişkisi kurar.⁵²¹

⁵¹⁵ el-Gazzâlî, s. 86; el-Cüveynî, I, 183.

⁵¹⁶ el-Cüveynî, I, 183.

⁵¹⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 250; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 514. Kûfe dil ekolü *musâhabet* terimini ma‘iyyet (birliktelik) anlamında kullanmaktadır. Bkz. Ubâbene, s. 242, 244.

⁵¹⁸ Fecr, 89/29.

⁵¹⁹ er-Rummânî, s. 7; el-Mâlekî, s. 222; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 39; ed-Dakr, s. 115; el-Hamed, s. 107; Akdağ, s. 53.

⁵²⁰ el-Mâlekî, s. 222; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 40.

⁵²¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 476.

Örnek:

عَفَرْتُ لَهُ ذَنْبُهُ عَلِيَّ جَوْرِهِ *Haksızlığıyla birlikte suçunu bağışladım.*

وَأَتَى الْمَالَ عَلِيَّ حُبِّهِ “Malı sevdiği halde/sevmekle beraber verdi.”⁵²² Yani مَعَ حُبِّهِ demektir.

2.6. Teşbih (Benzetme) İlişkisi

Teşbih, bir şeyin ortak bir özellik sebebiyle bütün yönlerden değil de bir ya da birkaç cihetle başka bir şeye benzetilmesidir. Eğer bütün yönleriyle benzetilecek olursa benzetilen o şeyin kendisi olur. Mesela حَدُّ كَالْوَرْدِ gül gibi yanak ifadesinde gülün yapraklarının kırmızılığı ve tazeliği kastedilmektedir. Bunun dışında ortasının sarılığı ya da kabuğunun yeşil olması benzetme yönlerinin dışındadır.⁵²³

Teşbihin tanımında zikredilen “iki şey” teşbihin tarafları olarak adlandırılır.⁵²⁴ Bu iki unsurdan biri müşebbeh (benzeyen), diğeri müşebbehun bih (kendisine benzetilen)dir. Bu iki unsurun ortak olduğu yönlere vech-i şebeh (benzeyiş yönü) denir. Bazı durumlarda benzetme, teşbih edatı kullanılarak yapılır. O halde tam bir benzetmede dört unsurun varlığı söz konusudur.⁵²⁵ Bütün belâgat kitapları bunların sayısında ve isimlerinde birleşir.

- 1) Müşebbeh/Benzeyen, benzetmeye konu olan nesne, varlık,
- 2) Müşebbehun bih/Kendisine benzetilen,
- 3) Vech-i şebeh/Benzetme yönü,
- 4) Teşbih edatı/Benzetme edatı.⁵²⁶

⁵²² Bakara, 2/177.

⁵²³ Atık, s. 255.

⁵²⁴ el-Hâşimî, s. 225; Atık, s. 259.

⁵²⁵ el-Hâşimî, s. 219; el-Cârim, I, 20.

⁵²⁶ el-Hâşimî, s. 219; Atık, s. 258; Bolelli, Nusreddin, *Belâgat Arap Edebiyatı*, İfav Yay., İstanbul 2006, s. 37; Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 108.

Bu dört ögeyi örnek bir cümle üzerinde şu şekilde gösterebiliriz:

كَأَنَّ الْقِطَارَ فِي السُّرْعَةِ سَهْمٌ خَرَجَ مِنْ قَوْسِهِ
m.bih v.şebeh müşebbeh teşbih ed.

Sanki tren yayından fırlayan ok gibi süratli.

2.6.1. كَ (ke/gibi)

Benzetme ilişkisi kurar.⁵²⁷ Aralarında ortak yön bulunan iki unsurdan, birini diğerine benzetmede kullanılır.

الْوَقْتُ كَالسَّيْفِ إِنْ لَمْ تَقْطَعْهُ قَطَعَكَ *Vakit kılıç gibidir, sen onu kesmezsen o seni keser.*

كَ edatı, kendisinden sonraki isme ait olan sıfatı öncesindeki isme isnat ederek iki isim arasında benzetme ilişkisi kurar.

عَلِيٌّ كَالْأَسَدِ *Ali aslan gibidir.*

تَبْدُو مَدِينَةَ أَنْقَرَةَ كَشُعْلَةَ مِنَ الْأَضْوَاءِ *Ankara şehri, bir ışık meşalesi gibi görünüyor.*

Bu edat, karine bulunduğu anda hazfedilebilir.⁵²⁸ *إِنْدَفَعَ الْجَيْشُ أَنْدِفَاعَ السَّيْلِ Ordu sel oldu (sel gibi) aktı.*

كَ edatı, iki şey/nesne arasında benzetme ilişkisi kurar. كَمَا edatı da bir cümlenin içeriğini diğerininkine benzetmek için kullanılır.⁵²⁹ Örneğin *إِجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ “Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bize bir tanrı belirle”*⁵³⁰ âyetinde bu anlamda kullanılmıştır.

⁵²⁷ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 39; er-Rummânî, s. 20; el-Mâlekî, s. 272; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 385; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 79, 84; ed-Dakr, s. 244; el-Hamed, s. 234; Akdağ, s. 97; Çelen, s. 321.

⁵²⁸ el-Hâşimî, s. 236.

⁵²⁹ Şeyh Radî, IV, 327.

⁵³⁰ A'râf, 7/138.

2.6.2. كَأَنَّ (keenne/sanki, gibi)

Teşbih ilişkisi kurar.⁵³¹ Bu edat teşbih anlamıyla birlikte tekid edilmek istendiğinde kullanılır. Çünkü كَأَنَّ müekked teşbih ifade eder.⁵³² ez-Zemahşerî كَأَنَّ'nin evvel emirde teşbih için⁵³³ kullanıldığını belirtmektedir. كَأَنَّ edatı كَ teşbih edatından daha güçlü bir benzetme ifade eder.⁵³⁴ Arap dilinde ve fıkıh usûlünde kullanılan küllî kaidelerden biri olan كَ ile كَأَنَّ edatı arasında bir anlam farkı olduğunu göstermektedir.

وَكَأَنَّ السَّبَبَ وَالتَّعْلِيلَ عِنْدَهُمْ وَاحِدٌ *Onlara göre sebep ve ta'lîl aynıdır.*⁵³⁶

Bir söz, tek bir parçadan oluşmaz. Bir şeye söz denilebilmesi için bir müsned (yüklem/haber) ve müsned ileyh (özne/fail) bulunması gerekir. Nitekim كَأَنَّ dediğimizde كَأَنَّ زَيْدًا الْأَسَدُ *Sanki Zeyd aslandır* örneğinde olduğu gibi bir benzetilen bir de kendisine benzetilen bulunması gerekir.⁵³⁷

كَأَنَّ زَيْدًا الْأَسَدُ *Sanki Zeyd aslandır* cümlelerinde kullanılan teşbih edatları arasında şöyle bir fark vardır: İlk cümlede Zeyd aslanın cesaret ve çeviklik gibi vasıflarına benzetilmiştir. İkinci cümlede ise Zeyd benzetmeye konu olan aslanın bütün vasıflarını taşıyormuş gibi adeta aslanın ta kendisi olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁸

2.6.3. كَأَنَّ (keen/gibi, sanki)

Benzetme ilişkisi kurar.⁵³⁹ كَأَنَّ edatının muhaffef halidir.⁵⁴⁰

⁵³¹ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, s. 117; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 398; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 570, 573; Atîk, s. 273; Çelen, s. 322.

⁵³² Râşid, s. 185.

⁵³³ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 398. كَأَنَّ الْجُنْدِيَّ أَسَدًا فِي الْمَعْرَكَةِ “*Asker, savaş meydanında sanki bir aslandır*” cümlesi aslında كَأَنَّ الْجُنْدِيَّ كَأَسَدًا فِي الْمَعْرَكَةِ biçimindedir.

⁵³⁴ Ubâbene, s. 234.

⁵³⁵ el-Fevzân, Abdullah b. Salih, *Delîlu's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Muslim, Bureyde 1999, II, 122.

⁵³⁶ es-Sübkî, I, 354.

⁵³⁷ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 7.

⁵³⁸ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 425.

⁵³⁹ er-Rummânî, s. 169.

⁵⁴⁰ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 32; er-Rummânî, s. 170; el-Mâlekî, s. 285; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 574.

كَأَنَّ عَلِيَّ أَسَدٌ *Ali sanki bir aslandır.*

وَإِذَا تُلِّيَ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلِيَ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا
okunduğu zaman sanki kulaklarında ağırlık var da işitmiyormuş **gibi** büyüklenerek sırt
çevirir.”⁵⁴¹

كَأَنَّ صَوْتَهُ قَصْفُ الرَّعْدِ فَؤُوزُ الْصَّارُوحِ قَوِيٌّ كَأَن قَصْفُ الرَّعْدِ
(Füzenin) sesi sanki gök gürlemesi gibidir.

2.7. Tekid (Pekiştirme/Kuvvetlendirme) İlişkisi

Tekid her dilde muhatabı etkileme ve onu ikna etmede çok önemli bir araçtır. Kelime olarak, *pekiştirme, kuvvetlendirme, teyit etme, sağlamlaştırma*⁵⁴² gibi anlamlara gelmektedir. Bir kelime veya cümlenin anlamını güçlü bir şekilde pekiştirmeye *tekid* denir.⁵⁴³ Tekid lafzî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Lafzî tekid kelime veya cümlenin aynen tekrar edilmesiyle olur. Manevî tekid ise عَامَّةً، عَيْنًا، كِلَا، نَفْسًا، كِلَا، جَمِيعًا، كُلًّا gibi özel tekid lafızları ile olur.⁵⁴⁴

Kelime veya cümlenin tekrarlanmasıyla “yeni bir anlamın kastedilmesini engelleyici bir karine varsa ikinci söz tekid sayılır. Örneğin صُمْ الْيَوْمَ صُمْ الْيَوْمَ “Bugün oruç tut, bugün oruç tut” sözünde tekid kastedildiği açıktır. Çünkü kişinin bir gün içinde iki oruç tutması düşünülemez. صَلِّ رَكْعَتَيْنِ صَلِّ رَكْعَتَيْنِ “İki rekat namaz kıl, iki rekat namaz kıl” sözünden de tekid kastedilmiştir. Çünkü ikinci رَكْعَتَيْنِ ifadesinin harf-i tarifile söylenmesi; iki rekât ile önceki iki rekâtın kastedildiğini gösterir. Yine bir kişi, hizmetçisine مَاءً أَسْقِنِي مَاءً “Bana su ver, bana su ver” dediğinde ikinci sözü tekid olarak yorumlanır. Çünkü halk bu tür emirleri genellikle

⁵⁴¹ Lokman, 31/7.

⁵⁴² İbn Manzûr, I, 169.

⁵⁴³ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 400.

⁵⁴⁴ Şeyh Radî, II, 363; es-Suyûtî, *Hem ‘u’l-Hevâmi*, III, 136.

tekrar eder.”⁵⁴⁵ Bir kelime veya cümleyi, en iyi kendisi gibi bir kelime veya cümle pekiştirir.⁵⁴⁶

Nahiv ve belâgat kitaplarında tanım ve kısımlarıyla detaylı bir şekilde ele alınan tekid anlamsal açıdan bazı işlevler görmektedir. Tekidin kelime, cümle veya metnin anlamına kattığı bazı işlevleri şunlardır:

- a) Tekid edilen (müekked) ismi pekiştirmek
- b) Mecâzî anlamı ortadan kaldırmak
- c) Sözdeki yanlış ve vehmini kaldırmak
- d) Adem-i şümûl (kapsama giren fertlerin tümünü kuşatmadığı) düşüncesini kaldırmak.⁵⁴⁷

Tekid konusunun psikolojik yönü irdelenmeye çalışıldığında şu sorular akla gelebilir: Tekidin işlevi nedir ve niçin bu üsluba başvurulmakta? Bir söz ya da hüküm tekidsiz anlatılamaz mı? şeklindeki soruları şöyle yanıtlayabiliriz: Muhatap bazen sözün veya yargının tekid edilmesi ihtiyaç ya da zaruretini hissedebilir. Bu durumda mütekellimin sözünü tekidlendirmesini bekler. Aynı durum mütekellim için de söz konusudur. O da sözün muhatap üzerindeki etki ve inandırıcılığını artırmak için tekide başvurur. Tekid üslubu insan psikolojisinin bir ihtiyacı olarak dilde yerini bulmuş önemli bir belagî olgudur. Çünkü kendisine haber verilen kimsenin durumu farklı olur. Muhatapın, verilen haberin içeriğiyle ilgili bir bilgisi olmayabilir ve verilen haberi kabul etmede tereddüt etmez veya inkâr etmez. Bundan dolayı haberin tekid edilmesine ihtiyaç duyulmaz ve haber ona tekid edatları olmaksızın verilir (ibtidâî haber). Muhatap hükmü kabullenmede tereddüt edip manasından

⁵⁴⁵ Güman, s. 161. “Tekrar edilen sözle yeni bir anlamın kastedildiğini gösteren karine bulunduğu söz tesis şeklinde yorumlanır. Örneğin tekrar edilen sözün, öncesine bir bağlaçla bağlanması yeni bir anlamın kastedildiğini gösteren bir karinedir. Çünkü tekid ile pekiştirdiği lafzın (müekked minhu) arasına atıf edatının girmesi alışıldık bir tarz değildir.” Bkz. Güman, s. 162.

⁵⁴⁶ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 227.

⁵⁴⁷ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hakki min 'İlmi'l-Uşûl*, thk. Ahmed 'Uzzu İnâye, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Dimeşk 1419/1999, I, 56.

şüphelenir ve doğru olduğundan emin olmak ister. Böyle bir durumda haberi bir tekid edatıyla takviye etmek güzel olur (talebî haber). Muhatap hükmü inkâr edip kabul etmiyorsa, inkârın derecesine göre, iki veya daha fazla edatla tekid edilmesi gerekir (inkârî haber).⁵⁴⁸

İnşâî cümleler hüküm ifade etmediğinden, tekid edatları ile muhatapları ikna etme çabası bulunmamaktadır. Haberî cümle çeşitleri muhatabın durumu açısından;

1. Zihninde bir bilginin olmaması,

الْحَيَاءُ زِينَةُ الْحَيَاةِ “Hayâ, hayatın süsüdür” (ibtidâî haber)

2. Bir bilgi hakkında tereddüt edip bu tereddüdünü gidermek için çaba göstermesi,

إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ “Muhakkak biz, size gönderilmiş elçileriz.”⁵⁴⁹ (talebî haber)

3. Bir bilgiyi asla kabul etmeyip onu reddedip, inkâr etmesi şeklinde üç kategoride ele alınmıştır.

إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ “Muhakkak biz, gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”⁵⁵⁰ (inkârî haber)

Tekid ile tekid edilen lafız birbirinden ayrılmaz.⁵⁵¹ Aynı şey sıfat için de söz konusudur. el-Cürcânî bu hususu şöyle ifade etmiştir: “Sıfat, nitelediği isme bağlanmak için özel bir bağa ihtiyaç duymaz, tekid de kendisini pekiştirdiği kelimeye bağlayacak bir bağa gerek duymaz... Nitekim sıfat, nitelediği isimden, tekid de pekiştirdiği isimden başka bir şey değildir. Örneğin زَيْدٌ الظَّرِيفُ *Zarîf Zeyd geldi*, جَاءَنِ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ *Topluluk tamamen geldi* denildiğinde الظَّرِيفُ ve كُلُّهُمْ kelimeleri Zeyd’den ve topluluktan başka bir şey değildir.”⁵⁵²

Tekid lafızları müekkedînin anlamını pekiştirir. Tekid anlamı direkt bu lafızlardan çıkmaz. “Nitekim جَاءَنِ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ *Bana bütün herkes geldi* sözünde كُلُّهُمْ ifadesi tekiddir. Çünkü ondan anlaşılan “hükümün bütün fertleri kapsadığı” anlamını, ilk bakışta الْقَوْمُ lafzı da

⁵⁴⁸ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 41; Durmuş, “İhbâr”, XXI, 528.

⁵⁴⁹ Yasin, 36/14.

⁵⁵⁰ Yasin, 36/16.

⁵⁵¹ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 405.

⁵⁵² el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 202.

vermektedir. الْقَوْمُ lafzında kapsayıcılık anlamı (ihtimalli de olsa) bulunmasaydı ve bu lafız, bu anlamı gerektirmiyor olsaydı كُلُّ lafzı tekid olmayacak ve kapsayıcılık anlamı doğrudan كُلُّ lafzından elde edilmiş olacaktı.”⁵⁵³

Tekid edatları söze bir kesinlik ve kuvvetlendirme anlamı katıp maksadın tam ve eksiksiz bildirilmesi, ifade edilen şeyin netleştirilmesi ve bu yolla iletişimin eksiksiz sağlanmasına yardımcı olurlar. Tekidin amacı da zaten lafzın genel kullanımından dolayı akla gelebilecek başka ihtimalleri ortadan kaldırmaktır.⁵⁵⁴

2.7.1. إِنَّ (inne/şüphesiz)

إِنَّ edatı tekid (pekiştirme) ilişkisi kurar.⁵⁵⁵ Türkçeye *şüphesiz, muhakkak* şeklinde tercüme edilir. Ancak bu şekildeki çeviri sadece Kur’ân meallerinde görülmekle beraber diğer metinlerin çevirisinde *şüphesiz, muhakkak* gibi karşılıkları belirtilmeksizin çevirilir. Ancak tekid edatının bulunduğu ibarenin güçlü bir şekilde pekiştirildiği okuyucu ya da dinleyici tarafından bilinmesi gerekir.

el-Cürçânî إِنَّ edatının kullanımıyla ilgili muhatabın içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurmıştır. O, bu edatın kullanılacağı ve kullanılmayacağı durumları şöyle ifade etmiştir: “إِنَّ edatını kullanma ihtiyacı ancak muhatabın, verilen haberle uyuşmayan bir düşünceye sahip olması; yani senin varlığını söylediğin şeyin yok olduğunu; yokluğunu söylediğin şeyin de var olduğunu düşünmesi halinde doğar. Bundan dolayı gerçekleşmesine pek ihtimal verilmeyen ve insanların alışageldikleri duruma aykırı olan bir durum bildirildiğinde cümle başına إِنَّ edatının gelmesi yerinde olur... Muhatabın, tersine hiçbir düşünceye sahip olmadığı bir bilgi verilecekse; yani muhatap, gerçekleştiğini söylediğin şeyin gerçekleşmediği ya da gerçekleşmediğini söylediğin şeyin gerçekleştiği yolunda herhangi bir kanaate sahip değilse cümle başına إِنَّ getirmen gerekmez.”⁵⁵⁶

⁵⁵³ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 204.

⁵⁵⁴ Ahmed, s. 337.

⁵⁵⁵ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 30; er-Rummânî, s. 128; el-Mâlekî, s. 198; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 393; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 227; el-Hamed, s. 82; Akdağ, s. 40.

⁵⁵⁶ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 282.

عَلَيْكَ بِالْيَأْسِ مِنَ النَّاسِ إِنَّ غِيَّ نَفْسِكَ فِي الْيَأْسِ.

Sen sen ol, insanlara umut bağlama; iyi bil ki gönlünün zenginliği umut bağlamamaktadır.

İnsanların genelini kendisini umut bağlamamaya yönlendirmemesi, tamahkârlıktan vazgeçmemesi ve kimsenin, umut bağlamamanın bir gönül zenginliği olduğu yolunda bir düşünceye sahip olmayışı gibi nedenlerden ötürü şair, *gönül zenginliğinin umut bağlamamada olduğunu* ⁵⁵⁷ *إِنَّ* tekid edatıyla vurgulamıştır.

Bu edatın cümleye girmesiyle anlamın dinleyici tarafından şüpheye mahal kalmayacak biçimde tekidlendiğini görmekteyiz.⁵⁵⁸

إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى “*Firavuna git, şüphesiz o azmıştır.*”⁵⁵⁹

Bir cümlenin başına *إِنَّ* edatının gelmesiyle gelmemesi bir değildir.⁵⁶⁰

فَعَنِّهَا وَهِيَ لَكَ الْفِدَاءُ إِنَّ غِنَاءَ الْإِبِلِ الْحُدَاءُ.

*Develere şarkı söyle, develer sana feda olsun. Muhakkak develerin şarkısı hudâdır.*⁵⁶¹

Yukarıdaki beyiti incelediğimizde *إِنَّ* edatının anlamsal olarak başında bulunduğu cümle ile öncesini bağlayıp iki sözü adeta tek kalıba döküyor. Şayet *إِنَّ* edatı kaldırılırsa ikinci cümlenin birinciden kopar ve anlam ilişkileri kaybolur.⁵⁶² Çünkü *إِنَّ* edatı, cümleyi öncesindeki cümleye bağlama işlevi görmektedir. Bu edat cümleden çıkarılırsa cümleler bir anlam ilişkisi içerisinde birbirine bağlanamaz.⁵⁶³

⁵⁵⁷ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 283.

⁵⁵⁸ Râşid, s. 184.

⁵⁵⁹ Tâhâ, 20/24.

⁵⁶⁰ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 315.

⁵⁶¹ Hudâ, develerin yürüyüşünü hızlandırmak için söylenen ritimli sözlerdir.

⁵⁶² el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 316.

⁵⁶³ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 319.

فَدُ تَحَرَّجَتْ سَعَادٌ فِي النَّائِوِيَّةِ قَبْلَ سَنَتَيْنِ *Suat iki yıl önce liseden mezun oldu.*

فَدُ قِيلَ مَا قِيلَ إِنْ صِدْقًا وَإِنْ كَذِبًا *Doğru da olsa yalan da olsa denen denmiştir.*

Bu cümleler فَدُ edatı kullanılmaksızın da ifade edilebilir. Bu durumda cümlenin anlamında bariz bir değişiklik olmamasına rağmen tekid anlamı eksik kalacaktır. فَدُ edatının zikredilmesiyle güçlü bir pekiştirme ortaya çıkmaktadır.

فَدُ edatı gerçekleşmesi umulan bir şeyin cevabında⁵⁷⁰ tekid ifade eder. Örneğin;

فَدُ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ “*Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir*”⁵⁷¹ âyetinde müminler, Allah katındaki durumlarının bilgisini merak edip beklemektedirler. Müminlerin kesin bir şekilde kurtuluşa ereceği فَدُ’ın tekid vurgusundan anlaşılmaktadır.

2.7.5. ثُمَّ (sümme/evet evet)

ثُمَّ edatı öncekinin aynısı olan iki cümle arasında yer alarak tekid ilişkisi kurar. Arapçada cümleler atıfsız olarak tekid edildikleri gibi şekli bir atıf ile de tekid edilebilirler. Bu durumda ise genellikle ثُمَّ edatı kullanılır.⁵⁷²

وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ *Cezâ gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? Evet evet cezâ gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?*⁵⁷³

أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ “*Oh olsun sana oh, oh olsun sana oh.*”⁵⁷⁴

Bu âyetlerde de görüldüğü gibi ثُمَّ edatı ikinci cümleyi birinci cümleye atıf için değil, birinci cümleyi tekid amacıyla kullanılan bir atıf edatı olarak yer almaktadır.⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ İbn Fâris, *es-Sâhibî*, s. 114.

⁵⁷¹ Müminûn, 23/1.

⁵⁷² Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 108.

⁵⁷³ İnfitâr, 82/17-18.

⁵⁷⁴ Kıyâme, 75/34-35.

⁵⁷⁵ el-İrbilî, s. 182; Hasen, III, 536.

2.8. Temenni İlişkisi

Temenni kelimesi “istemek, sevmek, bir şeyi takdir edip kendisinde bulunmasını arzulamak” anlamına gelir.⁵⁷⁶ Temenni, me‘ânî ilminde “meydana gelmesi imkânsız veya imkân dâhilinde olup umulmayan fakat arzu edilen bir şeyin talep edilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁷⁷

Temenni edilen şeyin imkân dâhilinde olup olmaması temennide bulunmak için bir şart değildir. Çünkü insan çoğunlukla imkânsızı sever ve onu ister.⁵⁷⁸ Mesela;

أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخِيرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

Ah! **Keşke** gençlik dönse de bir gün bana

*İhtiyarlığın neler yaptığını bir bir anlatsam ona.*⁵⁷⁹

Nitekim yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere temenni edilen şey, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durum olmasına rağmen temenniye konu olmuştur. Zaten temenni ifadeleri gerçekleşmesi mümkün olmayan durumlara ilişkin özlem ve isteği bildirir. Burada temenni ilişkisi لَيْتَ ile sağlanmıştır.

Me‘ânî ilminde temenni kavramı ve temenni edatlarından bahsedilirken terecci (dilek cümlesi) kavramına da değinilmektedir.⁵⁸⁰ Eğer gerçekleşmesi mümkün olan bir şey isteniyorsa bu daha çok لَعَلَّ veya عَسَى edatlarıyla karşılanır.⁵⁸¹ Bu durum terecci olarak ifade edilmektedir. Mesela **Belki** Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.⁵⁸² ayetinde ümit edilen şey imkânsız olmadığından لَعَلَّ edatı terecci ilişkisi kurar.

⁵⁷⁶ Mustafa, İbrahim, ve diğ., *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Mektebetü’ş-Şurûku’d-Devliyye, 4. Baskı, Kahire 1425/2004, s. 889.

⁵⁷⁷ el-Hâşimî, s. 87; el-Cârim, I, 207; Matlûb, II, 353; Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 51; Akdemir, s. 134.

⁵⁷⁸ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 151.

⁵⁷⁹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, III, 511.

⁵⁸⁰ Örneğin bkz. el-Hâşimî, s. 87.

⁵⁸¹ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 151-152; Matlûb, II, 123.

⁵⁸² Tahrîm, 65/1.

Tereccide talep edilenin imkân dâhilinde olması şart iken temennide böyle bir şart yoktur. Çünkü tereccide talep edilen şeyin meydana gelmesi genellikle mümkündür ve beklenti/umut söz konusudur. Temennide ise bu ya imkânsızdır yahut uzak ihtimaldir.⁵⁸³ Kısacası terecci gerçekleşmesi mümkün olan temenni ise gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyler için kullanılır.⁵⁸⁴ Temenni ve terecci arasındaki bu nüansa rağmen temenninin talep için de kullanıldığını görmekteyiz.

Arapçada temenni ilişkisini ifade eden temel edat كَيْتٌ'dir. Bununla beraber، هَلْ، لَوْ، لَعَلَّ، هَلْ، لَوْ، لَعَلَّ، هَلْ، لَوْ، لَعَلَّ gibi edatlar⁵⁸⁵ da mecâzen bu anlamı kazanarak temenni ifade edebilirler.⁵⁸⁶

2.8.1. كَيْتٌ (leyte/keşke)

Temenni ilişkisi kurar.⁵⁸⁷ كَيْتٌ edatı genelde gerçekleşmesi mümkün olmayan veya olması mümkün görülmeleyen şeylerin arzu edildiğini anlatmak için kullanılmaktadır.⁵⁸⁸

Örnek:

فَكَيْتِ اللَّيْلَ فِيهِ كَانَ شَهْرًا وَمَرَّ تَهَارُهُ مَرَّ السَّحَابِ

Keşke ondaki (ramazan ayındaki) gece, bir ay olsa, gündüzü de bulut gibi geçiverse!

Bu beyitte şair, ramazan gecesinin bir ay olmasını, gündüzün ise bulut gibi hızlıca geçip gitmesini istemektedir. Gecenin uzun gündüzün kısa olması şeklinde istenilen, arzu edilen her iki durum da gerçekleşmesi imkânsız olan şeylerdir.⁵⁸⁹ كَيْتٌ edatı metinde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir temenni ilişkisini ifade etmektedir.⁵⁹⁰

⁵⁸³ Matlûb, II, 123, 353.

⁵⁸⁴ es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1420/2000, s. 418.

⁵⁸⁵ es-Sekkâkî, s. 418; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 151; el-Hâşimî, s. 87-88; Matlûb, II, 354; el-Galâyînî, III, 267; Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 52; Akdemir, s. 136.

⁵⁸⁶ es-Sekkâkî, s. 418; el-Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafa Ramazan Sufiye, 1. Baskı, Trablus 1392/1983, s. 344; Akdemir, s. 135-136.

⁵⁸⁷ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 5; er-Rummânî, s. 157; el-Mâlekî, s. 366; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 491; Ubâbene, s. 235.

⁵⁸⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 511; el-Cârim, I, 207.

⁵⁸⁹ Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 51.

⁵⁹⁰ Ubâbene, s. 235.

هَلْ ve لَعَلَّ ile yapılan temennide, istenilen şey imkânsız olmasına rağmen büyük bir istekle gerçekleşmesi mümkün ve yakın gösterilmek istenir. فَهَٰنَ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا. “Şimdi bizim şefaathçılarımız var mı ki bize şefaate etsinler”⁵⁹¹ âyetinde şefaatin gerçekleşmesinin uzak olduğu bilinmesine rağmen كَيْتَ'nin yerine هَلْ edatı kullanılarak şefaate olan aşırı arzu ve istekten dolayı, gerçekleşmesi imkân dâhilindeymiş gibi gösterilmiştir.⁵⁹² Kıyamet günü inanmayanların dilinden aktarılan bu âyette, şefaate edecek kimse olmadığı açık ve net ise âyetin istifham anlamıyla tevil edilmesi imkânsızdır.⁵⁹³

يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ، أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ. **Belki onunla yollara, göklerin yollarına erişirim**⁵⁹⁴ âyetinde لَعَلَّ edatı كَيْتَ anlamında kullanılmıştır. Burada istenilen şey gerçekleşmesi mümkün olmayan göklerin yollarına ulaşmaktır.⁵⁹⁵

لَوْ ile temenni, istenen şeyin değerli ve önemli olduğuna işaret etmek ve onu bulunmayan şey olarak göstermek içindir.⁵⁹⁶

وَلَى الشَّبَابُ حَمِيدَةً أَيَّامُهُ لَوْ كَانَ ذَلِكَ يُشْتَرَى أَوْ يُرْجَعُ

Gençlik, günleri övülmeye değer bir şekilde geçti gitti.

Keşke gençlik satın alınabilse veya geri döndürülse.

Yukarıdaki beyitte şair, gençliği satın almayı veya onun geriye dönmesini istemektedir. Bu ise mümkün değildir. Burada, istenilen şeyin imkânsızlığı كَيْتَ yerine لَوْ edatı kullanılarak mübâlağalı bir şekilde ifade edilmiştir.⁵⁹⁷

⁵⁹¹ A'râf, 7/53.

⁵⁹² Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 51.

⁵⁹³ Kayapınar, Mustafa, “Belâgatta Temennî Üslûbu”, *CÜİFD*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011, s. 170.

⁵⁹⁴ Mümin, 40/36-37.

⁵⁹⁵ Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 52.

⁵⁹⁶ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 152.

⁵⁹⁷ Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 52.

2.8.2. هَلْ (hel/mı, mi)

Temenni ilişkisi kurar.⁵⁹⁸ Kendisini ziyaret etmesini hayal bile edemediği biri için: هَلْ تُحَدِّثُنِي؟ *Benimle mi konuşuyorsun!?* şeklinde tepki veren kimse sorusunu temenni ilişkisiyle ifade etmektedir.⁵⁹⁹

Bir kişi kendisine yardım edecek hiç kimsenin olmadığını bildiği halde هَلْ لِي مِنْ شَفِيعٍ *Bana yardım edecek kimse yok mu? (Keşke birisi bana yardım etse!)* derse, bu durumda هَلْ edatının istifham anlamına hamledilmesi mümkün değildir. Çünkü istifham, yardım edecek kimse “var mı yok mu?” hakkındaki bilgisizlik için kullanılır. هَلْ ile temenninin كَيْتٌ den farkı, –yokluğu kesin olmayan mümkün bir durumda– temenni edilen şeye daha fazla önem verilmesidir.⁶⁰⁰

2.8.3. لَوْ (lev/keşke, olsa bile)

Temenni ilişkisi kurar.⁶⁰¹ Gerçekleşmesi imkân dâhilinde olmayan bir temenni için kullanılan edattır.⁶⁰² Türkçede *keşke, olsa bile*⁶⁰³ anlamına gelir. لَوْ edatı temenni ilişkisini sağladığında biçimsel olarak cevabının başında فَ edatı yer alır.⁶⁰⁴

Örnek:

لَوْ يَأْتِينِي زَيْدٌ فَيُحَدِّثُنِي *Zeyd gelse de benimle konuşsa*

Sözünün dinlenilmesini isteyen fakat aynı zamanda bunun imkânsız olduğunu düşünen birisi savaşlarla ilgili şöyle umutsuz bir cümle kurabilir:

لَوْ يَسْتَجِيبُ لِي رُؤَسَاءُ الدُّوَلِ فَأُحْوَلُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ إِشْعَالِ الْحَرْبِ *Devlet başkanları beni dinleseler, savaşmalarına engel olurdum.* Bu cümlede durumun mümkün olmaması veya uzak ihtimal

⁵⁹⁸ es-Sekkâkî, s. 418; el-Cârim, I, 207.

⁵⁹⁹ Kayapınar, s. 170.

⁶⁰⁰ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 152.

⁶⁰¹ es-Sekkâkî, s. 418; el-Cârim, I, 207; ed-Dakr, s. 391.

⁶⁰² İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, III, 409.

⁶⁰³ Zihni Efendi, s. 359.

⁶⁰⁴ Mustafa, s. 844.

olması sebebiyle لَوْ edatı şart anlamından çıkarak temenni ilişkisi kurmuştur.⁶⁰⁵ Ayrıca لَوْ ile temennide, talep edilen şeyin önem ve yüceliğini hissettirme vardır.⁶⁰⁶

2.8.4. لَعَلَّ (le‘alle/belki)

Temenni ilişkisi kurar.⁶⁰⁷ لَعَلِّي أَخْبُجُ فَأُزَوِّجُكَ **Belki** haccederim de seni ziyaret ederim cümlesinde söz konusu eylemin gerçekleşmesi uzak ihtimal olduğundan temenni anlamına dönüşmüştür.⁶⁰⁸ Bu durumda لَعَلَّ edatı terecci anlamına göre şöyle ifade edilir: *Keşke haccetsem de seni ziyaret etsem.*

2.8.5. لَوْلَا – هَلَّا – أَلَّا – لَوْلَمَا (hellâ – ellâ – levlâ – levmâ/...seydin ya)

Geçmişe duyulan pişmanlık aynı zamanda temenniyi de barındırır.⁶⁰⁹

هَلَّا أَكْرَمْتَ زَيْدًا Zeyd'e ikram etseydin ya!

أَلَّا أَكْرَمْتَ زَيْدًا Zeyd'e ikram etseydin ya!

لَوْلَا أَكْرَمْتَ زَيْدًا Zeyd'e ikram etseydin ya!

لَوْلَمَا أَكْرَمْتَ زَيْدًا Zeyd'e ikram etseydin ya!

Teşvik ve pişmanlık ilişkisini ifade eden لَوْلَمَا، لَوْلَا، هَلَّا، أَلَّا edatları, zikredilen cümlelerin tamamında ikramın yerine getirilmemiş olmasına duyulan pişmanlıktan dolayı *Keşke ona ikram etseydin* anlamında kullanılmaktadır.⁶¹⁰

2.8.6. قَدْ (kad/belki, -ebilir)

Bu edat, çoğunlukla beklenen bir haberin cevabında kullanılır. Örneğin قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ dendiğinde, zaten cemaat namazı beklemektedir.⁶¹¹ قَدْ edatı fiillere mahsus olup, ismin başında bulunmaz. Örneğin, ölmesi beklenen bir hastanın, ölüm haberi قَدْ مَاتَ O öldü diye

⁶⁰⁵ Kayapınar, s. 170.

⁶⁰⁶ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 152.

⁶⁰⁷ el-Cârim, I, 207.

⁶⁰⁸ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 153.

⁶⁰⁹ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 152.

⁶¹⁰ es-Sekkâkî, s. 418; el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 152.

⁶¹¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 531-532; Zihni Efendi, s. 339.

bildirilir. Ölümü beklenmeyen bir kimsenin ölüm haberinde ise, yalnız مات *Öldü* denir.⁶¹² Ancak bazı dilciler, geçmiş zamanda tevakku/beklenti olamayacağını çünkü tevakku'un bir şeyin meydana gelmesini beklemek olduğunu, mazide ise eylemin zaten gerçekleştiğini ifade etmektedirler.⁶¹³

Bu edatın geniş zamanda tevakku'u ifade etmesi, *bazen, ...ebilir, belki, olur ki*⁶¹⁴ anlamında açık bir şekilde görülür. Mesela, gelmesi beklenen kayıp birisi için, قَدْ يَفْدِمُ الْعَائِبُ *Kayıp bugün gelebilir* denir.⁶¹⁵

2.9. İstisna İlişkisi

İstisna, “belirli edatlar kullanılarak bir şeyi sözün dışına çıkarmak”⁶¹⁶ demektir.

Örnek:

رَكِبَ مُحَمَّدٌ كُلَّ وَسَائِلِ الثَّقَلِ إِلَّا قِطَارًا سَرِيعًا *Muhammet hızlı tren dışındaki bütün ulaşım araçlarına bindi cümlesinde كُلَّ/bütün* lafzıyla genel bir durum ifade edilmiş, daha sonra *إِلَّا/dışındaki* kaydıyla Muhammet genel ifadenin dışına çıkarılmıştır.

İstisnanın işlev ve amacı, istisna işleminden sonra geriye kalanı konuşmaktır (إِلَّا سِوَانَا) “Kendi şehrimden başka her *تَكَلَّمُ بِالْبَاقِي بَعْدَ الثَّنِيَا*.”⁶¹⁷ Buna göre *أَدْرُسُ الْجَامِعَةَ فِي كُلِّ مَكَانٍ إِلَّا مُحَافَظَتِي*

⁶¹² Çelen, s. 209.

⁶¹³ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, II, 532.

⁶¹⁴ Akdağ, s. 96.

⁶¹⁵ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, II, 531-532; Zihni Efendi, s. 339.

⁶¹⁶ Hasen, II, 316; el-Hamed, s. 54; el-Murâdî, *el-Cene 'd-Dânî*, s. 511; Matlûb, I, 105. Nahiv ve belâgat kitaplarında istisna, “sözün kapsamına giren bir şeyi, *إِلَّا* vb. lafızlarla dışarıda bırakmaktır” şeklinde tanımlanmaktadır. “Mütekellimîn usûlcüleri, bir tanım yaptıktan sonra bu tanıma bazı itirazlar yöneltirler. Bunun tek bir istisnası bile yok gibidir. Örneğin el-İsnevî'nin yukarıdaki tanıma yönelttiği itirazlardan biri tanımın *إِلَّا* lafzı kullanılarak yapılmış olmasıdır. el-İsnevî, “bir şey kendisi ile tanımlanamaz” diyerek buna itiraz eder. Kanaatimize göre meşhur “insan” tanımı da dâhil, hiçbir şeyi eksiksiz ve fazlasız tanımlamak mümkün değildir. Dolayısıyla tanımların bizce resm yani yaklaşıtrıcı tanım olması yeterlidir. Kaldı ki, bir tanım yapılırken karşıdakinin veya okuyucunun konuyla ilgili hiçbir şey bilmediği esastan hareket edilmesi de doğru değildir. Çünkü bu kısır döngüye götürür. Örneğin, Aristo insanı “düşünen canlı” diye tanımlar. Bu tanımın geçerli olabilmesi için tanımda kullanılan “canlı” ve “düşünen” sözcüklerinin, sonra o tanımda geçen sözcüklerin tanımlanmasına ihtiyaç duyulur ve bu böyle sürüp gider. Bu da kısır döngüye yol açar.” Bkz. Güman, s. 106. Hiçbir tanım kusursuz değildir ve her tanım yapıldığı tarihin şartlarını yansıtmak zorundadır. Çünkü “Tanımlar daima tarihseldir. Tanımlar, tanımladıkları obje veya kavramın mutlak ve sabit tanımları değil, kendilerini belirleyen kontekstlerin geçici ve devingen kavrayış formlarıdır. Tanımlar başka tanımların arka bahçesinde yeşeren, başka tanımların tanımlarıyla karşılıklı etkileşim içinde olan sosyal inşalardır.” Bkz. Demir, 55-56.

⁶¹⁷ ed-Debûsî, s. 151; el-Buhârî, III, 136.

yerde üniversiteyi okurum” diyen biri okumak istemediğini değil, kendi şehri dışında her yerde okuyabileceğini anlatmak istemektedir.

Olumlu bir cümleden istisna yapmak müstesnâyı olumsuz, olumsuz cümleden istisna yapmak ise müstesnâyı olumlu kılar.⁶¹⁸ *فَامَ الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا* Zeyd hariç topluluk ayağa kalktı cümlesinde Zeyd’in durumu dışında ayağa kalkma anlatılmaktadır. Çünkü Zeyd’in ayağa kalkması da kalkmaması da muhtemeldir.⁶¹⁹ Bu örnekte müstesnâ (Zeyd) olumlu bir cümlede kullanıldığı için olumsuz olmuştur. *مَا قَامَ الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا* Zeyd hariç topluluk ayağa kalkmadı cümlesinde müstesnâ (Zeyd) olumsuz bir cümlede kullanıldığından olumlu olmuştur.

“İstisna; sıfat, şart ve gâye gibi umum ifade eden sözleri tahsis etmek (özelleştirmek) için kullanılır. Onlardan farkı, umumdan çıkarılan kısmın cümlede muhafaza ediliyor olmasıdır.”⁶²⁰

Meseleyi şöyle bir misalle açıklayabiliriz:

- *السَّيِّدُ لَطِيفٌ* Latif Bey:
- هل تَزُورُ مُدُنَ تُرْكِيَا فِي الْعُطَّلَةِ؟ *Tatilde Türkiye'nin şehirlerini ziyaret edecek misin?*
- *السَّيِّدُ بَكْرٌ* Bekir Bey:
- *سَوْفَ أَرُورُ الْمُدُنَ الَّتِي تَقَعُ فِي شَرْقِ تُرْكِيَا.* *Evet, Türkiye'nin doğusunda bulunan şehirleri ziyaret edeceğim.*

Bu cevapta umum ifade eden *مُدُن* (şehirler) lafzı sıfat kullanılarak özelleştirilmiş, bu lafzın kapsamına giren diğer şehirler kapsamın dışına çıkarılmıştır. Ancak kapsam dışına çıkarılan fertler cümlede yer almaz.

– *مَا أَرُورُ مُدُنَ شَرْقِ تُرْكِيَا إِلَّا الْعَزِيزَ وَمَلَاطِيَا* *Elazığ ve Malatya'dan başka Türkiye'nin doğu şehirlerini gezmeyeceğim.*

⁶¹⁸ ed-Debûsî, s. 150; el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 374.

⁶¹⁹ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 374.

⁶²⁰ Isparta, s. 116.

Bu cevapta ise hem cevabın kapsamına giren Elazığ ve Malatya hem girmeyen öbür şehirler cümlede birlikte zikredilmiştir.

“İstisna, cümleden bağımsız değildir. Bundan dolayı ancak öncesine bağlanarak kabul edilir.”⁶²¹ Mesela *إِنْتَهَى الْأُسْبُوعُ كُلَّهُ إِلَّا يَوْمَ الْأَحَدِ* Pazar günü **hariç** bütün hafta bitti cümlesinde yedi gün (hafta) ikrar edildikten sonra pazar gününün inkâr edildiği değil, geriye kalan altı günün bittiği anlaşılır.

İstisnada müstesnâ, müstesnâ minhin hükmünün tersini alır. Örneğin *جَاءَنِي قَوْمٌ غَيْرُ زَيْدٍ* cümlesi bize Zeyd’in gelip gelmediği konusunda bir bilgi vermez. *جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا* cümlesinden ise Zeyd’in gelmediği anlaşılır.⁶²²

İstisna bütünden parçanın ayrı tutulması yoluyla gerçekleşir. Şayet bütünün tamamı istisna edilmek istense bu dil ve mantık kuralları açısından yanlış olur. Bu durumu eş-Şâfiî *el-Ümm* isimli eserinde şöyle açıklamıştır: “İstisna ancak, istisna edilen miktardan geriye az da olsa bir şey kalması durumunda caiz olur. İstisna edilen miktardan geriye hiçbir şey kalmazsa istisna caiz olmaz. Bu durumda istisna yapılması mümkün değildir.”⁶²³ Buna göre *أَنَا سَوْفَ أَسْبِخُ نِصْفَ سَاعَةٍ مَا عَدَا ثَلَاثِينَ دَقِيقَةً* “Otuz dakika **hariç** yarım saat yüzeceğim” cümlesi mantiken yanlıştır.

Arapçada kullanımı en yaygın olan istisna edatları *إِلَّا*, *غَيْرُ* ve *سِوَى* edatlarıdır. Bunun yanı sıra *عَدَا*, *حَاشَا*, *حَالَا*, vb. edatlar da metin içerisinde istisna ilişkisi kurmaktadır.

2.9.1. *إِلَّا* (illâ/hariç, dışında)

İstisna ilişkisi kurar.⁶²⁴ Bu edat, istisna edatlarının en başında yer alır. Nahivciler *إِلَّا* haricindeki istisna edatlarının *إِلَّا* anlamında olduğunu söylemektedirler.⁶²⁵ Bu edattan sonraki kısım cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkar.

⁶²¹ Güman, s. 105.

⁶²² Güman, s. 111-112.

⁶²³ eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. Baskı, 1403/1983, V, 201, VI, 242.

⁶²⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 510; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 453; el-Hamed, s. 54.

⁶²⁵ Ubâbene, s. 292-293.

Müstesna minh (istisna edilen) olumlu bir cümlede ise olumsuz, olumsuz bir cümleden sonra gelir ise olumlu bir şekilde gerçekleşir.⁶²⁶

سَارَ النَّاسُ إِلَّا زَيْدًا Zeyd **hariç** insanlar yürüdüler cümlesi yapı olarak olumlu olmasına rağmen Zeyd ‘yürüme’ eyleminde olumsuzlanmıştır.

مَا سَارَ إِخْوَتَكَ إِلَّا زَيْدٌ Zeyd **dışında** kardeşlerin yürümediler cümlesi yapı olarak olumsuz olmasına rağmen Zeyd kardeşler arasında ‘yürüme’ eylemini gerçekleştiren kişi olmuştur.

2.9.2. خَلَا (halâ/hariç, dışında)

İstisna ilişkisi kurar.⁶²⁷ Bu edattan sonraki kısım cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkar.

نَظَرْتُ إِلَى الْكُتُبِ خَلَا هَذَا الْكِتَابِ Bu kitap **hariç** kitaplara baktım.

2.9.3. حَاشَا (hâşâ/hariç, dışında)

İstisna ilişkisi kurar.⁶²⁸ Bu edattan sonraki kısım cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkar.

جَاءَنِي الْأَصْدِقَاءُ حَاشَا زَيْدٍ Zeyd **hariç** arkadaşlar yanıma geldiler.

2.9.4. عَدَا (‘adâ/hariç, dışında)

İstisna ilişkisi kurar.⁶²⁹ Bu edattan sonraki kısım cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkar.

زُرْتُ الضُّيُوفَ عَدَا حَسَنِ Hasan **hariç** misafirleri ziyaret ettim.

2.9.5. حَتَّى (hattâ/hariç, dışında)

İstisna ilişkisi kurar.⁶³⁰ Hz. Ali’ye (ö. 40/661) nispet edilen aşağıdaki sözde حَتَّى istisna ‘إِلَّا’sı anlamında kullanılmıştır.

⁶²⁶ ez-Zeccâcî, *Hurûfu’l-Me‘âni*, s. 7.

⁶²⁷ Ubâbene, s. 253.

⁶²⁸ Ubâbene, s. 253.

⁶²⁹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 369; el-Hamed, s. 199.

⁶³⁰ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 260; el-Hamed, s. 141.

لا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ. *Kişinin kalbinin müstakim olması durumu hariç hiçbir zaman insanın imanı müstakim olamaz. Dili de müstakim olmadıkça kalbi istikamet üzere olamaz.*⁶³¹

Tekrar edilemeyen fiillerden sonra حَتَّى ile kullanılan fiil, sebep bildirmiyorsa, حَتَّى edatı, إِلَّا anlamında istisna edatı sayılır.⁶³² Örneğin يُسَلِّمُ حَتَّى الْكَافِرِ حَتَّى “*Kâfiri öldüreceğim, müslüman olması hariç*” cümlesinde *müslüman olmak* fiili anlık bir eylem bildirip tekrar edilmediğinden حَتَّى edatı istisna ilişkisi kurmuştur.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً “*Ya Musa! Allah’ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız demiştiniz.*”⁶³³ Yani إِلَّا أَنْ تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً demektir.

2.10. Kasr/Hasr (Daraltma) İlişkisi

Kasr kelimesi sözlükte kısaltmak, hapsetmek,⁶³⁴ hasretmek, tahsis etmek,⁶³⁵ gibi anlamlara gelir. İstilahî manası ise “bir şeyin başka bir şeye özel yollarla tahsis edilmesidir.” Bu tanımda yer alan “bir şey” maksûr diye isimlendirilirken “başka bir şey” maksûrun aleyh diye isimlendirilir ki bunlara “kasrın tarafları” denir.⁶³⁶ Kasrın bulunduğu cümleler Türkçeye “ancak, sadece ve yalnız” şeklinde aktarılır.

Belâgat kitaplarında *kasr* ve *hasr* için *tahsîs* terimi de kullanılmaktadır.⁶³⁷ *Tahsîs*, “bir kelime veya kelime grubunun ifade ettiği anlamı diğer bir kelime veya kelime grubuna

⁶³¹ Hasen, IV, 337.

⁶³² el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 330; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 554.

⁶³³ Bakara, 2/55.

⁶³⁴ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-Belâga*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1419/1998, II, 81; el-Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985, s. 183; el-Firûzâbâdî, s. 462; el-Hâşimî, s. 165.

⁶³⁵ et-Tehânevî, II, 1320; el-Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenke, *el-Belâgatu'l-'Arabîyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dımeşk 1416/1996, I, 523.

⁶³⁶ el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, s. 183; et-Tehânevî, II, 1320; el-Hâşimî, s. 165; Atîk, s. 142; el-Meydânî, I, 523; Durmuş, İsmail, “Hasr”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 392.

⁶³⁷ et-Tehânevî, II, 1320; Durmuş, “Hasr”, XVI, 392.

tahsîs etmektir.”⁶³⁸ Başka bir deyişle kasr, “bir niteliği (sıfat), bir varlığa (mevsûf) ya da bir varlığı, bir niteliğe özgü kılmaktır.”⁶³⁹

Arap dilinde kullanılan yaygın daraltma (kasr/hasr) yapma yolları dörttür:

1. Olumsuzluk (nefiy) ve istisna yoluyla yapılan kasr: Burada maksûrun aleyh istisna edatından sonra gelir.
2. إِثْمًا edatı ile yapılan kasr: Maksûrun aleyh zorunlu olarak cümlenin sonunda bulunur.

إِثْمًا edatıyla “Sadece Araplar cömerttir” cümlesinde cömertlik إِثْمًا edatıyla Araplara tahsis edilmiştir.

3. لَكِنَّ ve بَلْ edatlarıyla yapılan atıf: لَا edatından önce gelir. بَلْ ve لَكِنَّ edatlarıyla yapılan kasrda ise maksûrun aleyh bunlardan sonra gelir.
4. Sonra getirilmesi gereken ögenin önce getirilmesi: Burada maksûrun aleyh cümlede öne geçirilen unsur olur.⁶⁴⁰

Kasr yukarıda bahsedildiği gibi ...إِلَّا... مَا kalıbı (nefiy + istisna), لَا, بَلْ ve لَكِنَّ edatları ve takdim ile yapılabilir. Bunun yanı sıra وَحَدَّ, فَقَطُّ, لَا غَيْرَ, لَيْسَ غَيْرَ, نَفْسَ, عَيْنَ, إِنَّ, لَا vb. edatlarla da kasr yapılabilir. Bunların her biri kendisine göre değişik şekillerde kullanılır. Mesela ...إِلَّا... مَا kalıbı ile yapılan daraltmada إِلَّا edatından önce gelen kelime, مَا فِي الصَّفِّ إِلَّا أَحْمَدُ, *Sınıfta sadece Ahmet var* örneğinde olduğu gibi ondan sonra gelen kelimeye tahsis

⁶³⁸ Saraç, s. 76.

⁶³⁹ Yılmaz Orak, s. 218. Burada “sıfat”la kastedilen anlamsal nitelermelerdir, nahivdeki na‘t (sıfat) değil. Bkz. el-Kazvîni, Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâga el-Me‘âni ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘*, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 122; el-Meydânî, I, 525.

⁶⁴⁰ es-Sekkâkî, s. 400; el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s.139-140; Atîk, s. 147; el-Meydânî, I, 527; Durmuş, “Hasr”, XVI, 392. Mefullerin fiille, mübtedanın haberle cümle içindeki yerlerinin değiştirilmesi ile ilgili bkz. Atîk, s. 144.

وَحَيَاتُهُ أُعْطِيَ الشَّهِيدُ لِقَوْمِهِ
أَتَرَى أَجَلَ مَنْ مِنَ الْحَيَاةِ عَطَاءَ؟
نَأْتِيكَ أَنْتَ عَلَى صَدْرِ الصُّخُورِ
وَلَقَدْ كُنْتُ عَلَى الرَّفْرِ تَنَامُ.

*Hayatını verdi şehit, kavmi için
Uyuyorsun kayaların göğsünde*

*Görüyor musun ki hayattan daha kıymetli bir şey var mıdır verecek?
Uyuyorken çiçeklerin üstünde.*

edilmektedir. Öte yandan بَلْ ve لَكِنَّ edatlarından önce olumsuzluk veya soru cümlesi bulunmalıdır. Örnek: لَا أُحِبُّ الْكِتَابَةَ لَكِنَّ الْقِرَاءَةَ⁶⁴¹ Yazmayı değil ama okumayı severim.

Cümle öğelerinin yerleri değiştirilerek yapılan kasrda (takdim) şu iki cümlenin anlamının farklılık arz ettiği görülmektedir:

I. إِذَا جَاءَ مُحَمَّدٌ فَأَكْرَمَهُ

II. إِذَا مُحَمَّدٌ جَاءَ فَأَكْرَمَهُ

I. cümlede muhataba Muhammed'e ikram etmesi ifade edilmekle beraber, başkalarına da ikram etme serbest bırakılmıştır. II. cümlede ise ikram edilecek kişi olarak sadece Muhammed belirlenmiştir. İkram edilme durumu ona hasredilmiştir.⁶⁴²

Ahmed Hamdî Şirvânî (1831-1890), “kasrın kullanım alanı ve amacının çoklukla tarîz ve mübâlağa olduğunu söyler. Örneğin mütekellim, din işlerinde lâubalî olan insanların yanında *Şecaat ve besalet ve gayret ve hamiyet, dindar olanlara mahsustur* dediğinde tarîz eder. *Adamları rabt u kaydeden ancak diyânetdir* dediğinde mübâlağa etmiş demektir.”⁶⁴³

I. إِنَّمَا أَحْمَدُ شَاعِرٌ Ahmet **ancak** şairdir. (başka bir şey değildir)

II. إِنَّمَا الشَّاعِرُ أَحْمَدُ Şair **ancak** Ahmet'tir. (diğerleri şair değildir)

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi kasr;

I. cümlede şairlik mesleği içinde yer alabilecek diğer kişileri (Ali, Hatice vs.) yok sayıp bütün kümeyi sadece Ahmet'le sınırlandırmak,

II. cümlede ise Ahmet için diğer bütün meslek gruplarını yok sayıp onu sadece şair kümesi içinde görmektir.⁶⁴⁴

⁶⁴¹ Aydın, s. 88.

⁶⁴² es-Sâmerrâî, Fâdîl Sâlih, *Me'âni'n-Nahv*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Amman 2000, II, 53.

⁶⁴³ Yılmaz Orak, s. 221.

⁶⁴⁴ Yılmaz Orak, s. 220.

“Bir varlığın (mevsûf) niteliğe (sıfat) özgü kılınmasında olsun, bir niteliğin bir varlığa özgü kılınmasında olsun bazı edatlar gerekmektedir.”⁶⁴⁵ Arapçada kasır/hasır ilişkisi kuran edatların başlıcaları şunlardır: لَكِنَّ، بَلْ، لَا، إِلَّا، إِنَّمَا

2.10.1. إِنَّمَا (innemâ/ancak)

إِنَّمَا edatı kendisinden sonra gelen cümle ile alakalı olarak sınırlama ve kısıtlama (hasır) bildirir⁶⁴⁶ ve “kendisinden sonra gelen şeyin varlığını ve onun dışındaki her şeyin yokluğunu ifade etmek için kullanılır.”⁶⁴⁷

Örnek:

وَإِنَّمَا يُدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ أَنَا أَوْ مِثْلِي

Kavminin şerefini ancak ben ve benim gibiler müdafaa edebilir.

إِنَّ فَهْمَنَا لِأَدْوَاتِ الرِّبْطِ إِنَّمَا يَكُونُ عَنْ طَرِيقِ دِرَاسَتِهَا دِرَاسَةً وَافِيَةً

Bağlaçlar konusunu (iyice) kavramak, ancak, konunun yeterli ölçüde etüt edilmesiyle gerçekleşebilir.

إِنَّمَا ancak, yalnız, sadece manasına hasır (özgü) edatıdır. Hükmün muayyen bir şeye tahsisini ifade eder. Yani bir kelimenin, bir cümleciğin belli edilmesine veya yükseltilmesine, vurgulanmasına hizmet eder ve vurgulanan kısım cümlenin sonunda bulunur. Çoğunlukla bu vurgu, sınırlayıcı bir anlamı ifade eder.⁶⁴⁸

Örnek:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ “Sadakalar ancak fakirler içindir.”⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ Yılmaz Orak, s. 221.

⁶⁴⁶ el-Mâlekî, s. 203; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 395; el-Hamed, s. 93; Günday, s. 73.

⁶⁴⁷ el-Cürçânî, *Delâilu'l-Î'câz*, s. 328.

⁶⁴⁸ Çelen, s. 258.

⁶⁴⁹ Tevbe, 9/60.

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ”*Ben sadece sizin gibi bir beşerim*”⁶⁵⁰ âyetinde Hz. Muhammed’in, insan dışı bir varlık olmadığı, fiziki olarak muhatap olduğu insanlar gibi bir beşer olduğu ifade edilmektedir. Çünkü kası/daraltma edatları aynı zamanda tekid ifade ederler.

إِنَّمَا edatı, “muhatabın bilmediği ve doğruluğuna karşı çıkmadığı veya (karşı çıkıyor ve bilmiyor olmakla birlikte) bu konuma konduğu haberleri bildirmek için kullanılır. إِنَّمَا هُوَ *Bu senin kardeşin yahu* ve إِنَّمَا هُوَ صَدِيقُكَ الْقَدِيمُ *Bu senin eski arkadaşın yahu* dersin ve bunun gerçekten de sözü edilen kişinin kardeşi olduğunu bilmeyen veya bunun doğruluğunu kabul etmeyen birine söylemezsin, aksine muhatabın bunun böyle olduğunu bilmekte ve kabul etmektedir. Ne var ki sen böyle söyleyerek ona kardeşlik veya arkadaşlık hakkını hatırlatmak (ve onlara karşı davranışının doğru olmadığını bildirmek) istersin.”⁶⁵¹

إِنَّمَا هُوَ صَارِمٌ *O, ancak* ve إِنَّمَا هُوَ نَارٌ *O, ancak bir ateştir* ve إِنَّمَا هُوَ أَسَدٌ *O, ancak bir aslandır*; إِنَّمَا هُوَ نَارٌ *O, ancak bir ateştir* ve إِنَّمَا هُوَ صَارِمٌ *O, ancak keskin bir kılıçtır* cümlelerinin başında bulunan إِنَّمَا edatı ile içeriğin herkesçe bilindiği ve kimsenin buna karşı çıkmayacağı ifade edilmektedir.⁶⁵²

إِنَّمَا الْحَيَاةُ تَعَبٌ *Hayat ancak/sadece yorgunluktur* cümlesinde hayatın ancak yorgunluk olduğu ifade edilerek hayatın yorgunluğa tahsis edildiği görülür. Bu örnekte ise “hayat” maksûr, “yorgunluk” maksûrun aleyhtir. إِنَّمَا ile yapılan kasrda maksûrun aleyh daima maksûrdan sonra gelir.⁶⁵³

إِنَّمَا edatı, ardından gelen cümlede, bir eylemi/niteliği bir şeye ait kılmayı ve onun dışındaki her şeyden uzaklaştırmayı ifade eder. Örneğin إِنَّمَا جَاءَ زَيْدٌ *Ancak Zeyd geldi* cümlesinde maksat Zeyd’den başka kimsenin gelmediğidir. Dolayısıyla إِنَّمَا edatının kullanıldığı bu cümlenin anlamı جَاءَ زَيْدٌ, *Bana Zeyd geldi, Amr değil* cümlesine anlam itibariyle benzer. Fakat إِنَّمَا edatının kullanıldığı cümleyi, diğerinden ayrıcalıklı kılan tarafı bir çarpıda ifade edilmiş olmasıdır. جَاءَ زَيْدٌ, *Bana Zeyd geldi* cümlesinde ise bu anlam, iki ayrı durumda oluşur. إِنَّمَا edatının bir diğer özelliği gelenin Zeyd olduğunun çok açık bir biçimde

⁶⁵⁰ Kehf, 18/110.

⁶⁵¹ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 287.

⁶⁵² el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 289.

⁶⁵³ el-Hâşimî, s. 168; Atîk, s. 147; el-Hamed, s. 93.

vurgulanıyor oluşudur. Cümle لَا edatıyla لَا عَمْرُو رَبِّدْ، لَا عَمْرُو رَبِّدْ şeklinde kurulduğunda anlam bu derece açık olmaz.⁶⁵⁴

2.10.2. إِلَّا (illâ/ancak, sadece)

Arap dilinde إِلَّا edatı, istisna edatı olmasına rağmen kasr ve ihtisas ilişkisi de kurmaktadır. Bu ilişkiyi sağlayabilmesi için öncesinde bir olumsuzluk edatının gelmesi gerekir. ez-Zerkeşî hasrın يَسْتَهْرُؤُونَ بِهٖ كَانُوا إِلَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْرُؤُونَ “Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi”⁶⁵⁵ âyetinde olduğu gibi ya sarih ya da وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ “Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah’a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir”⁶⁵⁶ âyetindeki gibi mukadder olabileceğini ifade etmektedir.⁶⁵⁷

Olumsuz başlanan cümlede إِلَّا ile istisna yapmak kasr yollarından biridir.⁶⁵⁸

لَا سَيْفَ إِلَّا دُو الْفَقَارِ لَا فَنِي إِلَّا عَلِيٌّ

Kılıç olarak **ancak/sadece** Zülfikar genç olarak da **ancak** Ali vardır cümlesinde olumsuz ifadenin ardından إِلَّا edatı ile istisna yapılarak kılıcın sadece Zülfikar gencin de sadece Ali olabileceği ifade edilmiş ve kılıç, Zülfikara genç de Ali’ye tahsis edilmiştir. Bu örnekte “kılıç ve genç” maksûr, “Zülfikar ve Ali” ise maksûrun aleyh olmaktadır.

2.10.3. لَكِنْ – بَلْ – لَا (lâ – bel – lâkin/değil, aksine, fakat)

لَا تَابِتَةٌ الْأَرْضُ مُتَحَرِّكَةٌ لَا تَابِتَةٌ Yer hareketlidir sabit **değil**.

مَا الْأَرْضُ تَابِتَةٌ بَلْ مُتَحَرِّكَةٌ Yer sabit değildir, **aksine** hareketlidir.

مَا الْأَرْضُ تَابِتَةٌ لَكِنْ مُتَحَرِّكَةٌ Yer sabit değildir, **fakat** hareketlidir.

⁶⁵⁴ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 335.

⁶⁵⁵ Hicr, 15/11.

⁶⁵⁶ Bakara, 2/45.

⁶⁵⁷ Ubâbene, s. 293.

⁶⁵⁸ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 124; el-Meydânî, I, 531.

لَكِنَّ ve لَا edatlarının metin içerisinde kullanımı belâgat kitaplarında kasr yapma yollarından biri olarak ifade edilmektedir.⁶⁵⁹ Bu kitaplarda ifade edilen لَا، لَكِنَّ ve لَكِنَّ edatlarının kasr değil, ilk örnekte değiştirme, ikinci ve üçüncü örnekte ise tersinelik ilişkisi kurduğunu düşünmekteyiz. Her bir edatı ilgili yerde izah etmiştik.

2.11. Değiştirme İlişkisi⁶⁶⁰

Değiştirme ilişkisi metin içerisinde لَا ve لَكِنَّ gibi edatlarla sağlanır.

2.11.1. لَا (lâ/değil)

Değiştirme ilişkisi kurar. Hükmü, karşılaştırılan iki unsurdan ikinciyi reddederek birinciye bağlar.⁶⁶¹ Böylece olumsuzluk ve ret ifade eden bir bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanılır.⁶⁶² İkinciyi ögeyi ilkinde bir karşılaştırma ifadesi içinde bağlar ve yanlış bir bilgiyi doğrusuyla değiştirmek için kullanılır.

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ لَا امْرَأَةَ *Bir kadına değil, bir adama uğradım.*

يَفُوزُ الشُّجَاعُ لَا الْجَبَانُ *Korkak değil, cesur başarır.*

الْقَلْبُ يُدْرِكُ مَا لَا عَيْنٌ تُدْرِكُهُ وَالْحَسَنُ مَا اسْتَحْسَنَتْهُ النَّفْسُ لَا الْبَصَرُ

Kalp hiçbir gözün idrak etmediğini idrak eder

Güzellik de gönlün güzel bulduğu şeydir, gözün değil.

Yukarıdaki beyitte لَا edatı değiştirme ilişkisi kurarak gerçek anlamda görme eylemi 'الْبَصَرُ' dan nefyedilmekte ve onun gönül için söz konusu olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁶³

لَا edatı, “öncesi için sabit olan hükmü sonrasında kaldırır demek, eylemi gerçekleştirmekte sonrakinin birinciye ortaklığını reddetmek (hasr-ı ifrâd) değil, eylemin

⁶⁵⁹ Örneğin bkz. es-Sekkâkî, s. 400; el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s.139; el-Meydânî, I, 527; el-Hâşimî, s. 168; Atîk, s. 147.

⁶⁶⁰ Değiştirme ilişkisi belâgat kitaplarında kasr/hasr kapsamında ele alınmıştır. Örneğin bkz. el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 124; el-Meydânî, I, 533-534.

⁶⁶¹ el-Müberred, I, 11; Ubâbene, s. 288.

⁶⁶² Yüksel, *Arap Dilinde Atf*, s. 155.

⁶⁶³ Kaçar, s. 189.

önceki tarafından değil de sonraki tarafından gerçekleştirilmiş olmasını reddetmektir (hasr-ı kalb)... *جاءني زيدٌ لا عمروُ Bana Amr değil, Zeyd geldi* cümlesinde ortada gelen iki kişi bulunmadığı ve gelenin tek kişi olduğu konusunda (gerek konuşan, gerek dinleyen açısından) herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Kuşku gelenin Zeyd mi, yoksa Amr mı olduğu konusundadır. İşte sen, *جاءني زيدٌ لا عمروُ Bana Amr değil, Zeyd geldi* diyerek gelenin Amr değil, Zeyd olduğunu ifade etmiş olursun.”⁶⁶⁴

لَ edatı ayrıntılı anlatım ifade eder. İlk ögeyi tahkik edip ikinci ögeyi ise nefyeder. Nitekim ez-Zemahşerî bu hususta لَ edatının “ilk ögeye gerekli olanı ikincisinden kaldırır” demiştir.⁶⁶⁵

2.11.2. لَيْسَ (leyse/değil)

Kûfeli dilciler لَ edatının yerinde kullanıldığı zaman لَيْسَ’yi de atıf edatı kabul ederler.⁶⁶⁶ Bu durumda değiştirme ilişkisi kurar.

خُذِ الْكِتَابَ لَيْسَ الْقَلَمُ Kalemi değil, kitabı al.

خُذِ الْكِتَابَ لَا الْقَلَمُ Kalemi değil, kitabı al.

2.12. Tersinelik (Karşıtlama)⁶⁶⁷ İlişkisi

İstidrâk kelime olarak “düzeltmek, telafi etmek, hatayı tamir etmek, kusuru örtmek” gibi anlamlara gelir. Bedî‘ ilminde ise ıstılahî olarak “önceki sözden doğan eksikliği, hatayı veya yanlış anlaşılma ihtimalini istisnaya benzer biçimde ortadan kaldıracak bir kısmın getirilmesi” şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁶⁸ “İstidrâk, istisnaya benzemekle birlikte istisna, bir

⁶⁶⁴ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz* (çeviri), s. 292.

⁶⁶⁵ Ubâbene, s. 288.

⁶⁶⁶ Yüksel, *Arap Dilinde Atıf*, s. 159.

⁶⁶⁷ Karşıtlama edatları Türkçede cümle oluşturmada çokça kullanılır. “*Sinek küçüktür ama mide bulandırır*”, “*Sonradan geldi fakat yetişemedi*”, “*Çok işim vardı yine de reddetmedim*” örneklerinde olduğu gibi. Bazen bu edat düşebilir: “*Herkes kaşık yapar, sapını denk getiremez*” (Herkes kaşık yapar ama sapını denk getiremez) gibi. Türkçede karşıtlama edatlarıyla yapılan bağlamalar, kompleks cümlelerde “-se de, ...mesine rağmen, ...mekle beraber” karşıtlama zarf fiilleriyle ifade edilebilir. Sinek küçükse de/küçük olmasına rağmen/küçük olmakla beraber mide bulandırır. Bkz. Banguoğlu, s. 556.

⁶⁶⁸ Durmuş, İsmail, “İstidrâk”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 329.

cüz'ü bir bütünden ayırmak, istidrâk ise, aynı anda farklı iki hükmü ifade etmek demektir.”⁶⁶⁹ İstidrâk, geçen sözden doğabilecek bir yanlış anlamayı düzeltmektir.⁶⁷⁰

Tersinelik (karşıtlama) edatları olan “fakat, ama, lakin, ancak, yalnız” gibi edatlar eşdeğer cümle ve kelimeleri kendisinden önceki cümle veya kelimelere bağlar. Bağladıkları cümle ya da kelimeler arasında anlam açısından bir karşıtlık, aykırılık, uyumsuzluk veya birleştirmezlik ilişkisi kurar.⁶⁷¹

İstidrâk; genellikle sevgi, hüzn, elem, hasret, şaşkınlık, övme, övünme, yerme gibi hisler ile verilen yanlış hükümlerden sonra duygusallıktan kurtulup gerçeğin farkına varılarak bu yanlışlığın tamir edilmesi şeklinde görülür.⁶⁷² Mesela;

Ben şairlerin sözlerini çalmam **doğrusu** şiirim
onların şiirlerine benzemez mısraında Hassân b. Sabit, övünme duygusuyla hiçbir şairden asla serika ve intihalde bulunmadığını söylemiştir. Tersinelik ilişkisi kuran بَلْ edatından sonraki kısımda duygusallıktan kurtulup öncekilerden etkilenmenin her şair için kaçınılmaz olduğunu görerek istidrâk kısmı ile ilk hüküm yerine daha yumuşak bir hüküm getirmektedir.⁶⁷³

Arapçada tersinelik (karşıtlık/zıtlık) ilişkisini bildiren temel ögeler إِنَّ، لَكِنَّ، لَكِنَّ، لَكِنَّ ve بَلْ edatlarıdır.⁶⁷⁴

⁶⁶⁹ Yalar, s. 46.

⁶⁷⁰ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 615; ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 48; Bilmen, I, 117.

⁶⁷¹ Aktaş, Tahsin, “Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri”, *Türk Dili*, TDK Yay., Cilt: 1994/I, Sayı: 505, Ankara 1994, s. 55-56.

⁶⁷² Durmuş, “İstidrâk”, XXIII, 330.

⁶⁷³ Durmuş, “İstidrâk”, XXIII, 330.

⁶⁷⁴ Günday, s. 72. Arapçada tersinelik ilişkisi التَّنَاقُضُ (contrast), bu ilişkiyi kuran edatlar da التَّنَاقُضُ olarak ifade edilmektedir. Tersinelik ilişkisi kuran edatlar için التَّنَاقُضُ teriminin kullanılması bu edatların metinde kurdukları ilişkinin mahiyetinin daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle *istidrâk* ıstılahı yerine *münâkaza* tabirinin kullanılması anlamsal ilişkiye daha çok delâlet etmektedir. Önceki dil bilginlerinin tersinelik edatlarının öncesinin sonrasına munâkiz, zıt ya da hilâf olduğunu belirtip bu kavramları kullanmaları münâkaza kavramının tercih edilebileceğini göstermektedir. Bkz. Ukkâşe, s. 384, 389.

2.12.1. لَكِنَّ (lâkinne/fakat)⁶⁷⁵

İstidrâk (yanlış bir zannı gidermek) ilişkisi kurar. Sözde veya yazıda akla gelebilecek fer'î anlamları uzaklaştırmaya yarar.⁶⁷⁶ لَكِنَّ edatı kendinden önceki cümleden çıkabilecek bir vehmi ve yanlış anlamayı kaldırmak için kullanılır ve anlam bakımından birbirinden ayrı iki söz arasına girer.⁶⁷⁷

Örnek: زَيْدٌ عَالِمٌ لَكِنَّ أَخَاهُ جَاهِلٌ *Zeyd âlimdir, fakat kardeşi cahildir.*

هَذَا غَنِيٌّ *Bu zengindir* ifadesinden akla kişinin zenginliği sebebiyle iyi birisi olabileceği ihtimali gelebilir. Şayet kişi iyi biri değilse bu vehmi ortadan kaldırmak için لَكِنَّ'yi getiririz. هَذَا غَنِيٌّ لَكِنَّهُ غَيْرٌ مُّحْسِنٍ *Bu (kişi) zengindir fakat iyi birisi değildir.*⁶⁷⁸ Böylelikle muhatabın aklına gelebilecek fakat gerçekte ilgisi olmayan bir düşünceye sahip olması engellenmektedir.

لَكِنَّ'in varlığı iki farklı hükmün varlığını gerekli kılar. Bundan dolayı لَكِنَّ'den önce, sonrasında ters düşen bir yargının bulunması gerekir.⁶⁷⁹ Böylelikle ilk kısım olumsuz, ikincisi de olumlu ya da tam tersi olur. Örneğin مَا هُوَ أَبْيَضٌ لَكِنَّهُ أَسْوَدٌ *O beyaz değil, siyahtır.*

نَفَهُمُ أَنَّ التَّجَارِبَ وَالْأَفْكَارَ وَالتَّحْلِيلَ النَّقْدِيَّ تُنْقَلُ إِلَى اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَمِنْهَا، هَذَا مُمَكِّنٌ، لَكِنَّ التَّسْعَرَ هَلْ مِنَ الْمُمَكِّنِ
أَنَّ يُنْقَلَ مِنَ اللُّغَةِ الَّتِي وُضِعَ فِيهَا إِلَى لُغَةٍ أُخْرَى.

Tecrübe, düşünce ve eleştirel yorumun Arapça ve diğer dillere aktarılabilmesini anlarsınız. Bu mümkündür. Fakat şiirin yazıldığı dilden başka bir dile aktarılması mümkün müdür?

لَكِنَّ'den önceki kısmın sonrasında ifade edilmesi doğru olmaz.

⁶⁷⁵ لَكِنَّ edatı sadece isimlere bitişir ve kendisinden sonra gelen isim (لَكِنَّ'nin ismi) daima mansub halde bulunur. لَكِنَّ edatı ise hem fiil hem de isme bitişir ve kendisinden sonra gelen isim (لَكِنَّ'in ismi) daima merfu olur. Ancak bunların Türkçe'ye çevirilerinde herhangi bir anlam farklılığı olmaz. Bkz. Sîbeveyh, I, 435.

⁶⁷⁶ el-Lubedî, s. 81; Hasen, I, 632.

⁶⁷⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 541.

⁶⁷⁸ Hasen, I, 632.

⁶⁷⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 541.

Örnek:

تَخْرَجُ فُرَادٌ مُنْذُ ثَمَانِي سَنَوَاتٍ لَكِنَّهُ لَمْ يَعْمَلْ حَتَّى الْآنِ.

Fuat sekiz yıldır mezun ancak şimdiye kadar çalışmadı.

لَمْ يَعْمَلْ فُرَادٌ حَتَّى الْآنِ لَكِنَّهُ تَخْرَجُ مُنْذُ ثَمَانِي سَنَوَاتٍ.

Fuat şimdiye kadar çalışmadı ancak sekiz yıldır mezun. (denmez)

إِنَّهُ عَنِّي لَكِنَّهُ بَخِيلٌ. *O zengindir fakat cimridir.*

إِنَّهُ بَخِيلٌ لَكِنَّهُ عَنِّي. *O cimridir fakat zengindir. (denmez)*⁶⁸⁰

أَخُو ثِقَةٍ لَا تُهْلِكُ الْحَمْرُ مَالَهُ وَلَكِنَّهُ قَدْ يُهْلِكُ الْمَالَ نَائِلُهُ

Herkesin güvencidir o, malını içki tüketemez, ama ihsanları tüketebilir.

Züheyr b. Ebû Sülmâ'ya ait olan yukarıdaki beyit, “ilk mısradaki sona erseydi malını içkiye sarfeden bir kimseyi tasvir ettiği için, yergi belirtebilirdi. Fakat istidrâk bildiren ikinci mısra ile hem bu yanlış anlaşılma önlenmiş hem de malını hayır yolunda harcayan bir kimsenin tasviriyle söz hicivden övgüye dönüşmüştür.”⁶⁸¹

2.12.2. لَكِنَّ (lâkin/fakat)

لَكِنَّ edatı, istidrâk içindir.⁶⁸² Olumsuz cümle veya yasak cümlesindeki ögeler arasında kullanılır.⁶⁸³ Kendisinden sonra olumlu, olumsuz, emir, yasak gibi herhangi bir cümle gelirse böyle bir şart yoktur.⁶⁸⁴

⁶⁸⁰ Ukkâşe, s. 388.

⁶⁸¹ Durmuş, “İstidrâk”, XXIII, 329.

⁶⁸² ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 15; er-Rummânî, s. 190; el-Mâlekî, s. 345; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 591; ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 48; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 548; el-Hamed, s. 282; Akdağ, s. 115.

⁶⁸³ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 590.

⁶⁸⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 591.

مَا رَأَيْتُ زَيْدًا لَكِنَّ عَمْرًا “Zeyd’i görmedim **fakat** Amr’ı gördüm cümlesinde مَا رَأَيْتُ görmedim dendiğinde, başkası Amr’ın da görülmediğini tevehhüm edebilir. Ancak bu vehim لَكِنَّ edatıyla giderilmiştir.⁶⁸⁵

لَكِنَّ (fakat/lakin) لَكِنَّ (ancak) ve إِلَّا أَنْ (...hariç, bununla birlikte) edatları, “bir şeye bitiştiğinde onun, söz içerisinde kendinden önceki yargıya katılıyor görünmesine rağmen –kapsamı– dışında olduğunu gösteren edatlardır. Bu edatlar, daima kendisine bitleştirilen şeyin, söz içerisinde kendinden önce gelen yargının –kapsamı– dışında olduğunu göstermek için kullanılır. Mesela; *إِنْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَلَبَةً فَالْتَّهَارُ مَوْجُودٌ لَكِنَّ الشَّمْسَ طَلَبَةً أَوْ إِلَّا أَنَّ الشَّمْسَ طَلَبَةً*; *Güneş doğarsa gündüz olur **ancak** güneş doğdu* yahut ***bununla birlikte** güneş doğdu* sözümüz böyledir. Çünkü *إِنْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَلَبَةً* *güneş doğarsa* sözümüz, henüz güneşin doğduğundan emin olunmadığını gösterir. لَكِنَّ edatı, kendisinden önce gelen sözdizisi içerisinde hangi konumda (el-mertebe) bulunursa bulunsun onu, kendisi için daimi olduğu sanılan yargının kapsamı dışına çıkarır. Kendisine لَكِنَّ ve إِلَّا أَنْ edatları bitiştikten sonra ifade, kendisi hakkında önceden söz konusu olan yargının daima geçerli olmadığını, –şartın gereği yerine gelip ilk ifadenin gösterdiği şeyin– varlığından emin olduğunda, tekrar geçerli olacağını gösterir.”⁶⁸⁶

Aralarında sebep-sonuç ilişkisi olan anlatımlarda beklenen sonucun değil de farklı bir durumun oluştuğunu bildirmek için لَكِنَّ/لَكِنَّ edatları kullanılır. Mesela;

– لَقَدْ أُخْتُلِسَ أَمْوَالًا مِنَ الشَّرَكَةِ *Şirketten para çalındı.*

– قَبَضَتِ الشُّرْطَةُ عَلَى اللَّصِّ *Polis hırsızı yakaladı.*

Yukarıdaki metinde ikinci cümle, ilkinin beklenen tabii sonucudur. Çünkü zihin eşyada alışılmış ilişkileri takip eder ve cümlenin anlamına tabi olan delâlete doğru seyrederek ki o da polisin hırsızı yakalamasıdır. Bu metinde tersinelik ilişkisinin kurulabilmesi için

⁶⁸⁵ İbn Melek, s. 139; ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 48.

⁶⁸⁶ el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 135-136.

ikinci cümlelerin başına dinleyicinin beklemediği bir durumu anlatmak, karşıtlama edatlarıyla mümkün olabilmektedir.⁶⁸⁷

— لَقَدْ أُخْتُلِسَ أَمْوَالًا مِنَ الشَّرِكَةِ لَكِنَّ/لَكِنَّ لَمْ تَقْبِضْ الشَّرْطَةَ عَلَى اللَّصِّ.

Şirketten para çalındı, fakat polis hırsızı tutuklamadı.

لَكِنَّ edatı tafsîl yani önceki izahın ayrıntılarını göstermek için kullanılır.

شَكَوْتُ إِلَى الْحَبِيبَةِ سُوءَ حَظِّي وَمَا أَلْقَاهُ مِنْ أَلَمِ الْبُعَادِ

فَقَالَتْ إِنَّ حَظَّكَ مِثْلُ عَيْنِي فَعُلْتُ نَعَمْ وَلَكِنَّ فِي السَّوَادِ

Sevgiliye, talihsizliğimden ve çektiğim ayrılık acısından şikâyet ettim.

O, “senin talihin benim gözlerime benziyor” dedi. Ben de, “**evet ama** karalık bakımından” diye cevap verdim.

Sevdiğinin talihini, gözlerine benzeten sevgiliye verilen cevapta لَكِنَّ edatından sonraki kısım bir detaya dikkat çekmiştir. O da talihin gözün beyazlığına değil de siyahlığına benzetilmesidir.

لَكِنَّ ve لَكِنَّ arasında i‘râb açısından şöyle bir farklılık vardır: “لَكِنَّ”den sonra gelen isim cümlesinin mübtedası konumunda bulunan kelime mansub, لَكِنَّ”den sonra gelen isim cümlesinin mübtedası konumunda bulunan kelime ise merfu olur.”⁶⁸⁸

مُحَمَّدٌ مُوَظَّفٌ لَكِنَّ صَدِيقُهُ عَامِلٌ *Muhammed memurdur, lakin arkadaşı işçidir.*

مُحَمَّدٌ مُوَظَّفٌ لَكِنَّ صَدِيقُهُ عَامِلٌ *Muhammed memurdur, lakin arkadaşı işçidir.*

2.12.3. بَلْ (bel/aksine)

بَلْ edatı, edatları metinde sağladıkları anlamsal ilişkiler yönüyle değerlendirmemiz için güzel bir örnektir. Çünkü بَلْ atıf edatlarından bir tanesidir. Ancak diğer atıf edatları gibi

⁶⁸⁷ Ukkâşe, s. 384.

⁶⁸⁸ Günday, s. 72.

hüküm bakımından atıf görevi görmez. Bu edat, sadece matufu i'râb yani hareke bakımından matufun aleyhe atfeder.⁶⁸⁹ Anlamsal açıdan ise tersinelik ilişkisi kurar.⁶⁹⁰ Örnek:

لَا أَشْرَبُ الْمَهْوَةَ فِي الْفَطُورِ، بَلِ الشَّاي؟ *Kahvaltıda kahve değil, aksine çay içerim* cümlesinde بَلِ edatıyla önceki hükmün tersine bir şey söylenmekte, kahvaltıda kahvenin değil, çayın içildiği ifade edilmektedir.⁶⁹¹

بَلِ, idrâb edatıdır.⁶⁹² Idrâb, sözlükte “dönüş yapmak, vaz geçmek” demektir.⁶⁹³ Bir yanlışı veya hatayı düzeltme amacıyla kullanılabilirdiği gibi, bir konudan diğerine geçiş için de kullanılabilir.⁶⁹⁴ Sibeveyh, “بَلِ sözdeki bir şeyi bırakıp başka bir şeyi almak içindir”⁶⁹⁵ diyerek bu edatın işlevini ifade etmiştir. Hurûfu'l-me'ânî eser sahipleri de bu edatın anlamı noktasında Sibeveyh ve el-Müberred gibi ilk dönem dilcilerin takipçisi olmuşlardır. Mesela er-Rummânî بَلِ edatını “sözdeki ilk kısımdan vazgeçip ikinciye zorunlu kılmaktır”⁶⁹⁶ şeklinde tanımlamıştır.

eş-Şâfiî şöyle der: هَذِهِ الدَّارُ لِفُلَانٍ بَلِ هِيَ لِفُلَانٍ “*Bu ev falancanıdır, yok falancanıdır*” dese ikrar ettiği birinci kişiye ait olur.⁶⁹⁷ Burada بَلِ edatı cümleler arasında kullanılmış olmakla birlikte önceki söylediğini ilga etme (idrâb-ı ilgâ) işlevi gördüğünden bizce ev ikinci kişiye ait olur. Buna nahiv dilinde idrâb-ı iptal denir.⁶⁹⁸

جَاءَ عَلِيٌّ بَلِ حَالِدٍ *Ali geldi, hayır Halit* cümlesinde mütekellim, başlangıçta gelme fiilini *Ali*'ye isnat etmiş ancak unuttuğu ya da hata ettiği bir durumu بَلِ edatından sonra *Halit*'i

⁶⁸⁹ el-Hamed, s. 115.

⁶⁹⁰ el-Cüveynî, I, 194.

⁶⁹¹ Kaçar, s. 185.

⁶⁹² er-Rummânî, s. 71; el-Mâlekî, s. 230; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 235; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 184; ed-Dakr, s. 124; el-Hamed, s. 115; Akdağ, s. 56.

⁶⁹³ Akdağ, s. 56. Idrâb ilişkisi kuran بَلِ edatı Türkçede yazı dilinden ziyade konuşma dilinde yaygındır.

⁶⁹⁴ ez-Zeccâci, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 14-15.

⁶⁹⁵ Sibeveyh, I, 439.

⁶⁹⁶ er-Rummânî, s. 71; Ubâbene, s. 276.

⁶⁹⁷ eş-Şâfiî, VI, 242.

⁶⁹⁸ el-Hamed, s. 116; el-İrbilî, s. 108. Idrâb iki türüdür: 1) Idrâb-ı iptal: Önceki hükmün nefyedilerek sonrasında yeni bir hükmün getirilmesine denir. Örnek: *Bir hafta beş gündür hayır hayır yedi gündür.* 2) Idrâb-ı intikal: Önceki hükmün ilgâ edilmeksizin yeni bir hükme geçiş yapmaya denir. *Arınmış olan, Rabbinin adını anıp namaz kılan, saadete erişecektir. Ama sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz.*” A'lâ, 87/14-16 ayetinde önceki hüküm ilgâ edilmemiş, olduğu gibi bırakılmış daha sonra yeni bir hükme geçilmiştir. Bkz. el-Hamed, s. 116.

zikrederek düzeltmiştir. Gelen kişinin *Ali* olduğunu olumsuzlayarak *Halit* olduğunu kesin bir şekilde belirtmiştir. Böylelikle dinleyicinin şüphesi ortadan kaldırılmıştır.⁶⁹⁹ Örnek cümlede de görüldüğü üzere بَلْ edatı hatalı ifade edilen sözü düzeltmek için kullanılmıştır. Bu durumda, بَلْ'den önceki kısım hiç söylenmemiş gibidir ve hüküm, sonraki ögeye bağlanır. Buna ıdrâb-ı ilgâ denir. Örneğin *Amr kalktı* diyecekken *قام زيدٌ* *Zeyd kalktı* dediğimizde, *بل عمرو* *Ne Zeyd'i! Amr* diyerek hatamızı düzeltiriz.⁷⁰⁰

Bu edat, olumsuz cümleler ile yasaklama cümlelerinde kullanıldığında, بَلْ'den öncesinin olumsuzluğu değişmezken, sonrasının anlamı olumlu olur. Örneğin بَلْ لَا تَضْرِبْ زَيْدًا *Ne Zeyd'i dövme, Amr'ı döv* anlamındadır.⁷⁰¹

أَوْ edatı olumsuzluk ve vazgeçme (إِضْرَاب) anlamını bildirirse, hükümde değil sadece i'râb yönünden ortaklığı ifade eder. O zaman da, بَلْ edatının taşıdığı anlamı verir. Mesela;

لا يَذْهَبُ سَعِيدٌ أَوْ لَا يَذْهَبُ مُحَمَّدٌ *Sait gitmesin, yok yok Muhammet gitmesin* cümlesinde görüldüğü gibi, yönelinen ve vurgu yapılan kısım ikinci kısımdır. Birinci kısımdan vazgeçildiği ifade edilmektedir.⁷⁰²

— إلى مَنْ أَنْتَ تُشِيرُ؟ *Kimi işaret ediyorsun?*

— هَلْ أَنْتَ تُشِيرُ إِلَيَّ؟ *Hocam! Beni mi gösteriyorsun?*

— بَلْ، إِلَيْهِ. *Hayır, (sen değil) ona (işaret ediyorum).*

بَلْ ve لَكِنْ edatları yargının ikinci öge üzerinde gerçekleştiği noktada ittifak etseler de لَكِنْ edatı ikinci ögenin ilk ögeye muhalefeti üzere vaz' edilmiştir. Müfred lafızda nefyin takdiri imkânsız olduğundan sadece olumsuz olarak takdir edilmesi gerekir. لَكِنْ'den sonrası olumlu olduğunda öncesinin olumsuz olması gerekir. Mesela *ما جاءني زيدٌ لكن عمرو* *Bana Zeyd*

⁶⁹⁹ Ubâbene, s. 289.

⁷⁰⁰ Güman, s. 242.

⁷⁰¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 236.

⁷⁰² Çelen, s. 74.

değil **fakat** *Amr geldi* sözünde olduğu gibi. *لَٰكِنْ زَيْدٌ لِّمَنْ عَمِرُو* demek ise doğru olmaz. *بَلْ* edatı ise öncesi olumlu ya da olumsuz olsun mutlak olarak ıdrâb için kullanılır.⁷⁰³

2.12.4. **إِنَّمَا** (innemâ/sadece)

Tersinelik ilişkisi kurar.

لَمْ أَقَابِلْهُ وَإِنَّمَا أَرْسَلْتُ لَهُ رِسَالَةً Onunla görüşmedim, **sadece** ona mektup gönderdim.

2.12.5. **عَلَىٰ أَنَّهُ** (‘alâ ennehû/ama, ancak)

Tersinelik ilişkisi kurar.

لَمْ يَنْجَحْ لِغَدَمِ اجْتِهَادِهِ عَلَىٰ أَنَّهُ سَيَجْتَهِدُ بَعْدُ. Çalışmadığı için başarılı olamadı. **Ancak** bundan sonra çalışacaktır.

حُسَامٌ غَاصٌ عَلَىٰ أَنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ Hüsam günahkârdır, **ama** Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.

2.13. İstifham İlişkisi

İstifham/soru, “daha önce bilinmeyen bir şey hakkında bilgi sahibi olmak istenmesidir.”⁷⁰⁴ İstifham, bir dilin en fazla kullanılan yapılarından. Çünkü insanlar arası iletişim –genellikle– merak edileni sormaya ve muhataptan cevap almaya dayanır.⁷⁰⁵ İstifham cümlesi başına soru edatları getirilerek oluşturulur.⁷⁰⁶

el-Cürcânî, bir soru cümlesinde bir fiilin belirsiz bir isimden önce gelmesiyle ilgili konuya şöyle açıklık getirmektedir:⁷⁰⁷

I. *أَجَاءَكَ رَجُلٌ؟* Sana bir adam geldi **mi**?

II. *أَرَجُلٌ جَاءَكَ؟* Sana bir adam **mi** geldi?

⁷⁰³ ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’t-Turâs, Kahire 1376/1957, IV, 389; Ubâbene, s. 290.

⁷⁰⁴ Matlûb, I, 181; Atîk, s. 84; Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 46; Çelen, s. 99.

⁷⁰⁵ er-Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmi‘iyye, 2. Baskı, İskenderiye 1420/2000, s. 299.

⁷⁰⁶ Atîk, s. 84.

⁷⁰⁷ el-Cürcânî, *Delâilu’l-İ‘câz*, s. 142.

Birinci soru tipinde, adamlardan birinin gelişi sorulmak istendiği, ikinci tipte ise soruyu soranın, birinin gelişi hakkında bilgi sahibi olduğu ancak gelenin kadın mı erkek mi olduğunu bilmediği dolayısıyla gelenin cinsini sormak istediği belirtilmiştir. Başka bir deyişle birinci soruda eylem öne çıkarken ikinci soruda eylemi gerçekleştiren öne çıkmaktadır. Bilgine göre ikinci soru, aşağıdaki örneklerle aynı paraleldedir.

أَزَيْدٌ جَاءَكَ أُمٌّ عَمْرُو؟ *Sana Zeyd mi yoksa Amr mı geldi?*

أَرْجُلٌ طَوِيلٌ جَاءَكَ أُمٌّ قَصِيرٌ؟ *Sana uzun boylu bir adam mı yoksa kısa boylu bir adam mı geldi?*

O halde birinci tipte, isim fiilden önce gelemez, ismin fiilden önce gelmesi, öznenin cinsini ve bizatihi kim olduğunu öğrenmek için olabilmektedir.⁷⁰⁸

Soruya fiille başlamak ile isimle başlamak arasında anlam incelikleri açısından fark vardır. İkisi aynı şey değildir.⁷⁰⁹ Mesela soruya fiille başlanıp *أَفَعَلْتَ؟ Yaptın mı?* denildiğinde kuşku, fiile yönelik olur. Bu soruyla amaçlanan şey fiilin gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmektir. İsimle başlanarak *أَأَنْتَ فَعَلْتَ؟ Sen mi yaptın?* denildiğinde kuşku, özneye yönelik olur ve fiilin kimin işlediği konusundaki tereddüdü ifade eder.⁷¹⁰

İstifham edatları, haberî bir cümleyi inşâ cümlesi türlerinden olan istifhama nakleder ve cümlenin içeriğini, tamamlanmış anlamından gerçekleşip gerçekleşmediğini sorma şeklinde değiştirir. Örneğin *نَجَّحَ الطَّالِبُ Öğrenci başardı* cümlesi gerçekleşmiş bir anlamı, çoğunlukla mütekellimin muhataba haber vermesi ya da sadece mütekellimin bu haberi bildiğini ifade etmesi biçiminde sadır olur. Fakat hemze (إِ) ve هَلْ soru edatlarının cümleye girmesiyle anlam, haberden istifhama mütekellim de bilgi kaynağı iken bilgiyi araştıran onu alan/öğrenene dönüşür.⁷¹¹

⁷⁰⁸ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 142.

⁷⁰⁹ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 112.

⁷¹⁰ el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 111.

⁷¹¹ Râşid, s. 178.

İstifham, herhangi bir konuda muhataptan bilgi talep edilmesidir. Soru cümlesinde muhataptan, olumlu veya olumsuz olarak o cümlenin anlamı hakkında bilgi istenir. Örneğin *أَزَيْدٌ مُنْطَلِقٌ؟ Zeyd yola çıkmış mıdır?* şeklindeki soruda muhataptan *هُوَ مُنْطَلِقٌ نَعَمْ، هُوَ مُنْطَلِقٌ Evet, o yola çıkmıştır* ya da *مَا هُوَ مُنْطَلِقٌ لَا، مَا هُوَ مُنْطَلِقٌ Hayır, o yola çıkmış değildir* diye cevap vermesi beklenir.⁷¹²

أَخْرَجَ زَيْدٌ أُمَّ قَامٌ؟ Zeyd çıktı mı yoksa kaldı mı? şeklindeki bir soruda iki eylemden hangisinin gerçekleştiği noktasındaki bilgisizlik eşittir. Nitekim *كَالْمَانِ سِوَاءُ عَلَيَّ أَفْعَدْتُ أُمَّ ذَهَبْتُ أم ذَهَبْتُ أم ذَهَبْتُ Kalman da gitmen de benim için birdir* cümlesinde de “kalma” ve “gitme” şeklindeki iki durum eşit kılınmıştır. Tesviye/eşitlik iki eylemi de kapsayınca belirsizlik (ibhâm) durumunda kullanılan istifham edatı bunu haber üzerinde gerçekleştirir.⁷¹³

2.13.1. هَلْ (hel/mı, mi)

İstifham ilişkisi kurar. Cevabı evet ya da hayır olur.⁷¹⁴ Sadece tasdik yani nispetin meydana gelip gelmediğini öğrenmek için kullanılır.⁷¹⁵ Tasdik هَلْ edatının anlamlarındandır. Tasdik karşıtı da tasavvurdur.⁷¹⁶

هَلْ, müsbet olan cümlenin doğrulanmasını talep için konulmuştur. Yoksa, diğer soru edatlarında olduğu gibi, tasavvuru (düşünceyi) talep söz konusu değildir.⁷¹⁷ Mesela: *أَيُّنَ بَيْتِكَ؟* *كَمْ مَالِكَ؟ مَا صَنَعْتَ؟ مَا جَاءَكَ؟ مَتَى سَفَرُكَ؟* sorularında olduğu gibi, diğer soru edatlarıyla bir durum ve düşünceyi talep edebildiğimiz halde, bu istek هَلْ ile yapılmaz. Ayrıca هَلْ soru edatı, iki ihtimalden birini sormak için kullanılmaz. Mesela *هَلْ زَيْدٌ قَائِمٌ أَمْ عَمْرٌو؟* denilmez.⁷¹⁸

هَلْ خَرَجَ زَيْدٌ؟ Zeyd çıktı mı? cümlesiyle sorulan şey sadece *çıkma* eyleminin gerçekleşip gerçekleşmediği değil, Zeyd’in çıkıp çıkmadığıdır.⁷¹⁹

⁷¹² el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 140-141.

⁷¹³ Ubâbene, s. 291.

⁷¹⁴ Ubâbene, s. 271.

⁷¹⁵ Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, s. 46.

⁷¹⁶ Yakub, İmîl Bedî', *Mevsû'atu 'Ulûmi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1427/2006, IV, 349.

⁷¹⁷ Ubâbene, s. 271.

⁷¹⁸ Çelen, s. 101.

⁷¹⁹ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 7.

2.13.2. (أ) هَمْزَة (hemze/mı, mi)⁷²⁰

İstifham ilişkisi kurar ve anlaşılmayı talep eder.⁷²¹ Mesela أَتَسَافِرُ مُحَافَظَتَكَ فِي الْعُطَلَةِ؟ Tatilde şehrine gidiyor musun? şeklindeki bir soruda istifham hemzesi tasdik için kullanılmıştır.

Tayin (iki seçenekten birini belirleme), tasdik ve tasavvur için kullanılan istifham hemzesinin anlamlarındandır.

Örnek:

أَنْجَحْتَ أَمْ رَسَبْتَ؟ Başarılı mı yoksa başarısız mı oldun?

أَأَنْتَ تَزَوَّجْتَ أُمَّ أَحْوَكْ؟ Sen mi yoksa kardeşin mi evlendi?

Örneklerde de görüldüğü gibi أَمْ edatından sonrası zikredilmiştir. Bu kısım bazen de hafzedilebilir.

Örnek:

أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْئَةِ يَا إِبْرَاهِيمَ “Ey İbrahim, bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?”⁷²² Burada أَمْ غَيْرِكَ (ya da başkası mı?) ifadesi takdir edilir. Tasavvur için kullanılan hemzeden sonra gelen أَمْ edatı muttasıladır.⁷²³

أَأَرْجُلُ أَمَّ امْرَأَةً؟ Sana bir erkek mi yoksa bir kadın mı geldi? cümlesinde “soru, cinsi (türü) öğrenmeye yöneliktir.” Bunun tam tersine أَمَّ رَجُلَانِ؟ Sana bir adam mı yoksa iki adam mı geldi? sorusunda ise maksat, gelenin erkek olduğu bilgisini talep etmek değil, tek mi yoksa iki kişi mi olduğunu öğrenmektir.⁷²⁴

⁷²⁰ Soru hemzesi sadece soru amacıyla kullanılmaz. Soru dışında inkâr, nefîy, takrir, tevbih, tazim, tahkir, istibta', taaccüb, tesviye, temenni ve teşvik gibi birtakım belağî amaçlarla da kullanılır. Bkz. el-Cârim, I, 199.

⁷²¹ Ubâbene, s. 272.

⁷²² Enbiyâ, 21/62.

⁷²³ Yakub, Mevsû'atu 'Ulûmi'l-Lugati'l-'Arabiyye, IV, 508.

⁷²⁴ el-Cürçânî, Delâilu'l-İ'câz, s. 144.

هـ ile أ (Hemze) Arasındaki Farklar:⁷²⁵

- 1) هـ sadece tasdike aittir. Hemze ise tasdik ve tasavvur içindir.
- 2) هـ olumlu cümlelere mahsustur. Hemze ise hem olumlu hem de olumsuz cümlelerden önce gelebilir.

2.14. Tasdik ve Ret İlişkisi

el-Fârâbî, bilginin ya tasdik veya tasavvurdan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bilgi olumlu ya da olumsuz bir hüküm bildirmiyorsa *tasavvur* adını alır. Mesela güneş, ay, akıl, ruh, insan, hayvan ve bitki gibi hiçbir yargı bildirmeyen maddi ve manevi varlıkları ifade eden kelimeler birer tasavvurdur. Ayrıca dilek, temenni, dua, emir ve tamlama şeklinde sözler de hüküm bildirmediklerinden tasavvurdur. *Tasdik* ise en az iki tasavvur ve bunların arasındaki ilişkiyi belirleyen bir edattan meydana gelen cümledir. Bir başka deyişle tasavvurlar arasında ilişki bulunduğunu ya da bulunmadığını bildiren cümleye *tasdik* adı verilmektedir.⁷²⁶

Tasdik kavramı soru-cevap cümlelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Kendisine bir soru yöneltilen muhatap, soruya نَعَمْ/evet şeklinde müsbet (olumlu) veya لَا/hayır şeklinde menfi (olumsuz) cevap verecektir. Mesela أَحْضَرَ عَلِيٌّ؟ *Ali geldi mi?* sorusuna “gelmek” fiilinin, fail olan عَلِيٌّ kelimesine nisbeti sorulmaktadır. Muhatap bu soruya Ali’nin gelip gelmeyeğine göre *evet* ya da *hayır* şeklinde cevap vermek durumundadır.⁷²⁷

İstifham ister olumlu ister olumsuz olsun belirli bir şeyle ilgilidir. Bu durumda cevap نَعَمْ veya لَا ile olur.⁷²⁸

Örnek:

⁷²⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 325 vd.

⁷²⁶ Kaya, Mahmut, “Tasavvur”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 126-127; Salîbâ, Cemil, *el-Mu'cemu'l-Felsefi*, Dâru'l-Kütubi'l-Lübânî, Beyrut 1982, I, 277; el-Acem, Refik, *Mevsû'atu Mustalahâti Usûli'l-Fıkh 'inde'l-Muslimîn*, Mektebetü Lübnan, 1. Baskı, Beyrut 1998, I, 443.

⁷²⁷ Akdemir, s. 137.

⁷²⁸ Yakub, *Mevsû'atu 'Ulûmi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, IV, 349.

هل درستت؟ Okudun mu?

- نعم، درستت Evet, okudum.
- لا، ما درستت Hayır, okumadım.

Tasdik ve tekzib, mütekellimin olumlu ya da olumsuz kastettiği habere yöneliktir. Çünkü tasdik, haberin vakıya uygun olduğu hükümdür. Tekzib ise bunun tersidir.⁷²⁹

Muhatap, kendisine yöneltilen bir soruya, esas olarak, ancak iki ihtimalli bir cevap verebilir.⁷³⁰

Mesela:

هل بدأت كُبرى دراستها في الجامعة؟ Kübra üniversitedeki eğitimine başladı mı? sorusunun cevabı iki ihtimallidir.

- نعم، بدأت Evet, başladı.
- لا، لم تبدأ Hayır, başlamadı.

Buna göre, soruyu soran, tarafsız bir tutum içinde, Kübra'nın üniversite eğitimine başlama veya başlamama ihtimallerinden birisi hakkında bilgi almayı amaçlamaktadır. Cevap, Kübra'nın eğitime başlama ya da başlamama bilgisine bağlı olarak iki ayrı şekilde verilmiştir. Cevabın başındaki نعم/لا kelimeleri ise tasdike yöneliktir.

هل بدأت كُبرى دراستها في الجامعة؟ Kübra üniversitedeki eğitimine başladı mı?	
نعم Evet,	بدأت başladı.
Soruyu soranı tasdik	bilgi
لا Hayır,	لم تبدأ başlamadı.
Soruyu soranı ret	bilgi

⁷²⁹ el-Acem, I, 444.

⁷³⁰ Isparta, s. 120.

Evet/hayır sorularında, لا ve نَعَمْ kelimeleri soruyu soranın istediği bir bilgi, düşünce veya hükmü tasdik yahut reddeder. Bu tarz sorularda tasdik ve ret edatlarından sonraki kısım, soruyu soranın istediği bilgiyi içerir.

Ret edatları ise tasdik edatlarının gördüğü işin aynısını aksi istikamette görürler. Ret edatlarının geçtiği cevaplarda, sorunun kendisi değil, soran reddedilir.

2.14.1. نَعَمْ (ne'am/evet)

Tasdik ilişkisi kurar.⁷³¹ Tasdik edatlarının en çok kullanılanı bu edattır.⁷³² Olumlu soru cümleleri ile olumlu ve olumsuz cümlelerde⁷³³ konuşanı tasdik etme işlevini görür. هَلْ مَا سَافَرَ خَالِدٌ سَافَرَ أَخُوكَ؟ Kardeşin yolculuğa çıktı mı? sorusuna, مَا سَافَرَ خَالِدٌ Halit yolculuğa çıktı veya مَا سَافَرَ خَالِدٌ Halit yolculuğa çıkmadı cümlelerine نَعَمْ ile cevap verince ilk iki cümlede Halit'in yolculuğa çıktığı, son cümlede ise yolculuğa çıkmadığı anlaşılır.

Olumsuz soru cümlelerinde ise olumsuzluğu (yani eylemin gerçekleşmediğini) kabul etme anlamındadır. أَلَمْ يَكْمَدْ زَيْدٌ؟ Zeyd kalkmadı mı? sorusuna نَعَمْ ile cevap verildiğinde Zeyd'in kalkmadığı anlaşılır.⁷³⁴

أَيُّكُونُ الْمُؤْمِنُ جَبَانًا، قَالَ: نَعَمْ، فَقِيلَ أَيُّكُونُ الْمُؤْمِنُ بَخِيلًا، فَقَالَ: نَعَمْ، فَقِيلَ أَيُّكُونُ الْمُؤْمِنُ كَذَّابًا، فَقَالَ: لَا.

Mümin korkak olur mu? Dedi ki, **evet** (olabilir); Denildi ki, mümin cimri olur mu? Dedi ki, **evet** (olabilir); Yine denildi ki, mümin yalancı olur mu? Dedi ki, **hayır** (olamaz).⁷³⁵

نَعَمْ edatı metin içerisinde birçok ilişki türünü ifade etmektedir. İbn Hişâm bu edatın ifade ettiği tasdik, va'd, i'lâm ve tekid gibi dört ilişki türünden bahsetmiştir.⁷³⁶ Kısaca bunlara değinelim:

⁷³¹ ed-Dakr, s. 518; el-Hamed, s. 334.

⁷³² Akdağ, s. 135.

⁷³³ el-Hamed, s. 333-334.

⁷³⁴ Güman, s. 278.

⁷³⁵ Muvatta, Kitâbu'l-Kelâm, 1795.

⁷³⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 296; Ubâbene, s. 273.

1) Tasdik (Doğrulama/التَّصْدِيقُ): Olumlu veya olumsuz haber cümlesine cevap olduğunda.

Örnek:

– هَلْ قَامَ زَيْدٌ؟ *Zeyd kalktı mı?*

– نَعَمْ **Evet!** Diyalogda da görüldüğü üzere verilen haber doğrulanmaktadır.

2) Va'd (Söz verme/الْوَعْدُ): Emir ve nehiy cümlesinden sonra gelince. *Zeyd'i vur!* cümlesinin cevabında نَعَمْ dendiğinde أَعِدُّكَ بِضَرْبِهِ *Onu vuracağıma sana söz veriyorum* demek kast olunur.

3) İ'lâm (Bildirme/الإِعْلَامُ): Gizli ve açık soru cümlesinden sonra gelince. *Zeyd kalktı mı* sorusuna نَعَمْ edatı ile karşılık verilince أَعْلَمُكَ بِقِيَامِهِ *Onun ayakta olduğunu sana bildiriyorum* çağrısı ifade edilmiş olur.

4) Tekid (Pekiştirme/التَّكْيِيدُ): Sözün baş tarafında gelirse pekiştirme ifade eder. *Evet, gerçekten Rabbim kudret sahibidir.*

2.14.2. بَلَى (belâ/elbette)

Soru olumsuz, cevap olumlu olduğunda, cevap cümlesinin başına getirilen tasdik edatıdır.⁷³⁷ Yani olumsuz soruya verilen cevaba has bir edattır⁷³⁸ ve olumsuz soru cümleleri ile olumsuz cümlelerin anlamını olumluya çevirir.⁷³⁹

أَلَمْ تَقْرَأْ قِصَصَ بَهَاءِ طَاهِرٍ؟ *Baha Tahir'in öykülerini okumadın mı?*

بَلَى, **Evet**, *o öyküleri okudum* şeklindeki bir cevapta birinci cümledeki yargı, بَلَى edatıyla hükümsüz bırakılmıştır.

⁷³⁷ ez-Zeccâcî, *Hurûfu 'l-Me'ânî*, s. 6; er-Rummânî, s. 119; el-Mâlekî, s. 234; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 420; ed-Dakr, s. 125; el-Hamed, s. 116; Akdağ, s. 58; Çelen, s. 109.

⁷³⁸ Ubâbene, s. 273.

⁷³⁹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 422.

بلى'nın dışındaki cevap edatları, cevap teşkil ettikleri soru cümlelerini olduğu gibi bırakırlar. Soru cümlesi olumsuz ise, cevap da olumsuz; soru olumlu ise, cevap da olumlu olur. Fakat, بلى edatında ise, soru ister olumlu, ister olumsuz olsun cevap, mutlaka olumlu olur.⁷⁴⁰

بلى diğer tasdik edatlarının yerine kullanılabilirken olumsuz cümlelere cevap olduğunda, diğer tasdik edatları, kendi yerinde kullanılmaz. Mesela, اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (dedi) Onlar da “**Elbette**, sen bizim Rabbimizsin”⁷⁴¹ âyetinin cevabında نَعَمْ denilmez. Eğer cevabında, نَعَمْ denilirse, “Evet, Rabbimiz değilsin” anlamı ortaya çıkar. بلى edatı şayet olumlu soru cümlelerine cevap edatı olarak gelmişse, diğer cevap edatları بلى'nın yerine kullanılabilir.⁷⁴²

بلى edatı cevap olarak geldiği cümleyi tasdik eder. Örneğin اَلَمْ اَكُنْ صَدِيقًا؟ Ben, *senin arkadaşın değil miyim?* بلى **Elbette!** (*sen benim arkadaşımsın*).

2.14.3. أَجَلٌ (ecel/evet)

Tasdik ilişkisi kurar ve bildirimde bulunan kişiyi onaylamaya yarar.⁷⁴³ Genellikle verilen haberleri doğrulamak için kullanılan bir cevap edatıdır. *Evet* anlamına gelir. Mesela; اَلِي كَيِّدٌ قَدْ جَاءَ عَلِيٌّ مِنَ الْقُرَيْبَةِ *Ali köyden gelmiştir* diyen birine أَجَلٌ **Evet gelmiştir**, deriz.⁷⁴⁴

أَجَلٌ edatı ayrıca bilgi almak isteyen kişiyi bilgilendirmek ve herhangi bir şeyi talep edene söz vermek için kullanılır. Bildirimden sonra أَجَلٌ edatının, istifhamdan sonra da نَعَمْ'in kullanılması daha uygundur. “أَجَلٌ, bildirim ifadelerinden sonra kullanılır” denilmektedir.⁷⁴⁵

2.14.4. جَيْرٌ (ceyri/evet)

جَيْرٌ edatıyla aynı anlamda kullanılıp sadece yeminden önce gelmektedir.⁷⁴⁶

⁷⁴⁰ Zihni Efendi, s. 318.

⁷⁴¹ A'râf, 7/172.

⁷⁴² Çelen, s. 110.

⁷⁴³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 107; ed-Dakr, s. 16.

⁷⁴⁴ Akdağ, s. 9.

⁷⁴⁵ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 361; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 107-108; ed-Dakr, s. 16; el-Hamed, s. 29.

⁷⁴⁶ er-Rummânî, s. 120; Ubâbene, s. 274.

– أَتَفْتَحُمُونَ الْمُنُونَ؟ Ölüme atılır mısınız (dediler)?

– قُلْتُ خَيْرٍ (Onlara) *evet, dedim.*

2.14.5. إِي (î/evet)

Daima fiili düşürülmüş yemin ifadesinden önce bulunan tasdik edatıdır.⁷⁴⁷ Hükümü, hükmündedir. نَعَمْ edatı gibi tasdik (doğrulama), i'lâm (bildirme) ve va'd (söz verme)⁷⁴⁸ ilişkilerini ifade eder.

(قَامَ) Zeyd kalktı. *Evet, vallahi (kalktı).* (tasdik ilişkisi)

هَلْ قَامَ زَيْدًا؟ إِي وَاللَّهِ (أَعْلَمُكَ بِقِيَامِهِ) Zeyd kalktı mı? *Evet, vallahi...* (onun ayağa kalktığını sana bildiriyorum). (i'lâm ilişkisi)

زَيْدًا! إِي وَاللَّهِ (أَعِدُّكَ بِإِكْرَامِهِ) Zeyd'e ikram et! *Evet, vallahi (sana söz veriyorum, ona ikram edeceğim).* (va'd ilişkisi)

2.14.6. إِنَّ (inne/evet)

Evet anlamında cevap/tasdik ilişkisi kurar.⁷⁴⁹

قَالَ فُضَالَةُ بْنُ شُرَيْكٍ لِابْنِ الزُّبَيْرِ:

– لَعَنَّ اللَّهَ نَاقَةَ حَمَلْتَنِي إِلَيْكَ.

فَأَجَابَ ابْنُ الزُّبَيْرِ:

– إِنَّ وَرَاقِبَهَا.

Fudale b. Şüreyk İbn Zübeyr'e:

– Allah, beni sana getiren deveyi kahretsin, dedi.

⁷⁴⁷ el-Mâlekî, s. 214; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 234-235; ed-Dakr, s. 109; el-Hamed, s. 99; Akdağ, s. 46.
⁷⁴⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 501; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 234-235; ed-Dakr, s. 109; Çelen, s. 111-112.

⁷⁴⁹ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 30, 56; er-Rummânî, s. 127; el-Mâlekî, s. 204; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 398, 400; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 235; el-Hamed, s. 80.

İbn Zübeyr de:

– Evet, o deveye binip geleni de, diye cevap verdi.⁷⁵⁰

2.14.7. لَ (lâ/hayır)

لَ edatından önceki ifade olumlu olup bir atıf edatına da bittiğinde atıf edatı olmaz fakat anlamsal açıdan yine de tersinelik ilişkisi kurar. Aşağıdaki metinde بَلْ atıf edatı iken لَ kendinden öncekine cevap olarak gelmiştir.⁷⁵¹

– جَاءَنِي زَيْدٌ *Bana Zeyd geldi.*

– بَلْ عَمْرُو *Hayır hayır Amr geldi.*

2.14.8. كَلَّا (kellâ/hayır, asla)

كَلَّا kendinden önce geçen cümledeki fikrin ve düşüncenin doğru olmadığını, yanlış olduğunu sert bir şekilde ifade etmek için kullanılır.⁷⁵² Örneğin çalışmayıp da أَرْجُو النَّجَاحَ *Sınıfta geçmeyi umuyorum* diyen kimseye cevaben كَلَّا إِنَّكَ رَاسِبٌ *Hayır! Sen sınıfta kalacaksın, denir.*⁷⁵³ Çünkü كَلَّا edatı, genellikle kabul olunmayan, reddedilen bir fikrin ardından gelir.

إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُدْرِكَنَا الْعَدُوُّ *Düşmanın bize ulaşmasından korkuyoruz* diyenlere cevap olarak;

كَلَّا إِنَّكُمْ لَنَاجِحُونَ *Hayır! Siz mutlaka kurtulacaksınız* denir.

İnsanı benimsemiş olduğu düşünceden menetmek, azarlamak veya düşüncesinin yanlışlığına dikkat çekip onu doğruya yöneltmek için de kullanılır.⁷⁵⁴ Yani kendisinden önce geçen söz veya cümledeki düşüncenin doğru olmadığını sert bir şekilde belirtmeye yarar.

⁷⁵⁰ Çögenli, M. Sadi – Selami Bakırcı, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Cantaş Yay., İstanbul 2013, s. 38; Çelen, s. 114-115.

⁷⁵¹ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, III, 302.

⁷⁵² el-Galâyîni, III, 256; Akdağ, s. 106.

⁷⁵³ Akdağ, s. 106. كَلَّا edatı kendisinden önce geçen bir cümleye cevap olmaksızın gelmişse o zaman anlamı “Gerçekten o, vazgeçmeyecek olursa onu perçeminden yakalınız” Alak, 96/15 âyetinde görüldüğü üzere *gerçekten* ifadesiyle karşılanır. Bkz. Akdağ, s. 106; Ubâbene, s. 275.

⁷⁵⁴ Zihni Efendi, s. 346; el-Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fi 'l-Kavâ'idi ve 'l-İ'râb*, Mektebetü Dâru 'ş-Şark, 4. Baskı, Beyrut, ts., s. 287.

أَيُّطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ كَلَّا
mi umuyor? **Hayır** (hiç ummasınlar!)”⁷⁵⁵

2.15. Şart İlişkisi⁷⁵⁶

Şart, iki cümle arasında kurulan ayrılmazlık (telâzüm) ilişkisidir.⁷⁵⁷ Bu ayrılmazlık, bir şeyin varlığını başka bir şeyin varlığına bağlanmayı⁷⁵⁸ gerektirir. Şartlı bir yapının kurulması ancak bazı edatların söze bitiştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Arap dilinde nahiv ve belâgatçilerin ortak kabulüne göre temel şart edatı *إِنْ* edatıdır.⁷⁵⁹

Örnek:

إِنْ تَفْتَحَ النَّافِذَةَ يَدْخُلِ الْهَوَاءُ النَّقِيُّ الْعُرْفَةَ. **Pencereyi açarsan, temiz hava odaya girer.**

Bir eylem, oluş veya durumun gerçekleşmesini, var olmasını olanaklı kılan şeye şart denir. Şartı sebeple karıştırmamak gerekir. Sebep, bir şeyin olmasında etkiyi yaratan şeydir. Şart ise etkinin ortaya çıkmasını sağlar. Örneğin *إِذَا كُنْتَ تَفْعَلُ الْحَمِيَّةَ تَفْقَدُ الْوَزْنَ* **Rejim yaparsan zayıflarsın** cümlesinde şart, *فَقَدَ وَزْنَهُ بِسَبَبِ الْحَمِيَّةِ* **Rejim yaptığı için zayıfladı** cümlesinde sebep söz konusudur.

Bütün dillerde günlük hayatta ve yazı dilinde kullanılan şart üslubuna kabaca baktığımızda bir şeyin gerçekleşmesinin ya da yerine getirilmesinin başka bir şeye bağlandığını görmekteyiz. Arkadaşından ödünç kitap isteyen birisi bu isteğini şu şekilde bir şarta bağlamaktadır:

⁷⁵⁵ Me‘âric, 70/38.

⁷⁵⁶ “Fıkıh terimi olan şart ile dil terimi olan şart birbirinin aynı değildir. Fıkıhçıların dilinde şart, “yokluğu hükmün yokluğunu gerektiren; varlığı ise hükmün varlığını gerektirmeyen unsurdur.” Örneğin “abdest namazın şartıdır” deriz. Çünkü abdestsiz namaz olmaz. Abdestli olmak ise namaz kılmayı gerektirmez. Dilcilere göre ise şart, “varlığı hükmün varlığını gerektiren unsurdur.” Örneğin kişi, “*Bu dolabın nakliye masrafını üstlenirsen satın alırım*” dese, satıcı da bu şartı kabul etse onu alıcının evine götürmesi gerekir. Görüldüğü gibi burada, koşulan şart hükmü gerekli kılmıştır. Bu itibarla dil terimi olan şart, fıkıh terminolojisindeki “sebep”e benzer.” Bkz. Güman, s. 124.

⁷⁵⁷ İbn Kayyim, *Bedâi‘u l-Fevâid*, I, 51.

⁷⁵⁸ Bilmen, I, 125.

⁷⁵⁹ el-Murâdî, *el-Cene‘d-Dânî*, s. 208; Ubâbene, s. 297; el-Hımsî, s. 357; el-Kudât, s. 140; ed-Dakr, s. 96; el-Hamed, s. 79.

بَانَا كِتَابِي إِنْ تُعْطِنِي الْكِتَابَ أَفْرُوهُ فِي أَقْصَرِ وَقْتٍ مُمَكِّنٍ *Bana kitabı verirsen mümkün olan en kısa vakitte onu okuyacağım* cümlesinde kitabın okunması, verilmesine bağlı kılınmıştır.

Şart, cümleden bağımsız değildir. Hüküm ifade eden bir sözden sonra şart cümlesi getirilirse bu söz, şartlı bir yapıya dönüştürülmüş olur ve şart gerçekleşmeden sonuç da gerçekleşmez.⁷⁶⁰ Örneğin kişi, أَنْتَ مَرِيضٌ *Sen hastasın* dediğinde bu sözü derhal sonuç doğuracak iken سَوْفَ تَتَحَسَّنُ إِنْ تَسْتَحْدِمُ هَذَا الدَّوَاءَ نِظَامِيًّا *Bu ilacı düzenli kullanırsan iyileşeceksin* dediğinde iyileşme, şarta bağlandığı için, ancak düzenli ilaç kullanımından sonra gerçekleşir.

Kelimeler sözlük yani hakiki anlamlarında kullanıldığı gibi mecâz anlamda da kullanılabilir. Çünkü sınırlı sayıdaki kelimeyle sınırsız anlamları ifade etmek mümkün değildir. Bu nedenle kelimeler birçok anlamda kullanılabileceği gibi mecâz ifadeler şekline de dönüşebilir. Kelime için geçerli olan bu durum cümleler için de söz konusudur. “Şart da böyle olup, bir hüküm, gerçekten bir şarta bağlanmış olabileceği gibi, bir alakadan dolayı mecâzen de bağlanmış olabilir. Dolayısıyla bir sözün yorumlanması için sabit dil bilgisi kuralları yeterli olmayıp, hakikat-mecâz ilişkileri de önemlidir.”⁷⁶¹ Örneğin Kişi, oğluna أَطْعِنِي إِنْ كُنْتَ ابْنِي *“Eğer sen benim oğlumsan sözümü tut”* der. Burada gerçek bir şart olmayıp, oğlunu kendisine itaat etmeye teşvik amacıyla söylenmiştir.⁷⁶²

مَنْ دَخَلَ دَارِي مَنْ ve ما edatları şart için kullanıldıklarında umum ifade ederler. Bir kişi مَنْ دَخَلَ دَارِي *Kim evime girerse ona bir dirhem var* dese eve giren her bir kişi dirhem almaya hak kazanır. Ancak bir kez giren, ikinci kez girdiğinde bu lafız tekrara delâlet etmediği için ikinci dirhemi almaya hakkı yoktur.⁷⁶³

Bir kişi bir yarışta كُلُّ مَنْ سَبَقَ مِنْكُمْ فَلَهُ دِينَارٌ *“İçinizden yarışı önde bitiren herkese bir dinar var”* dese ve yarışı üç kişi önde bitirse onlardan her biri dinarı hak eder. Şayet bu cümle مَنْ سَبَقَ مِنْكُمْ فَلَهُ دِينَارٌ *“İçinizden her kim yarışı önde*

⁷⁶⁰ Güman, s. 105.

⁷⁶¹ Güman, s. 135.

⁷⁶² Güman, s. 136.

⁷⁶³ Güman, s. 62.

bitirirse ona bir dinar var” şeklinde ifade edilse ve yarışı üç kişi önde bitirse bir dinarı aralarında paylaşırlar.⁷⁶⁴

Şart edatları, “iki cümleciği birbirine bağlayan ve onlar arasında bir ayrılmazlık ilişkisi kuran edatların genel adı olup”⁷⁶⁵ biz araştırmamızda ez-Zemahşerî’nin eserinde ele aldığı *إِنْ* ve *لَوْ* şart edatlarıyla beraber metin içerisinde şart ilişkisini ifade eden *عَلَى* *لَوْمَا*, *عَلَى* *لَوْمَا*, *عَلَى* gibi bazı edatlar üzerinde duracağız.

2.15.1. *إِنْ* (in/...se, eğer)

Şart ilişkisi kurar.⁷⁶⁶ Bütün nahivciler bu edatın ana şart edatı olduğunu belirtirler.⁷⁶⁷ *إِنْ* edatı, iki cümle arasında mutlak bir ayrılmazlık ilişkisi kurar. Bu ilişkiyi iki olumlu cümle arasında kurduğu gibi, iki olumsuz cümle veya biri olumlu diğeri olumsuz olan cümleler arasında kurar. Cümlenin anlamını da çoğunlukla gelecek zamana çevirir.⁷⁶⁸

إِنْ edatı, bir cümlenin içerdiği anlamın meydana gelmesini başka bir cümlenin içerdiği anlamın meydana gelmesine bağlamak için kullanılır.⁷⁶⁹ Bu edat, gerçekleşmesi kesin olan ya da gerçekleşmesi muhal olan olayların başına gelmez. Mesela *إِنْ جَاءَ الْعَدُوُّ* **Eğer yarın olursa** denmez. Çünkü bunun gerçekleşmesi adet olduğu gibi kesindir.⁷⁷⁰ *إِنْ جَاءَ زَيْدٌ* *فَأَكْرَمُهُ* *Zeyd gelirse ona ikram et* cümlesinde Zeyd zaten gelmiş veya gelmesi imkânsızsa, bu şekilde ifade edilmesi doğru değildir.⁷⁷¹

Fakat *إِنْ* edatı, gerçekleşeceği kesin olmakla birlikte, zamanı belli olmayan fiillerle birlikte kullanılabilir.⁷⁷² Örneğin *أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْحَالِدُونَ* “Sen ölsen onlar sonsuza dek mi

⁷⁶⁴ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 279.

⁷⁶⁵ Güman, s. 124.

⁷⁶⁶ er-Rummânî, s. 49; el-Mâlekî, s. 186; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 207; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, I, 125; el-Hamed, s. 79.

⁷⁶⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 208; Ubâbene, s. 297; el-Hımsî, s. 357; el-Kudât, s. 140; ed-Dakr, s. 96; el-Hamed, s. 79.

⁷⁶⁸ İbn Kayyim, *Bedâi'u'l-Fevâid*, I, 44.

⁷⁶⁹ İbn Melek, s. 159; et-Teftâzânî, Saduddin Mesud b. Ömer, *Şerhu't-Telviḥ 'ale't-Tavdîḥ*, nşr. Zekeriyya Umeyrat, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 223.

⁷⁷⁰ İbn Melek, s. 159; et-Teftâzânî, I, 224.

⁷⁷¹ Bilmen, I, 125.

⁷⁷² el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 367.

yaşayacaklar”⁷⁷³ âyetinde, Hz. Peygamberin de diğer tüm canlılar gibi öleceği kesindir ama vakti belirsiz olduğu için إِنْ edatı kullanılmıştır. إِنْ edatı, gerçekleşmesi imkânsız olan fiillerle birlikte de kullanılabilir.⁷⁷⁴ Örneğin إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ “**Eğer Rahman (olan Allah)’ın bir çocuğu olsaydı ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.**”⁷⁷⁵ âyetinde gerçekleşmesi imkân dâhilinde olmayan bir fiille beraber kullanılmıştır.

إِنْ edatı, gerçekleşme ve gerçekleşmeme ihtimali bulunan fiillerde⁷⁷⁶ başka bir deyişle “bir olay veya eylem, gerçekleşme ve gerçekleşmeme ihtimallerini eşit derecede taşıyorsa kullanılır. Olay veya eylemin gerçekleşeceği kesin bilindiğinde ise إِذَا edatı kullanılır.⁷⁷⁷ Hatta إِذَا gerçekleşeceği kesin olan veya olmayan bütün fiillerle birlikte kullanılabilir.⁷⁷⁸ Örneğin; إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ “güneş doğarsa” demek yanlıştır. إِنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ “güneş doğduğunda” demek gerekir.⁷⁷⁹

إِذَا edatı, şart anlamında kullanıldığında şartının ve cevabının aynı zamanda gerçekleşmesini gerektirmez. مَتَى’da ise şart ve cevap arasında zaman birliği vardır. Buna göre إِذَا زُرْتَنِي الْيَوْمَ زُرْتُكَ غَدًا “Sen bugün beni ziyaret edersen ben de yarın seni ziyaret ederim” denebilir. مَتَى زُرْتَنِي الْيَوْمَ زُرْتُكَ غَدًا demek doğru olmaz.⁷⁸⁰

إِنْ edatı henüz varlığından emin olunmayan bir şeye bitleştirilerek, onu izleyen şeyin, kendisini gerektirdiğini gösteren bir edattır. Birinci –şey– bulunduğu takdirde, ikincisinin birinciyi kapsadığını gösterir. İkincinin birinciyi kapsadığını göstermesinden dolayı, bu edat, *kapsayıcı edatlar* (er-ribâtu’l-muzammin) diye adlandırılır. Mesela إِنْ دَخَلَ زَيْدٌ حَرَجَ عَمْرُو *Zeyd girerse Amr çıkar* ve إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَلِيَعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودٌ *Güneş doğarsa gündüz olur* sözlerimiz böyledir. Çünkü güneşin doğması, gündüzün oluşunu ihtiva eder; fakat gündüzün olmasıyla güneşin doğduğundan emin olunamaz. Bu sebeple, her ne kadar *şart edatları* (eş-şerâit)

⁷⁷³ Enbiyâ, 21/34.

⁷⁷⁴ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 368; İbn Kayyim, *Bedâi’u’l-Fevâid*, I, 85.

⁷⁷⁵ Zuhruf, 43/81.

⁷⁷⁶ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, s. 367; Bilmen, I, 125.

⁷⁷⁷ el-Cürcânî, *Delâilu’l-İ’câz*, s. 82.

⁷⁷⁸ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 268.

⁷⁷⁹ Güman, s. 126.

⁷⁸⁰ el-İsnevî, *el-Kevkeb*, s. 268.

denilse de, bunlar *şartlı kapsayıcı edatlar* (el-hurûfu'l-muzamminât bi-şarîta) diye adlandırılır.⁷⁸¹

Kapsayıcı edat türlerinden birincisi, “dığında” (لَمَّا) ve “...için” (إِذْ) edatları gibi daima varlığı yahut doğruluğundan emin olunan şeye bitiştirilen ve izleyen lafzın kendisini gerektirdiğini (lâzım leh) gösteren edatlardır. Bunun misali, لَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ كَانَ النَّهَارُ *Güneş doğduğunda gündüz oldu*, لَمَّا جَاءَ الصَّيْفُ اشْتَدَّ الْحَرُّ *Yaz geldiği için sıcak arttı* sözlerimizdir. Çünkü bu edat, birinci –lafzın gösterdiği şeyin– varlığından emin olunduktan sonra, birincinin ikincisi tarafından ihtiva edildiğini gösterir. Bundan dolayı, bu kapsayıcı edat, *katî kapsayıcı* (el-muzammin cezmen) diye adlandırılır.⁷⁸²

Kapsayıcı edat türlerinden ikincisi, “fakat, -e gelince” (أَمَّا), lafızlara bitiştirildiğinde, bunların her birinin diğerinden –anlamca– ayrı olarak ihtiva edildiğini gösterir. Çünkü bu edat, kendisine bitiştirilen şeylerden bir kısmının, bir yönüyle diğerlerinden ayrı olarak kapsandığını gösterir. Bundan dolayı, onlara *ayırmaya delâlet eden edatlar* (er-ribâtu'd-dâll ‘ale'l-infisâl) yahut –kısaca– *ayırıcı edatlar* (er-ribâtu'l-mufassıl) denir. Çünkü onlar, birinci ifadenin, kendisini izleyenden ayrı olduğunu gösterir.⁷⁸³

إِنْ يَأْتِنِي زَيْدٌ أُكْرِمُهُ *Zeyd bana gelirse ona ikram ederim* cümlesinde kime ait olduğu belli olmayan *gelme* fiili değil, Zeyd’e ait olan *gelme* fiili şart kılınmıştır. Yine kime ait olduğu belli olmayan *ikram etme* fiili değil, konuşana ait olan *ikram etme* fiili şartın cevabı kılınmıştır. Geleni olmayan bir *gelme* eylemi ve ikram edeni olmayan bir *ikram etme* eylemi birbirinin şart ve cevabı olamaz.⁷⁸⁴

إِنْ edatı salt şart için vaz‘ edilmiştir. إِذَا ve مَتَى da olduğu gibi zarfiyet anlamı taşımaksızın bir cümlenin meydana gelmesinin diğerine bağlanması yoluyla şart ifade eder.⁷⁸⁵ إِذَا ve مَتَى edatları hem zaman hem de şart anlamını müştereken taşır. Fakat cümle

⁷⁸¹ el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 135.

⁷⁸² el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 135.

⁷⁸³ el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, s. 135.

⁷⁸⁴ el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 7.

⁷⁸⁵ ez-Zuhaylî, s. 410.

içerisinde, bu anlamlardan sadece birisi için kullanılır. Diğeri, o esnada kullanılmaz. Yani şart anlamında kullanıldığında vakit anlamı düşer ve إِذَا edatının içerdiği manada sadece şart bildirir. Ayrıca şart için kullanıldığında ceza cümlesi de gerektirir. Vakit için kullanıldığında ise, şart anlamı düşer ve sadece vakit anlamı için kullanılır.⁷⁸⁶

Örnek:

إِذَا أَحْمَرَ الْعِنَبُ *Üzümler olgunlaştığında yanına geleceğim.* (zarf)

إِذَا خَرَجْتَ خَرَجْتُ *Çıkarsan çıkarım.* (şart)

مَتَى تُسَافِرُ إِلَى إِسْطَنْبُولَ؟ *Ne zaman İstanbul'a gideceksin?* (zarf)

مَتَى تَذْهَبُ أَذْهَبُ *Ne zaman gidersen ben de o zaman giderim.* (şart)

إِذَا edatı, başında bulunduğu mazi ve muzari fiilleri gelecek zamana tahsis eder.⁷⁸⁷

Örnek:

إِنْ تَكْسَلْ تَحْسِرْ *Tembellik edersen zarara uğrarsın.*

إِنْ دَهَبْتَ دَهَبْنَا *Gidersen gideriz.*

2.15.2. لَوْ (lev/şayet, ...seydi)

Şart ilişkisi kurar.⁷⁸⁸ Bu edat, gerçekleşmeyen iki fiil arasındaki ayrılmazlık ilişkisini ifade eder.⁷⁸⁹ Nahivciler لَوْ edatını, حَرْفُ امْتِنَاعٍ لِامْتِنَاعٍ غَيْرِهِ “Şart gerçekleşmediği için cevabının da gerçekleşmemesini gerektiren bir edattır”⁷⁹⁰ diye tanımlamaktadırlar. Başka bir deyişle “şart bulunmadığından cevabın da bulunmadığını” ifade eder. Bu tanıma göre, لَوْ edatı,

⁷⁸⁶ es-Serahsî, Ebû Sehl Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., VI, 112.

⁷⁸⁷ Zihni Efendi, s. 306; Çelen, s. 153.

⁷⁸⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 367.

⁷⁸⁹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 274; İbn Kayyim, *Bedâi'u'l-Fevâid*, I, 52.

⁷⁹⁰ ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, s. 3; er-Rummânî, s. 100; el-Mâlekî, s. 358; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, s. 272; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 152; el-Cüveynî, I, 190.

cevabın gerçekleşmediğine açık bir şekilde delâlet eder. Yani şartın imkânsızlığında cevabın da imkânsızlığını ifade eden bir edat olmaktadır. Buna اِمْتِنَاعِ الْجَوَابِ لِامْتِنَاعِ الشَّرْطِ da denir.⁷⁹¹

“*Sayet*” وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez.”⁷⁹² âyetinde geçen لَوْ edatı şartın imkânsızlığından dolayı cevabın da imkânsızlığı sonucunu doğurmuştur.

لَوْ edatı bağlantı kurulan ve gelecekte olacak şey hakkında beklenti anlamı ifade eder. Bu yüzden de şart anlamını ifade eder.⁷⁹³

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَا يَبْتَغِي وَادِيًا ثَالِثًا *İnsanoğlunun iki vadi (dolusu) malı olsa bunlara (ek), bir üçüncüsünü daha ister.*⁷⁹⁴

لَوْ edatı, geçmişte bir iş ve oluşun meydana gelmesini, yine geçmişte bir iş ve oluşun meydana gelmesine bağlı kılar. Şöyle ki, geçmişte takdir olunan bir fiilin meydana gelişi yok ve menfi olursa, ona bağlı fiilin de meydana gelişi yok ve menfi olacaktır. Mesela:

لَوْ جِئْتَنِي لِأَكْرَمْتِكَ *Bana gelmiş olsaydın ikram ederdim* cümlesinde görüldüğü gibi, geçmişteki bir ikram fiili, yine geçmişteki bir ikram fiiline bağlı kılınmıştır. Böylece geçmişte gelme fiilinin bulunmayışı, ikram fiilinin olmayışını da kendiliğinden gerektirmiştir.⁷⁹⁵ Bu durumu Sîbeveyh لَوْ edatı, “başkasının vukuu sebebiyle vuku bulacak bir şeyi ifade etmek içindir”⁷⁹⁶ şeklinde ifade etmektedir.

لَوْ, bazen اِنْ edatı gibi başında bulunduğu fiili gelecek zamana tahsis eder.⁷⁹⁷ لَوْ'in başında bulunduğu fiilin, gelecek mi yoksa geçmiş zaman oluşunun ayrımı şöyle yapılır: Eğer لَوْ edatı, imkânsızlık (imtinâ) manasına gelirse maziye mahsus olur. İmkânsızlık anlamı

⁷⁹¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 368, ed-Dakr, s. 391; el-Hamed, s. 288; el-İmâdî, Hamid b. Ali b. İbrahim, “Teşnifu'l-Esmâ' fi İfâdeti Lev li'l-İmtinâ”, thk. Muhammet Tasa, *SÜİFD*, 2/2006, s. 124.

⁷⁹² Lokman, 31/27.

⁷⁹³ es-Serahsî, *Usûl*, I, 233.

⁷⁹⁴ Müslim, *Kitâbu'z-Zekât*, 1048.

⁷⁹⁵ Çelen, s. 155-156.

⁷⁹⁶ Sîbeveyh, IV, 224.

⁷⁹⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 367.

yoksa إِنَّ gibi, zamanı geleceğe tahsis eder. Bu durumuyla, sadece şart ile cevabı birbirine bağlayan edat işlevini görür.⁷⁹⁸ Örnek:

وَلَوْ تَلْتَمِي أَصْدَاؤُنَا بَعْدَ مَوْتِنَا

لَظَلَّ صَدَى صَوْتِي وَإِنْ كُنْتُ رَمَةً

Ölümümüzden sonra seslerimiz karşılaşıp olursa

Sesimin yankısı devam edecek, çürüsem bile!

2.15.3. لَوْلَا (levlâ/olmasaydı)

Şart ilişkisi kurar. Şart bulunduğundan dolayı cevabın bulunmadığını ifade eder.⁷⁹⁹

Türkçe'ye *olmasaydı, olmamış olsa, ...meseydi* şeklinde tercüme edilmektedir.⁸⁰⁰

لَوْلَا عَلِيٌّ لَهْلَكَ عُمَرُ *Ali olmasaydı Ömer helak olurdu.*

لَوْلَا edatı örnek cümlede de görüldüğü üzere gerçekleşmiş bir fiil ile gerçekleşmemiş bir fiil arasında ayrılmazlık ilişkisini (sebeup-sonuç) kurmuştur.⁸⁰¹

2.15.4. لَوْمَا (levmâ/olmasaydı)

Şart ilişkisi kurar. Şart bulunduğundan dolayı cevabın bulunmadığını ifade eder.⁸⁰²

Türkçe'ye *olmasaydı, olmamış olsa, ...meseydi* şeklinde tercüme edilmektedir.

لَوْمَا صَادِقٌ زُرْتُكَ *Sadık olmasaydı seni ziyaret ederdim.*

2.15.5. عَلَى أَنْ/أَنَّ (‘alâ en/enne/şartıyla)

عَلَى edatı, sözlü işlemlerde ve naslarda “şartıyla” anlamında kullanılır.⁸⁰³ إِيَّيْ أُرِيدُ أَنْ

أُنْكَحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيْ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرْنِي ثَمَانِي حَجَّجٍ “Sekiz yıl benim için çalışman **şartıyla** şu iki

⁷⁹⁸ Mustafa, s. 843.

⁷⁹⁹ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, III, 443; Zihni Efendi, s. 360.

⁸⁰⁰ Çelen, s. 158-159.

⁸⁰¹ Güman, s. 129.

⁸⁰² İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, III, 443; Zihni Efendi, s. 360.

⁸⁰³ Güman, s. 268.

kızından birini seninle evlendirmek istiyorum.”⁸⁰⁴ âyetinde اَنْ عَلٰى ifadesi şart ilişkisi kurmuştur.

عَلٰى edatı, kendinden sonrakinin öncekine şart olduğunu ifade eder. Çünkü عَلٰى edatında gereklilik manası vardır. Ayrıca cezânın varlığı şartın varlığını da gerekli kılar. Mesela اَنْ عَلٰى يُبَايِعَنَّكَ عَلٰى اَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللّٰهِ Allah’a şirk koşmamak **şartıyla** sana biat ettiler”⁸⁰⁵ âyeti اَنْ عَلٰى لَا يُشْرِكَنَّ بِشَرِّطٍ anlamına hamledilir.⁸⁰⁶

2.15.6. مَا (mâ/-se, -dığı sürece)

Şart ilişkisi kurar. مَا edatının ifade ettiği şart, zaman bildiren (-dığı sürece) ve zaman bildirmeyen (-se) olmak üzere iki türdür.⁸⁰⁷

مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَّعْلَمُهُ اللّٰهُ “Ne iyilik yaparsanız Allah onu bilir.”⁸⁰⁸ (Zaman bildirmeyen şart edatı)

فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ “Size doğru davrandıkça siz de onlara doğru davranın!”⁸⁰⁹ Yani اسْتَقِيمُوا لَهُمْ فَمَا اسْتَقَامْتُمْ لَهُمْ denilmektedir.⁸¹⁰ (Zaman bildiren şart edatı)

2.16. Tahzîz ve Tendîm (Teşvik ve Kınama) İlişkisi

Tahzîz kelime olarak “teşvik” anlamına gelse de, terim olarak “bir işin yapılmasını ve onda gevşeklik gösterilmemesini şiddetle ve sertçe istemektir.” Arzda olduğu gibi yumuşaklık söz konusu değildir.⁸¹¹ Tendîm ise kişinin bir işi yapmaması, kaçırması, onda ihmalkâr ve gevşek davranması nedeniyle kınanıp pişmanlığa sevk edilmesidir.⁸¹² Tendîm, “bir kimseyi bir işi yapma ya da yapmaması için utandırmaya denir.”⁸¹³

⁸⁰⁴ Kasas, 28/27.

⁸⁰⁵ Mümtehine, 60/12.

⁸⁰⁶ ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 49; İbn Melek, s. 154.

⁸⁰⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 37.

⁸⁰⁸ Bakara, 2/197.

⁸⁰⁹ Tevbe, 9/7.

⁸¹⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, IV, 40.

⁸¹¹ Ubâbene, s. 268; Çelen, s. 145; Uzun, Tacettin, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Damla Ofset, Konya 1997, s. 125.

⁸¹² el-Galâyîni, III, 260.

⁸¹³ Yılmaz Orak, s. 224.

2.16.1. لَوْلَا (levlâ/...meli/malı değil mi)

Tahzîz ilişkisi⁸¹⁴ kurar. Muzariden önce teşvik, maziden önce kınama ve tendîm (pişmanlık) ifade eden bir edattır.⁸¹⁵

لَوْلَا أَحْسَنْتَ إِلَى عَمْرٍو *Amr'a iyi davransaydın ya!*

لَوْلَا اخْتَرْتُمُ مُعَلِّمَكَ *Öğretmenine saygı göstermeli değil miydin!*

(*Öğretmenine saygı gösterseydin ya!*)

لَوْلَا تَجْتَهِدُ! *Haydi çalışsana!*

2.16.2. لَوْ مَا (levmâ/...meli/malı değil mi)

Tahzîz ilişkisi kurar.⁸¹⁶ Muzariden önce teşvik, maziden önce kınama ifade eder.⁸¹⁷ el-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî* adlı eserinde لَوْ مَا'dan bahsederken, onun لَوْلَا gibi tevbîh ve tendîm ifade edemeyeceğini, Arapların bu edatı yalnız tahzîz (teşvik) için kullandıklarını söylemiştir.⁸¹⁸

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ “*Bize melekleri getirsen ya! (getirsene!)*”⁸¹⁹

2.16.3. هَلَّا (hellâ/...meli/malı değil mi)

Tahzîz ilişkisi⁸²⁰ kurar. Bu edatın eyleminin geçmiş (mazi), geniş (muzari) ve gelecek (istikbal) zaman olmasına göre sağladığı ilişki türü farklılaşmaktadır.⁸²¹ Örneğin;

– تَصَدَّقْتُ بِخَمْسِينَ لِيرَةً *Elli lira sadaka verdim.*

⁸¹⁴ Sîbeveyh, I, 98; el-Antâkî, s. 315; Ubâbene, s. 269.

⁸¹⁵ Çelen, s. 148.

⁸¹⁶ Ubâbene, s. 268.

⁸¹⁷ el-Galâyînî, III, 260.

⁸¹⁸ el-Mâlekî, s. 365; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, III, 465.

⁸¹⁹ Hicr, 15/7.

⁸²⁰ Sîbeveyh, III, 115; el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 152; el-Antâkî, s. 338.

⁸²¹ el-Galâyînî, III, 260.

– هَلَّا تَصَدَّقَتْ بِمِائَةِ لَبْرَةٍ *Yüz lira verseydin ya! (keşke)* şeklindeki bir diyalogda yapılması istenen fiil, yapılmadığından, ihmalkâr ve gevşek davranıldığından; azarlayıcı bir ihtar söz konusu olmuştur. (tendîm ilişkisi)

هَلَّا نُكْرِمُ أَبَوَيْكَ *Anne babana ikram etmeli değil misin? (ikram etsene)* yapılması istenen fiilde ihmalkâr ve gevşek davranılmamasına teşvik için kullanılmıştır. (tahzîz ilişkisi)

هَلَّا قُلْتُ لِلَّهِمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ *Allah'ım bizlere dünyada ve ahirette iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru, demeli değil miydin, (desene).* (tahzîz ilişkisi)

2.16.4. هَلَّا (ellâ/...meli/malı değil mi)

هَلَّا edatı gibi tahzîz ve tevbîh edatı olup, muzariden önce teşvik, maziden önce de kınama bildirir.⁸²² Örnek:

هَلَّا نُكْرِمُ أَبَوَيْكَ *Anne babana ikram etmeli değil misin? (ikram etsene, etmelisin!)*

هَلَّا أَكْرَمْتَ الضَّيْفَ *(Neden) misafire ikram etmedin? (etmelisin)*

أَحْضَرَتِ الشُّرْطَةُ الْمُجْرِمِينَ فَأَلَّا عَمْرًا كَبِيرَهُمْ *Polis suçluları getirdi de, elebaşı olan Amr'ı getirmeli değil miydi?* cümlesinde polis suçluları toplayıp getirmesine rağmen elebaşı olan Amr'ı getirmemiştir. Elebaşının da suçlularla birlikte getirilmemiş olmasına duyulan hayıflanma bir ayıplama ve azarlama bildirmektedir.⁸²³ Bu nedenle هَلَّا edatı tevbîh ilişkisi kurmuştur.

2.16.5. هَلَّا (elâ/...mez/maz mı)

Tahzîz ilişkisi kurar. Fiilin teşvik yoluyla ve şiddetli bir şekilde yerine getirilmesini talep eder. Arz için kullanıldığında ise fiilin yumuşak bir biçimde yapılmasının

⁸²² Zihni Efendi, s. 302; Çelen, s. 147.

⁸²³ Yılmaz, Ali, "Arapçada Mürekkebe Harfler", *Bilimname*, Cilt: XXIII, Sayı: 2, Kayseri 2012, s. 48.

istenmesidir.⁸²⁴ Diğer tahzîz edatlarındaki özelliğe sahip olup, tevbîh ve tendîm ifade etmez.⁸²⁵

أَلَا تَزُورُنَا فَتَأْتِسَ بِكَ Bizi ziyaret etsen de iki çift laf etsek.

أَلَا تُقَاتِلُونَ أَعْدَاءَكُمْ Düşmanlarınızla savaşmaz mısınız? Düşmanlarınızla savaşmanız gerekmez mi? Ne duruyorsunuz, savaşınız! manasındadır. Bu anlamlar, telaffuzun vurgu ve tonundan ayırt edilir.

2.16.6. أَمَا (emâ/...mez/maz mı)

Saygı ile sunmak, bir şeyi yumuşaklıkla istemek için kullanılan arz edatıdır.⁸²⁶

أَمَا نَأْكُلُ مَعَنَا Bizimle yemek yemez misin?

2.17. İhtimal İlişkisi

İhtimal, bir hükmün doğru sayılması için yeterli sebebin bulunamaması ya da bir olayın ortaya çıkmasının beklenmesi, ama yine de salt bir kesinliğin bulunmaması durumudur. İhtimal ilişkisi cümleye belli dil birimleriyle katılır ki onlar da şunlardır:

2.17.1. لَعَلَّ (le‘alle/belki)

İhtimal ilişkisi kurar. لَعَلَّ'nin tevakku anlamı da vardır. Tevakku istenilen bir şeyin gerçekleşmesini ummak/beklemek, istenmeyen bir şeyden de endişe duymaktır.⁸²⁷ لَعَلَّ edatı gerçekleşmesi mümkün olan şeylere hastır.⁸²⁸

لَعَلَّ الْمَرِيضَ يَبْرَأُ مِنْ عِلَّتِهِ Belki hasta iyileşir.

لَعَلَّ الْعَدُوَّ يُدْرِكُنَا Düşmanın bize yetişmesinden endişe duyuyorum.

⁸²⁴ Ubâbene, s. 269. Arz: Bir şeyin yapılmasını nazikçe, kibarca, yumuşaklık ve tatlılıkla istemektir. Arzda sertlik söz konusu değildir. Bkz. el-Galâyîni, III, 260.

⁸²⁵ el-Galâyîni, III, 260.

⁸²⁶ el-Galâyîni, III, 260.

⁸²⁷ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, III, 524.

⁸²⁸ Ubâbene, s. 236.

لَعَلَّ'nin ifade ettiği ihtimal bir Şeyin gerçekteŐmesiyle gerçekteŐmemesinin eşit olmasıdır. el-Mâlekî, İbn Hişâm gibi bazı nahivciler buna tevakku demektedirler.⁸²⁹

2.17.2. قَدْ (kad/-ebilir, bazen)

Muzari fiile bitiştiğinde tevakku⁸³⁰ yani ihtimal ilişkisi kurar. el-Müberred bu durumda رُبَّمَا ile aynı anlama geldiğini söyler.⁸³¹

Örnek:

قَدْ يُنْهِي عَبْدُ اللَّهِ رَسُولَهُ الدُّكْتُورَاهُ إِلَى مُنْتَصَفِ هَذِهِ السَّنَةِ *Abdullah bu senenin ortalarına kadar doktora tezini bitirebilir.*

قَدْ يَصْدُقُ إِنَّ الْكُذُوبَ *Yalancı bazen hakikati söyler.*

⁸²⁹ Râşid, s. 184.

⁸³⁰ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, II, 531.

⁸³¹ Ubâbene, s. 265.

EK: ÖRNEK METİNLER ÜZERİNDE UYGULAMA

İkinci bölümde anlamsal ilişki türlerinin kavramsal içeriği yani mahiyeti açıklanmış aynı ilişkiyi ifade eden edatların tanımı ve benzer edatlar arasındaki farklılıklar izah edilip her bir edat örneklendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde mümkün mertebe edatların tarifi yapılmış, özellikleri ve kullanımı ile alakalı bazı teorik bilgiler de sunulmuştur. Araştırmamızın bu kısmında edatların metin içerisindeki görünüşleri, başka bir deyişle edatların metin içerisinde kurdukları anlamsal ilişki türleri metin temelli gösterilmeye çalışılacaktır.

Bu kısımdaki metinlerin büyük bölümü Ahmed Tahir Haseneyn ve Neriman Nailî el-Varrâkî'nin *Edevâtu'r-Rabt fi'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra (The Connectors in Modern Standard Arabic)* isimli çalışmasından alınmıştır.⁸³²

وُلِدَ نَجِيبٌ مَحْفُوظٌ فِي حَيِّ الْجَمَالِيَّةِ وَهُوَ أَحَدُ الْأَحْيَاءِ الشَّعْبِيَّةِ فِي الْقَاهِرَةِ وَيَقَعُ بِجَانِبِ مَسْجِدِ الْحُسَيْنِ بِالْأَزْهَرِ.
كَانَ وَالِدُهُ مُوظَّفًا حُكُومِيًّا ثُمَّ (1) عَمِلَ فِي التِّجَارَةِ بَعْدَ ذَلِكَ.

كَانَ مَحْفُوظٌ قَارِئًا مُتَنَازًا فَقَدْ قَرَأَ لِلْمَنْفُلُوطِيِّ وَتَرَجَمَ بَعْضَ أَعْمَالِهِ. ثُمَّ قَرَأَ لَطَةَ حُسَيْنٍ وَ (2) الْعُقَادِ وَ سَلَامَةَ مُوسَى
وَ إِبْرَاهِيمَ الْمَارِنِيِّ وَ تَوْفِيْقِ الْحَكِيمِ وَ غَيْرِهِمْ. وَلَمْ يُهْمَلْ قِرَاءَةَ الْأَعْمَالِ الْكِلَاسِيكِيَّةِ سِوَاءَ كَانَتْ عَرَبِيَّةً أَمْ (3) غَرِبِيَّةً.

⁸³² İşlevsel Özellikleri ve Tercüme Teknikleri Açısından Arapçada Edatlar, (Hüseyin Günday, Şener Şahin) ile Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları (Ahmet Yüksel) isimli çalışmalar yazarlarının önsözünde belirttiği gibi Ahmed Tahir Haseneyn ve Neriman Nailî el-Varrâkî'nin *Edevâtu'r-Rabt fi'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra (The Connectors in Modern Standard Arabic)* adlı eseri esas alınarak hazırlanmıştır. Biz de esas kaynaktaki metinlerin bu iki Türkçe çalışmadaki yerlerini de belirtmenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

وقد بدأ نشاطه الأدبي في سن مبكرة وذلك بكتابة المقالة والترجمة. ثم اتجه لكتابة القصة القصيرة والرواية. ويُعتبر محفوظ في الوقت الحاضر أشهر الروائيين العرب فقد ألف العديد من الروايات والقصص القصيرة التي نالت شهرة كبيرة سواء في مصر أو (4) في البلاد العربية الأخرى.

*Necip Mahfuz, Kahire'de, Hüseyin Camisi yanında, alt gelir grubunun yaşadığı mahallelerden biri olan Cemaliye Mahallesinde doğmuştur. Babası devlet memuru idi. **Daha sonra** (1) ticaretle meşgul oldu.*

*Mahfuz, iyi bir okurdu. Çünkü Menfaluti'nin eserlerini okumuş ve bir kısmını da tercüme etmiştir. Daha sonraları Taha Hüseyin, Akkad, Selame Musa, İbrahim el-Mazini **ve** (2) Tefik el-Hâkim gibi yazarların kitaplarını okumuştur. Bununla birlikte **gerek** Arap ve **gerekse** (3) batı edebiyatındaki klasik eserleri okumayı da ihmal etmemiştir.*

*Mahfuz, edebi çalışmalarına, makale yazmak ve tercüme yapmak suretiyle erken yaşta başlamıştır. Daha sonra ise öykü ve roman yazımına yönelmiştir. Mahfuz, günümüz Arap romancılarının en şöhretli ismi kabul edilmektedir. Zira **gerek** Mısır'da, **gerekse** (4) diğer Arap ülkelerinde büyük bir şöhret kazanan çok sayıda roman ve öykü yazmıştır.⁸³³*

1) ثُمَّ (sümme/sonra): Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. Necip Mahfuz'un babasının kamu görevinden sonra ticaretle uğraşmaya başlaması arasında kısa sayılmayacak bir zaman olduğunu kullanılan edattan anlamaktayız. Burada aynı ilişki türünü ifade eden ف edatının kullanılmamış olması memuriyetten sonra başlanılan ticaret arasındaki geçişin hızlı ve seri bir şekilde olmadığını ortaya koymaktadır.

2) وَ (vâv/ve): Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. ثُمَّ قَرَأَ لَطْفًا حُسَيْنٍ وَ الْعُقَادِ وَ سَلَامَةَ مُوسَى وَ. *Daha sonraları Taha Hüseyin, Akkad, Selame Musa, İbrahim el-Mazini ve Tefik el-Hâkim gibi yazarların kitaplarını okumuştur* cümlesindeki öğeleri birbirine bağlayan وَ edatı aynı zamanda virgül konumunda kullanılmaktadır. وَ edatı

⁸³³ Hasaneyn, Ahmed Tahir - Neriman Nailî el-Varrâkî, *Edevâtu'r-Rabt fi'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsira (The Connectors in Modern Standard Arabic)*, Kahire 1984, s. 2; Günday, s. 14; Yüksel, Ahmet, *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, Samsun 2001, s. 2.

bağlanılan unsurlar arasında bir tertibi değil, cem‘i (toplama) belirtmektedir. Çünkü و edatı aralarına girdiği kelimeler arasında herhangi bir sıralama (tertip) anlamı ifade etmeyip birbirine bağlanan ögeler arasında bir ortaklığı ifade etmiştir. Bir diğer ifadeyle cümlelerin ögeleri arasında kullanıldığında bu unsurları yüklemde ortak yapmıştır. Bu nedenle و mutlak cem içindir denilmiştir. Bu itibarla önce Taha Hüseyin sonra Akkad daha sonra Selame Musa, İbrahim el-Mazini ve Tefik el-Hâkim sıralaması şeklinde bir okuma söz konusu değildir. Atıf edatları tekrarı ve gereksiz uzatmaları önlemek için kullanılır. Yukarıdaki cümlede atıf ilişkisini kuran و edatı şayet var olmasaydı bu durumda şu şekilde tekrar ve uzatmalar meydana gelecekti:

قَرَأَ لِطَهَ حُسَيْنٍ، قَرَأَ لِلْعَقَّادِ، قَرَأَ لِسَلَامَةَ مُوسَى، قَرَأَ لِإِبْرَاهِيمَ الْمَازِينِيَّ، قَرَأَ لِتَوْفِيْقِ الْحَكِيمِ، قَرَأَ لِغَيْرِهِمْ

3) أمّ...سَوَاءٌ (sevâun...em/gerek...gerekse): Tesviye (eşitlik) ilişkisi kurar. Bu edatla birbirine bağlanan unsurlar için cümlelerin hükmü aynı derecede geçerlidir. Arap ve batı edebiyatı arasında eşitlik kurulması, ortak anlam olan ibâha anlamını taşımalarına dayanır. İster doğu ister batı olsun klasik eserler okunmuştur.

4) أوّ...سَوَاءٌ (sevâun...ev/gerek...gerekse): Tesviye (eşitlik) ilişkisi kurmuştur. Bu edatla birbirine bağlanan unsurlar için cümlelerin hükmü aynı derecede geçerlidir. Necip Mahfuz’un roman ve öyküleri büyük bir şöhret kazanmıştır. Ancak bu şöhrete sadece Mısır’da ya da sadece diğer Arap ülkelerinde değil, her iki yerde de varılmıştır. Bu nedenle hüküm, bağlanan unsurlar için aynı derecede geçerli olmaktadır.

وَالَّذِي هُوَ يُطْعَمُنِي (1) وَيَسْقِينِ وَإِذَا مَرَضْتُ (2) فَهُوَ يَشْفِينِ وَالَّذِي يُمَيِّتُنِي (3) ثُمَّ يُحْيِينِ.

“Beni yediren de, içiren de O’dur. Hasta olduğumda bana O şifa verir. Beni öldürecek, sonra da diriltecek O’dur.”⁸³⁴

⁸³⁴ Şu‘ârâ, 26/79-81.

1) وَ (vâv/ve): Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. Atıf edatı olan وَ edatı cem içindir. Doyurmanın sulamadan önce, sulamanın da doyumadan önce gelmesi caizdir.⁸³⁵

2) فَ (fe/ardı sıra, hemen sonra): Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. İkinci âyette فَ ile atfedilen cümlede iyileşmek/şifa bulmak hastalıktan sonradır ve hastalık ile şifa arasında zaman olarak bir boşluk yoktur.⁸³⁶

3) ثُمَّ (sümme/sonra): Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. Üçüncü âyette ثُمَّ ile fiiller birbirine atfedilmiştir. Çünkü dirilme ölümden bir zaman sonra olur.⁸³⁷

رَعَمَ بَعْضُ الْبَاحِثِينَ وَالْمُفَكِّرِينَ أَنَّ عَصْرَ السِّحْرِ سَبَقَ عَصْرَ الدِّينِ وَقَالُوا إِنَّهُ فِي زَمَنِ مَا ظَنَّ الْإِنْسَانُ أَنَّهُ قَادِرٌ عَلَى السَّيْطَرَةِ عَلَى قُوَى الطَّبِيعَةِ بِالسِّحْرِ وَلَقَدْ حَاوَلَ ذَلِكَ مَرَاتٍ وَمَرَاتٍ وَكَثِيرًا مَا فَشَلَ وَلَكِنَّهُ (1) لَمْ يَبْنَسْ بَلْ (2) لَجَأَ إِلَى قُوَى أُخْرَى مِثْلِ الْأَرْوَاحِ وَالْأَلِهَةِ لِيُحَقِّقَ عَنْ طَرِيقِهَا مَا عَجَزَتْ عَنْهُ الْأَسَالِيبُ السِّحْرِيَّةُ.

هَذَا الرَّعْمُ لَا تُؤَيِّدُهُ الْأَدِلَّةُ التَّارِيخِيَّةُ وَذَلِكَ لِأَنَّ السِّحْرَ وَالدِّينَ يَعْيشَانِ جَنْبًا إِلَى جَنْبٍ فِي ظِلِّ الْجَمَاعَاتِ الْبَشَرِيَّةِ—قَدِيمِهَا وَحَدِيثِهَا—وَالتَّمْيِيزُ بَيْنَ السِّحْرِ وَالدِّينِ لَا يَقُومُ حَقِيقَةً عَلَى تَسْلُسُلِ تَارِيخِيٍّ إِنَّمَا (3) الْفَارِقُ الْوَحِيدُ بَيْنَهُمَا هُوَ فِي طَبِيعَةِ وَوُظَيْفَةِ التَّنْظِيمِ وَالْأَفْكَارِ وَالْمُمَارَسَاتِ فِي كُلِّ مِنْهُمَا.

*Kimi araştırmacı ve düşünürlere göre, büyü çağı, dinin [hüküm sürdüğü] çağdan önceydi. Bu araştırmacı ve düşünürler [bu konuda] şunu söylemişlerdir: İnsanlar geçmişte sihir ve büyü ile tabiat güçlerini hâkimiyeti altına alabileceğini zannetmiş, defalarca bunu gerçekleştirilmeye kalkışmış, çoğu zaman başarısız olmuştur. **Ancak** (1) insanoğlu, yine de ümidini yitirmemiş, **aksine** (2) ruhlar ve tanrılar gibi başka güçlere başvurmuştur. Bununla, sihrî (büyüülü) metotların aciz kaldığı şeyleri gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.*

Bu, tarihi delillerin doğruladığı bir iddia değildir. Çünkü eski olsun yeni olsun toplumlarda büyü ve din yan yana yaşamaktadır. Din ile sihrî, tarihi teselsül bakımından

⁸³⁵ İbnu'l-Esîr, II, 228.

⁸³⁶ İbnu'l-Esîr, II, 228.

⁸³⁷ İbnu'l-Esîr, II, 228.

birbirinden ayırmak uygun değildir. Din ile sihir arasındaki yegâne fark yalnızca (3) her birinin sistem, düşünce ve ritüellerinin (kendine has) fonksiyon ve doğasındadır.⁸³⁸

1) **لَكِنَّ** (**lâkinne/fakat**): Tersinelik (karşıtlama) ilişkisi kurmuştur. **لَكِنَّ** edatından sonraki cümle, önceki cümledeki insanoğlunun sihir ve büyü ile doğa güçlerine hükmetme yönündeki başarısızlık ve ümitsizlik vehmini ortadan kaldırmıştır. Bu yapıda, ilk cümle olumsuz ise ikinci cümle olumlu, ilk cümle olumlu ise ikinci cümle olumsuz yapıda olmak zorundadır.

2) **بَلْ** (**bel/aksine**): Tersinelik ilişkisi kurar. Birinci cümledeki hükmü ortadan kaldırarak ikinci cümlede yeni bir bilgi verilir. **بَلْ** edatında, **لَكِنَّ** edatının aksine kendinden önceki hükmün olumlu ya da olumsuz olması önemli değildir.

3) **إِنَّمَا** (**innemâ/yalnızca**): Kasr/hasr (daraltma) ilişkisi kurmuştur. Bir hükmü umumdan kaldırıp sadece bir şeye hasr etmek suretiyle daraltma yapmıştır.

عَقَدَ الرَّئِيسُ اجْتِمَاعًا مَعَ الوُزَرَاءِ لِيُشْرِحَ (1) لَهُم سِيَّاسَةَ الْحُكُومَةِ وَبَعْدَ الْجَمْعِ قَابَلَ الرَّئِيسُ وَزِيرَ الْاِقْتِصَادِ لِكِنِّي (2) يُنَاقِشَ مَعَهُ الْخُطَّةَ الَّتِي وَضَعَهَا الْوَزِيرُ مِنْ أَجْلِ أَنْ تُشَجِّعَ الْحُكُومَةُ شَرِكَاتِ التِّجَارَةِ الْأَجْنَبِيَّةَ عَلَى الْعَمَلِ فِي مِصْرَ. وَبَعْدَ ذَلِكَ الْجَمْعِ بِمَنْدُوبِي هَذِهِ الشَّرِكَاتِ حَتَّى (3) يُجِيبَ عَلَى أَسْئَلَتِهِمْ وَقَدْ قَدَّمَ لَهُمْ كَثِيرًا مِنَ التَّسَهِيلَاتِ كَثِيلًا (4) يَتَرَدَّدُوا فِي اسْتِثْمَارِ أَمْوَالِهِمْ فِي مِصْرَ.

Başbakan, hükümetin politikasını açıklamak için (1) bakanlarla bir toplantı yaptı. Toplantıdan sonra başbakan, hükümetin yabancı şirketleri Mısır'da yatırım yapmaya teşvik etmesi için, ekonomi bakanının önerdiği projeyi müzakere etmek üzere (2) bakanla görüştü. Toplantı sonrasında başbakan, soruları yanıtlamak üzere (3) bu firmaların temsilcileri ile görüştü ve yatırımlarını Mısır'da yapmaları hususunda tereddüt duymamaları için (4) kendilerine birçok kolaylıklar sundu.⁸³⁹

⁸³⁸ Haseneyn, s. 56; Günday, s. 70; Yüksel, *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, s. 54.

⁸³⁹ Haseneyn, s. 105; Günday, s. 116; Yüksel, *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, s. 88.

1) ل (li/-mek için): Sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Başbakanın hükümet politikasını açıklaması sebep, bunun için bakanlarla toplantı yapması ise sonuçtur. Toplantının yapılma gerekçesi (ta‘lil) hükümet politikasının açıklanma sonucunun ortaya çıkmasına dönüktür.

2) لِكِي (likey/-mek üzere): Sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Başbakanın hazırlanan projeyi görüşme sebebiyle ekonomi bakanıyla buluşma sonucuna matuftur.

3) حَتَّى (hattâ/-mek üzere): Gâye-sonuç ilişkisi kurmuştur. Başbakan soruları cevaplamak maksadıyla (gâye) şirket temsilcileri ile biraraya gelmiştir. (sonuç)

4) كِي (key/-mek için): Gâye-sonuç ilişkisi kurmuştur. Kendinden önceki kısım, sonrakinin sebebidir.

مُصْطَفَى كَامِلٌ أَيْضًا تَزَعَمَ حَرَكَةً وَطَنِيَّةً خَالِصَةً وَهُوَ فِي سِنِّ الشَّبَابِ دَاعِيًا إِلَى طَرْدِ الْعَدُوِّ الْمُعْتَصِبِ كِي (1) تَنَالَ
الْبِلَادُ اسْتِيفَالَهَا. كَانَ يُكَافِحُ مِنْ أَجْلِ مِصْرَ، وَظَلَّ يُكَافِحُ وَقَدْ امْتَلَأَتْ نَفْسُهُ إِيمَانًا وَحَمَاسَةً وَوَطَنِيَّةً.

Aynı şekilde Mustafa Kamil, gençlik yıllarında Arap topraklarının bağımsızlığını kazanması için, (1) istilacı güçlerin kovulmasını haykırarak gerçek anlamdaki milli bir harekete liderlik etmiştir. O, Mısır için mücadele etmiş, yüreği inanç, cesaret ve vatan sevgisi ile dopdolu olarak mücadelesine devam etmiştir.⁸⁴⁰

1) كِي (key/-mek için): Gâye-sonuç ilişkisi kurmuştur. Arap topraklarının bağımsızlığını kazanması hedefi ile istilacı güçlerin kovulması lüzumu كِي edatıyla gâye-sonuç ilişkisi türünden birbirine bağlanmıştır.

يُعْتَبَرُ الْإِمَامُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ مِنْ أَكْبَرِ زُعَمَاءِ الْإِصْلَاحِ الدِّينِيِّ فِي الْوَطَنِ الْعَرَبِيِّ، فَقَدْ اهْتَمَّ بِالتَّجْدِيدِ الدِّينِيِّ كَمَا (1)
دَعَا إِلَى الْإِصْلَاحِ الْإِجْتِمَاعِيِّ. فَفِي مَجَالِ الدِّينِ حَتَّى الْمُسْلِمِينَ عَلَى تَقْوِيَةِ عَقِيدَتِهِمْ عَنْ طَرِيقِ اتِّبَاعِ تَعَالِيمِ الْإِسْلَامِ. وَأَمَّا
الْجَانِبُ الْإِجْتِمَاعِيُّ لِلْحَيَاةِ الْإِسْلَامِيَّةِ فَقَدْ (2) وَجَّهَ اللُّؤْمَ فِيهِ إِلَى رِجَالِ الْفِكْرِ فِي عَصْرِهِ لِأَنَّهُمْ لَمْ يُقْدِمُوا عَلَى آيَةٍ مُحَاوَلَةٍ
لِإِصْلَاحِ مُجْتَمَعِهِمْ.

⁸⁴⁰ Haseneyn, s. 14; Günday, s. 26.

هَذَا وَقَدْ انْتَقَدَ الْإِمَامُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ كُلاًّ مِنَ الْمَخْكُومِينَ وَالْحُكَّامِ عَلَى حَدِّ سَوَاءٍ. فَأَمَّا الْمَخْكُومُونَ فَهُمْ فِي رَأْيِهِ سَلْبِيُونَ يَظُنُّونَ أَنَّ دَفْعَ الضَّرَائِبِ هُوَ مَسْئُولِيَّتُهُمْ الْوَحِيدَةُ، وَأَمَّا الْحُكَّامُ فَإِنَّهُمْ -مِنْ وَجْهَةِ نَظَرِهِ- لَمْ يَفْهَمُوا مِنْ مَعْنَى الْحُكْمِ إِلَّا (3) تَسْخِيرَ النَّاسِ لِإِضْرَائِهِمْ.

Muhammet Abduh, Arap dünyasındaki en büyük din islahatçılarının önde gelen isimlerinden kabul edilmektedir. Çünkü O, toplumsal reformlara önem **verdiği gibi**, (1) dini yenilenme üzerinde de durmuştur. Dini sahada Abduh, müslümanları, İslami öğretilere uymak suretiyle dini inançlarını güçlendirmeye teşvik etmiştir. İslami yaşantının sosyal boyutuna **gelince** (2) Abduh, kendi dönemindeki fikir adamlarını toplumun islahına yönelik herhangi bir teşebbüste bulunmamaları sebebiyle **eleştirmiştir**.

Muhammet Abduh, hem yönetilenleri, hem de yöneticileri aynı şekilde tenkit etmiştir. Şöyle ki; Abduh'a göre, yegâne sorumluluklarının vergi ödemekle sınırlı olduğunu düşünen halk, (bu şekliye) pasif bir topluluktur. Abduh'a göre yöneticiler, yönetim kavramından **yalnızca** (3) halkın, idarecileri memnun etmesini anlamaktadırlar.⁸⁴¹

1) **كَمَا (kemâ/-dığı gibi)**: Aslında teşbih (benzetme) ilişkisi kurar. كَ teşbih edatı, nesnelere birbirine benzetmek için kullanılırken كَمَا edatı da bir cümlenin içeriğini diğerine benzetmek için kullanılır. Abduh'un dini yenilenmeye verdiği önem toplumsal reformlara verdiği önemin aynısı, benzeri veya en az onun kadardır. Başka bir deyişle dini yenilenmenin yanında, onunla beraber sosyal reformlar da aynı şekilde ele alınmıştır.

2) **قَدْ (kad/şüphesiz, gerçekten)**: Tahkik (kesinlik) ilişkisi kurmuştur. Mazi fiile bitiştiğinde tekid ilişkisi kurar. Yüklemün geçmiş zamanda kesin bir şekilde meydana geldiğini belirtir.

3) **إِلَّا (illâ/yalnızca)**: İstisna ilişkisi kurmuştur. إِلَّا ile istisnada, istisna edilen olumlu bir cümlede ise olumsuz, olumsuz bir cümleden sonra gelir ise olumlu bir şekilde gerçekleşir. *Yönetim kavramından yalnızca halkın, idarecileri memnun etmesini anlamaktadırlar*

⁸⁴¹ Haseneyn, s. 192; Günday, s. 205-206; Yüksel, *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, s. 146.

cümlesi yapı olarak olumsuzdur. Yönetim (hüküm) kavramını anlamadılar denildikten sonra aksine ondan sadece kendi isteklerine boyun eğmeyi anladılar kısmı bir bütünden (anlayış) istisna edilmiştir.

إِنَّ الْمُؤَلَّفَ لَمْ يَكُنْ دَقِيقًا لَا فِي حَدِيثِهِ عَنِ الشَّرِيعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ وَلَا (1) فِي حَدِيثِهِ عَنْ بَعْضِ الطُّغُوسِ الْمَسِيحِيَّةِ، وَقَدْ
أَثَرْتُ أَنْ أَتْرُكَ كُلَّ شَيْءٍ عَلَى حَالِهِ. ذَلِكَ أَنَّهُ لَا الْقَارِئُ الْمُسْلِمَ وَلَا الْقَارِئُ الْمَسِيحِي سَوْفَ يَلْجَأَنَّ لِكِتَابٍ وَصَفَ مِصْرَ لِدِرَاسَةِ
الشَّرَائِعِ وَالْعِبَادَاتِ فَلِهَذَا وَتِلْكَ -إِمَّا (2) عِنْدَ هَذَا أَوْ (3) ذَاكَ- الْمَصْدَرُ الَّذِي يَعْرِفَانِهِ جَدِّدًا.

Müellif, **ne** İslamiyet hakkındaki sözlerinde, **ne de** (1) Hıristiyanlığın bazı adetlerine dair yaptığı konuşmasında hassas davranmıştır. Bu yüzden ben, her şeyi olduğu gibi bırakmayı tercih ettim. Çünkü ne müslüman, ne de Hıristiyan bir okur, hukuk ve ibadet konularını incelemek üzere Mısır'ı tasvir eden bir kitaba başvurur. Zira bu konularda –**hem** Müslümanlarca, **hem de** (2) (3) Hıristiyanlarca– iyi bilinmekte olan bir referans (kaynak kitap) (zaten) mevcuttur.⁸⁴²

1) وَلَا...وَلَا (lâ...velâ/ne...ne de): Atıf (bağlama) ilişkisi kurar. Cümledeki unsurları olumsuz hükümde birleştirmektedir. وَ edatı, olumsuz cümledeki herhangi bir ögeye وَلَا diye atıf yapıldığında ögelerden her birinin olumsuzluğu ayrı ayrı vurgulanmış olur. Yalnız وَ edatı ile atıf yapıldığında ise iki öge birlikte olumsuz olur. وَلَا kullanımı, وَ edatının olumsuz cümledeki kullanımına benzer.

2) إِمَّا (immâ/ya, veya; ...ister, ya): Tercih ilişkisi kurmuştur. Bu edat, iki yargıyı seçmeli olarak birbirine bağlar. إِمَّا ile yapılan atıfta genellikle yargılardan yalnızca birinin gerçekleşmesi söz konusudur (tahyîr/muhayyerlik). Ancak her iki yargının gerçekleşmesi de mümkün olabilir (ibâha). إِمَّا edatı, cümlenin kısımları arasında birbirine bağlananlar için hükmü aynı derecede geçerli kılmıştır.

⁸⁴² Haseneyn, s. 210; Günday, s. 224; Yüksel, *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, s. 158.

3) **أَوْ (ev/ya, veya):** Tercih ilişkisi kurmuştur. Bu edatla birbirine bağlanan unsurlar için cümlelerin hükmü aynı derecede geçerlidir.

رَعِمَ أَنَّ الْبُوصْلَةَ اخْتِرَاعَ صِينِيٍّ إِلَّا أَنَّهُ (1) مِنَ الثَّابِتِ تَارِيخِيًّا أَنَّ (2) الْمُسْلِمِينَ هُمْ أَوَّلُ مَنْ اسْتَعْمَلَهَا فِي الْمِلَاحَةِ الْبَحْرِيَّةِ. وَذَلِكَ فِي الْقَرْنِ الْحَادِي عَشَرَ وَعَنْهُمْ أَخَذَهَا الْبَحَارَةُ الْإِيطَالِيُونَ، ثُمَّ انْتَشَرَتْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي مُخْتَلِفِ أَرْجَاءِ أُرُوبًا.

*Pusula, bir Çin icadı olmasına rağmen, **ne var ki** (1) onu onbirinci yüzyılda denizcilik sahasında ilk kullananların **Müslümanlar** (2) olduğu tarihi açıdan sabittir. (Daha sonra) İtalyan denizciler pusulayı müslümanlardan almışlar, bu tarihten itibaren pusula Avrupanın dört bir tarafına yayılmıştır.⁸⁴³*

1) **إِلَّا أَنَّ (illâ enne/ne var ki, bununla birlikte):** Tersinelik ilişkisi kurmuştur. Cümlelerin ilk hükmünün zıddına konunun farklı bir yönüne temas etmeyi sağlamaktadır. **إِلَّا** edatı, bir şeye bitiştiğinde onun, metin içerisinde kendinden önceki yargıya katılıyor görünmesine rağmen sözün kapsamı dışında olduğunu gösterir. **إِلَّا** edatından önceki yargı “pusulanın bir Çin icadı” olmasıdır. **إِلَّا**’den sonraki kısımda kendisinden önceki yargıdan farklı bir husus ifade edilmiştir ki o da pusulanın denizcilik alanında ilk müslümanlar tarafından kullanılmış olmasıdır.

2) **أَنَّ (enne/şüphesiz, doğrusu):** Tekid (pekiştirme) ilişkisi kurmuştur. İsim cümlesinin başına gelen bir tekid edatıdır. **إِنَّ** edatı gibi tekid ilişkisi kurar. **أَنَّ** edatı gramatikal olarak metin içerisinde bulunup devamındaki cümle ya da kelime gruplarıyla bir öge olur. Cümlede başta yer alamadığından bu şekilde telaffuz edilmektedir. Türkçeye *şüphesiz, muhakkak, doğrusu* şeklinde tercüme edilen **أَنَّ** edatının bu şekildeki çevirisi sadece Kur’ân meallerinde görülür. Diğer metinlerin çevirisinde bu lafızlar tercümeyle yansıtılmaz. Ancak **أَنَّ** edatının bulunduğu ibarenin güçlü bir şekilde pekiştirildiği okuyucu/dinleyici tarafından

⁸⁴³ Günday, s. 252.

bilinmesi gerekir. Bu edat, cümleye dâhil olunca anlam; okuyucu/dinleyici tarafından şüpheye mahal kalmayacak biçimde pekiştirilmiş demektir.

نظراً لأنَّ الأدبَ الأندلسيَّ كَانَ صُورَةً لِلأَدبِ المَشْرِقيِّ أَوْ مُحَاكَاةً لَهُ فَقَدْ لَقِيَ كَثِيرًا مِنْ إِهْمَالِ الدَّارِسِينَ العَرَبِ. وَلَيْسَ مَعْنَى ذَلِكَ أَنَّهُ لَمْ يُدْرَس. فَهُنَاكَ دِرَاسَاتٌ عَدِيدَةٌ لَهُ وَلَكِنَّهَا فِي عُمُومِهَا دِرَاسَاتٌ مُوجِزَةٌ أَوْ (1) نَاقِصَةٌ أَوْ هِيَ أَقْرَبُ إِلَى مَوْضُوعَاتِ الإِنشَاءِ.

Endülüs edebiyatı, doğu edebiyatının bir yansıması ve onun taklidi olması nedeniyle, çoğunlukla Arap araştırmacıların ihmaline maruz kalmıştır. Bu, Endülüs edebiyatının hiç araştırılmadığı anlamına gelmez. Çünkü bu alanda çok sayıda inceleme yapılmıştır. Ancak, bu çalışmaların büyük çoğunluğu ya (1) özet ya eksik ya da inşâ (kompozisyon) konularına yakın çalışmalardır.⁸⁴⁴

1) **أَوْ (ev/ya, ya da, veya):** Tercih ilişkisi kurmuştur. Cümlenin unsurlarını oluşturan birçok seçenekten zorunlu olarak birinin var olduğunu işaret etmektedir.

إِنَّ (1) بَحْنُنَا عَنْ أَصْلِ عَرَبِ الشَّمَالِ وَجَدْنَا أَنَّهُمْ كَانُوا أَصْفَى أُنْسَابًا، وَإِذَا (2) فَرَضْنَا اخْتِلَاطَهُمْ بِمَنْ جَاوَرَهُمْ فِي الشَّامِ وَالْعِرَاقِ فَإِنَّ هَذَا الإِخْتِلَاطَ كَانَ بَيْنَ عَرَبٍ وَعَرَبٍ أَوْ بَيْنَ عَرَبٍ وَسَامِيِّينَ. وَإِنْ كَانَ هُنَاكَ اخْتِلَاطٌ بَيْنَ عَرَبِ الشَّمَالِ وَبَيْنَ الفُرْسِ وَالرُّومِ فَقَدْ كَانَ نَادِرًا جِدًّا. وَمَنْ يَبْحَثُ عَنْ عَرَبِ الجُنُوبِ يَجِدُ أَنَّ اخْتِلَاطَهُمْ بِالْإِفْرِيقِيِّينَ خَاصَّةً وَبِالفُرْسِ وَالهُنُودِ كَانَ بَارِزًا جِدًّا.

Kuzey Araplarının kökenini araştırırsak (1) onların soy bakımından daha katışıksız olduğunu görürüz. Bu Arapların Şam ve Irak'taki komşularıyla karışmış olabileceklerini varsaysak (2) bile, bu karışım Arabin yine Arapla ya da Arabin Samilerle karışımından ibaret olacaktır. Kuzey Arapları ile Farisi ve Rumlar arasında bir karışma olmuşsa da, gerçekten bu durum nadirat kabilindedir. Güney Arapları üzerinde kim çalışsa gerçekten

⁸⁴⁴ Haseneyn, s. 88; Günday, s. 99; Yüksel, *Arapçada Bağlı Cümle Yapıları*, s. 76.

onların bilhassa Afrikalılar, Farisi ve Hintlilerle bariz bir şekilde karışmış olduklarını görür.⁸⁴⁵

1) **إِنْ (in/...se, eğer):** Şart ilişkisini ifade etmektedir. Cümlenin ikinci kısmına ilk kısım şartla bağlanmıştır. Şart koşulan şey yerine getirilmezse, varlığı şartın varlığına bağlanmış şey de meydana gelmez.

2) **إِذَا (izâ/-se, -sa):** Şart ilişkisi kurar. إِذَا edatı hem zaman hem şart manasında kullanılabilir. Ancak cümle içerisinde bu fonksiyonlarından ancak birini yüklenir. Burada şart ilişkisi kurmuştur.

مَشَاكِلِ الْعَيْنِ شَائِعَةٌ بَيْنَ الْأَطْفَالِ. وَقَدْ تَبَدُّو لَكَ أَحْيَانًا مُحِيفَةً، لَكِنَّهَا فِي مُعْظَمِ الْأَحْيَانِ تَكُونُ نَتِيجَةَ التَّهَابِ بَسِيطٍ يُمَكِّنُ مُعَالَجَتَهُ بِسُهُولَةٍ. دَائِمًا اسْتَشِيرِي طَبِيبَكَ لَوْ (1) بَدَتْ عَيْنٌ وَلَدِكَ مُلْتَهَبَةً أَوْ مُحَمَّرَةً أَوْ لَوْ تَدْمُرُ مِنْ أَلْمِ أَوْ وَرَمٍ. وَبِمَا أَنَّ التَّهَابَاتِ الْعَيْنِ تَنْتَشِرُ بِسُهُولَةٍ، أَعْطِي وَلَدَكَ مِنْشَفَتَهُ الْخَاصَّةَ وَأَتَقِي يَدَيْهِ نَظِيفَتَيْنِ بِقَدْرِ الْإِمْكَانِ.

Göz rahatsızlıkları çocuklar arasında yaygındır. Zaman zaman bu problemler size korku verebilir. Ancak çoğu zaman bunlar kolayca tedavi edilebilecek basit bir iltihabın yol açtığı sorunlardır. Çocuğunuzun gözlerinde iltihaplanma, kızarıklık müşahede ederseniz (1) veyahut çocuğun, gözlerindeki bir ağrı ya da şişlikten dolayı rahatsız olması durumunda her zaman için doktorunuza başvurunuz. Göz enfeksiyonları kolayca yayıldığı için çocuğunuza özel havlu veriniz ve mümkün merteye ellerini temiz tutunuz.⁸⁴⁶

1) **لَوْ (lev/şayet, ...seydi):** Şart ilişkisi kurar. Bir şeyin var olmasını başka bir şeyin varlığına bağlar. Burada ifade edildiği şekilde çocuğun gözlerinde iltihaplanma, kızarıklık vs. görülmesi şartı doktora başvurma sonucunu doğurmalıdır.

⁸⁴⁵ Hasaneyn, s. 173; Günday, s. 185-186; Yüksel, *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, s. 134.

⁸⁴⁶ Günday, s. 262.

تَغْرُبُ الشَّمْسُ... وَتَنَامُ الْعَصَافِيرُ فِي أَعْشَاشِهَا فَلَا تَسْمَعُ أَصْوَاتَ تَغَارِيدِهَا... وَتَهْتَرُ أَعْصَانُ الْأَشْجَارِ وَكَأَنَّهَا (1) أَيْدٍ تُلَوِّحُ مُودَعَةَ النَّهَارِ وَلَكِنْ (2) سُرْعَانَ مَا تَمْضِي سَاعَاتُ اللَّيْلِ وَيَنْقَشِعُ الظَّلَامُ... وَتُعَانِقُ الشَّمْسُ سَمَاءَ الْكَوْنِ مُعْلِنَةً الشُّرُوقِ... وَتَسَاقُطُ فَطْرَاتُ النَّدى عَلَى أَعْصَانِ الْأَشْجَارِ الَّتِي تَبْدُو كَالْأَيْدِي (3) الَّتِي تُصَفِّقُ تَارَةً... وَتُسَلِّمُ تَارَةً أُخْرَى...

*Güneş batıyor... Serçeler yuvalarında uyuyor, civiltılarını duymuyoruz... Ağaç dalları adeta gündüze veda eden eller gibi (1) kıpır kıpır sallanıyor... Fakat (2) gece saatleri ne çabuk geçiyor ve karanlık dağılıyor... Güneş, doğuşu müjdeleyerek gökyüzüne kucak açıyor. Çiğ katreleri, kâh alkış tutan, kâh selam veren eller gibi (3) görünen ağaç dalları üzerine konuyor...*⁸⁴⁷

1) كَأَنَّ (keenne/gibi, sanki): Benzetme ilişkisi kurmuştur. كَأَنَّ edatı, fail ve nesnelere arasında benzerlik kurar. Burada fail olan “ağaç dalları”, “gündüze vedan eden eller”e benzetilmiştir. Ağaç dalları ve gündüze vedan eden eller arasındaki ortak yön كَأَنَّ edatı ile birbirine benzetilmiştir ki o da *sallanmadır*. كَأَنَّ edatı كْ teşbih edatından daha güçlü bir benzetme ifade eder.

2) لَكِنْ (lâkin/fakat): Tersinlik (karşıtlama) ilişkisi kurmuştur. Kendinden önceki kısımlardaki hükmü kaldırarak sonrasında yeni bir bilgi verilmesi yönünde karşıtlık oluşturur. Burada güneşin batışıyla beraber çöken karanlıktan bahsedilirken لَكِنْ edatı devreye sokularak tersine bir seyir izlenmeye başlanmıştır ki o da gece saatlerinin çabuk geçip karanlığın dağılmasıdır.

3) كْ (ke/gibi): Benzetme ilişkisi kurmuştur. Aralarında ortak yön bulunan iki nesneden, birini diğerine benzetmede kullanılmıştır. Çünkü كْ edatı, nesnelere birbirine benzetmek için kullanılır. Bunu yaparken de kendisinden sonraki isme ait olan sıfatı

⁸⁴⁷ Günday, s. 249.

öncesindeki isme isnat ederek iki isim arasında benzetme ilişkisi kurar. Burada ‘el’ ile ‘ağaç dalları’ yaptıkları hareketler bakımından birbirlerine benzetilmiştir.

إِنَّ تَارِيحَنَا الْقَرِيبَ عَنِّي بِالْمُمَارَسَاتِ غَيْرِ الدِّيمُقْرَاطِيَّةِ. عِنْدَنَا تَارِيحٌ مَدِيدٌ مِنْ خَبْرَةٍ وَاسِعَةٍ لِمُمَارَسَاتِ الْحِزْبِ الْوَاحِدِ
الَّذِي يُقْصِرُ عَلَى نَفْسِهِ حَقَّ تَكْيِيفِ مَجَالَاتِ الْحَيَاةِ كُلِّهَا، مِنْ (1) الثَّقَافَةِ إِلَى (2) السِّيَاسَةِ وَمِنَ الْمَوْسِيقَى إِلَى الْمَوْضَةِ إِلَى
الْإِقْتِصَادِ.. إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ.

Yakın geçmişimiz demokratik olmayan uygulamalarla doludur. Uzun tarihimizde tek parti uygulamalarının kültürden (1) siyasete, (2) müzikten moda ve iktisata vs. kadar hayatın bütün alanlarını kontrol etmeye çalışan çokça tecrübeleri vardır.

1) مِنْ (min/...den): Sınırlama ilişkisi kurmuştur. Hayatın farklı alanlarının sınırı *kültürden siyasete, müzikten modaya* şeklinde ifade edilerek bu alanlardan biri başlangıç sınırı kılınmıştır. Sınır (hudûd) ile sınırlanan (mahdûd) farklı cinsten ise, sınır, sınırlanana dâhil değildir. Kültür, siyaset, müzik, moda ve iktisat hayatın alanları olmaları hasebiyle farklı cins değildirlen. Bu nedenle kültürden başlayarak hayatın diğer alanları sınır dâhilindedir.

2) إِلَى (ilâ/...e kadar): Sınırlama ilişkisi kurmuştur. Bu cümlede zikredilen siyaset, moda ve iktisat gibi hayatın farklı alanlarının gâye kapsamına dâhil olduğu gayet açıktır.

SONUÇ

Arap dilinde isim, fiil ve harf/edat şeklindeki kelime taksimi genel kabul görmüştür. Bu ittifaka rağmen sonraki dönemlerde kelime taksim ve tasnifine *hâlife* adı verilen dördüncü bir tür eklenmiştir. Modern dönemde ise kelime türlerinin sayısı artırılmış, yediye kadar çıkarılmıştır. Bu araştırmada Arapça özelinde konumuz olan edatlar, ilk dönemlerden itibaren pek çok araştırmaya konu olmuş ve bu araştırmalarda anlam, yapı, özellik ve işlev gibi farklı yönlerden ele alınmıştır. Bu çalışmalarda edat, çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Bu ayrımlarda âmil olup olmaması, asıl ve ziyade olması gibi değişik açılardan incelenmiştir. Edatlar için Arapçada pekçok isimlendirme kullanılmıştır. Bunlar harf, hurûfu'l-me'ânî, el-hurûfu'l-vazîfiyye, edat, edevâtu'r-rabt, hurûfu'r-rabt ve âlettir.

Edatın “*Başka kelimelerle birlikte anlam kazanan kelime*” şeklindeki klasik tanımında onun yalnız başına anlamlı bir dilsel öge olmadığı, aksine görev yüklü kelime olduğu durumu öne çıkmaktadır. Bununla birlikte nahivciler arasında edatın tek başına anlamının olduğunu savunan dilciler de olmuştur. Kelimenin anlamını kullanımına bağlayan bazı dilbilimcilerin görüşünden hareketle, isim ve fiilin, hatta bazı cümlelerin anlamının kullanım sırasında ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

Bu araştırmada edatın isim ve fiil gibi bir kelime türü değil, sıfat, zamir, zarf ve ünlem gibi dilsel bir işlev gören öge olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü edat, cümle ve metin içinde anlamsal bağlar kurarak diğer kelime veya cümlelerle ilişki kurmaktadır. Bu da onun bir kelime türü değil, dilsel görev ifa eden bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada edatların, metinlerin üretilmesi ve anlamsal zenginlik sağlaması açısından metne büyük bir katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Edatlar, metin üretme işlevini

cümle içinde ve cümleler arasında değişik türde ilişkiler kurarak ve anlamlı bütünler oluşturarak yerine getirir. Edatların bu anlamsal ilişkileri atıf (bağlama), tercih, ta'îl (sebeup/gâye-sonuç), sınırlama, ma'iyet (birliktelik), teşbih (benzetme), tekid (pekiştirme/kuvvetlendirme), temenni, istisna, kasr/hasr (daraltma), değiştirme, tersinelik (karşıtlama), istifham, tasdik ve ret, şart, tahzîz ve tendîm (teşvik ve kınama), ihtimal şeklinde kurduğu görülmüştür. Böylece edatların kelime ve cümleler arasında kullanılarak oluşturdukları farklı ilişki türlerinin metni anlam açısından çeşitlendirdiği açığa çıkmaktadır.

Olumlu haber cümleleri, emir cümleleri ve bazı ünlem cümleleri dışında bütün cümlelerde kullanılan edatlar, metin oluşturma ve anlamsal çeşitlilik sağlama noktasında kilit bir rol üstlenmektedir. Metinde anlamsal ilişkiler kuran edatlar, anlatımdaki olaylar örgüsünü toparlayarak belli bir sonucu bildiren dil bilgisi öğeleridir. Bu öğeler, dil birimlerini biçimsel olarak birbirine bağlama yanında ayrıca birtakım anlamsal işlevler de üstlenerek meydana getirdikleri bağlantıların anlamca da zengin olmasını sağlar.

Anlam farklılıklarını ve dilin zenginliğini görebilmek adına anlamsal ilişkileri dikkate almak kaçınılmazdır. Anlamsal ilişkiler ortaya konurken *bağlam* yol gösterici olacaktır. Anlamdan uzak bir değerlendirme, bakılan pencereyi daraltma ve düşünceyi kısırlaştırma riski taşımaktadır. Bu nedenle edatların anlamın rolünü belirlemedeki katkılarının bilinmesi son derece önemli ve gereklidir.

Edat bütün dillerde kullanılan yapısal ve anlamsal unsurlardır. Yabancı dil öğrenim ve öğretiminde bir ismin ya da bir fiilin anlamından ziyade bir edatın anlamı ve metinde kurduğu ilişkiyi yakalayabilme öğrenen ve öğretene açısından isim ve fiile göre daha zordur. Çünkü isim ve fiilin anlamına sözlükten bakıldığında bağlama göre muhtemel anlamlardan en uygunu rahat bir şekilde verilebilir. Ancak aynı durum edatlar için bu kadar kolay olmayabilir. Bunun tabii sonucu olarak edatların metinde kurduğu anlamsal ilişkileri kavramak; konuşan, dinleyen, yabancı dil öğrenen vs. herkese dili üst seviyede kullanma ve söylenenleri anlama imkânını sağlayabilecektir.

Edatları yerli yerinde kullanmak ve metinde kurdukları anlamsal ilişkileri bilmek dile daha çok hâkim olma sonucunu doğurur. Edatlar görev yüklü kelimelerdir. Edatlı yapıları anlamak için bir metin ya da konuşmada ne gibi anlamlar kazandığını ve yapısal olarak nasıl ve nerede kullanıldığını bilmek gerekir.

Edatların hem anlamları hem de görevleri sözdizimi içerisinde ortaya çıkar. Bir edat birden fazla anlamsal ilişki için kullanılabilir. Mesela, حَتَّى edatı; atıf, sebep-sonuç, istisna ve sınırlama ilişkisi gibi birbirinden farklı ilişkiler ifade etmektedir. Aynı durum hemen hemen diğer edatlar için de geçerlidir.

İslam hukukunda bazı hükümlerin tespitinde ve kelâm, tefsir, hadis gibi diğer birçok ilim dalında edatlar önemli bir rol oynamaktadır. Bazı edatların anlamları üzerindeki ihtilaflar fikhî, kelâmî vs. görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Mesela, âye anlamı taşıyan إِلَى، حَتَّى ve مِنْ edatlarının bu gâye anlamını hangi sınırlar içerisinde taşıdığı hususunda usûlcüler ve fıkıhçılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı gâyenin mugayyâya dâhil olduğunu söylerken, diğer bir kısmı dâhil olmadığını söylemiştir. Hal böyle olunca furua dair meselelerde de ona göre bir yargıda bulunmuşlardır.

Şüphesiz ki edatların metinde kurdukları ilişki türleri sadece çalışmamızda ele alınanlardan ibaret değildir. İlişki türlerinin tespiti zihinsel çağrışımla alakalı olduğundan edatların farklı kelime veya değişik cümlelerde daha başka anlamsal ilişkiler için kullanılması muhtemeldir. Bu ilişkiler kullanım sırasında ortaya çıkar. Arap dilinde edatlar, adedi ve çeşitleri açısından ne kadar çok olursa olsun, dili uzmanlık derecesinde öğrenmede zorunlu ve önem verilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*” adlı tez çalışmamız, daha önce yapılmış benzer ve yakın çalışmaları da dikkate alarak Arap dili sahasındaki ilmî araştırmalara mütevazı bir katkı sağlamayı ve ileride yapılacak diğer çalışmalara materyal oluşturmayı amaçlamış bulunmaktadır. Bu araştırmayı, her okumanın bir anlama çabası olduğu, nesnellik arzusuna rağmen öznel yorumlar içerdiği ve mutlak hakikat iddiası

taşımayacağı gerçeğinin bilincinde olarak ortaya koymuş bulunmaktayız. Yapılacak her tür eleştirinin hem şahsi bilimsel gelişimimize hem de alana önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdulcelil, Menkûr, *‘İlmu’ d-Delâle Usûluhu ve Mebâhisuhu fi’ t-Turâsi’ l-‘Arabî, İttihâdu’ l-Küttâbi’ l-‘Arab Yay., Dimeşk 2001.*
- el-Acem, Refik, *Mevsû’atu Mustalahâti Usûli’ l-Fıkh ‘inde’ l-Muslimîn, Mektebetü Lübnan, 1. Baskı, Beyrut 1998.*
- Ahmed, ‘Urâbî, “Hurûfu’ l-Me‘ânî’ nin Çok Anlamlılıktaki Etkisi”, çev. Ömer Acar, *AÜİFD, 52:2, 2011.*
- el-Ahmer, Halef, *Mukaddime fi’ n-Nahv, thk. İzzuddin et-Tenûhî, Matbû’âtu Mudiriyyeti İhyâi’ t-Turâsi’ l-Kadîm, Dimeşk 1381/1961.*
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar, Tekin Kitabevi, Konya 1981.*
- Akdemir, Hikmet, *Belagat Terimleri Ansiklopedisi, Nil Yay., İzmir 1999.*
- Akgül, Yusuf, “Serahsî’ nin ‘Usûl’ ü Çerçevesinde Bazı Harflerin/Edatların Fıkıhtaki Anlamları”, *Diyanet İlmi Dergi, Cilt: 49, Sayı: 2, 2013.*
- Aksan, Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Engin Yay., Ankara 2009.*
- _____ *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara 2009.*
- Aktaş, Tahsin, “Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri”, *Türk Dili, TDK Yay., Cilt: 1994/I, Sayı: 505, Ankara 1994.*
- el-Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim *et-Tirâz, thk. Abdulhamid Hindâvî, el-Mektebetü’ l-‘Asriyye, Beyrut 1423/2002.*
- el-Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fi’ l-Kavâ’idi ve’ l-İ’râb, Mektebetü Dâru’ş-Şark, 4. Baskı, Beyrut, ts.*

- Asutay, M. Mücahit, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâis'teki Temelleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2013.
- Atîk, Abdulazîz, *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye 'İlmu'l-Me'ânî el-Beyân el-Bedî'*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, ts.
- Avn, Hasan, *Tatavvuru'd-Dersi'n-Nahvî, Ma'hedu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye*, Kahire 1970.
- Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı Yabancılara Arapça Cümle Öğretimi –Karşıtsal Çözümleme–*, Gazi Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- el-Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafa Ramazan Sufiye, 1. Baskı, Trablus 1392/1983.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul 1974.
- Bayrav, Süheyla, *Yapısal Dilbilimi*, Multilingual Yay., İstanbul 1998.
- Benli, Mehmet Sami, “el-Mufassal”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yay., İstanbul 1967.
- Birgivi, Mehmed, *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1430/2009.
- Bolelli, Nusreddin, *Belâgat Arap Edebiyatı*, İfav Yay., İstanbul 2006.
- Bor, İbrahim, *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*, Elis Yay., Ankara 2014.
- el-Buhârî, Alâuddin Abdulaziz b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Bulut, Ahmet, *Arap Dili Araştırmaları I*, Alfa Yay., 1. Baskı, Bursa 2000.
- el-Cârim, Ali – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdiha el-Beyân el-Me'ânî el-Bedî'*, Dâru'l-Me'ârif, 1999.
- Cemâleddin, Mustafa, *el-Bahsu'n-Nahvî 'inde'l-Usûliyyîn*, Dâru'l-Hicre, 2. Baskı, Kum 1405.

- _____ “Ra’yun fi Taksîmi’l-Kelime”, *Mecelletu Turâsinâ*, Sayı: 1 (6), yıl: 2, Kum 1407.
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi’l-Usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî, Mektebetü’l-İrşad, 2. Baskı, 1414/1994.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-Luga ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffûr Attâr, Dâru’l-‘İlmi’l-Melâyîn, Beyrut 1990.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed, *Delâilu’l-İ’câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire 1404/1984.
- _____ *Delâilu’l-İ’câz Sözdizimi ve Anlambilim*, çev. Osman Güman, Litera Yay., İstanbul 2008.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985.
- el-Cüveynî, İmamü’l-Harameyn Ebu’l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah, *el-Burhân fi Usûli’l-Fıkh*, thk. Abdulazîm ed-Dîb, Dâru’l-Ensâr, Katar, ts.
- Çağmar, M. Edip, “Kelime Çeşidi Olan Harfin Tanımına ve Özelliklerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, Cilt: XLIII, Sayı: 2, Ankara 2002.
- _____ “Cer Harfi Olan Hattâ Hakkındaki Görüşlere ve Türkçe Kur’ân Meallerindeki Tercümelerine Bir Bakış”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, Ankara 2004.
- Çelen, Mehmet, *Arapçada Edatlar Lügat ve Filolojik İnceleme*, Kalem Yay., 2. Baskı, İstanbul 2006.
- Çıkar, Mehmet Şirin, *Nahivciler İle Mantıkçılar Arasındaki Tartışmalar*, İsam Yay., İstanbul 2009.
- Çögenli, M. Sadi – Selami Bakırcı, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Cantaş Yay., İstanbul 2013.
- ed-Dakr, Abdulganî, *Mu’cemu’l-Kavâ’idi’l-‘Arabiyye fi’n-Nahv ve’t-Tasrîf*, Dâru’l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk 1406/1986.

- ed-Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer, *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Halil Muhyiddin el-Mîs, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001.
- Delice, İbrahim, "Türkçe Sözdiziminde Tümleş", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleler*, Sayı: 3, Sivas 2003.
- Demir, Gökhan Yavuz, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, İthaki Yay., İstanbul 2015.
- Doğan, Candemir, *Kur'ân-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, Cantaş Yay., İstanbul 2013.
- Durmuş, İsmail, "Harf", *DİA*, İstanbul 1997, XVI.
- _____ "İhbâr", *DİA*, İstanbul 2000, XXI.
- _____ "İstidrâk", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII.
- _____ "Hasr", *DİA*, İstanbul 1997, XVI.
- _____ "Fasıl", *DİA*, İstanbul 1995, XII.
- _____ "Vasıl", *DİA*, İstanbul 2012, XLII.
- Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yay., Ankara 2007.
- Enîs, İbrahim, *Delâletu'l-Elfâz*, Mektebetü'l-Ancelo el-Mısıriyye, 5. Baskı, Kahire 1984.
- _____ *Min Esrâri'l-Luga*, Mektebetü'l-Ancelo el-Mısıriyye, 6. Baskı, Kahire 1978.
- Erdem, Mevlüt, "Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?", *Türk Dili*, TDK Yay., Cilt: LXXXIX, Sayı: 641, Ankara 2005.
- Erkman-Akerson, Fatma, *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual Yay., İstanbul 2007.
- Esîr, Muhammed Said – Bilal Cüneydî, *eş-Şâmil*, Dâru'l-Avde, Beyrut 1985.
- el-Fârâbî, Ebû Nasr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Musta'mele fî'l-Mantık*, thk. Muhsin Mehdî, Dâru'l-Meşrik, 2. Baskı, Beyrut 1968.
- _____ "Mantıkta Kullanılan Lafızlar", Sunuş ve Çev.: Sadık Türker, *Kutadgu Bilig*, 2002.
- el-Fârisî, Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr, *Kitâbu'l-İdâh*, thk. Kâzım Bahr el-Murcân, 'Âlemu'l-Kütub, 2. Baskı, Beyrut 1996.

- el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamit Hindâvî, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1424/2003.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Me'âni'l-Kur'ân*, 'Âlemu'l-Kütub, 2. Baskı, Beyrut 1403/1983.
- el-Fevzân, Abdullah b. Salih, *Delîlu's-Sâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Muslim, Bureyde 1999.
- el-Feyyûmî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Matbaatü'l-Emîriyye, 5. Baskı, Kahire 1922.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, Müessesetu'r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut 2005.
- el-Galâyînî, Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabıyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1414/1993.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*, thk. Muhammed Hasan Hayto, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1980.
- Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, TDK Yay., 4. Baskı, Ankara 1979.
- Görgün, Tahsin, "İnşâ", *DİA*, İstanbul 2000, XXII.
- Guiraud, Pierre, *Anlambilim La Sémantique*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1999.
- Güler, İsmail, "Arapçada Sözcük ve Biçimbirim", *UÜİFD*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005.
- Güman, Osman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.
- Günday, Hüseyin – Şener Şahin, *İşlevsel Özellikleri ve Tercüme Teknikleri Açısından Arapçada Edatlar*, Rağbet Yay., İstanbul 2000.
- Gündüzöz, Soner, *Arap Düşüncesinin Büyübozumu*, Etüt Yay., Samsun 2011.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Kur'ân'ı Yorumlamada Dilin Gücü Dil, Edebiyat ve Edatlar Bağlamında Bazı Âyetlerin Hermenötik Analizi", *EKEV*, Cilt: 3, Sayı: 2, Erzurum 2001.

- Hadot, Pierre, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, çev. Murat Erşen, Doğu Batı Yay., 2. Baskı, Ankara 2011.
- el-Hamed, Ali Tevfik – Yusuf Cemil ez-Za‘bî, *el-Mu‘cemu’l-Vâfi fî Edevâti’n-Nahvi’l-‘Arabî*, Dâru’l-Emel, 2. Baskı, İrbid 1414/1993.
- Hân, Muhammed, “el-Edevâtu’n-Nahviyye Binyetuhâ ve Vazîfetuhâ”, *Mecelletu Külliyyeti’l-Âdâb ve’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ‘iyye*, Sayı: 4, Biskra/Cezayir, 2009.
- el-Hârizmî, Sadru’l-Efâdil el-Kasım b. el-Hüseyn, *Şerhu’l-Mufasssal fî San‘ati’l-İ‘râb el-Mevsûm bi’t-Tahmîr*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-‘Useymîn, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1990.
- Hasen, Abbas, *en-Nahvu’l-Vâfi*, Dâru’l-Me‘ârif, 3. Baskı, Kahire, ts.
- Haseneyn, Ahmed Tahir – Neriman Nailî el-Varrâkî, *Edevâtu’r-Rabt fî’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra (The Connectors in Modern Standard Arabic)*, Kahire 1984.
- Hassân, Temmâm, *el-Beyân fî Revâi‘il-Kur‘ân Dirâse Lugaviyye ve Uslûbiyye li’n-Nassi’l-Kur‘ânî*, ‘Âlemu’l-Kütub, 1. Baskı, Kahire 1413/1993.
- _____ *el-Lugatu’l-‘Arabiyye Ma‘nâhâ ve Mebnâhâ*, Dâru’s-Sekâfe, Mağrib 1994.
- _____ *Menâhîcu’l-Bahs fî’l-Luga*, Mektebetü’l-Ancelo el-Mısriyye, Kahire 1990.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru’l-Belâga fî’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedi‘*, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut, ts.
- el-Hâzimî, ‘Ulyan b. Muhammed, “‘İlmu’d-Delâle ‘inde’l-‘Arab”, *Mecelletu Câmi‘ati Ummi’l-Kurâ li ‘Ulûmi’ş-Şerî‘a ve’l-Lugati’l-‘Arabiyye ve Âdâbihâ*, Cilt: 15, Sayı: 27, Mekke 1424.
- _____ “Arap Anlambilimi”, çev. Tahsin Yurttaş, *Bartın Üniv. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bartın 2014.
- Hengirmen, Mehmet, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yay., 5. Baskı, Ankara 2006.
- el-Herevî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Uzhiyye fî ‘İlmi’l-Hurûf*, thk. Abdulmuîn el-Mellûhî, Mecma‘u’l-Lugati’l-‘Arabiyye bi Dimeşk Yay., 2. Baskı, Şam 1413/1993.

- el-Hevârezmî, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf, *Mefâtihu'l-'Ulûm*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kütubi'l-'Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1409/1989.
- el-Hımsî, Muhammed Tâhir, *Min Nahvi'l-Mebânî ilâ Nahvi'l-Me'ânî*, Dâru Sa'duddîn li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Baskı, Dımeşk 2003.
- Hudayr, Muhammed Ahmed, *el-Edevâtu'n-Nahviyye ve Delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Ancelo el-Mısriyye, Kahire 2001.
- Isparta, Ahmet, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- İbn Bâbeşâz, Ebu'l-Hasen Tâhir b. Ahmed b. İdris, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*, thk. Halid Abdulkerîm, el-Matbaatu'l-'Asriyye, Kuveyt, ts.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Mektebetü'l-'İlmiyye, Kahire, ts.
- _____ *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, thk. Semih Ebû Muğlî, Dâru'l-Mecidlâvî li'n-Neşr, Amman 1988.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fıkr, 1399/1979.
- _____ *es-Sâhibî fi Fıkhî'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Mesâilihâ ve Süneni'l-'Arab fi Kelâmihâ*, nşr. Ahmed Hasan Besec, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1997.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütubi'l-E'ârîb*, thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb, es-Silsiletu't-Turâsiyye, 1. Baskı, Kuveyt 1421/2000.
- _____ *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, thk. Abdulganî ed-Dakr, eş-Şeriketu'l-Muttahide li't-Tevzî', Suriye, ts.
- _____ *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2. Baskı, Beyrut 1418/1997.
- _____ *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh fi'n-Nahv*, thk. Muhammed Basil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1421/2000.

- _____ *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, ts.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir, *Bedâi'u'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Muhammed Sâdık el-Ubeydî ve Emîn Abdulvahhâb, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1419/1999.
- İbn Melek, Abdullatif b. Firişte, *Şerhu Menâri'l-Envâr fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1308.
- İbn Mu'tî, Ebu'l-Hüseyn Yahya b. Abdulmu'tî el-Mağribî, *el-Fusûlu'l-Hamsûn*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kahire 1977.
- İbn Ya'îş, Muveffikuddin Ebu'l-Bekâ b. Ali, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed, *Esrâru'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Behcet el-Baytar, el-Mecma'u'l-'İlmiyyu'l-'Arabî bi Dımeşk Yay., Şam, ts.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâuddin, *el-Meselû's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tabâne, Dâru Nahdati Mısır li't-Tab' ve'n-Neşr, 2. Baskı, Kahire.
- İbnu'l-Hâcib, Ebu Amr Cemaleddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yunus, *el-İdâh fî Şerhi'l-Mufasssal*, thk. Musa Benây el-'Alîlî, Matbaatu'l-'Ânî, Bağdat, ts.
- İbnu'l-Kıftî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer b. Ahmed el-Kazzâz el-Kayrevânî, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1406/1986.
- İbnu'n-Nehhâs, Ebû Abdillâh Bahâuddin Muhammed b. İbrahim b. Muhammed, *et-Ta'lika 'ale'l-Mukarrib*, Cemil Abdullah 'Uveyda, Vizâretu's-Sekâfe, 1. Baskı, Amman 1424/2004.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fî'n-Nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, ts.

- el-‘İmâdî, Hamid b. Ali b. İbrahim, “Teşnîfu’l-Esmâ‘ fî İfâdeti Lev li’l-İmtinâ’”, thk. Muhammet Tasa, *SÜİFD*, 2/2006.
- el-İrbilî, Alaaddin b. Ali, *Cevâhiru’l-Edeb fî Ma‘rifeti Kelâmi’l-‘Arab*, Matbaatu Vâdî’n-Nîl el-Mısriyye, 1294.
- el-İsnevî, Cemâleddin Abdurrahim, *el-Kevkebu’d-Durrî fîmâ Yeteharracu ‘ale’l-Kavâ‘idi’n-Nahviyye mine’l-Furû‘i’l-Fıkhiyye*, thk. Muhammed Hasan Avvâd, Dâru Ammar, Ürdün 1405/1985.
- _____ *Nihâyetu’s-Sûl Şerhu Minhâci’l-Vusûl*, Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1420/1999.
- _____ *et-Temhîd fî Tahrîci’l-Furû‘ ‘ale’l-Usûl*, thk. Muhammed Hasan Hayto, Müessesetu’r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1401/1981.
- Kaçar, Halil İbrahim, “Arapçada Me‘ânî (Semantik) Açısından Atıf (Bağlama) Edatları”, *CÜİFD*, Cilt: XVI, Sayı: 2, Sivas 2012.
- Kaddûr, Ahmed Muhammed, *Mebâdiu’l-Lisâniyyât*, Dâru’l-Fikr, Dımeşk 2008.
- Kara, Funda, “Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies*, Sayı: 4/3, Bahar 2009.
- el-Karâfî, Ebu’l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahmân el-Mısri, *Envâru’l-Burûk fî Envâ‘i’l-Furûk*, thk. Halil el-Mansur, Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1418/1998.
- Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur’ân’ı Anlamaya Katkısı (Hicri İlk Üç Asır)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009.
- Karpuz, Ömer – Ahmet Akçataş, “Metinde Anlam Bağları Üzerine”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, Erzurum 2001.
- el-Kavzî, İvaz Ahmed, *el-Mustalahu’n-Nahvî Neş’etuhu ve Tatavvuruhu Hattâ Evâhiri’l-Karni’s-Sâlisi’l-Hicrî*, Şeriketu’t-Tıbbâ‘ati’l-‘Arabîyyeti’s-Su‘ûdiyye, 1. Baskı, Riyad 1401/1981.
- Kaya, Mahmut, “Tasavvur”, *DİA*, İstanbul 2011, XL.
- Kayapınar, Mustafa, “Belâgatta Temennî Üslûbu”, *CÜİFD*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011.

- el-Kazvîni, Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhîs fî 'Ulûmi'l-Belâga*, şrh. Abdurrahman el-Berkûkî, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1932.
- _____ *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâga el-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Kocaman, Ahmet, "Dilde Bağlam ve Anlam İlişkileri Üzerine", Cilt: XXXIX, Sayı: 332, Mayıs 1979.
- Korkmaz, Zeynep, "Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları", *Türk Dili*, TDK Yay., Cilt: LXXXIX, Sayı: 638, Ankara 2005.
- el-Kudât, Selman, "Zâhiretu'l-Ümmât fi'n-Nahvi'l-'Arabî", *Hevliyyâtu'l-Câmi'ati't-Tânusiyye*, Sayı: 36, Tunus 1995.
- Kurudayıoğlu, Mehmet – Özay Karadağ, "Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2005.
- el-Lubedî, Muhammed Semîr Necîb, *Mu'cemu Mustalahâti'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye*, Dâru'l-Furkân, 1. Baskı, Beyrut 1985.
- Lyons, John, *el-Luga ve'l-Ma'nâ ve's-Siyâk*, trc. Abbas Sadık el-Vehhâb, Dâru's-Şuûni's-Sekâfeti'l-'Âmme, 1. Baskı, Bağdat 1987.
- el-Mahzûmî, Mehdî, *Medresetu'l-Kûfe ve Menhecuhâ fî Dirâseti'l-Luga ve'n-Nahv*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 2. Baskı, Halep 1958.
- el-Mâlekî, Ahmed b. Abdunnûr, *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Herrât, 3. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1423/2002.
- Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Mustelahâti'l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ*, Matbaatu Mecma'i'l-İlmiyyi'l-'Irâkî, Bağdat 1403/1983.
- el-Mehîrî, Abdulkadir, *Nezarât fî't-Turâsi'l-Lugaviyyi'l-'Arabî*, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1. Baskı, Beyrut 1993.
- Merzûk, Hilmi Ali, *fî Felsefeti'l-Belâga 'İlmu'l-Me'ânî*, İskenderiye, 1999.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenneke, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk 1416/1996.

- el-Murâdî, Hasen b. Kâsım, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfî'l-Me'ânî*, thk. Fahreddin Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdıl, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1413/1992.
- _____ *Tavdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Abdurrahman Ali Süleyman, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1422/2001.
- Muslih, Mücahid Mansur, "Ma'na'l-Harf Beyne'n-Nuhât ve'l-Usûliyyîn", *Şuûnu'l-'Asr*, Sayı: 21, 2005.
- Mustafa, İbrahim, ve diğ., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetü'ş-Şurûku'd-Devliyye, 4. Baskı, Kahire 1425/2004.
- el-Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme, 'Âlemu'l-Kütub, Beyrut, ts.
- en-Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, nşr. Şeyh Halid el-Âli, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1429/2008.
- en-Neseî, Hâfızuddin Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif 'ale'l-Menâr*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- el-Osman, Hasan Ahmed, *el-Ümmehât fî'l-Ebvâbi'n-Nahviyye*, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2. Baskı, Mekke 1425/2004.
- Ömer, Ahmed Muhtar, "Bağlam Teorisi", çev. Şahin Güven, *Bilimname*, Sayı: 20, 2011/1, Kayseri 2012.
- Özen, Şükrü, "Tercih", *DİA*, İstanbul 2011, XL.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân'ın Mu'tezilî Yorumu Ebû Müslim el-İsfahânî Örneği*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014.
- Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü, TDK Yay., 3. Baskı, Ankara 2011.
- er-Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 2. Baskı, İskenderiye, 1420/2000.
- Râşid, es-Sâdık Halîfe, *Devru'l-Harf fî Edâi Ma'na'l-Cümle*, Câmi'atu Kâryûnus Yay., Bingazi 1996.

- er-Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa, *Me'âni'l-Hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-'Eşâ Hassûne, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Baskı, Beyrut 1426/2005.
- es-Sâkî, Fâdıl Mustafa, *Aksâmu'l-Kelâmi'l-'Arabî min haysu's-Şekli ve'l-Vazîfe*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1397/1977.
- Salîbâ, Cemil, *el-Mu'cemu'l-Felsefî*, Dâru'l-Kütubi'l-Lübnânî, Beyrut 1982.
- es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Me'âni'n-Nahv*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Amman 2000.
- Saraç, M. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuş Yay., 9. Baskı, İstanbul 2011.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1420/2000.
- es-Serahsî, Ebû Sehl Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1414/1993.
- _____ *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Sevinç, Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hâncî, 3. Baskı, Kahire 1408/1998.
- es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Abdulhamid Hindavî, el-Mektebetü't-Tevfikiyeye, Mısır, ts.
- _____ *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dımeşk Yay., Dımeşk 1407/1987.
- _____ *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Saîd el-Mendûb, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Lübnan 1416/1996.
- es-Sübki, Takiyyuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Abdulkâfi, *el-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, thk. Şaban Muhammed İsmail, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1. Baskı, Kahire 1401/1981.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. Baskı, 1403/1983.
- Şâmî, Ahmed Cemil, "Hakîkatu Harfi'l-Ma'nâ I", *el-İrfan*, Cilt: 77, Sayı: 4.

- _____ “Hakîkatu Harfi'l-Ma'nâ II”, *el-İrfan*, Cilt: 77, Sayı: 5-6.
- eş-Şâzelî, Ebu's-Su'ûd Haseneyn, *el-Edevâtu'n-Nahviyye ve Te'addudu Me'ânîha'l-Vazîfiyye Dirâse Tahlîliyye Tatbikiyye*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1. Baskı, İskenderiye 1989.
- eş-Şemsân, Ebû Evs İbrahim, “el-İsti'mâlu'l-Vazîfi li'l-Luga”, *el-Mecelletu'l-'Arabiyye li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye*, Cilt: 10, Sayı: 37, 1990.
- Şenlik, Ahmet Şefik, “Osmanlı Türkçesindeki Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler”, *İstanbul Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 45, Sayı: 45, 2011.
- Şensoy, Sedat, “Lafız”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII.
- eş-Şerif, Muhammed Hasan, *Mu'cemu Hurûfi'l-Me'ânî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Müessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1417/1996.
- eş-Şertûnî, Reşit, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Meşrik, 16. Baskı, Beyrut 2008.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hakki min 'İlmi'l-Usûl*, thk. Ahmed 'Uzzu İnâye, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Dîmeşk 1419/1999.
- Şeyh Radî, Radiyyuddin Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiyye*, tsh: Yusuf Hasan Ömer, Câmi'atu Karyûnus Yay., 2. Baskı, Bingazi 1996.
- Şimşek, Mehmet Ali, *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*, Vizyon Yay., Sivas 2006.
- _____ *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2000.
- _____ “Arap Dilinde Bağımsız Yargı Bildiren Cümleleri İsimleştiren Edat ve Terkipler”, *CÜİFD*, Cilt: 16, Sayı: 2, Sivas 2012.
- _____ “Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri –Kur'ân'ı Kerim Örneği–”, *CÜİFD*, Cilt: 5, Sayı: 2, Sivas 2001.
- Tavîle, Abdulvehhab Abdusselam, *Eseru'l-Luga fi İhtilâfi'l-Müctehidîn*, Dâru's-Selâm, Mısır 1414.

- et-Teftâzânî, Saduddin Mesud b. Ömer, *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh*, nşr. Zekeriyya Umeyrat, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsû'atu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. Refik el-Acem, Ali Dahruc, Abdullah el-Halidi, Corc Zeynati, Mektebetü Lübnan, 1. Baskı, Beyrut 1996.
- Ubâbene, Yahya Atiyye, *Tatavvuru'l-Mustalahi'n-Nahviyyi'l-Basrî min Sîbeveyh hatta'z-Zemahşerî*, Dâru'l-Kütubi'l-Hadis, 1. Baskı, Amman 2006.
- el-Ubeydî, Şaban 'Avd Muhammed, *en-Nahvu'l-'Arabî ve Menâhîcu't-Te'lîf ve't-Tahlîl*, Câmi'atu Kâryûnus Yay., Bingazi 1989.
- el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn, *el-Lübâb fi 'İleli'l-Binâ ve'l-İ'râb*, thk. Gazi Muhtar Tuleymât, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dımeşk 1416/1995.
- _____ *Mesâil Hilâfiyye fi'n-Nahv*, thk. Abdulfettah Selim, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 1428/2007.
- Ukkâşe, Ömer Yusuf, *en-Nahvu'l-Gâib*, Müessesetü'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât, 1. Baskı, Beyrut 2003.
- Ullmann, Stephen, *Devru'l-Kelime fi'l-Luga*, çev. Kemal Muhammed Bişr, Mektebetü'ş-Şebâb, Kahire 1997.
- Uzun, Tacettin, ve diğ., *Anlatımlı Belâgat*, Sebat Ofset, 2. Baskı, Konya 2012.
- _____ *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Damla Ofset, Konya 1997.
- Ürün, Ahmet Kazım, *Örneklerle Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, Esra Yay., Konya 1998.
- Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, trc. Haluk Barışcan, 2. Baskı, Metis Yay., İstanbul 2010.
- Yakub, İmîl Bedî', *Mevsû'atu 'Ulûmi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1427/2006.
- _____ *Mîşâl 'Âsî*, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1. Baskı, Beyrut 1987.

- Yalar, Mehmet, *Arap Dilinde Harf (Kısımları-Amelleri-Anlamları)*, Furkan Ofset, Bursa 1998.
- Yalçın, Süleyman Kaan, “Kuzey Grubu Türk Lehçelerindeki Edatlar Üzerine Ayrıntılı Bir Çalışma”, *Turkish Studies*, Sayı: 2, Cilt: 4, Güz 2007.
- Yavuz, Serdar, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bağlaçlar”, *Diyalektolog*, Sayı: 3, 2011.
- Yener, Mustafa Levent, “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Sayı: 2/3, 2007.
- Yılmaz, Ali, “Arapçada Mürekkep Harfler”, *Bilimname*, Cilt: XXIII, Sayı: 2, Kayseri 2012.
- Yılmaz, Zehra, *ez-Zemahşerî ve el-Mufasssalı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1996.
- Yılmaz Orak, Kadriye, *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*, Kitabevi Yay., İstanbul 2013.
- Yüksel, Ahmet, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1999.
- _____ “Arap Dilinde Me‘âni’l-Hurûf İlmîne Dair Literatür Çalışmaları”, *EKEV*, Cilt: VIII, Sayı: 20, 2004.
- _____ *Arapçada Bağlaçlı Cümle Yapıları*, Samsun 2001.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtażâ el-Hüseynî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Abdulfettâh el-Hulv, Matbaatu Hükûmeti’l-Kuveyt, Kuveyt 1986.
- ez-Zeccâcî, Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. İshak, *el-Îdâh fî ‘İleli’n-Nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1986.
- _____ *Hurûfu’l-Me‘âni*, thk. Ali Tefvik el-Hamed, Dâru’l-Emel, İrbid 1403/1983.
- _____ *Kitâbu’l-Cümel fi’n-Nahv*, thk. Ali Tefvik el-Hamed, Dâru’l-Emel, 1. Baskı, İrbid 1404/1984.

- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*, thk. Ali Ebû Mulhim, Mektebetü'l-Hilâl, 1. Baskı, Beyrut 1993.
- _____ *Esâsu'l-Belâga*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1419/1998.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Bahru'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1421/2000.
- _____ *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru't-Turâs, Kahire 1376/1957.
- Zeydân, Corcî, *el-Elfâzu'l-'Arabiyye ve'l-Felsefetu'l-Lugaviyye*, Matbaatu Kıddîs George, Beyrut 1886.
- Zihni Efendi, Mehmed, *el-Muktedab fî Kavâ'idî'n-Nahv*, Marifet Yay., İstanbul 2000.
- ez-Zuhaylî, Vehbe, *Usûlu'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 1. Baskı, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk 1406/1986.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİ

Soyadı, Adı Hacibekiroğlu, Abdullah

Doğum Tarihi 10 Mart 1982

e-mail ahbo003@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2008
Lisans	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2004

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Yer	Görev
2013-Şuan	Yıldırım Beyazıt Ün. İslami İlimler Fak.	Araş. Gör.
2011-2013	Hitit Ün. İlahiyat Fak.	Öğrt. Gör.
2005-2011	DİB	İmam-Hatip

YABANCI DİLLER

İngilizce (İyi), Arapça (Çok iyi)